

MANON ROLAND (1754–1793)

PAMĚTI PANÍ ROLANDOVÉ

DÍL I · SOUKROMÉ PAMĚTI

Dětství, mládí a sňatek dcery pařížského rytce

Psáno ve vězení Sainte-Pélagie, srpen – říjen 1793

ČESKÝ PŘEKLAD S VYSVĚTLIVKAMI · podle vydání Clauda Perrouda, Paříž 1905

1754 · 1780

Paměti paní Rolandové

Díl I: Soukromé paměti

Mémoires particuliers

Dětství, mládí a sňatek dcery pařížského rytce (1754–1780),
psáno ve vězení Sainte-Pélagie v srpnu až říjnu 1793

Marie-Jeanne (Manon) Roland, rozená Phlipon (1754–1793)

A handwritten signature in cursive script, reading "Roland née Phlipon" followed by a large, stylized flourish.

Český překlad s vysvětlivkami
podle kritického vydání Clauda Perrouda
(*Mémoires de Madame Roland*, Paříž, Plon-Nourrit, 1905)

Obálka: François Bonneville, portrét paní Rolandové, rytina, konec 18. století, výřez. Volné
dílo.

Podpis „Roland née Phlipon“. Volné dílo.

Obsah

Poznámka k tomuto vydání	4
I. Dětství v rodině pařížského rytce (1754–1765)	7
II. Klášter, babička a první knihy (1765–1770)	37
III. Víra, filozofie a republikánské sny (1768–1775)	65
IV. Neštovice, salony a nápadníci (1772–1775)	94
V. Smrt matky a léta osamění (1775–1776)	123
VI. Přátelé, nápadníci a sňatek s Rolandem (1776–1793)	152
Tiráž	182

Poznámka k tomuto vydání

Kdo byla paní Rolandová

Marie-Jeanne Phlipon, v rodině zvaná Manon, se narodila 17. března 1754 v Paříži jako dcera rytce a obchodníka s drahými kovy z nábřeží Horloge na ostrově Cité. Byla nadaná a nenasytně sečtělé dítě měšťanské rodiny: v devíti letech četla Plútarcha, v jedenácti odešla na rok do kláštera, v dospívání prošla vroucí zbožností, pochybnostmi i filozofií osvícenců a z četby Rousseaua a antických autorů si vytvořila ideál republikánské ctnosti. Roku 1780 se provdala za o dvacet let staršího Jeana-Marie Rolanda de La Platière, inspektora manufaktur, a žila s ním v Amiensu a v Lyonu a na statku Clos La Platière v Beaujolais.

Revoluce z ní udělala jednu z nejvlivnějších žen své doby. V Paříži vedla salon, v němž se scházeli poslanci, jimž se později začalo říkat girondisté – Brissot, Buzot, Pétion, Vergniaud a další. Když se Roland stal v březnu 1792 ministrem vnitra (a znovu po 10. srpnu 1792), psala mu dopisy a úřední texty a byla všeobecně pokládána za duši jeho ministerstva. Po pádu girondistů byla 1. června 1793 zatčena. Ve vězení Abbaye a pak v Sainte-Pélagie napsala během necelých pěti měsíců své paměti. Revoluční tribunál ji odsoudil k smrti a 8. listopadu 1793 byla na dnešním Place de la Concorde popravena. Roland, který se skrýval u přátel v Normandii, si po zprávě o její smrti vzal život.

Co je tato kniha

Soukromé paměti (Mémoires particuliers) začala paní Rolandová psát 9. srpna 1793 v Sainte-Pélagie. Předtím už sepsala politické paměti – *Historické poznámky, Portréty a anekdoty* a vylíčení obou Rolandových ministerstev –, jejichž část ale přišla nazmar. Ted' se obrátila k vlastnímu životu: vypráví své dětství v ateliéru rytce, učitele a knihy, pobyt v klášteře, babičky a tetičky, první pochybnosti o víře, matčinu smrt, přátelství se Sophií Cannet, řadu nápadníků a nakonec seznámení s Rolandem. Psala do sešitů, které přátelé tajně vynášeli z vězení; poslední zápisy pocházejí z počátku října 1793, kdy se dozvěděla o obžalobě girondistů. Vyprávění dovedla

zhruba do svého sňatku roku 1780. Další léta – Amiens, Lyon a revoluci – stihla shrnout už jen v nástinu, který tuto knihu uzavírá.

Poprvé paměti vydal roku 1795 její přítel, přírodovědec Louis-Augustin Bosc d'Antic, pod názvem *Appel à l'impartiale postérité* (Výzva k nestranné budoucnosti). Z ohledu na žijící osoby a na pověst autorky některé pasáže vypustil, zvláště ty, v nichž se paní Rolandová zmiňuje o své lásce k poslanci Buzotovi, a otevřené zmínky o dospívání. Pozdější vydavatelé se vrátili k rukopisu, který se zachoval v pařížské Národní knihovně. Za nejspolehlivější vydání se dodnes pokládá kritická edice historika Clauda Perrouda z roku 1905. Z jejího druhého svazku jsme překládali.

Jak překlad vznikl

Předlohou je Perroudův text *Soukromých pamětí* (*Mémoires de Madame Roland. Nouvelle édition critique contenant des fragments inédits et les lettres de la prison*, Paříž, Plon-Nourrit, 1905, sv. II, s. 1–267). Francouzský text jsme získali strojovým rozpoznáním (OCR) skenu z digitální knihovny Gallica Francouzské národní knihovny a strojově vyčistili. Místa poškozená v předloze byla doplněna podle smyslu a ověřena proti anglickému překladu z let 1795/1900. Ten sloužil jen ke kontrole, nepřekládalo se z něj. Český překlad vznikl s pomocí umělé inteligence. V druhém kroku byl celý text větu po větě srovnán s francouzským originálem, opraveny byly vynechávky a významové chyby a vysvětlivky byly ověřeny proti Perroudovým poznámkám.

Přeloženo je vše: celý text *Soukromých pamětí* bez vynechávek, včetně anonymního dopisu, který Perroud podle staršího vydání vkládá do třetí části. Rozdělení do šesti kapitol, jejich názvy a mezititulky pocházejí od nás. Nadpisy částí převzaté z předlohy (První, Druhá a Třetí část, závěrečný Nástin) jsou zachovány. V hranatých závorkách a odlišeně sazeném textu jsou uvedeny redakční poznámky, například začátky jednotlivých sešitů rukopisu. Hranaté závorky uvnitř vyprávění označují pasáže, které Bosc roku 1795 vypustil a Perroud obnovil podle rukopisu; u dat jde o doplněný rok.

Vysvětlivky a jména

Vysvětlivky vysvětlují osoby, místa, knihy a dobové reálie. Údaje převzaté z Perroudových poznámek jsou uvozeny slovem „Perroud:“. Vlastní poznámky paní Rolandové, které psala pod čarou do rukopisu, jsou uvozeny slovy „Poznámka paní Rolandové:“. Francouzská jména osob ponecháváme ve francouzské podobě a ženská jména nepřechylujeme (paní Phlipon, Sophie Cannet, slečna d'Hannaches). Výjimkou je sama autorka, kterou česká tradice zná jako paní Rolandovou. Místopisné názvy mají ustálenou českou podobu, kde existuje (Paříž, Versailles, Lucemburská zahrada). Dobové peněžní jednotky (libry, tolary) vysvětlujeme ve vysvětlivkách.

Paměti paní Rolandové ve Starých textech

Paměti vydáváme ve třech dílech. **Díl I** (tato kniha) obsahuje *Soukromé paměti*. **Díl II** přinese *Politické paměti: Historické poznámky* o revoluci a o Rolandových ministerstvech a *Portréty a anekdoty* o současnících. **Díl III** nazvaný *Vězení a smrt* obsahuje *Poslední myšlenky* a úvahy z vězení, poznámky k vlastnímu procesu, dopisy z vězení a svědectví o posledních dnech autorky. Všechny tři díly vyjdou nakonec i v souborném vydání.

I. Dětství v rodině pařížského rytce (1754–1765)

První část

[Paní Rolandová začala tyto soukromé paměti psát 9. srpna 1793 ve vězení Sainte-Pélagie, po dvou měsících věznění. Podle Perroudova rozboru rukopisu vznikly první stránky mezi 9. a 15. srpnem a líčení vstupu do kláštera zhruba koncem srpna.]

Ve věznici Sainte-Pélagie, 9. srpna 1793.¹

Dcera umělce,² žena učence, který se stal ministrem a zůstal poctivým člověkem,³ dnes vězeňkyně, snad předurčená k násilné a nečekané smrti – poznala jsem štěstí i protivenství, viděla jsem zblízka slávu a zakusila nespravedlnost. Narodila jsem se v nevýznamném stavu, avšak počestným rodičům, a mládí jsem prožila v lůně krásných umění, živena půvaby studia, a neznala jsem jinou nadřazenost než nadřazenost zásluhy, ani jinou velikost než velikost ctností.

Ve věku, kdy se volí stav, jsem ztratila vyhlídky na jmění, které mi mohlo zajistit postavení odpovídající vychování, jehož se mi dostalo. Sňatek s úctyhodným mužem jako by tyto nezdary napravit; chystal mi však nové.

Mírná povaha, silná duše, pevný rozum, velmi láskyplné srdce a zevnějšek, který to všechno prozrazoval, mě učinily drahou těm, kdo mě znají. Postavení, v němž jsem se ocitla, mi nadělalo nepřátele; má osoba žádné nemá; ti, kdo o mně mluví nejhůř, mě nikdy neviděli.

1. Sainte-Pélagie: bývalý ústav pro „kající se“ ženy v pařížském předměstí Saint-Marcel (poblíž dnešní Jardin des Plantes), za revoluce věznice. Paní Rolandová byla zatčena 1. června 1793 a vězněna nejprve v Abbaye; 24. června byla propuštěna a ihned znovu zatčena a převezena sem. Odtud byla na přelomu října a listopadu 1793 převezena do Conciergerie a 8. listopadu popravena.

2. Perroud: Pierre-Gatien Philpon (1724–1787), od roku 1750 ženatý s Marií-Marguerite Bimont, byl mistrem rytce a nesl titul „rytec Jeho Výsosti hraběte d'Artois“. Byl řemeslníkem i umělcem zároveň; slovo „artiste“ mělo v 18. století právě tento význam – řemeslník, který pracuje s velkým uměním a zručností.

3. Jean-Marie Roland de La Platière (1734–1793), inspektor manufaktur v Amiensu a Lyonu, autor odborných spisů o průmyslu a obchodu; v letech 1792–1793 dvakrát girondistický ministr vnitra. Po pádu girondistů v červnu 1793 uprchl z Paříže a skrýval se u přátel v Normandii.

Je tak pravda, že věci bývají málokdy takové, jakými se zdají, že období mého života, kdy jsem okusila nejvíc sladkosti nebo zakusila nejvíc žalu, jsou často pravým opakem toho, co by si o nich mysleli druzí. Šťěstí totiž závisí víc na citech než na událostech.

Hodlám využít volných chvil svého zjetí k tomu, abych vylíčila, co se týká mé osoby od nejtútlejšího dětství až do této chvíle. Vracet se takto po všech krocích své životní dráhy znamená žít podruhé; a co lepšího lze ve vězení dělat, než přenést svou existenci jinam – šťastnou fikcí nebo zajímavými vzpomínkami?

Získává-li se zkušenost méně tím, že člověk jedná, než tím, že přemýšlí o tom, co vidí a co vykonal, může se ta moje podnikem, do něhož se pouštím, značně rozhojnit. Věci veřejné a mé soukromé city mi za dva měsíce věznění poskytovaly dost látky k přemýšlení a psaní, aniž bych se musela utíkat do dávno minulých časů; prvních pět týdnů jsem proto věnovala *Historickým poznámkám*,⁴ jejichž soubor snad nebyl bez ceny. Právě byly zničeny; pocítila jsem celou hořkost té ztráty, kterou už nenahradím; ale hněvala bych se sama na sebe, kdybych se dala čímkoli zdrtit. Ve všech trápeních, která jsem zakusila, se k nejprudšímu pocitu bolesti téměř okamžitě přidává ctižádost postavit se zlu, jež mě stihlo, vši svou silou a přemoci je – buď dobrem, které prokazují druhým, nebo rozmnožením vlastní odvahy. Neštěstí mě tedy může pronásledovat, nikoli však zdolat; tyraní mě mohou pronásledovat, ale ponížit? Nikdy, nikdy! – Mé *Poznámky* jsou ztraceny, napíšu tedy *Paměti*; a moudře se přizpůsobujíc vlastní slabosti ve chvíli, kdy jsem bolestně zasažena, budu hovořit o sobě, abych se tím lépe rozptýlila. Budu se představovat v dobrém i ve zlém se stejnou volností; kdo se neodváží vydat sám o sobě dobré svědectví, je téměř vždy zbabělec, který ví, co zlého by se o něm dalo říci, a bojí se toho; a kdo váhá přiznat své chyby, nemá sílu za nimi stát ani prostředky, jak je odčinit. S takovou upřímností vůči sobě se nebudu ostýchat ani vůči druhým: otce, matku, přátele, manžela – všechny je vylíčím takové, jací jsou nebo jak jsem je viděla.

4. Perroud: *Notices historiques* – záznamy o revolučních událostech a lidech, které paní Rolandová psala ve vězení od června 1793. Dozvěděla se, že je přítel, u něhož byly uloženy, ze strachu před domovní prohlídkou spálil. Velká část rukopisu se však přece jen dochovala a Perroud ji otiskl v prvním svazku svého vydání.

Dokud jsem žila v klidném a uzavřeném postavení, obestírala má přirozená citlivost ostatní mé vlastnosti natolik, že se projevovala sama nebo nad všemi vládla. Mou první potřebou bylo líbit se a konat dobro; byla jsem trochu jako onen dobrý pan de Gourville, o němž paní de Sévigné píše, že mu láska k bližnímu utínala slova v půli;⁵ a zasloužila jsem si, aby o mně Sainte-Lette⁶ řekl, že ač mám dost ducha na broušení jemných epigramů, nikdy mi žádný neuklouzne.

Od té doby, co okolnosti, bouře politické i jiné rozvinuly energii mé povahy, jsem především přímá a nehledím už tak pozorně na drobné škrábance, které mohou vzniknout mimochodem. Epigramy nedělám ani teď, neboť předpokládají potěšení z toho, že někoho kritikou píchne, a já se neumím bavit zabíjením much; ale ráda zjednávám spravedlnost silou pravdy a ty nejstrašnější vyslovuji dotčeným do očí, aniž se podívám, rozruším nebo rozhnívám, ať na ně působí jakkoli.

Otec, matka a kojná

Můj otec Gatien Phlipon byl povoláním rytec; pěstoval také malbu a chtěl se věnovat malbě na smalt, spíše z vypočítavosti než z náklonnosti; jeho zrak a tělesná konstituce však nesnesly oheň, jímž musí smalt projít, a to ho donutilo tento obor opustit. Omezil se tedy na svůj, v němž byl průměrný; ale ačkoli byl pracovitý, doba provozování jeho umění přála, měl mnoho zakázek a zaměstnával dosti velký počet dělníků, touha zbohatnout ho táhla k obchodu. Kupoval klenoty a diamanty nebo je přijímal jako platbu od obchodníků, s nimiž měl co do činění, aby je při příležitosti zase prodal. Zmiňuji se o této podrobnosti, protože jsem pozorovala, že ctižádost bývá ve všech stavech zpravidla zhoubná: na několik šťastlivců, které povznese, připadá zástup obětí. Příklad mého otce mi poskytne nejedno takové poučení; jeho umění stačilo k tomu, aby slušně vyžil – chtěl zbohatnout, a skončil tím, že se zruinoval.

5. Jean Hérault de Gourville (1625–1703), finančník a diplomat, autor pamětí, přítel mnoha předních osobností Ludvíkova století. Marie de Rabutin-Chantal, markýza de Sévigné (1626–1696), proslulá autorka dopisů, které byly v 18. století oblíbenou četbou; paní Rolandová je znala velmi dobře.

6. Perroud: Sainte-Lette byl šlechtic lotrinského původu, s nímž se Marie Phlipon seznámila roku 1776 u svého otce a o němž podrobně vypráví dále v těchto pamětech.

Byl statný a zdravý, čínorodý a ješitný, miloval svou ženu i parádu; bez vzdělání měl onen stupeň vkusu a znalostí, jaký povrchně dávají krásná umění, ať se z nich pěstuje kterýkoli obor; proto, přes svou úctu k bohatství a ke všemu, co je může zjednat, jednal sice s obchodníky, ale přátelil se jen s umělci, malíři a sochaři. Jeho život byl velmi spořádaný, dokud jeho ctižádost znala meze a nepotkaly ji nezdary; nedá se říci, že by to byl muž ctnostný, ale měl mnoho z toho, čemu se říká čest: dokázal si dát za věc zaplatit víc, než měla cenu, ale spíš by se zabil, než aby nezaplatil cenu toho, co sám koupil.

Marguerite Bimont,⁷ jeho žena, mu přinesla věnem spolu s velmi malým obnosem peněz nebeskou duši a půvabnou tvář. Byla nejstarší ze šesti dětí, jimž byla takřka matkou, a provdala se v šestadvaceti letech jen proto, aby uvolnila místo sestrám. Její citlivé srdce a příjemný duch ji měly spojit s někým osvíceným a jemným; rodiče jí však představili poctivého muže, jehož nadání zajišťovalo živobytí, a její rozum ho přijal. Místo štěstí, které si nemohla slibovat, cítila, že dokáže nastolit mír, jenž je nahrazuje. Je moudré umět se uskromnit; radostí bývá vždycky méně, než si představujeme, ctnost však nikdy nezůstane bez útěchy.

Byla jsem jejich druhé dítě; otec a matka jich měli sedm, ale všechny ostatní zemřely u kojných nebo hned při porodu následkem různých nehod; a matka občas se zalíbením opakovala, že jsem jediná, s níž nikdy neměla trápení, neboť její porod byl stejně šťastný jako těhotenství: jako bych jí upevnila zdraví.

Otcova teta⁸ mi vybrala v okolí Arpajonu, kam často jezdila v létě, zdravou kojnou dobrých mravů, již si v kraji vážili tím víc, že ji hrubost jejího muže činila nešťastnou, a přesto jí nezměnila povahu ani chování. Paní Besnard – tak se jmenovala má prateta – neměla dětí; její muž byl můj kmotr; oba mě pokládali za svou dceru. Jejich péče nikdy neochabla; dosud žiji a na sklonku svých let hynou žalem a naříkají nad osudem své pra-

7. Perroud: Marie-Marguerite Bimont, narozená roku 1723, zemřela 7. června 1775. Perroud otiskl rodokmen rodiny ve svém vydání dopisů paní Rolandové.

8. Perroud: Marie-Louise Rotisset, teta Phliponova z matčiny strany, provdaná za Jeana-Baptista Besnarda. Besnard byl správcem (a jeho žena hospodyní) statku Soucy ve Fontenay-lès-Briis, jenž patřil bohatému generálnímu nájemci daní Haudrymu de Soucy; tam byla malá Marie Phlipon dána ke kojné. Paní Besnard (nar. 1705) zemřela 20. listopadu 1794, její manžel 21. září 1795.

neteře, do níž vkládali svou naději i pýchu. Ctihodní starci, utěšte se! Jen málokomu je dopřáno projít životem v tichu a pokoji, které provázejí vás; já nejsem slabší než neštěstí, která mě obléhají, a nepřestanu ctít vaše ctnosti.

Bdělost mé kojné byla podporována i odměňována pozorností mých dobrých příbuzných; její horlivost a úspěch jí získaly náklonnost celé rodiny; dokud žila, nikdy nenechala uplynout dva roky, aby nevážila cestu do Paříže a nepřišla mě navštívit. Přispěchala ke mně, když se dozvěděla, že mi krutá smrt vzala matku: dodnes si vybavuji, jak se objevila; ležela jsem na loži bolesti; její přítomnost mi příliš živě připomněla čerstvou ztrátu, první zármutek mého života, a upadla jsem do křečí, které ji vylekaly; odešla a už jsem ji nespatřila; brzy nato zemřela. Navštívila jsem ji v chaloupce, kde mě kojila;⁹ dojatě jsem poslouchala příběhy, jež mi ve své dobrosrdečnosti ráda vyprávěla, když mi ukazovala místa, která jsem měla nejraději, a připomínala šibalství, jimiž jsem ji častovala a jejichž veselost ji dosud bavila.

Ve dvou letech mě přivezli zpátky do otcovského domu. Často mi vyprávěli, jak jsem se podivila, když jsem večer spatřila na ulici rozsvícené lucerny, jimž jsem říkala krásné láhve; jak se mi přičilo používat toho, čemu se říká noční nádoba, protože k jistému účelu jsem znala jen kout zahrady; a s jakým posměšným výrazem jsem se ptala, zda mísy na salát a polévkové mísy, na něž jsem ukazovala prstem, jsou také k tomu. Takové krásné věci je nutno pominout mlčením, stejně jako jiné, neméně závažné, které zajímají jen kojné a vyprávějí se jen prarodičům: nikdo nebude čekat, že tu vyličím malou dvouletou brunetku, jejíž černé vlasy velmi pěkně pohrávaly nad tvářičkou oživenou nejsvěžějšími barvami a která dýchala štěstím svého věku, jehož zdraví měla v plné míře. Víím o vhodnější době pro svůj portrét a nejsem tak nešikovná, abych ji předbíhala.

9. Perroud odkazuje na dopis slečnám Cannetovým ze září 1774, datovaný ve Fontenay: „Bydlím teď v nejhezčím kraji, jaký si lze představit; vídám tu svou kojnou, dýchám čistý a rozkošný vzduch; mám tu půvabné lesy, krásné louky, svěží údolí...“ Sestry Sophie a Henriette Cannet z Amiensu byly spolužačky Marie Phlipon z kláštera a její dlouholeté přítelkyně a korespondentky.

Manon, knihy a katechismus

Moudrost a dobrota mé matky jí brzy získaly nad mou mírnou a něžnou povahou vládu, již nikdy neužila jinak než k mému dobru. Byla taková, že v oněch drobných rozepřích, nevyhnutelných mezi rozumem, který vládne, a dětstvím, které se vzpírá, nikdy nepotřebovala k mému potrestání nic jiného, než mi chladně říci „slečno“ a přísně na mě pohlédnout. Dosud cítím, jak na mě působil její pohled, obvykle tak laskavý; s mrazením slyším to slovo „slečno“, dosazené se zoufalou důstojností místo sladkého „dcerko“ či roztomilého oslovení Manon. Ano, Manon – tak mi říkali;¹⁰ je mi to líto kvůli milovníkům románů, to jméno není vznešené, nehodí se pro hrdinku vysokého stylu; ale bylo zkrátka moje, a já píšu historii.

Ostatně i ti nejvybíravější by se se jménem smířili, kdyby slyšeli, jak je vyslovuje má matka, a viděli tu, která je nosila. Kterému výrazu mohl chybět půvab, když jej matka provázela svým vlídným tónem? A když její dojemný hlas pronikal do mého srdce, neučil mě, abych se jí podobala? Živá, ale nikoli hlučná, a od přírody soustředěná, potřebovala jsem jen zaměstnání a s pohotovostí jsem chápala myšlenky, které mi byly předkládány. Této vlohy bylo využito tak dobře, že si vůbec nevzpomínám, že bych se učila číst; slyšela jsem, že to bylo hotovo ve čtyřech letech a že námaha s mým vyučováním tím takřka skončila, protože od té doby stačilo jen dbát, aby mi nechyběly knihy. Ať mi dali jakékoli nebo ať jsem se zmocnila jakýchkoli, zcela mě pohltily a odvést mě od nich dokázaly jen kytice. Pohled na květinu laská mou obrazotvornost a lichotí mým smyslům nevýslovnou měrou; s rozkoší ve mně probouzí pocit bytí. V poklidném závětrí otcovské střechy jsem byla od dětství šťastná s květinami a knihami; v těsných zdech vězení, v okovech, které mi uložila ta nejodpornější tyranie, zapomínám na nespravedlnost lidí, na jejich pošetilství i na svá trápení s knihami a květinami.¹¹

10. Manon: domácká podoba jména Marie (autorka byla pokřtěna Marie-Jeanne). Jméno připomínalo především hrdinku Prévostova románu *Manon Lescaut* (1731) – proto poznámka o „milovnících románů“.

11. Perroud: paní Rolandová měla v Sainte-Pélagii knihy, které jí obstarávali přátelé, a květiny z Jardin des Plantes, zahrady sousedící s vězením, jež jí nosil věrný Bosc, přítel vrchního zahradníka André Thouina. Louis-Augustin Bosc d'Antic (1759–1828), přírodovědec, byl dlouholetým přítelem Rolandových; po smrti paní Rolandové vydal roku 1795 první vydání jejich pamětí.

Příležitost byla příliš dobrá, než aby se promarnila: dali mě učit Starý a Nový zákon, malý i velký katechismus; učila jsem se všechno, co chtěli, a byla bych odříkávala i Korán, kdyby mě ho byli naučili číst. Vzpomínám si na malíře jménem Guibal,¹² který se později usadil ve Stuttgartu a jehož *Chválu Poussinovu*, korunovanou rouenskou Akademií, jsem před několika lety viděla; chodíval často k mému otci. Byl to podivín, vyprávěl mi pohádky o Oslí kůži,¹³ na které jsem nezapomněla a které mě velmi bavily; a sám se neméně bavil tím, že mě nechával předvádět mou učenost. Jako bych ho ještě viděla, s jeho trochu groteskní tváří, jak sedí v lenošce, bere si mě mezi kolena, o něž jsem se opírala lokty, a nechává mě odříkávat Vyznání svatého Athanasia;¹⁴ a pak odměňuje mou poslušnost příběhem o Tangovi, který měl nos tak dlouhý, že si ho musel omotat kolem paže, když chtěl jít. Dalo by se vymyslet i podivnějších protikladů.

V sedmi letech mě posílali každou neděli na farní vyučování, kterému se říkalo katechismus, aby mě připravili k biřmování. Tak, jak se nyní věci mají, se čtenáři této pasáže možná zeptají, co to bylo; poučím je. V nějakém koutě kostela, kaple nebo krytého ambitu u hřbitova se postavilo několik řad židlí nebo lavic proti sobě v určité délce; uprostřed se ponechal dost široký průchod a v čele se umístilo sedadlo o něco vyšší: to bylo kurulské křeslo mladého kněze, který měl vyučovat děti podrobené jeho kázni. Tam se odříkávalo z paměti evangelium dne, epištola, modlitba dne a kapitola katechismu, určená jako úkol na týden.

Když byla tato shromáždění početná, měl vyučující kněz malého klerika, který dělal repetitora, a sám si vyhrazoval otázky k podstatě věci. V některých farnostech chodily děti obojího pohlaví na týž katechismus a oddělovala je jen místa; ve většině neměly nic společného. Matky nebo zbožné ženušky, vždy dychtivé chleba slova, ať je připraven sebehruběji, se těchto

12. Perroud: Nicolas Guibal (1725–1784), malíř a architekt, žák Natoireův v Paříži, pak žil v Římě, kde se spřátelil s Antonem Raphaelem Mengsem, a ve Württembersku, kde se stal prvním dvorním malířem a kde zemřel. Jeho *Chvála Poussinova*, oceněná rouenskou Akademií, pochází z roku 1783.

13. „Contes de Peau d'Âne“: pohádka o Oslí kůži, kterou zveršoval Charles Perrault (1694), dala jméno celému žánru; „pohádky o Oslí kůži“ znamenalo zkrátka báčorky, nesmyslné příběhy pro děti.

14. Tzv. athanasíánské vyznání víry (*Quicumque vult*), dlouhé latinské vyznání o Trojici a vtělení, připisované svatému Athanasiovi Alexandrijskému; pro sedmileté dítě pozoruhodně náročný text.

vyučování účastnily; byla odstupňována podle věku a podle toho, zda šlo o přípravu k biřmování, nebo k prvnímu svatému přijímání. Horliví faráři se čas od času objevovali uprostřed těchto mladých oveček, které při jejich příchodu uctivě povstávaly; obraceli se s několika otázkami k těm nejnapadnějším, aby posoudili jejich znalosti; matky vyzkoušených se pyšně nafukovaly a pastýř odcházel uprostřed jejich pukrlat. Pan Garat, farář u Saint-Barthélemy, mé farnosti,¹⁵ v té části Paříže, které se tehdy říkalo Cité, dobrák, o němž se tvrdilo, že je velmi učený, a který na kazatelně, kam s vášní stoupal, nedokázal vyslovit dvě slova za sebou – asi jako se dnes říká „velmi schopný“ o Garatovi, ministrovi,¹⁶ který neumí dělat své řemeslo –, pan Garat, můj farář, přišel jednou na můj katechismus, a aby vyzkoušel mé vědění a přitom ukázal svou bystrost, zeptal se mě, kolik je řádů duchů v nebeské hierarchii. Z vítězoslavného a potměšilého výrazu, s nímž mi otázku kladl, jsem usoudila, že mě chce přivést do úzkých, a s úsměvem jsem odpověděla, že ačkoli jich je několik uvedeno v prefaci mše, četla jsem jinde, že se jich počítá devět, a přehlédla jsem s ním Anděly, Archanďely, Trůny, Panstva atd.¹⁷ Nikdy nebyl žádný farář tak spokojen s osvěceností svého neofyty; to stačilo, abych si získala pověst mezi svatými ženami; byla jsem tedy malá vyvolená, jak se ještě ukáže.

Někteří si možná řeknou, že je s ohledem na péči a zdravý rozum mé matky s podivem, že mě posílala na katechismus; každá věc má však svůj důvod. Matka měla mladšího bratra, duchovního v naší farnosti,¹⁸ jemuž byl svěřen „katechismus k biřmování“, abych užila odborného výrazu. Přítomnost jeho neteře na jeho vyučování byla pěkným příkladem, který mohl přimět lidi, kteří nepatřili k tomu, čemu se říkalo lid, aby tam posílali své

15. Perroud: Bernardin Garat byl farářem u Saint-Barthélemy od roku 1758 a roku 1777 přešel do farnosti Gros-Caillou. Kostel Saint-Barthélemy stál na ostrově Cité naproti Justičnímu paláci; Philiponovi bydleli na nedalekém nábřeží quai de l'Horloge.

16. Dominique-Joseph Garat (1749–1833), spisovatel a ideolog, v letech 1792–1793 ministr spravedlnosti a poté ministr vnitra jako Rolandův nástupce. Perroud: Garat podal demisi z ministerstva vnitra 15. srpna 1793; tyto řádky tedy vznikly mezi 9. a 15. srpnem.

17. Učení o devíti kúrech andělských (serafové, cherubové, trůny, panstva, mocnosti, síly, knížectva, archandělé a andělé) pochází ze spisu *O nebeské hierarchii* připisovaného Dionýsiu Areopagitovi; preface mešního řádu jmenuje jen některé z nich.

18. Perroud: Pierre-Nicolas Bimont, nejprve vikář u Saint-Barthélemy, pak kanovník v Saint-Cloud (březen 1773) a u Sainte-Chapelle ve Vincennes (květen 1773). Zemřel koncem září 1789. Neteř ho velmi milovala a on jí zůstal oddán, jak se ukáže dále.

děti také, což bylo faráři velmi milé; ostatně jsem měla paměť, která mi měla vždy zajistit první místo, a protože tuto převahu podporovaly i všechny vedlejší okolnosti, rodiče si v tom libovali a přitom se tvářili, že volí ten nejprostší způsob. Stávalo se, že při rozdělení cen, které se na konci roku konalo s velkou okázalostí, jsem odnesla první, aniž mi kdo sebemeně nadržoval; a celá kostelní rada i všechno farní duchovenstvo pokládali mého mladého strýčka za velmi šťastného, protože si ho kvůli tomu víc všímali, a on potřeboval jen to, aby si ho všimli, a hned budil přízeň. Krásná postava, velká dobrotu, nejpopvolnější povaha, nejmírnější mravy a nejpřímnější veselost ho provázely až do nedávné doby, kdy zemřel jako kanovník ve Vincennes, právě když se Revoluce chystala zasáhnout všechny kapituly. Měla jsem za to, že jsem v něm ztratila posledního příbuzného z matčiny strany, a na všechno, co se ho týkalo, vzpomínám jen s dojetím.

Učitelé a první vzdor

Chuť a snadnost, s jakou jsem se učila, ho přivedly na myšlenku učit mě latinsky; byla jsem nadšená, bylo pro mě svátkem najít nový předmět studia. Doma jsem měla učitele psaní, zeměpisu, tance a hudby, otec mě začal učit kreslit, a přece ničeho nebylo příliš. Vstávala jsem už v pět hodin, kdy celý dům ještě spal, a v krátkém kabátku, aniž mě napadlo se obout, jsem se potichu plížila ke stolku v koutě matčina pokoje, kde ležela má práce; a opisovala jsem a opakovala své předlohy s takovým zápalem, že jsem rychle pokračovala. Učitelé si mě o to víc oblíbili; dávali mi dlouhé hodiny a vkládali do nich zájem, který mě k nim poutal stále víc: neměla jsem jediného, jemuž by nebylo stejně lichotivé mě učit, jako jsem já byla vděčná, že jsem vyučována; ani jednoho, který by poté, co mě několik let vedl, sám první neprohlásil, že už mu nejsem zapotřebí a že už by neměl brát plat, ale prosí, aby byl i nadále přijímán, směl navštěvovat mé rodiče a občas si se mnou pohovořit. Budu cítit památku dobrého pana Marchanda, který mě od pěti let učil psát, pak mě vyučoval zeměpisu a s nímž jsem studovala dějepis; byl to muž moudrý, trpělivý, jasný a soustavný, jemuž jsem říkala pan Doucet – pan Mířák; byla jsem u toho, když se oženil s počestnou ženou ve službách domu Nesle; navštívila jsem ho v jeho poslední nemoci, kdy

mu nevácné pouštění žilou zahnilo dnu, na niž měl právě záchvat, na prsa a přivodilo mu smrt v padesáti letech.

Mně bylo tehdy osmnáct.

Nezapomněla jsem na hudebníka Cajona,¹⁹ drobného, čilého a upovídaného mužíka, narozeného v Mâconu, kde býval chrámovým zpěvákem, a postupně vojákem, zběhem, kapucínem, písařem a mužem bez místa; do Paříže přišel se ženou a dětmi bez halěře, ale s neobyčejně příjemným hlasem druhého diskantu, velmi vzácným u mužů, kteří nepodstoupili jistou operaci, a velmi vhodným k vyučování zpěvu mladých dívek. Byl představen mému otci – nevím kým – a já jsem byla jeho první žačkou; věnoval mi mnoho péče, často si od mých rodičů půjčoval peníze, které rychle utrácel, nikdy mi nevrátil jistou sbírku Bordierových lekcí, kterou vykradl dost obratně na to, aby z ní sestavil *Základy hudby*, jež vydal pod svým jménem; vedl si nádherně, aniž zbohatl, a nakonec po patnácti letech opustil Paříž, kde nadělal dluhy, a odjel do Ruska, kde nevím, co se s ním stalo. Pokud jde o tanečního mistra Mozona, bodrého Savojana ohavné ošklivosti, jehož bouli, zdobící mu pravou tvář, dosud vidím, když skláněl svůj neštovicemi zjizvený obličej s tupým nosem doleva nad kapesní housličky, měla bych o něm co veselého povědět, stejně jako o chudákovi Mignardovi, učiteli kytary, jakémusi španělském obru, jehož ruce se podobaly rukám Ezauovým a který vážností, obřadností i chvástáním nezůstával pozadu za nikým ze svých krajanů. Nedlouho jsem měla bázlivého Watrina, jehož padesátka, paruka, brýle a zrudlá tvář jako by se všechny dostaly do zmatku, když kladl prsty své žačky na diskantovou violu²⁰ a ukazoval jí, jak držet smyčec. Za to mi však ctihodný otec Colomb, barnabita, kdysi misionář, nyní ve svých pětasedmdesáti letech představený svého domu a zpovědník mé matky,²¹ poslal k nám svou basovou violu, aby mě utěšil za opuštěnou

19. Perroud: 18. prosince 1786 žádala paní Rolandová Bosca, aby jí v Paříži koupil „Metodu zpěvu pana Cajona“. Bordier (1700–1764), hudebník, jehož lekce si Cajon „vypůjčil“, byl rovněž autorem metody zpěvu.

20. Diskantová viola (*par-dessus de viole*): nejmenší a nejvýše laděný nástroj z rodiny viol, v 18. století oblíbený u dam; basová viola (*basse de viole*, viola da gamba) byla naopak největší, hrálo se na ni mezi kolena.

21. Barnabité: kongregace řeholníků kleriků svatého Pavla, založená v Miláně roku 1530; v Paříži měli dům na ostrově Cité, nedaleko Phliponových. Jméno otce Colomba v použité předloze vypadlo; doplňuji je podle starších vydání.

diskantovou violu, a sám mě na ni doprovázel, když mě při svých návštěvách prosil, abych vzala kytaru. Velmi jsem ho udivila, když jsem se zmocnila jeho basy a začala na ni snesitelně hrát několik melodií, které jsem potají nastudovala. Kdybych byla našla po ruce kontrabas, vylezla bych na židli, abych z něj něco dostala... Abych se však nedopustila anachronismu, je třeba poznamenat, že předbímám, a připomenout, že jsem byla před chvílí u svých sedmi let, k nimž se vracím.

Došla jsem až k této době, aniž jsem se zmínila o vlivu svého otce na mou výchovu; byl slabý, protože se do ní skoro nevměšoval, ale nebude od věci poznamenat, co ho přimělo, aby se do ní vměšoval ještě méně. Byla jsem velmi umíněná, to jest nesnadno jsem svolovala k tomu, čeho důvod jsem neviděla; a když jsem cítila jen autoritu nebo se mi zdálo, že vidím rozmar, neuměla jsem ustoupit. Matka, obratná a prozíravá, výborně poznala, že je třeba mě ovládat rozumem nebo si mě získat citem; proto také nenarážela na odpor. Otec, dosti prudký, poroučel jako pán a poslušnost přicházela pozdě nebo vůbec; a když se mě pokusil potrestat jako despota, jeho sladká holčička se měnila ve lva. Dvakrát nebo třikrát mě vyšlehal metlou; kousala jsem ho do stehna, přes které mě položil, a protestovala jsem proti jeho vůli. Jednou, když mi nebylo dobře, mělo se mi dát projímadlo: přinesou mi ten smutný nápoj, přiblížím ho ke rtům, jeho pach mě přiměje odstrčit ho s odporem; matka se snaží přemoci mou nechut' a vzbudí ve mně dobrou vůli: upřímně se namáhám, ale pokaždé, když mi tu hroznou brečku znovu přistrčili pod nos, mé vzbouřené smysly mi obrátily hlavu stranou. Matka byla unavená; plakala jsem nad jejím trápením i nad svým a byla jsem stále méně schopná ten neblahý nápoj spolknout. Přejde otec; rozzlobí se a vyšlehá mě, protože můj odpor přičítá umíněnosti. Od té chvíle mě chuť poslechnout přejde a prohlásím, že projímadlo nevezmu. Velký křik, opakované hrozby, druhý výprask: rozhořčím se a strašlivě křičím, zvedám oči k nebi a chystám se vylít nápoj, který mi měli podat. Mé gesto prozradí mou myšlenku; otec vzteky bez sebe hrozí, že mě vyšlehá potřetí. – Ještě v hodině, kdy píšu, cítím ten zvrat a to rozvinutí síly, které jsem tehdy zakusila; slzy se mi náhle zastaví, vzlyky utichnou, náhlý klid soustředí všechny mé schopnosti do jediného rozhodnutí: vstanu na posteli, obrátím se ke stěně, skloním hlavu, opřu ji o zeď, vyhrnu si košilku a mlč-

ky se nastavím ranám: mohli mě na místě zabít, a nevyrvali by ze mě ani vzdech.

Matka, kterou ten výstup div nezabil a která potřebovala všechnu svou moudrost, aby manželovu zuřivost ještě nerozdmýchala, ho dokázala přimět, aby odešel z pokoje; beze slova mě znovu uložila, a po dvou hodinách odpočinku přišla a s pláčem mě zapřísahala, abych jí už nepůsobila bolest a vypila lék; upřeně jsem se na ni podívala, vzala sklenici a vyprázdnila ji jedním douškem. Ale za čtvrt hodiny jsem všechno vyvracela a dostala jsem prudkou horečku, kterou bylo nutno léčit jinak než špatnými lektvary a metlou. Bylo mi tehdy něco přes šest let. Všechny podrobnosti té scény mám před sebou, jako by se udála nedávno; všechny pocity, které jsem zakusila, jsou stejně zřetelné: je to totéž ztuhnutí, jaké jsem později cítila v sobě ve slavnostních chvílích; a dnes by mě nestálo víc hrdě vystoupit na popraviště, než mě tehdy stálo vydat se barbarskému zacházení, které mě mohlo zabít, ale nikoli přemoci.

Od té chvíle na mě otec už nikdy nevztáhl ruku; ba ani mě už nekáral. Hodně se se mnou mazlil, učil mě kreslit, vodil mě na procházky a jednal se mnou s dobrotou, která ho v mých očích činila úctyhodnějším a zajišťovala mu mou naprostou poslušnost. Mých sedm let se oslavovalo jako věk rozumu, od něhož se smí čekat všechno, co rozum vnuká; bylo to dost obratné, neboť to odůvodňovalo jistý ohled, s nímž se mnou bylo třeba zacházet, a podporovalo to mou odvahu, aniž to dráždilo mou ješitnost.

Nedělní návštěvy a tajná knihovna

Můj život plynul poklidně v rodinném míru a ve velké duševní činnosti; matka zůstávala stále doma a přijímala velmi málo lidí. Vycházely jsme dvakrát týdně: jednou navštívit otcovy starší příbuzné,²² podruhé – to bylo v neděli – navštívit maminčinu matku,²³ jít na bohoslužbu a na procházku. Po nešporách jsme vždycky nejprve šly k babičce Bimont. Byla to velká a krásná žena, kterou záhy postihla mrtvice; hlava jí zůstala postižená. Postupně upadla do dětinství a trávil dny v lenošce u okna nebo u krbu, pod-

22. Perroud: tj. Phliponovu matku Marii-Geneviève Rotisset (1696–1784), její sestru Louise-Angélique Rotisset, o níž bude řeč později, a manžele Besnardovy.

23. Perroud: vdova po Bimontovi, galanteristovi z ulice rue de la Pelleterie na ostrově Cité.

le ročního období. O její neduhy se starala stará služka, která byla v rodině přes čtyřicet let. Jakmile jsem přišla, dala mi Marie svačinu: byla výborná, ale jakmile byla snědena, strašlivě jsem se nudila; hledala jsem knihy: byl tam jen žaltář, a z nouze jsem si dvacetkrát přečetla jeho francouzský překlad nebo zazpívala latinský text. Když jsem byla veselá, babička plakala; když jsem se uhodila nebo upadla, dala se do smíchu; to mě trápilo. Marně mi vysvětlovali, že je to následek její nemoci, nepřipadalo mi to o nic méně smutné; byla bych dokonce tvrdila, že se mi posmívá, jenže její pláč se vždycky vydral s bolestným a zároveň přihlouplym výbuchem, který mi drásal duši a naháněl mi hrůzu. Stará Marie si s matkou do sytosti povídala; matka pokládala za svou svatou povinnost strávit dvě hodiny se svou matkou a ochotně poslouchat Mariiny historky. Byla to pro mě škola trpělivosti, jistě velmi krušná; ale nezbylo než ji podstoupit, protože když jsem jednou z nudy prolévala slzy vzteku a prosila, abychom šly, zůstala matka celý večer. V příhodných chvílích mi nezapomínala vylíčit tuto svou vytrvalost jako přísnou a dojemnou povinnost, na níž je čestné se podílet; nevím, jak to dělala, ale mé srdce přijímalo tu nauku s dojetím. Když mohl abbé Bimont přijít ke své matce, byla to pro mě nevýslovná radost; drahý strýček si se mnou hrál, skákal a zpíval; ale to mu bylo možné jen zřídka: byl tehdy učitelem chrámových zpěváčků a byl k domu připoután. Vzpomínám si při té příležitosti na jednoho z jeho žáků, chlapce šťastného vzhledu, o němž rád mluvil dobře, protože mu dělal nejméně starostí. Ten chlapec, který projevoval nadání, získal o několik let později stipendium na nevím už které koleji a stal se z něj abbé Noël, známý nejprve několika drobnými spisy, povoláný ministrem Lebrunem k diplomatické dráze, loni vyslaný do Londýna a nyní v Itálii.²⁴

Moje cvičení vyplňovala dny velmi dobře a dny se mi zdály krátké, protože jsem nikdy nestihla všechno, do čeho bych se ráda pustila. Po základních knihách, jimiž mě pečlivě zásobovali, jsem brzy vyčerpala i knihy z malé domácí knihovny. Hltala jsem všechno, a když mi nové došly, začína-

24. Perroud: François-Joseph Noël (1756–1841), nejprve profesor šesté třídy na koleji Louis-le-Grand, roku 1789 novinář, pak první úředník ministerstva zahraničí a roku 1792 diplomatický agent; od převratu 18. brumairu postupně tribun, prefekt a generální inspektor Univerzity, kterou zaplavil žalostnými kompilacemi. Ministr zahraničí Lebrun ho 28. srpna 1792 pověřil misí v Anglii; 15. června 1793 byl jmenován vyslancem republiky v Benátkách.

la jsem znovu tytéž. Vzpomínám si na dva folianty Životů svatých, na Bibli téhož formátu ve staré francouzštině, na starý překlad Appiánových *Občanských válek*²⁵ a na *Divadlo Turecka* psané špatným slohem,²⁶ které jsem mnohokrát četla znovu. Našla jsem tam také Scarronův *Komický román*²⁷ a několik sbírek domnělých vtipů, které jsem podruhé nečetla, paměti statečného Pontise, které mě bavily, a paměti slečny de Montpensier, jejíž hrdost se mi docela líbila,²⁸ a několik dalších starých knih, jejichž podobu, obsah i skvrny dosud vidím před sebou. Touha po vědění mě ovládala tak, že když jsem vyhrabala pojednání o heraldice, pustila jsem se do jeho studia; byly v něm kolorované tabule, které mě bavily, a chtěla jsem vědět, jak se všem těm drobným figurám říká. Brzy jsem otce ohromila svými znalostmi, když jsem mu dělala poznámky o pečetidle zhotoveném proti pravidlům umění; stala jsem se v té věci jeho orákulem a nemýlila jsem ho. Dostal se mi do ruky i malý traktát o smlouvách; zkusila jsem se ho také naučit, protože jsem nečetla nic, co bych si nechtěla zapamatovat; ale znudil mě: nedošla jsem ani ke čtvrté kapitole.

Bible mě poutala a často jsem se k ní vracela: v našich starých překladech se vyjadřuje stejně neomaleně jako lékaři; zarazily mě některé naivní obraty, které mi už nikdy nevyšly z hlavy. To mě navádělo na poučení, jaké se malým děvčátkům obvykle nedává; ukazovalo se mi však ve světle, které nemělo nic svůdného, a měla jsem příliš mnoho k přemýšlení, než abych se zdržovala u věci tak docela hmotné, která se mi nezdála milá. Jen jsem se smála, když mi babička vyprávěla o malých dětech nalezených pod zelnými listy, a říkala jsem, že mě Zdrávas Maria učí, že přicházejí odjinud,²⁹ aniž jsem se starala o to, jak se tam dostaly.

25. Appiános z Alexandrie (2. stol. n. l.), řecký historik, autor římských dějin; jeho *Občanské války* líčí zápasy římské republiky od Gracchů po Octaviana.

26. Nejspíš *Théâtre de la Turquie* (1682) kapucína Michela Febvra, popis Osmanské říše, jejich národů a zvyklostí.

27. Paul Scarron (1610–1660), *Le Roman comique* (1651–1657), burleskní román o kočovné herecké společnosti.

28. Perroud: romantické paměti důstojníka Louise de Pontis vyšly roku 1676, šest let po jeho smrti; vydal je jansenista Thomas du Fossé, který je nejspíš sám sepsal podle vyprávění starého vojáka. – Anne-Marie-Louise d'Orléans, vévodkyně de Montpensier, zvaná la Grande Mademoiselle (1627–1693), sestřenice Ludvíka XIV. a hrdinka Frondy; její paměti vyšly posmrtně.

29. Narážka na slova modlitby Zdrávas Maria: „...a požehnaný plod života tvého (*fructus ventris tui*), Ježíš.“

Při slídění po domě jsem objevila zdroj četby, který jsem dost dlouho šetřila. Otec měl svou takzvanou dílnu hned vedle místa, kde jsem trávila den; to byla příjemná místnost, které by se dnes říkalo salon a kterou má skromná matka nazývala světnicí, slušně zařízená, ozdobená zrcadly a několika obrazy, a v ní jsem dostávala hodiny. Její výklenek po jedné straně krbu dovolil zřídit přístěnek, osvětlený okénkem; tam byla postel, tak vtěsnaná, že jsem na ni lezla vždycky přes pelest, židle, stolek a několik polic: to bylo mé útočiště. Na opačné straně byl velký pokoj, kam dal otec postavit svůj pracovní stůl, mnoho sochařských předmětů a náčiní svého umění – to byla jeho dílna. Vklouzávala jsem tam večer nebo v denních hodinách, kdy tam nikdo nebyl; všimla jsem si skryše, kam jeden z mladíků ukládal knihy. Brávala jsem si vždy jednu, šla ji zhltout do svého kabinetíku a pečlivě ji ve vhodnou dobu vracela, aniž jsem komukoli co řekla. Byla to většinou dobrá díla; jednoho dne jsem zjistila, že matka učinila týž objev jako já: poznala jsem v jejích rukou svazek, který prošel mým. Pak jsem se už neostýchala, a aniž bych lhala, ale také aniž bych mluvila o minulosti, dělala jsem, jako bych šla po její stopě. Mladík, kterému se říkalo Courson – ke jménu si později připojil šlechtické „de“, když se vetřel do Versailles jako vychovatel pážat –, se nepodobal svým druhům; byl zdvořilý, choval se slušně a hledal vzdělání. Ani on nikdy neřekl nic o občasném mizení několika svazků; jako by mezi námi třemi platila tichá dohoda.

Plútarchos, Tasso a Voltaire

Četla jsem tak mnoho cestopisů, které jsem vášnivě milovala, mezi nimi jako první Regnardovy;³⁰ několik divadelních sbírek autorů druhé řady a Dacierova Plútarcha. To dílo mi chutnalo víc než cokoli, co jsem dosud poznala, dokonce víc než dojemné příběhy, které mě přitom velmi jímaly, jako příběh nešťastných manželů La Bédoyèrových, který mám dosud v paměti, ačkoli jsem ho od toho věku znovu nečetla.³¹ Ale Plútarchos se zdál být pravou potravou, která mi svědčila; nikdy nezapomenu na postní

30. Perroud: *Cesty básníka Jeana-Françoise Regnarda (1655–1709) po Flandrech, Holandsku, Dánsku, Švédsku a Laponsku z let 1681–1682*, vydané tiskem v Paříži 1731.

31. Perroud: *Les Époux malheureux ou l'histoire du mariage de M. de La Bédoyère (1745)* od Bacular d'Arnaud – příběh syna bretaňského soudce, který se proti vůli rodičů oženil s herečkou Italské komedie; rodina dala sňatek prohlásit za neplatný.

dobu roku 1763 (bylo mi tehdy devět let), kdy jsem ho nosila do kostela místo Svatého týdne.³² Z té chvíle pocházejí dojmy a myšlenky, které ze mě udělaly republikánku, aniž jsem pomyslela, že se jí stanu. *Telemach* a *Osvobozený Jeruzalém* ty majestátní stopy trochu zkalily. Něžný Fénelon pohnul mým srdcem a Tasso zapálil mou obrazotvornost.³³ Někdy jsem na matčinu žádost předčítala nahlas, a to jsem neměla ráda; vytrhovalo mě to ze soustředění, které bylo mou rozkoší, a nutilo mě číst pomaleji; ale spíš bych byla spolkla jazyk, než abych takto přečetla epizodu z Kalypsina ostrova a mnohá místa z Tassa. Dech se mi zrychloval, cítila jsem, jak mi náhlý žár zalévá tvář, a můj změněný hlas by byl prozradil mé vzrušení. Byla jsem Eucharis pro Telemacha a Erminií pro Tankreda; a přece, celá proměněná v ně, jsem ještě nepomýšlela, že bych sama mohla být něčím pro někoho; neobracela jsem se k sobě, nehledala jsem nic kolem sebe: byla jsem jimi a viděla jsem jen to, co existovalo pro ně: byl to sen bez procitnutí. Vzpomínám si však, že jsem s velkým pohnutím hledívala na mladého malíře jménem Zaboral,³⁴ který chodíval občas k otci: bylo mu snad dvacet let, měl sladký hlas, něžnou tvář a červenal se jako děvče. Když jsem ho zaslechla v dílně, vždycky jsem si tam musela dojít pro tužku nebo pro něco jiného; ale protože mě jeho přítomnost uváděla do rozpaků stejně, jako mi byla příjemná, vycházela jsem ven rychleji, než jsem vešla, s bušícím srdcem a s chvěním, které jsem šla skrýt do svého kabinetíku. Dnes jsem přesvědčena, že s takovou dispozicí by při zahálce nebo v jisté společnosti mohla obrazotvornost i osoba dojít hodně daleko.

Díla, o nichž jsem mluvila, ustoupila jiným a dojmy se zmírnily; rozptýlením mi bylo několik Voltairových spisů. Jednou, když jsem četla

32. Plútarchovy *Životopisy* slavných Řeků a Římanů v překladu André Dacier (1721). „Svatý týden“ (*Semaine sainte*) byla modlitební kniha s texty velikonočních bohoslužeb, kterou si věřící brali do kostela. Perroud cituje z *Historických poznámek*, že si paní Rolandová dala Plútarcha přinést hned po zatčení do vězení Abbaye – knihu, „kterou jsem v osmi letech nosila do kostela místo Svatého týdne a kterou jsem od té doby důkladně nepřečetla“.

33. François de Salignac de La Mothe-Fénelon (1651–1715), arcibiskup cambraiský; v jeho výchovném románu *Les Aventures de Télémaque* (1699) se Odysseův syn Telemachos na ostrově nymfy Kalypsó zamiluje do nymfy Eucharis. Torquato Tasso (1544–1595), *Osvobozený Jeruzalém* (1581), epos o první křížové výpravě; saracénská princezna Erminie v něm nešťastně miluje křesťanského rytíře Tankreda.

34. Perroud: jméno je v rukopisu jen stěží čitelné; uvádí je podle Boscova vydání.

*Candida*³⁵ a matka vstala od stolu, kde hrála piket, zavolala si mě paní, která s ní hrála, z kouta pokoje, kde jsem seděla, a požádala mě, abych jí ukázala knihu, kterou držím. Obrátí se k matce, která se vracela do pokoje, a vyjádří jí svůj úžas nad tím, co čtu; matka jí neodpověděla a prostě a jednoduše mi řekla, abych knihu odnesla tam, odkud jsem ji vzala. Hleděla jsem velmi nevraživě na tu malou paní s nevrlym obličejem, tlustou, že se div nerozskočila, a důležitě se šklebící, a od té doby jsem se už na paní Charbonné nikdy neusmála. Má dobrá matka však na svém velmi zvláštním způsobu nic nezměnila a nechávala mě číst, co jsem našla, a netvářila se, že si toho všímá, ačkoli dobře věděla, co to je. Ostatně nikdy se mi do rukou nedostala kniha proti mravům; ještě dnes znám jen jména dvou nebo tří takových a vkus, kterého jsem nabyla, mě nikdy nevystavil sebemenšímu pokušení si je opatřit.

Otec mi rád čas od času daroval nějaké knihy, protože jsem jim dávala přednost přede vším; ale protože si zakládal na tom, že podporuje mé vážné sklony, vybíral mi je, co do přiměřenosti, velmi zábavně: dal mi například Fénelonovo pojednání o výchově dívek a Lockovo dílo o výchově dětí,³⁶ takže žačka dostávala do rukou to, co je určeno k vedení vychovatelů. Myslím však, že to velmi dobře prospělo a že mi náhoda posloužila snad lépe, než by byly posloužily obvyklé propočty. Byla jsem velmi vyzrálá, ráda jsem přemýšlela, opravdu jsem se snažila vychovávat sama sebe; to jest studovala jsem hnutí své duše, snažila se poznat sama sebe, začínala jsem cítit, že mám nějaké určení a že se musím uschnout k jeho naplnění. Náboženské myšlenky začaly v mé hlavě kvasit a brzy vyvolaly velký výbuch. Než je popíšu, je třeba vědět, co se stalo s naší latinou. První základy mluvnice se mi v hlavě velmi dobře uspořádaly; skloňovala jsem a časovala, ačkoli mi to připadalo dost smutné; ale naděje, že jednou budu v tom jazyce číst krásné věci, o nichž jsem slýchala nebo o nichž mi má tehdejší četba dávala představu, podporovala mou odvalu proti suchopárnosti a obtížím tohoto druhu studia. Jinak tomu bylo s mým strýčkem (tak jsem říkala abbému Bimontovi), mladým, dobráckým, líným a veselým, který

35. Voltairova filozofická povídka *Candide ou l'Optimisme* (1759), ironická, místy lascivní a církevní kruhy pohoršující – pro malé děvče krajně neobvyklá četba.

36. Fénelon, *De l'éducation des filles* (1687); John Locke, *Some Thoughts Concerning Education* (1693, franc. překlad 1695) – obojí příručky pro rodiče a vychovatele.

nikomu nepůsobil sebemenší potíže a sám se o žádnou nerad staral. Velmi ho nudilo jeho kantorské řemeslo u chrámových zpěváků a raději se šel projít, než aby mi dal hodinu, nebo mě rozesmával a nechal skotačit, místo aby se mnou opakoval mluvnicki. Nechodil k sestře pravidelně ani v určitou hodinu, ani v určité dny, a tisíc okolností jeho hodiny oddalovalo. Já jsem se však chtěla učit a nerada jsem nechávala, do čeho jsem se pustila. Bylo ujednáno, že budu chodit k němu třikrát týdně dopoledne; ale on se neuměl přimět k tomu, aby si pro mě ponechal volnou chvíli; nacházela jsem ho zaměstnaného farními záležitostmi, rozptylovaného jeho chlapci nebo při snídani s přítelem; ztrácela jsem čas. Přišla nevlídná roční doba a s latinou byl konec. Z toho pokusu mi zůstal jen jakýsi instinkt či začátek porozumění, který mi v době mé zbožnosti dovoľoval odříkávat nebo zpívat žalmy a přitom aspoň zčásti rozumět tomu, co říkám, a velká snadnost při studiu jazyků vůbec, zejména italštiny, kterou jsem se o několik let později naučila sama a bez námahy.

Otec mě ke kreslení nijak zvlášť nepobízel; spíš ho bavila má schopnost, než aby se staral o rozvinutí velkého talentu. Z několika slov, která padla v rozhovoru s matkou, jsem dokonce pochopila, že tato prozíravá žena nestojí o to, abych v tom oboru došla příliš daleko. „Nechci, aby se z ní stala malířka,“ říkala; „to by vyžadovalo společná studia a známosti, které nepotřebujeme.“ Začali mě učit rytí; mně bylo dobré všechno. Naučila jsem se držet rydlo a brzy jsem přemohla první obtíže. Když měl svátek někdo z našich starších příbuzných, jemuž se chodilo nábožně blahopřát, přinášela jsem vždy jako svou daň buď pěknou hlavu, kterou jsem s tímto úmyslem pečlivě nakreslila, nebo úhlednou měděnou destičku, na níž jsem vyryla kytici a pečlivě napsané blahopřání, jehož verše mi složil pan Doucet. Na oplátku jsem dostávala almanachy, které mě velmi bavily, a nějaký dárek, věci pro mou potřebu, obvykle ke strojení, které jsem měla ráda. Matku to těšilo kvůli mně; sama se strojila prostě a často i nedbale; ale dcera byla její panenkou, a v dětství jsem nosila šaty elegantní, dokonce bohaté, které jako by převyšovaly můj stav. Mladé dívky tehdy nosily takzvané „corps-de-robe“: byl to oděv střižený jako dvorní róby, těsně přiléhající v pase, který velmi pěkně modeloval, dole velmi široký, s dlouhou vlečkou, zdobený různými cetkami podle vkusu nebo módy; mé byly z krásných hedvábných látek, lehkých vzorem, skromných barvou, ale stejné ceny a ja-

kosti jako matčiny slavnostní šaty. Strojení mi ovšem působilo i jisté trápení, protože mi vlasy často kadeřili do papírků, horkými železy a celou tou směšnou a barbarskou výbavou, jaké se tehdy užívalo; hlavu jsem měla nesmírně citlivou a tahání, které bylo třeba snést, bylo tak bolestné, že mě velký účes vždycky rozplakal – slzami, které vyrazela bolest, nikoli nářkem...

Jako bych slyšela otázku, pro čí oči byla ta toaleta při uzavřeném životě, jaký jsem vedla. Kdo by se tak ptal, ať si vzpomene, že jsem vycházela dvakrát týdně; a kdyby znal mravy těch, jimž se za mých časů říkalo pařížští měšťané, věděl by, že jich byly tisíce, jejichž dosti velké výdaje na parádu měly za cíl několikahodinovou přehlídku každou neděli v Tuilerijských zahradách; jejich ženy k tomu přidávaly přehlídku v kostele a potěšení pomalu projít svou čtvrtí před očima sousedů. Připočtěte k tomu rodinné návštěvy o velkých svátcích a na Nový rok, nějakou svatbu, křtiny, a uvidíte dost příležitostí k ukájení ješitnosti. Ostatně v mé výchově lze pozorovat nejeden protiklad. Tato malá osůbka, která se v neděli ukazovala v kostele a na procházce v úboru, o němž by si člověk myslel, že vystoupila z kočáru, a jejíž zevnějšek velmi dobře podporovalo její chování i řeč, chodila přes týden docela klidně v plátěných šatečkách s matkou na trh; dokonce sama scházela dolů, aby koupila pár kroků od domu petržel nebo salát, na které hospodyně zapoměla. Musím přiznat, že se mi to příliš nelíbilo, ale nedávala jsem nic najevo a uměla jsem svou pochůzku vyřídit tak, že jsem v ní nacházela potěšení. Vkládala jsem do ní tolik zdvořilosti spojené s jistou důstojností, že mě ovocnářka nebo jiná podobná osoba s potěšením obsloužila přednostně a ti, kdo přišli dřív, to shledávali v pořádku; cestou jsem vždycky sklídila nějakou lichotku, a byla jsem o to zdvořilejší. Toto dítě, které četlo vážná díla, dobře vysvětlovalo kruhy nebeské sféry, zacházelo s tužkou i rydlem a v osmi letech bylo nejlepší tanečnicí ve společnosti starších dívek, sezvaných na malou rodinnou slavnost, toto dítě bývalo často voláno do kuchyně, aby udělalo omeletu, přebralo zeleninu nebo sebralo pěnu z hrnce. Tato směs vážných studií, příjemných cvičení a domácích prací, uspořádaná a okořeněná moudrostí mé matky, mě učinila způsobilou ke všemu; jako by předpovídala proměny mého osudu, a pomohla mi je snášet. Nikde nejsem nepatřičná; dovedla bych si uvařit polév-

ku stejně obratně, jako Filopoimén štípal dříví,³⁷ ale nikoho by při pohledu na mě nenapadlo, že by se mi taková péče měla svěřovat.

Zbožnost a temná příhoda v dílně

Z toho, co jsem dosud řekla, bylo možno posoudit, že matka nezanedbávala to, čemu se říká náboženství. Byla zbožná, aniž byla pobožnůstkářská; věřila nebo se snažila věřit a řídila své chování podle pravidel církve se skromností a pravidelností člověka, který potřebuje pro své srdce přijmout velké zásady, a nechce se proto pít o podrobnosti. Uctivost, s jakou mi byly předloženy první náboženské pojmy, mě připravila k tomu, abych je přijímala s pozorností; byly takové povahy, že na živou obrazotvornost silně zapůsobily; a přes zmatek, do něhož mě občas uvrhlo rodící se rozumování, které se podívovalo proměně ďábla v hada a shledávalo Boha krutým, že ji připustil, nakonec jsem věřila a klaněla se.

[Druhý sešit.]

Bířmování jsem přijala se soustředěním ducha, který zvažoval dosah svých činů a rozjímal o svých povinnostech; začalo se mluvit o tom, že mě budou připravovat k prvnímu svatému přijímání; cítila jsem, jak mě proniká svatá bázeň, četla jsem zbožné knihy, potřebovala jsem se obírat těmi velkými předměty věčné blaženosti nebo věčného ztracení; všechny mé myšlenky se neznatelně obracely tím směrem.

Tu se k mým nepokojům přidala okolnost příliš důležitá svým vlivem na můj mravní vývoj, než abych ji směla zamlčet, a vnukla mi velké rozhodnutí.³⁸ Trochu se ostýchám toho, co tu mám vyprávět, protože chci, aby mé psaní bylo cudné, jako nepřestala být cudná má osoba, a přece to, co musím říci, není právě cudné.

37. Filopoimén (asi 253–183 př. n. l.), vojevůdce Achajského spolku. Plútarchos vypráví, že když přišel nečekaně do Megary, pokládala ho hostitelka pro prostý oděv za sluhu a poslala ho štípat dříví – a on to bez odmlouvání udělal.

38. Perroud: následující stránky, v jeho vydání uzavřené v hranatých závorkách, Bosc ve svém vydání vynechal; poprvé je otiskli až roku 1864 podle rukopisu Dauban a Faugère. Sainte-Beuve v nich viděl napodobení Rousseaua: „cynismus filozofa, který se čistá žena cítila povinna následovat, i když to činila s odporem“.

Rozložení bytu mi dovolovalo snadno vcházet do otcovy dílny, a ačkoli mě mé zvyky i matčina vůle od ní držely stranou, potřebovala jsem tam občas zajít: ukázat otcí svou práci, vrátit nebo vzít předlohy ke kreslení, které jsem měla společně s jeho žáky, dát si nabrousit rydla – drobný úkon, který vyžaduje trochu síly v zápěstí a který se mi nelíbil, protože se při něm člověk ušpiní. Z těch žáků byl nejmladší, chlapec patnácti či šestnácti let, a tedy ten, kdo se mohl od práce odtrhnout s nejmenší škodou, zároveň nejochotnější to udělat, aby mi prokázal drobné služby, které jsem zdvořile přijímala. Jeho rodiče nebyli v Paříži, a tato okolnost spolu s jeho věkem byla příčinou, že k němu byla matka laskavější. Občas ho za dlouhých nedělních zimních večerů zvala k sobě, aby se mu nepříčilo odcházet brzy spát a nebyl vystaven nebezpečí, že se dostane do špatné společnosti. Vyplývalo z toho, že jsem ho pokládala za méně cizího než ostatní a že jsem k němu měla víc oné volnosti a důvěrnosti, které se nevinnosti dobře hodí, a přece jsou pro ni velmi nebezpečné. Nebála jsem se tedy vstoupit do dílny, když jsem tam měla co pohledávat, i když tam byl sám; to bych si u nikoho jiného netroufla, jakmile otec nebyl doma. Matka chodila po bytě sem a tam, často dohlížela na kuchyni a ne vždy postřehla chvíli, kdy jsem vcházela do dílny. Jednoho večera, když jsem si tam šla pro něco a mladík zřejmě pracoval sám u lampy, přistoupím, abych si vzala, co jsem chtěla; on mě vezme za ruku, jako by žertem, přitáhne ji pod pracovní stůl, u něhož seděl, a nechá mě dotknout se něčeho velmi neobyčejného. Vykřiknu a snažím se ruku vytrhnout; on se dá do smíchu, nepustí ji a polohlasně volá: „Ale tiše přece! Čeho se bojíte? Jaká hloupost! Copak mě neznáte? Nejsem žádný zlosyn; zavoláte sem paní maminku, ta mi vyčiní, že jste se lekla, a já vás přitom nenaučím nic jiného, než co ona dobře zná.“

Rozrušená, ale zaražená, žádala jsem svou ruku zpět a chtěla odejít; on ruku povolí, ale stále ji drží ve své, udělá na stoličce polovičaté otočení a vystaví mým zrakům předmět mého zděšení. Odvrátím hlavu. „Opravdu, pane, to je hrozné!“ – A zmítala jsem se, abych utekla. – „Nu tak, slečno, uklidněte se. Mrzí mě, že jsem vás rozhněval. Odpusťte mi, nic neříkejte; nechtěl jsem vás rozzlobit. Je snad něco zlého na tom ukázat, co ukazují kresby každý den? Ale udělejte, jak chcete, dejte mě potrestat.“ – „Ach, můj Bože! Nic neřeknu; tak mě už pusťte.“ Jeho ruka povolí a já uteču. Prchnu celá rozrušená do svého kabinetíku; sotva jsem tam stačila vejít,

slyším matčin hlas, jak mě volá. Byla jsem zmatená, potřebovala bych se vzpamatovat, ale musela jsem jít; běžím do matčina pokoje celá bez dechu. „Co je ti, dítě? Jak jsi bleďá!“ – „Nevím... potřebuji sklenici vody.“ – „Co cítíš?“ – „Nic, jen je mi trochu nevolno.“ Nohy se mi třáslly. Vypiju sklenici vody, přijdu k sobě, uklidním matku, zeptám se, jakou pochůzku mi chtěla svěřit, a vrátím se do svého kabinetíku.

Velmi těžko jsem si v hlavě rozplétala, co v ní ta scéna zanechala; pokaždé, když jsem o ní chtěla přemýšlet, jakýsi dotěrný neklid mi rozjímání znesnadňoval. Co mi nakonec udělal zlého? Nic. Mám o tom mluvit? Už jen rozpaky, jak to udělat, by mě od toho zdržely. Mám se na něj zlobit? To se zdálo pochybné. A pak se mi to srovnání s kresbami zdálo nesprávné, to mě udivovalo; přimísila se zvědavost a její drobné nepokoje rozptylovaly mou mrzutost. Několik dní jsem do dílny nev kročila. Mladíka jsem ovšem vídala při obědě, kdy ho otec měl u svého stolu spolu s dvěma dalšími, ale nic zvláštního nemohlo zvýšit patriarchální vážnost, která tam vždy panovala. Netrpělivý mladík mě dokázal vyčíhat a najít samotnou v kuchyni. „Zlobíte se na mě?“ – „Ovšemže.“ – „Ale vždyť jsem nic zlého neudělal.“ – „Udělal jste ošklivou věc.“ – „Ani trochu; vaše maminka si takhle hraje s vaším tatínkem a nebojí se.“ – „Fuj! To není pravda; to je moc nestydaté.“ – „Přisahám vám, že to vím jistě, jen to dělají jinak; povím vám to, jestli chcete.“ – „Nechci to vědět, nechte mě na pokoji.“ – „Nepovím vám to; ale nebudete se zlobit, nebudete se bát chodit do dílny, kde vás už nevidáme. Zase tam přijdete, že ano?“ – „Ano, ano. Sbohem.“ A utíkám pryč.

Role, kterou připisoval mé matce, mi často přicházela na mysl; bylo v ní cosi tak vznešeného, že si ji má obrazotvornost dovedla představit jen tak, jak může člověk jednat před zraky veřejnosti. Jistota, s jakou mi to tvrdil, mě udivovala; připomínalo mi to žerty, kterým jsem nerozuměla, jaké jí otec občas s velkým smíchem říkal a které ona vždy s nelibým výrazem zarazila slovy: „Mlčte přece, pane Phlipone.“ Byla bych moc ráda věděla, co mi ten druhý chtěl prozradit; byla bych si přála to slyšet, aniž by to říkal mně, a svět se mi začínal zdát velmi podivný.

Chodila jsem občas do dílny jako obvykle, abych tam mluvila s otcem, když tam byl, a abych si tam vzala, co jsem potřebovala, ať tam byl, nebo ne. Neznatelně se můj strach úplně rozplynul; mladík nevynechal příleži-

tost utrousit o tom pár slov jako o směšné dětinskosti, až mě nakonec přiměl, abych se tomu sama zasmála; nevzešlo z toho nic jiného než o něco větší důvěrnost, jaká vzniká vždycky mezi dvěma lidmi, kteří si – ať jakkoli – řekli něco, o čem s nikým jiným nemluvili. Jednoho dne, když mě otec nechal chvíli pracovat vedle sebe a byl náhle odvolán ven, chystala jsem se odejít z dílny za ním, když se venku na nábřeží strhl hluk; bydleli jsme na quai de l'Horloge ve druhém patře.³⁹ Zvednu hlavu a vylezu na stoličku, protože má malá postava a výška okna mi jinak nedovolovaly dobře vidět. „Vylezte na kraj stolu,“ řekne mi mladík a pomůže mi. Ostatní odejdou podívat se, co se děje; on stojí za mnou, a když chci slézt, vloží mi ruce pod paže a zvedne mě, přičemž mě k sobě tiskne tak, že se mi sukně vyhrnovaly, a v okamžiku jsem se octla takřka na jeho kolenou, neboť si zároveň sedl na stoličku, a ucítila jsem za sebou onu neobyčejnou věc... – „Ale pane, pusťte mě přece!“ – „Cože, vy se ještě bojíte? Nedělám vám nic zlého.“ – „Ale já chci odejít, mé šaty...“ – „Nu, vaše šaty, já je upravím.“ Smělou rukou sáhne tam, kam ona jiná věc nedosáhla, a snaží se, aby byla laskavá. Chtěla jsem se bránit, snažila se odstrčit jeho paže a změnit polohu, sklouznu nohama na zem a pohlédnu mu do tváře: zhrozila jsem se: oči mu lezly z důlků, nozdry měl roztažené; byla jsem blízko mdlob. Postřehl, co se se mnou děje, a protože jeho krize patrně pominula, nasadil vlídný výraz a vynaložil všechnu péči na to, aby mě uklidnil; nechtěl mě pustit, dokud se mu to nepodaří. Nakonec se mu to podařilo; ale místo aby tímto podnikem rozdmýchal mou zvědavost, vzbudil ve mně odpor ke své troufalosti. Vídala jsem ho už jen nevraživě, jeho přítomnost mě urážela, byla jsem neklidná a smutná, pokládala jsem se za uraženou, chtěla jsem všechno říct matce, byla jsem bázlivá a rozpačitá. Matka rozpoznala, že jsem rozrušená, a na její první otázku, kam se poděla má veselost, jsem jí vyprávěla všechno, co se stalo.

Matčino pohnutí a její zděšený výraz mě zdrtily bolestí. Zoufalá, když spatřila, jak blízko byla ztrátě plodu své péče, a snad v obavě, že jí něco zamlčuji, kladla mi tisíc spletitých otázek, aby mě nepoučila víc, než jsem věděla, a přesvědčila se, že nevím víc. Neměla jsem co dodat k tomu, co

39. Perroud: autorka původně napsala: „...na nějž hleděl dům, v němž jsme bydleli, na quai de l'Horloge, velmi blízko mostu, ve druhém patře.“ Nábřeží quai de l'Horloge na severní straně ostrova Cité, pojmenované podle hodinové věže Justičního paláce, vede k Pont-Neuf.

jste právě četli. Velmi obratně využila odporu, který mi dal pocítit můj útlý věk a přirozený stud, aby obojí vystupňovala do nejvyšší míry; mou vinu, že jsem jí mohla zamlčet první mladíkův výstřelek a pokládat jej za lehkou věc, mi vylíčila tak hroznými barvami, že jsem se pokládala za ztracenou. Náboženství, ctnost, čest, pověst – to všechno uvedla do hry s vroucností proniknuté duše, s něhou mateřského srdce – a jakého srdce! –, aby nebezpečí, jimž jsem byla vystavena, obrátila v tu nejspolehlivější ochranu, jakou mi mohla dát. Nevím, zda měla v úmyslu dohnat věci až do krajnosti, nebo zda je tam má citlivost dohnala dál, než si představovala, ale v dobré víře jsem se přesvědčila, že jsem největší hříšnice na světě, a neměla jsem pokoje, dokud mě matka nezavedla ke zpovědi, k níž mě od mých sedmi let vodila dvakrát nebo třikrát do roka.

Připadalo mi hrozné, že mám vyprávět něco takového, ale protože to byl prostředek k odčinění, bylo nutno ho užít, a odvaha, s níž jsem se k tomu odhodlala, mi dala pocítit utěšující sílu.

Tak jsem se stala kajícnicí dřív, než jsem byla hříšnicí. Od té chvíle mě ovládly náboženské myšlenky; vláda citu, uspišená mou už tak předčasně vyvráslou povahou, začala láskou k Bohu, jejíž vznešené blouznění zkrášlilo a uchránilo první léta mého dospívání, další léta odevzdalo filozofii a zdálo se, že mě tak navždy uchrání před bouří vášní, z níž s houževnatostí atleta sotva zachraňuji svůj zralý věk.

Zbožnost, do níž jsem upadla, mě podivně změnila; stala jsem se hluboce pokornou a nevýslovně nesmělou: na muže jsem hleděla s jakousi hrůzou, která ještě vzrostla, když se mi někteří zdáli milí; bděla jsem nad svými myšlenkami s úzkostlivou přísností, aby nic nezkalilo čistotu mého ducha, a zvykla jsem si na takovou zdrženlivost, že když jsem v šestnácti letech, kdy už jsem nebyla pobožná, četla Buffonův *Přírodopis*,⁴⁰ přeskakovala jsem bez čtení všechno, co pojednávalo o plození člověka, a přelétala jsem příslušné tabule s rychlostí a chvěním někoho, kdo spatří propast. Zkrátka,

40. Georges-Louis Leclerc, hrabě de Buffon (1707–1788), přírodovědec a ředitel královské botanické zahrady; jeho mnohosvazková *Histoire naturelle* (od 1749) obsahovala i pojednání o člověku a jeho plození s anatomickými tabulemi.

vdala jsem se až v pětadvaceti letech,⁴¹ a s takovou duší, jakou si lze představit, se smysly velmi vznětlivými a s mnoha znalostmi o různých věcech jsem se tak dobře vyhnula rozšíření onoho poučení, jehož počátky byly tak předčasné, že mi události první svatební noci připadaly stejně překvapivé jako nepříjemné.

Když matka přijímala mé bolestné svěřování, nezapomněla se mě zeptat, zda toho mladíka mám ráda, zda ho vídám s větším potěšením než jiné. – „Naopak, teď je pro mě trápením chodit ke stolu, protože ho tam potkávám.“ – „Byla bys tedy ráda, kdybys ho už nepotkávala?“ – „Zajisté.“ Ještě téhož dne matka pod záminkou, že je třeba nového pořádku kvůli mým cvičením a kvůli jednomu z učitelů, jemuž změnila hodinu, zavedla, že budeme jíst obě samy v jejím pokoji, a otci dala prostírat jako obvykle s jeho žáky. Bylo to pro mě velké ulehčení a svou božskou maminku jsem milovala ještě víc. Toto uspořádání trvalo, dokud jsem bydlela doma, až do doby, kdy otec dokončil svůj závazek vůči žákovi, jehož by nemohl propustit bez skandálu, jemuž bylo mnohem moudřejší se vyhnout. Toho mladíka jsem pak viděla už jen jednou, při příležitosti, o níž povím, a bála jsem se ho potkat stejně, jako jsem nenáviděla slyšet vyslovit jeho jméno. Za sedm či osm let se oženil a dosti výhodně se usadil; dal matku poprosit, zda by jí směl představit svou ženu; svolila; byla jsem při té návštěvě; byla krátká a obrátil se ke mně s jakousi poklonou, jejíž uctivý výraz prozrazoval přání, aby o něm nebylo smýšleno zle. Pravděpodobně ještě žije, nepochybně jako otec rodiny, a to je důvod, proč ho nejmenuji. Dojem z toho, co se stalo, ve mně zůstal tak silný, že i ve věku osvětlení a rozumu jsem si na to vzpomínala jen nerada, že jsem o tom nikdy neotevřela ústa před důvěrnou přítelkyní, která měla všechnu mou důvěru, že jsem to vždy zamlčela manželovi, před nímž nemnoho tajím, a že mě i v této chvíli stálo tolik úsilí to napsat jako Rousseaua zaznamenat příběh o ukradené stužce,⁴² s nímž se ten můj přece nedá srovnávat.

41. Perroud: autorka původně napsala „v šestadvaceti“. Ve skutečnosti se vdala 4. února 1780, šest týdnů předtím, než jí bylo šestadvacet let.

42. V druhé knize *Význání* Jean-Jacques Rousseau vypráví, jak jako mladý lokaj v Turíně ukradl stužku a z krádeže křivě obvinil nevinnou služku Marion; vzpomínka ho podle jeho slov trápila celý život. Perroud poznamenává, že autorka původně napsala, že je to „jediná věc, kterou jsem zamlčela manželovi“.

Zastavme se tu na chvíli a ať matky s hrůzou uváží, jak velkou bdělost mají za povinnost. Všechno se spiklo proti něžným svěřencům, které mají v péči, a uchovat je neporušené dokáže jen vzácná prozíravost. Dětská lehkomyšlnost nebo předčasné podněty přírody, nevědomost nebo náklonnost, ba i sama prostota nevinnosti vystavují bázlivé pohlaví ještě před dospíváním nerozváznému žáru, tak běžné zkaženosti, nebezpečným svodům nebo smělým výpadům druhého pohlaví, prudkého a vždy hrubého, pokud mu šťastná výchova nedala přísné mravy nebo nevstúpila velkou jemnost citu. Hrozící nebezpečí může vyvážit jen velká důvěra dívky k vychovateli, která ji má chránit; umění vzbudit takovou důvěru je nesmírně vzácné, protože je obtížné, a možná také proto, že se jeho vlivu nepoddají všechny povahy. Jeho první pravidla se však vždy omezí na příklad, který vštěpuje úctu tím, že potvrzuje předpisy, na upřímnou a osvícenou vůli usilovat o štěstí bytosti, kterou máme vychovat, a konečně na onu dobrotu, jež vylučuje rozmar či trpkost a kterou nic nenahradí.

Do kláštera

Můj život, uzavřenější, se mi brzy zdál ještě příliš světský na přípravu k prvnímu svatému přijímání; tato velká věc, která má tak rozhodující vliv na věčnou spásu, zaujímala všechny mé myšlenky. Nacházela jsem zálibu v bohoslužbě, její slavnostnost mě uchvacovala; hltila jsem výklady církevních obřadů a pronikala do jejich mystického významu; denně jsem listovala ve svých foliantech Životů svatých a vzdychala po časech, kdy běsnění pohanství zjednávalo šlechtným křesťanům korunu mučednickou. Vážně jsem pomýšlela na nový způsob života, a po hlubokém rozjímání jsem své plány ustálila.

Do té doby mě pouhá představa, že bych se odloučila od matky, přiměla prolévat potoky slz, a když se lidé chtěli pobavit náhlými mráčky, které citlivost vyvolávala na mém výrazném čele, žertovali o kláštřích a o tom, jak je užitečné, aby v nich mladé dívky nějaký čas pobýly. Ale co všechno se nemá obětovat Pánu! Utvořila jsem si o klášteře, o jeho samotě a mlčení ty velké či romantické představy, jaké jen mohla zplodit má čilá obrazotvornost. Čím vznešenějším se pobyt v něm zdál, tím víc odpovídal naladění mé dojaté duše. Jednoho večera po večeři, sama s otcem a matkou, vrh-

nu se jim k nohám; zároveň mi vyhrknou slzy a přeruší mi hlas; udivení a znepokojení se ptají, co je příčinou toho podivného hnutí. „Chci vás poprosit,“ řeknu vzlykajíc, „abyste udělali něco, co mi rve srdce, ale čeho žádá mé svědomí: dejte mě do kláštera.“ Zvednou mě, má dobrá matka je dojatá; byla by se zachvěla, kdyby se – když mě už nějaký čas ani na minutu neopustila – mohla něčeho obávat: ptají se mě, co ve mně vzbudilo tuto touhu, a poznamenávají, že mi nikdy nebylo odepřeno nic rozumného; říkám, že je to touha přistoupit k prvnímu svatému přijímání se vši náležitou soustředěností. Otec chválí mou horlivost a dodává, že ji chce podpořit. Radí se o výběru domu; má rodina neměla styky v žádném ústavu toho druhu; vzpomenu si, že můj učitel hudby jmenoval klášter, kde vyučoval mladé slečny, a rozhodne se, že se tam poptají. Z informací vyplynulo, že dům je počestný a řád nijak přísný; řeholnice proto platily za prosté oněch výstředností a pobožníkůvských šaškáren, jimiž se vyznačovala většina ostatních. Kromě toho se věnovaly vyučování mládeže; vedly školy pro externistky neboli děti z lidu, které vyučovaly zdarma, aby dostály svým slibům, a které k tomu účelu docházely zvenčí do sálu jim vyhrazeného; odděleně však měly penzionát pro dívky, jejichž výchovu jim chtěli rodiče svěřit.

Matka podnikla potřebné kroky, a když mě provedla na návštěvách u všech našich starších příbuzných a oznámila jim mé rozhodnutí, které schválili, zavedla mě k sestrám Congrégation v ulici Neuve-Saint-Étienne na předměstí Saint-Marcel, velmi blízko místa, kde jsem nyní uvězněna.⁴³ Jak jsem drahou maminku tiskla v náručí ve chvíli, kdy jsem se s ní poprvé v životě loučila! Dusila jsem se, byla jsem celá pohnutá, ale poslouchala jsem hlas Boží a překročila jsem práh klauzury a se slzami jsem mu přinášela tu největší oběť, jakou jsem mu mohla dát. Bylo to 7. května 1765; bylo mi tehdy jedenáct let a dva měsíce.⁴⁴ Jak mám dnes z hloubi vězení, uprostřed politických převratů, které pustoší mou zemi a strhávají s sebou všechno, co mi bylo drahé, vzpomínat a malovat onu dobu klidu a blaženě-

43. Perroud: klášter řeholnic Kongregace Notre-Dame, augustiniánských kanovnic, v ulici rue Neuve-Saint-Étienne-du-Mont (zhruba dnešní rue Rollin), skutečně sousedil se Sainte-Pélagií. Kongregace Notre-Dame, založená počátkem 17. století v Lotrinsku svatým Petrem Fourierem a Alix Le Clerc, se věnovala vyučování dívek.

44. Perroud: autorka původně napsala 1764 a „deset let“. Narodila se 17. března 1754, takže platí rok 1765 a věk jedenácti let a dvou měsíců.

ho vytržení? Jaká svěžest štětce dokáže vyjádřit sladká pohnutí mladého srdce, citlivého a něžného, dychtivého po štěstí, které začíná cítit přírodu a nevidí nic než božstvo?

První noc, kterou jsem strávila v klášteře, byla neklidná; nebyla jsem už pod otcovskou střechou, cítila jsem se daleko od své dobré matky, která na mě jistě s něhou myslela; slabé světlo osvětlovalo pokoj, kam mě uložili spát se čtyřmi dalšími dětmi mého věku; potichu jsem vstala a šla k oknu; měsíční svit dovoľoval rozeznat zahradu, na niž okno hledělo. Na tom místě vládlo nejhlubší ticho; naslouchala jsem mu, abych tak řekla, s jakousi úctou; vysoké stromy tu a tam vrhaly obrovské stíny a slibovaly bezpečné útočiště klidnému rozjímání; zvedla jsem oči k nebi, bylo čisté a jasné; zdálo se mi, že cítím přítomnost božstva, které se usmívá mé oběti a už mi za ni nabízí odměnu v utěšujícím míru nebeského příbytku; blažené slzy mi pomalu stékají po tváři, se svatým zanícením opakuji své zasvěcení a jdu okusit spánek vyvolených.

Přišla jsem večer a ještě jsem neviděla všechny své družky; bylo jich třicet čtyři, soustředěných v jediné třídě, od šesti do sedmnácti či osmnácti let, ale při jídle rozdělených ke dvěma stolům a přes den jakoby do dvou oddělení pro další cvičení. Vážnost mé malé osoby dala na první pohled usoudit, že mám být zařazena mezi starší; stala jsem se dvanáctou u jejich stolu a byla jsem mezi nimi nejmladší. Tón zdvořilosti, který mi matka učinila přirozeným, rozvážné vystupování, jež mi přešlo ve zvyk, a způsob vyjadřování, mírný a správný, se v ničem nepodobaly hlučné bezstarostnosti té rozpustilé mládeže. Malé se na mě obracely s jakousi důvěrou, protože jsem je nikdy neodbyla; velké slečny se ke mně chovaly s jistou úctou, protože mě má zdrženlivost nečinila méně ochotnou vůči nim a získávala mi pozornost učitelek. Vychována tak, jak jsem do té doby byla, nebylo nijak podivné, že jsem byla vzdělanější než většina mých družek, i těch nejstarších. Řeholnice shledaly, že by si mou výchovou mohly zjednat čest, když už jsem u nich, aniž by se musely namáhat, aby v ní pokračovaly. Co zadávaly ke studiu, to jsem už znala nebo se to velmi snadno naučila; stala jsem se miláčkem všech jeptišek; předháněly se, která mě víc pohladí nebo pochválí. Ta, která měla na starosti učit chovanky psát, byla sedmdesátiletá žena, jež se stala řeholnicí v padesáti letech ze zármutku nebo po nějakém

nešťestí; dostalo se jí vzdělání a k této přednosti připojovala všechno, co může dát znalost světa a zběhlost v něm. Zakládala si na vzdělanosti; měla ještě velmi krásné písmo, vyšívala nádherné výšivky, dávala dobré hodiny pravopisu a nebyla neznalá dějin. Její malá postava, dokonce i její věk a trocha pedanterie byly příčinou, že si matky Sainte-Sophie malé ztřeštěnky, které chtěla vzdělávat, nevážíly tolik, kolik si zasluhovala; a pamatovaly si dobře, přispívala k tomu něčím i žárlivost milých sester, které neměly tolik nadání jako ona, a proto rády zdůrazňovaly její směšné stránky. Tato dobrá duše se ke mně brzy připoutala kvůli mé zálibě ve studiu; když dala hodinu celé třídě, brala si mě stranou, dávala mi opakovat mluvnici, probírat zeměpis, vypisovat úryvky z dějin; vymohla si dokonce svolení brát mě do své cely, kde jsem jí předčítala. Z mých učitelů mi zůstal jen učitel hudby, k němuž jsem chodila na hodinu do hovorny se dvěma družkami pod dohledem řeholnice; a abych pokračovala v kreslení, dali mi učitelku, která směla vstupovat do nitra kláštera. Pravidelnost velmi vyplněného života, rozděleného mezi rozmanitá cvičení, se velmi hodila k mé čilosti i k mé přirozené zálibě v pořádku a pílí; byla jsem ve všem mezi prvními a ještě mi zbýval volný čas, protože jsem byla pilná a neztrácela ani okamžik.

V hodinách procházky nebo rekreace jsem neuměla běhat a dovádět s ostatními; osaměle jsem se uchylovala pod nějaké stromy, abych četla nebo snila. Jak jsem byla citlivá ke kráse listoví, k vánku zefýru, k vůni rostlin! Všude jsem viděla ruku Prozřetelnosti, cítila jsem její dobrodějnou péči, obdivovala jsem její díla; proniknuta vděčností, chodila jsem se jí klanět do kostela, kde mě majestátní zvuky varhan, spojené s dojemnými hlasy mladých řeholnic zpívajících moteta, uváděly do úplného vytržení. Kromě mše, na kterou vodili ráno všechny chovanky, byla ve všední dny odpoledne půlhodina věnovaná rozjímání, k němuž připouštěli jen ty, které se zdály schopné ho konat nebo vyplnit ten čas soustředěně zbožnou četbou. O tuto přízeň, kterou mou horlivost pospíšili odměnit, jsem ani nemusela žádat; ale vroucně jsem prosila o výsadu přistoupit k prvnímu svatému přijímání při nejbližší slavnosti; bylo to Nanebevzetí Panny Marie. Ačkoli ten svátek byl velmi blízko mého příchodu, byla mi tato milost udělena s jednomyslným souhlasem představených i zpovědníka. Ten byl mužem

zdravého rozumu, řeholníkem od Saint-Victor, kde zastával úřad faráře;⁴⁵ přijal úkol zpovídat chovanky Congrégation a k této službě se hodil svým věkem přes padesát let, svou umírněnou povahou a moudrým duchem, které mírnily přísnost jeho mravů a způsobů. Když jsem byla svěřena jeho péči, můj farář pan Garat se namáhal přijít osobně do kláštera a předat svou malou ovečku do rukou svého spolubratra; viděli se v hovorně v mé přítomnosti a mluvili latinsky, čemuž jsem dokonale nerozuměla, ale z čehož jsem pochopila několik slov ve svůj prospěch. Taková slova nikdy neuniknou dívce, ať je sebestladší a ať jsou vyslovena v jakémkoli jazyce. Výměnou jsem hodně získala: Garat byl jen pedant, v němž jsem cítila duchovního soudce; viktorin byl muž spravedlivý a osvícený, který obracel má zbožná hnutí ke všemu, co je v mravnosti vznešeného, a rád rozvíjel skrze náboženství zárodky ctností, aniž by k tomu přimíchal směšnou mystiku. Milovala jsem ho jako otce, a po tři roky, které žil po mém odchodu z kláštera, jsem chodívala z velké dálky do Saint-Victor v předvečer velkých svátků, abych se mu vyzpovídala.

45. Perroud: jmenoval se Lallement. Zemřel roku 1771 (dopis Sophii Cannet z 30. září 1771), tedy pět let, a ne tři, jak píše autorka, po jejím odchodu z kláštera. Opatství Saint-Victor na levém břehu Seiny, nedaleko kláštera Kongregace, patřilo řeholním kanovníkům svatého Augustina, zvaným viktorini.

II. Klášter, babička a první knihy (1765–1770)

[Paní Rolandová psala tyto stránky v srpnu 1793 ve vězení Sainte-Pélagie; druhou část svých pamětí otevřela zápisem datovaným 28. srpna. Výprávění navazuje na dobu, kdy jedenáctiletá Manon Phlipon pobývala v klášteře sester Notre-Dame (Congrégation) v Paříži.]

První přijímání a kouzlo obřadů

Nutno přiznat, že katolické náboženství, jež se jen velmi málo hodí ke zdravému úsudku, osvícenému vědomostmi a podrobojícímu předměty své víry pravidlům rozumu, je velmi způsobilé uchvátit obrazotvornost: zasahuje ji velikostí a hrůzou a zároveň zaměstnává smysly tajemnými obřady, střídavě něžnými a melancholickými. Věčnost, stále přítomná myslí jeho vyznavačů, je volá ke kontemplaci a činí z nich přísné posuzovatele dobra a zla, zatímco každodenní zbožné úkony a velebné obřady přinášejí pozornosti úlevu, podpírají ji a nabízejí snadné prostředky, jak se ustavičně přibližovat k vytčenému cíli. Ženy se podivuhodně vyznají v tom, jak tyto úkony pozvednout a obestříť obřady vším, co jim může dodat půvabu či lesku, a jeptišky v tomto umění vynikaly. Krátce po mém příchodu do kláštera přijímala závoj jedna novicka. Kostel zdobily květiny, zářivé lustry a hedvábné závěsy; shromáždění bylo početné a naplňovalo vnější část kostela s tím slavnostním výrazem, jaký rodina v takové chvíli nasazovala, jako by šlo o svatbu jejího dítěte. Vítězná a vystrojená objevila se mladá oběť u mříže v největší nádheře, kterou vzápětí odložila, aby se znovu ukázala zahalená bílým závojem a korunovaná růžemi. Dosud cítím ono zachvění, jež ve mně vyvolal její lehce se chvějící hlas, když melodicky zpívala obvyklý verš *Elegit* atd.¹: „Zde jsem si zvolila své obydlí a zde je navždy založím.“ Nezapomněla jsem nářez této drobné skladby, opakuji jej tak přesně, jako bych ho byla slyšela včera, a velmi bych si přála, abych jej

1. Obvyklý zpěv při obláčce a slibech je vzat ze žalmu 132 (ve Vulgátě 131), 14: „Haec requies mea in saeculum saeculi, hic habitabo, quoniam elegi eam“ – „Toto je mé odpočinutí na věky věků, zde budu přebývat, neboť jsem si je vyvolil.“ Autorka jej cituje volně.

mohla zazpívat v Americe². Velký Bože! jaký přízvuk bych mu dnes dala! Když však novicka po složení slibů ulehla na zem a byla přikryta pohřebním sukem, pod nímž by člověk řekl, že je pohřbena, zachvěla jsem se hrůzou; bylo to pro mě obrazem naprostého zpětrhání pout se světem, odřeknutí se všeho, co jí bylo drahé; nebyla jsem už sama sebou, byla jsem jí; zdálo se mi, že mě vytrhují z náruče mé matky, a prolévala jsem potoky slz. S takovou citlivostí, jež činí dojmy tak hlubokými a pro niž člověka zasáhne tolik věcí, které se před zraky obyčejných lidí míhají jako stíny, život nikdy neochabuje; proto jsem o svém bytí začala záhy přemýšlet, aniž mi kdy bylo břemenem, i uprostřed nejtvrděších zkoušek; a ačkoli mi ještě není čtyřicet, žila jsem nesmírně mnoho, měří-li se život citem, jenž poznamenává každý okamžik jeho trvání.

Musela bych vyličít příliš mnoho podobných výjevů, kdybych chtěla připomenout všechny, které do mého srdce vryla hnutí něžné zbožnosti; kouzlo a zvyk těchto pocitů mi přešly do té míry do krve, že se už nemohly vymazat. Filozofie rozptýlila přeludy marné víry, nezničila však účinek jistých předmětů na mé smysly a jejich spojení s myšlenkami či náladami, které ve mně obvykle probouzely. Ještě dnes mohu se zájmem přihlížet bohoslužbě, koná-li se důstojně; zapomínám na šarlatánství kněží, na směšnost jejich legend i na nesmyslnost jejich tajemství, vidím jen shromáždění slabých lidí, kteří vyzývají pomoc nejvyšší bytosti; mou mysl zaměstnává bída lidstva a útěšná naděje v mocného odplatitele; cizí představy se rozplývají, vášně se tiší, chuť k plnění povinností ožívá; je-li součástí obřadu hudba, cítím se přenesena do jiného světa a vycházím lepší z místa, kam přišel hloupý lid bez rozmyslu pozdravit kousek chleba.

S náboženstvím je to jako s tolika jinými lidskými institucemi: nemění ducha jednotlivce, nýbrž se připodobňuje jeho povaze, povznáší se či slábne spolu s ním. Obyčejný člověk málo myslí, věří na slovo a jedná z pudu, takže mezi přijatými zásadami a skutečným jednáním panuje ustavičný rozpor. Silné povahy krácejí jinak; potřebují souladu a jejich jednání je věrným překladem jejich víry. V dětství jsem musela přijmout tu, kterou

2. Perroud: v srpnu 1793, kdy psala tyto stránky, paní Rolandová ještě doufala, že Buzot a jeho přátelé, girondinští poslanci ukrytí v okolí Quimperu v Bretani, se budou moci nalodit do Spojených států. Viz její dopis Buzotovi z 31. srpna 1793.

mi dali; byla mou, dokud jsem neměla dost rozumu, abych ji podrobila zkoumání; ale i tehdy byly všechny mé činy jejími přísnými důsledky. Divila jsem se lehkomyšlnosti těch, kdo vyznávali touž víru, a jednali přesto opačně, tak jako se dnes rozhořčuji nad zbabělostí lidí, kteří chtějí mít vlast, a přece si ještě cení svého života, když jde o to nasadit jej v její službě.

Abych se neopakovala, chci přesto aspoň jedním tahem zachytit chvíli svého prvního přijímání. Byla jsem na ni připravována všemi prostředky obvyklými v kláštorech – duchovními cvičeními, dlouhými modlitbami, mlčením, rozjímáním – a spatřovala jsem v ní slavnostní závazek a záruku věčné blaženosti. Tato myšlenka mě zcela prostoupila; tak rozpálila mou obrazotvornost a rozněžila mé srdce, že jsem, zalitá slzami a unesená nebeskou láskou, nebyla s to dojít k oltáři bez pomoci jeptišky, která mě přišla podepřít v podpaží a pomohla mi přistoupit ke svatému stolu. Tyto projevy, o něž jsem nijak neusilovala a jež byly jen přirozeným účinkem citu, který jsem nedokázala zadržet, mi získaly velkou vážnost, a hodné stařenky, které jsem potkávala, se mi vždycky doporučovaly do modliteb.

Jako bych viděla ty, kdo budou tyto řádky číst, jak se ptají, zda se toto tak něžné srdce, tato tak vroucí citlivost konečně nezaměstnaly skutečnějšími předměty a zda jsem šťastí, o němž jsem tak brzy snila, neuskutečnila ve vášni, jež by byla k užitku někomu jinému.

Nepředbíhejme, odpovím jim; zastavte se se mnou u těch pokojných časů svatých iluzí, k nimž se ještě ráda vracím. Myslíte, že v tak zkaženém věku, v tak špatném společenském řádu je možné okusit štěstí přírody a nevinnosti? Všední duše v něm nacházejí rozkoš; ty druhé však, jimž by pouhá rozkoš byla příliš málo, zasaženy vášněmi, jež slibují víc, a spoutány podivnými či krutými povinnostmi, které přesto ctí, poznávají sotva co jiného než draze zaplacenou slávu, že je plní. Spočínáme zatím u sladkého přátelství, které mi přišlo nabídnout své kouzlo a jemuž vděčím za tolik šťastných chvil.

Od mého příchodu do kláštera uplynulo několik měsíců; žila jsem v něm zaměstnaná tak, jak bylo vyličeáno; každý týden mě navštěvovali otec a matka a v neděli po bohoslužbě mě brávali ven, abychom se spolu prošli

Královskou zahradou, dnešní Jardin des Plantes³; nikdy jsem se s nimi nerozloučila bez několika slz; byly to slzy něhy k jejich osobám, nikoli lítosti nad mým postavením, neboť jsem se s radostí vracela do těch tichých ambitů, jimiž jsem procházela drobnými krůčky, abych lépe vychutnala jejich samotu; někdy jsem se zastavila u hrobu, na němž byla vyryta chvála jedné zbožné sestry. „Ta je šťastná!“ říkala jsem si s povzdechem; pak se mé duše zmocnila melancholie, jež nebyla bez sladkosti, a nutila mě hledat v lůně božství, v naději, že v ně budu jednoho dne přijata, ono dokonalé štěstí, jehož potřebu jsem cítila.

Sophie Cannet a sestra Agathe

Příchod nových chovanek vyburcoval celou malou družinu; byly ohlášeny slečny z Amiens; zvědavost klášterních dívek na družky, jež jim byly slíbeny, je živější, než si lze představit. Bylo to k večeru jednoho letního dne, procházely jsme se pod lipami... „Už jsou tady, už jsou tady!“ zazněl náhle výkřik. První učitelka odevzdala obě příchozí do rukou sestry, která tehdy konala službu u chovanek; zástup se kolem nich shlukne, rozestoupí, znovu přiblíží, až se konečně uspořádá, a všechny chovanky se ve skupinkách procházejí po téže aleji, aby si slečny Cannet⁴ prohlédly. Byly to dvě sestry; starší mohlo být asi osmnáct let, měla krásnou postavu, pružné držení a volnou chůzi; čímsi citlivým, hrdým a nespokojeným na sebe upozorňovala; mladší nebylo víc než čtrnáct, závoj z bílého flóru halil její mírnou tvář a jen špatně skrýval slzy, jimiž byla zalita. Upřela jsem na ni zrak se zájmem, zastavila jsem se, abych si ji lépe prohlédla, a pak jsem se šla mezi štěbetalkami vyptat, co se o ní ví.

3. Jardin du Roi, královská zahrada léčivých rostlin založená roku 1635 na levém břehu Seiny, nedaleko kláštera Congrégation i opatství Saint-Victor; za Buffona se stala střediskem přírodovědy. Roku 1793 byla přeměněna v Muséum d'histoire naturelle a přejmenována na Jardin des Plantes.

4. Perroud: starší ze sester, Marie-Henriette (narozená mezi lety 1747 a 1749), se roku 1784 provdala za starého pana de Vouglans, roku 1791 ovdověla, pak se ještě dvakrát vdala a zemřela až roku 1838. Mladší, Marie-Sophie-Caroline (nar. 1751), se roku 1782 provdala za pana de Gomiecourt, roku 1788 ovdověla a zemřela roku 1795. Jejich matka, Marie-Jeanne-Opportune Perdu, byla manželkou Henriho-Françoise-Nicolase Canneta, šlechtice (écuyer) a královského sekretáře, bohatého měšťana z Amiensu. Když Marie Philipon roku 1766 opustila klášter, chodila obě přítelkyně dál navštěvovat, a když se i ony roku 1769 vrátily do rodného Amiensu, rozvinula se mezi nimi a dcerou pařížského rytce důvěrná a pravidelná korespondence; jen z let 1770–1780 se dochovalo přes dvě stě dopisů Marie Philipon.

Byla to prý mazánek své maminky, kterou něžně milovala a s níž se jen velmi těžce loučila; sestru s ní poslali proto, aby jí pomohla odloučení snést. Obě byly večer posazeny ke stolu, u něhož jsem sedávala i já; Sophie málo jedla; měla v sobě němý žal, který nikoho neodpuzoval a byl by dojal každého; její sestra se zdála mnohem méně zaujata tím, jak ji utěšit, než nespokojena, že musí sdílet týž úděl. Měla k tomu jistý důvod: osmnáctiletá dívka, vytržená ze světa, do něhož se už vrátila, aby šla znovu do kláštera dělat společnost své mladší sestře, se mohla považovat za obětovanou matkou, která ve skutečnosti chtěla jen vzdálit prudkou povahu, již nedovedla zvládnout. Nebylo třeba dlouho poslouchat živou Henriette, aby člověk tohle všechno prohlédl; upřímná až k úsečnosti, netrpělivá až k hněvu, veselá až k bláznovství, měla všecken důvtip svého věku, ale ne jeho rozvahu; nevyrovnaná, jiskrná, chvílemi okouzlující, často nesnesitelná, po jejích rozmarech následovaly ty nejdojemnější návraty; spojovala nejcitlivější srdce s nejvýstřednější obrazotvorností; člověk ji musel milovat, i když ji káral, a přece bylo těžké s ní žít, i když ji měl rád. Ubohá Sophie mívala někdy co trpět od povahy své sestry, která se na ni hněvala ze žárlivosti, byla však příliš spravedlivá, aby jí neuznávala, co jí patří; nacházela tak ve vztahu k ní všechno, co mohlo znásobit její vlastní nevyrovnanost, nad níž sama první vzdychala. Sophii vyznačoval klid předčasného rozumu; necítila příliš vroucně, protože měla chladnou hlavu, ale ráda přemýšlela a rozumovala; klidná, nijak úslužná, nikoho neokouzila, ale v případě potřeby posloužila každému, a jestliže ničemu nevycházela vstříc, také nic neodmítala. Milovala práci a četbu. Její smutek mě dojal, její způsob bytí se mi zalíbil; cítila jsem, že jsem našla družku, a staly jsme se nerozlučnými. Přilnula jsem k ní s tou oddaností, jež provází potřebu milovat, jakmile spatří bytost schopnou ji ukojit: ruční práce, četba, procházky – všechno jsem teď sdílela se svou Sophií. Byla zbožná, o něco méně něžná, ale stejně upřímná jako já, a tato shoda nemálo přispěla k důvěrnosti našeho svazku. Pěstovaly jsme přátelství takřka pod křídly Prozřetelnosti a v zápalu téže horlivosti; chtěly jsme se vzájemně podpírat a postupovat spolu po cestě k dokonalosti. Sophie byla neúprosná mudrlantka; chtěla všechno rozebrat, všechno vědět a o všem diskutovat; mluvila jsem mnohem méně než ona a trvala jsem skoro jen na výsledcích. Ráda se mnou rozprávěla, neboť jsem dovedla dobře naslouchat, a když jsem nebyla jejího mínění,

byl můj odpor ze strachu, abych ji nezarmoutila, tak mírný, že ani všechny myslitelné rozdíly mezi námi nikdy nevyvolaly spor. Její společnost mi byla nesmírně drahá, protože jsem potřebovala svěřovat někomu, kdo mi rozuměl, city, které jsem prožívala a které sdílení jako by znásobovalo. Sophie, asi o tři roky starší než já a o něco méně skromná, měla navenek jistou převahu, kterou jsem jí nezáviděla: hezky konverzovala, já dovedla jen odpovídat; pravda, lidé se mě neobyčejně rádi vyptávali, ale ne každému se to dařilo. Skutečně jsem se sdílela jen se svou dobrou přítelkyní, ostatní mě jen zahlédli, ledaže by to byl někdo dost obratný, aby poodhrnul závoj, do něhož jsem se, aniž bych se chtěla skrývat, zcela přirozeně halila.

Henriette chodívala s námi jen občas, a to zřídka: navázala pro sebe přiměřenější známost se slečnou de Cornillon, osmnáctiletou dívkou, ošklivou jako hřích, jiskřící vtípem a zlomyslností, pravým šotkem, jímž se strašily děti, ale který by si s naší rozvážností zahrávat netroufl.

Nemohu pominout mlčením něžný zájem, který mi od prvních dnů po mém příchodu projevovala jedna výborná dívka, jejíž stálá náklonnost mi nejednou byla útěchou. Angélique Boufflers⁵, narozená bez jmění, se zavázala sliby již v sedmnácti letech; sama sebe tehdy ještě neznala. Příroda ji uhnětla ze síry a ledku; její spoutaná energie vystupňovala do krajnosti citlivost jejího srdce i živost jejího ducha. Nedostatek věna jí vykázal místo mezi sestrami konvrškami⁶, s nimiž neměla nic společného kromě jejich tvrdé práce. Jsou duše, které nepotřebují pěstění; Sainte-Agathe (tak znělo její řeholní jméno) byla, ač se jí nedostalo valného vzdělání⁷, nadřazena nejen svým družkám, ale i většině sester chóru. Její cena byla známa, a třebaže podle zvyku těchto společenství, jež jako celek bývají vždy nevďečná,

5. Perroud: Angélique Boufflers se stala řeholnicí kolem roku 1758 a zemřela 14. dubna 1797. V nevydaném dopise Sophii Cannel z 15. dubna 1767 ji Manon nazývá „má dobrá“; roku 1772 měla v klášteře na starosti šatnu. Celá korespondence paní Rolandové dosvědčuje věrnost, s níž k ní lnula až do konce.

6. V ženských klášterech se rozlišovaly „sestry chóru“ (dames du chœur), zpravidla z lepších rodin a s věnem, které se modlily hodinky v chóru, a „konvršky“ (sœurs converses), jež vykonávaly domácí a manuální práce.

7. Perroud to dokládá lístkem, který sestra Agathe napsala roku 1784 paní Rolandové, když ta chtěla v Congrégation umístit jako penzionistku osiřelou sestru svého přítele Bosca: lístek plný navivných pravopisných chyb („Ma bien aimée, il nai pa posible que je t'ablige cette fois...“) jí laskavě oznamuje, že jí tentokrát nemůže vyhovět.

zneužívali její čínorodosti a zahrnovali ji prací, těšila se přece vážnosti, jakou si zjedná zásluha. Byla tehdy přidělena ke službě u chovanek; byla tam sama, nehledě na jiné povinnosti, jež jí byly svěřeny, a stačila na všechno stejně pilně jako vesele. Sotva jsem si jí povšimla, už mi dávala přednost; ba spíš mě její laskavost předešla a teprve ona mě na ni upozornila. U stolu nenápadně vypožadovala, co mám ráda, a snažila se mi to dopřát; v ložnici mi ochotně stlala postel a nevynechala příležitost, aby mi řekla něco milého. Když mě potkala, něžně mě objala a někdy mě odvedla do své cely, kde měla rozkošného kanárka, krotkého a mazlivého, kterého naučila mluvit; tajně mi dala druhý klíč od té cely, abych do ní mohla chodit i v její nepřítomnosti: četla jsem tam knihy z její malé knihovničky, básně otce du Cerceau a mystická díla. Když jí práce nedovolila strávit tam se mnou pár minut, nebo když jí v tom měla zabránit, nacházela jsem tam něžný lísteček, na nějž jsem nezapomněla odpovědět; mé odpovědi opatrovala jako vzácné šperky a později mi je ukazovala pečlivě uložené ve své modlitební skříňce.

Brzy se v celém klášteře mluvilo jen o Agathině náklonnosti k malé Phlipon; ale jako by to tak muselo být: mé družky se nikdy nezdály dotčeny přednostmi, jež mi dávala; když jí o tom jeptišky mluvily, ptala se jich se svou přirozenou upřímností, zda by na jejím místě nejednaly stejně, a když jí nějaká nevrlá osmdesátnice, jako třeba matka Gertrude, vytýkala, že mě miluje příliš, odpovídala, že tak soudí jen proto, že sama nedovede tolik milovat: „A vy sama,“ dodávala, „potkáte ji vůbec někdy, abyste ji nezastavila?“ A matka Gertrude odcházela bručíc; ale když mě o hodinu později uviděla, nikdy mi nezapomněla dát pár bonbonů. Když přijely slečny Cannel a já se spřátelila se Sophií, zdála se Agathe trochu žárlivá; jeptišky ji rády škádlily, ale její velkorysá něha tím neochabla; zdálo se, že je spokojená, když se nechávám milovat, a že se těší z radostí, které mi poskytovalo přátelství někoho mému věku bližšího, v jehož společnosti jsem trávila všechny chvíle dne. Agathe bylo tehdy čtyřiaadvacet let; její povaha a náklonnost ve mně vzbudily tu nejopravdovější oddanost, a pokládala jsem si za čest ji jí neustále projevovat. V posledních letech, kdy ještě kláštery existovaly, jsem v tom jejím chodila navštěvovat už jen ji. Nyní musela

toto útočiště opustit⁸ právě ve chvíli, kdy jí je stáří a neduhy činily nezbytným; odkázaná na skrovnou penzi, jež jí byla vyměřena, živoří nedaleko míst našeho někdejšího domova i těch, kde jsem vězněna, a v strastech své nuzné situace naříká jen nad uvězněním své dcerky – neboť tak mi stále říká. Citlivé duše, přestanete mě chvílemi litovat, když oceníte statky, které mi nebe zachovalo. Mým pronásledovatelům uprostřed jejich moci chybí to dobro, aby je milovala nějaká Agathe, která by je měla ještě raději, kdyby upadli do neštěstí!

Zima uplynula; v tomto ročním období jsem matku vídala o něco méně, ale otec by nenechal minout jedinou neděli, aby mě nenavštívil a nevzal na procházku do Královské zahrady, jen co to počasí trochu dovolilo; vzdorovali jsme tam krutému mrazu a vesele pobíhali po sněhu. Půvabné procházky, jejichž vzpomínka se mi vybavila o dvacet let později, když jsem četla tyto Thomsonovy verše, jež nikdy neopakuji bez pohnutí:

And sung of Nature with unceasing joy,

Pleas'd have I wander'd thro' your rough domain;

Trod the pure virgin-snows, myself as pure⁹

U babičky na ostrově Saint-Louis

Hned při mém vstupu do kláštera bylo ujednáno, že v něm zůstanu jen rok; sama jsem si to přála; ráda jsem viděla konec oběti, kterou jsem přinášela odloučením od matky; jeptišky zase, když svolily, abych ve čtvrtém měsíci pobytu u nich přistoupila k prvnímu přijímání, si pečlivě vyměnily, že je kvůli tomu neopustím dříve a že svůj rok dokončím; když ten rok uplynul, přišla řeč na odchod. Matka mi oznámila, že má dobrá babička Phlipon, která mě měla velmi ráda, si přeje, abych jí nějaký čas dělala společnost, a

8. Perroud: po dekretu ze 17. srpna 1792, který nařizoval vyklidit kláštery od 1. října. Penze, kterou zákon přiznal řeholnicím z Congrégation, činila 300 liber pro sestry chóru a 150 liber pro konvršky; tak tomu bylo i v případě chudé Agathe.

9. James Thomson (1700–1748), skotský básník, autor přírodopisné skladby *The Seasons* (Roční doby), kterou paní Rolandová milovala a měla ji s sebou i ve vězení. Verše jsou z úvodu „Zimy“: „...a zpíval o přírodě s neutuchající radostí, / s potěšením jsem bloudil tvou drsnou říší, / šlapal po čistém panenském sněhu, sám stejně čistý.“ Perroud: autorka je citovala se dvěma drobnými odchylkami (*wandering, trough*), zde podáváme Thomsonovo znění.

že se s ní na tom dohodla jako na uspořádání, které mi nemůže být nemilé, neboť mě tam bude vídat mnohem častěji než v klášteře; to uspořádání se ostatně dokonale shodovalo s okolnostmi. Otec totiž převzal volené úřady ve svém cechu; často byl proto odvoláván z domu; snadno jsem pochopila, že matka, jejíž dohled se od té doby musel víc obracet k pracím svěřeným mladým tovaryšům, do nichž se dosud nikdy nevměšovala, přišla o část svobody, kterou chtěla mít celou, aby se mohla věnovat mně. Situace, kterou mi navrhovala, byla opravdu něžným přechodem od odloučení k úplnému návratu k ní, a přijala jsem ji tím snáze, že jsem babičku měla ráda. Byla to drobná žena, půvabná a dobře naložená, jejíž příjemné způsoby, uhlazená řeč, libezný smích a šibalský pohled prozrazovaly ještě jisté nároky na to, aby se líbila, či aspoň aby se připomínalo, že se kdysi líbila. Bylo jí pětadesát nebo šedesát šest let¹⁰, dbala o svou toaletu, přiměřenou ostatně jejímu věku, neboť si nade vše zakládala na tom, že dobře vnímá a zachovává, co se sluší. Značná plnost, dosti lehká chuze, velmi vzpřímené držení těla, drobná ruka, jejímiž prsty půvabně pohrávala, citově zabarvený tón protkávaný veselými a slušnými žerty – to vše od ní zahánělo zdání stáří. Byla laskavá k mladým lidem, jejichž společnost ji velmi těšila a na jejichž přízeň byla trochu pyšná.

Ovdověla po roce manželství a měla jediné dítě, mého otce, který se narodil až po smrti svého otce; když ji nezdary obchodu, v němž byla usazena¹¹, uvrhly do neštěstí, musela hledat pomoc u vzdálených, zámožných příbuzných, kteří jí před jinými svěřili výchovu svých dětí: tak vychovala u paní de Boismorel jejího syna Roberge, o němž budu mít příležitost mluvit později, a její dceru, pozdější paní de Favières. Malé dědictví jí konečně zajistilo nezávislost; bydlela na ostrově Saint-Louis, kde obývala slušný byt se svou sestrou, slečnou Rotisset, kterou nazývala Angélique¹². Tato dobrá duše, astmatická a zbožná, čistá jako anděl a prostá jako dítě, byla tou nejponíženější služebnicí své starší sestry; starosti o malou domácnost ležely jen na ní; služka, která docházela dvakrát denně, měla na starosti

10. Perroud: narodila se roku 1696, takže roku 1766 jí ve skutečnosti bylo sedmdesát.

11. Perroud: její manžel Gatién Philpon byl obchodníkem s vínem ve velkém i v malém v ulici des Noyers, ve farnosti Saint-Étienne-du-Mont.

12. Perroud: Louise-Angélique Rotisset (1703–1772), mladší sestra babičky Philpon; v textu vystupuje jako „teta Angélique“.

nejhrubší práce, se vším ostatním si však Angélique poradila sama, a svou sestru oblékala s úctou. Stala se zcela přirozeně mou vychovatelkou, zatímco paní Phlipon se ujala role mé učitelky. Tak jsem se tedy ocitla v jejich rukou, když jsem opustila dům Páně – litovaná, milovaná a objímána všemi jeptiškami, oplakávaná svou Agathou i svou Sophií, naříkající nad odloučením od nich a slibující si, že si je budu mírnit častými návštěvami. Ten závazek mi byl příliš drahý, abych jej věrně neplnila. Naše procházky vedly velmi často směrem ke Congrégation; teta Angélique nebo otec mě tam rádi doprovázeli; můj příchod do hovorny se roznesl po celém domě, za hodinu jsem tam uviděla dvacet osob; ale tyto návštěvy špatně nahrazovaly každodenní styk a důvěrnosti přátelství; staly se řidšími; nahrazovala jsem je dopisy, jejichž výměna se ustálila hlavně se Sophií – to byl původ mé záliby v psaní a jedna z příčin, jež mi zvykem dodaly lehkost pera.

Druhá část

28. srpna. Třetí sešit¹³. – Cítím, jak slábne mé odhodlání pokračovat v tomto díle; útrapy mé země mě trýzní, ztráta přátel podlamuje mou odvahu, bezděčný smutek proniká mé smysly, uhasíná mou obrazotvornost a nechává vadnout mé srdce. Francie je už jen rozlehlým jevištěm jatek, krvavou arénou, v níž se rvou její vlastní děti.

Neprítel, jemuž vnitřní rozbroje nahrávají, postupuje ze všech stran; severní města padají do jeho moci, Flandry a Alsasko se stanou jeho kořistí, Španěl pustoší Roussillon, Piemont'ané odmítají spojenectví, jež anarchie činí hrozným, a vracejí se k svému dávnému pánu, jehož vojáci překračují naše hranice; vzbouřenci ve Vendée dál pustoší rozsáhlé území; Lyoňané, nerozvážně podráždění, rozvinuli svůj odpor, Marseille jim spěchá na pomoc, okolní departementy se zvedají¹⁴, a v tomto všeobecném neklidu, v

13. Druhá část paměti byla napsána ve vězení Sainte-Pélagie od 28. srpna 1793. Číslo sešitu je v předloze špatně čitelné; čteme „třetí“, ve shodě s Perroudovým odkazem na „3. sešit“ u zmínky o Boismorelových.

14. Perroud: Bosc v rukopise škrtl „Piemont'ané“ a napsal nad to „Savojané“, ne bez důvodu; v létě 1793 piemontská (sardinská) armáda znovu obsadila Savojsko, připojené k Francii roku 1792, a táhla podat ruku vzbouřenému Lyonu, Kellermann ji však zatlačil zpět do Alp. Lyonské povstání, zpočátku girondinské, nabylo v srpnu roajalistického rázu, zvláště když se velení vojsk ujali Précy a Virieu. Paní Rolandová 28. srpna ještě nevěděla, že Marseille už otevřela brány vojskům Konventu.

těchto mnohonásobných roztržkách není nic jednotného kromě postupu cizích mocností. Naše vláda je jakousi obludou, jejíž podoba i jednání jsou stejně odporné; ničí vše, čeho se dotkne, a požívá sama sebe: tato poslední výstřednost je jedinou útěchou jejích četných obětí.

Armády, stejně špatně zásobované jako vedené, střídavě zbaběle prchají a bijí se se zoufalou odvahou; schopní generálové jsou obviňováni ze zrady, protože zástupci lidu, kteří válce nerozumějí, shledávají špatným, čemu nechápou, a pokládají za aristokraty všechny, kdo jsou osvícenější než oni. Zákonodárny sbor, jejíž od prvních chvil jeho existence vyznačovala slabost, skýtal zpočátku velmi živé rozpravy, dokud v jeho lůně bylo dost rozumu, aby poznal nebezpečí, a dost odvahy, aby je předpověděl; muži poctiví a šlechetní, kteří chtěli dobro své vlasti a odvážili se je uskutečnit, byli opovážlivě udáváni v těch nejodpornějších barvách a tím nejrozpornějším způsobem, až je nakonec nevědomost a strach obětovaly intrikám a lupičství: vyhnání z tohoto sboru, jehož byli výkvětem, zanechali po sobě jen výstřední a zkaženou tlupu, jejíž hlouposti a zločiny jí kopou hrob – ovšem za cenu dovršení veřejné zkázy. Národ, zbabělý a nepoučený, protože sobectví je líné a lenost si nedá tu práci, aby cokoli viděla, si dal vnutit vadnou ústavu¹⁵, která, i kdyby byla lepší, měla být s rozhořčením zavržena, protože od zločinců nelze nic přijmout, aniž by se člověk ponížil. Dožaduje se bezpečí a svobody, které viděl beztrestně pošlapat v osobách svých zástupců! Může už jen vyměnit utlačovatele; je už pod železným jhem a každá změna se mu zdá dobrem; ale neschopen provést ji sám, očekává ji od prvního pána, který si jej bude chtít podmanit.

Ó Brute, jehož odvážná ruka marně osvobodila zkažené Římány, mýlili jsme se jako ty! Ti čistí muži, jejichž vroucí duše toužila po svobodě a jež pro ni filozofie připravila v klidu studia a v přísnosti ústraní, doufali jako ty, že svržení tyranie otevře vládu spravedlnosti a míru; bylo však jen znamením k rozpoutání nenávistných vášní a těch nejohavnějších neřestí. Ty jsi po proskripcích triumvirů říkal, že se víc stydíš za to, co zavinilo Ciceronovu smrt, než truchlíš nad smrtí samou; kárals své přátele v Římě, že se stávají otroky spíš vlastní vinou než vinou tyranů a že mají tu zbabělost dí-

15. Perroud: ústava z 24. června 1793, zvaná montagnardská či ústava roku I, jež nikdy nevstoupila v platnost.

vat se na věci a snášet věci, jejichž pouhé vyličení jim mělo být nesnesitelné a naplnit je hrůzou¹⁶. Tak jsem se rozhořčovala i já v hloubi svého vězení; ale hodina rozhořčení minula, neboť je zřejmé, že už nelze očekávat nic dobrého ani se ničemu zlému divit.

Vylíčí kdy dějiny hrůzu těchto strašlivých časů a ohavné lidi, kteří je naplňují svými zločiny? Předčí krutosti Mariovy i krvavá tažení Sullova. Když Sulla dal nahnat a pobít šest tisíc mužů, kteří se mu vzdali, poblíž senátu, jež uklidňoval a nechal rokovat za zvuku jejich bolestných výkřiků¹⁷, choval se jako tyran, který chladně zneužívá uzurpované moci; ale k čemu lze přirovnat vládu těch pokrytců, kteří, vždy s maskou spravedlnosti na tváři a vždy s jazykem zákona na rtech, zřídili tribunál¹⁸, aby sloužil jejich pomstě, a posílají na popraviště, s právními formami, jež jsou výsměchem, všechny, jejichž ctnost je uráží, jejichž nadání je zastíňuje nebo jejichž bohatství dráždí jejich chamtivost?

Který Babylon kdy poskytl podívanou jako tato Paříž, poskvrněná krví a zhýralostí, řízená úředníky, kteří si z šíření lži, prodávání pomluvy a velebení vraždy udělali řemeslo? Který národ kdy zkazil své mravy a svůj přirozený cit do té míry, že nabyl potřeby vídat popravy, že se chvěje vzteky, když se odkládají, a že je vždy připraven vylít svou zuřivost na každého, kdo se ji pokusí zmírnit či utiší? Zářijové dny byly dílem jen hrstky opilých tygrů; dny 31. května a 2. června¹⁹ znamenaly triumf zločinnosti díky netečnosti všech Pařížanů a jejich mlčky vyjádřenému souhlasu s otroctvím: od té doby je stupňování děsivé; to, čemu se ještě nepatříčně říká Konvent, skýtá jen pohled na lupiče, kteří se šatí a klejí jako přístavní nosiči, kážou vraždu a dávají příklad k plenění. Početný lid obklopuje Justiční

16. Marcus Iunius Brutus, jeden z Caesarových vrahů (44 př. n. l.). Jeho slova o Ciceronově smrti, zavražděném roku 43 př. n. l. na příkaz triumvirů Antonia, Octaviana a Lepida, zaznamenává Plútarchos v Brutově životopise; paní Rolandová, vášnivá čtenářka Plútarcha, je parafrázuje.

17. Gaius Marius a Lucius Cornelius Sulla, soupeřící vůdci římských občanských válek. Roku 82 př. n. l. dal Sulla povraždit tisíce zajatců (podle Plútarcha šest tisíc) u Bellonina chrámu, zatímco v něm zasedal senát; senátorům, vyděšeným křikem, prý klidně řekl, že se jen trestá několik zločinců.

18. Perroud: revoluční tribunál, zřízený 10. března 1793.

19. Zářijové masakry (2.–6. září 1792), při nichž dav v pařížských věznicích povraždil přes tisíc vězňů; Rolandovi je tehdy veřejně odsoudili. Ve dnech 31. května a 2. června 1793 obklíčily pařížské sekce a národní garda Konvent a vynutily si zatčení girondinských poslanců; paní Rolandová byla zatčena v noci z 31. května na 1. června.

palác a jeho zuřivost propuká proti soudcům, kteří dost rychle nevynášejí rozsudek nad nevinností. Vězení přetékají lidmi z úřadů, generály, veřejnými činiteli a charakterními muži, kteří byli lidstvu ke cti; udavačství je přijímáno jako důkaz občanské ctnosti, a pátrat po poctivcích a boháčích a zavírat je je jedinou činností nevzdělaných a podlých správců.

Oběti z Orléansu padly²⁰. Marie Corday nevyvolala nejmenší pohnutí ve městě, které si nezasloužilo, aby je zbavila netvora. Brissot²¹, Gensonné a zástup dalších poslanců zůstávají pod obžalovacím dekretem; důkazy chybějí, ale zuřivost roste, a když nejsou důvody k jejich odsouzení, vychází se vstříc vůli suveréna, který žádá jejich hlavy, tak jako dravá šelma čeká na svou kořist. Custine je mrtev²², Robespierre se raduje, Hébert označuje oběti, Chabot je počítá²³; tribunál neúnavně pracuje a lid se chystá urychlit a rozmnožit popravy. Mezitím dává o sobě znát hlad, vražedné zákony dusí výrobu, zastavují oběh zboží, ničí obchod; finance se rozkrádají, všude vládne rozvrat, a při tomto naprostém převratu veřejného jmění zakládají nestoudní lidé svá bohatství, dávají si platit za každý svůj čin a stanoví sa-

20. Perroud: šestadvacet obyvatel Orléansu, obviněných, že 15. března 1793 usilovali o život poslance Léonarda Bourdona, když projížděl městem, bylo postaveno před revoluční tribunál; devět z nich bylo 12. července odsouzeno k smrti a nazítří popraveno.

21. Poznámka paní Rolandové: „Ženy, které se scházejí v klubu v kostele Saint-Eustache, jednoho dne s řevem říkaly, že je třeba mít Brissotovu hlavu a nestrpět, aby soudci v jeho procesu otáleli jako v procesu s Custinem. Dva tisíce lidí, kteří v den rozsudku nad tímto generálem obklopovali Justiční palác, se chvěli strachem, aby jim neunikl, a hlasitě říkali: bude-li osvobozen, bude třeba s ním naložit jako s Montmorinem, a spolu s ním se všemi ničemy, kteří jsou ve vězeních.“ (Ministr Montmorin byl zavražděn při zářijových masakrech.) – Perroud: Brissot byl skutečně pod obžalovacím dekretem od 23. června, Gensonné však koncem srpna teprve pod dekretem o zatčení; obžalován byl až 3. října.

22. Poznámka paní Rolandové: „Jeho statky jsou zabaveny. Jeho snacha, mladá a půvabná žena, těhotná, která dělila své dny mezi tchána, vlečeného před tribunál, a manžela vězněného v La Force, je uvězněna hned po popravě prvního. Potratí; co na tom těm tygrům záleží? Veřejný žalobce od ní dostal dvě stě tisíc liber, aby zachránil nevinu: vrátí je, ale dá zatknout tu, která může jeho hanebnost udat.“ – Perroud: generál Custine byl odsouzen k smrti 27. srpna a nazítří popraven. Jeho snacha Delphine de Custine, rozená de Sabran (1770–1826), však v srpnu 1793 uvězněna nebyla; zatkli ji až po popravě jejího manžela (4. ledna 1794), tedy dva měsíce po smrti paní Rolandové. Příběh o potratu a dvou stech tisících liber je rovněž nejspíš smyšlený – patřil k historkám, které kolovaly po vězeních.

23. Jacques-René Hébert (1757–1794), vydavatel sprostého lidového listu *Le Père Duchesne* a zástupce prokurátora pařížské Komuny; François Chabot (1756–1794), bývalý kapucín, poslanec Konventu a člen Výboru všeobecné bezpečnosti, zakrátko sám zapletený do finančních afér. Oba skončili v roce 1794 pod gilotinou.

zebník za smrt či život svých spoluobčanů. Dillon a Castellane vycházejí, jeden z Madelonnettes, druhý ze Sainte-Pélagie, když zaplatili Chabotovi třicet tisíc liber; Sillery dává smlouvat o svou svobodu, na jejíž koupi je dost bohatý, a dvě stě lahví jeho výtečného šampaňského jsou přídatkem k obchodu s děvkami z výboru²⁴. Rolandova žena, kterou Otec Duchesne čas od času znovu připomíná zuřivosti lůzy, očekává její poslední výstřelky v tomtéž vězení, z něhož klidně odchází vydržovaná děvka, když zaplatila za svou bezpečnost a za beztrestnost svého komplice, padělatele assignátů²⁵. Henriot²⁶, velitel národní gardy, nejprve lokaj, potom celní úředník u městských bran, pak vrah u Saint-Firmin, strhává pečeti, vyprazdňuje sklepy, odnáší nábytek, a přesto neztrácí nic ze své drzosti; pověřen střežením poslanců vězněných v Lucemburském paláci, opovazuje se k nim chodit, urážet je, brát jim násilím pera, knihy a papíry a přidávat k potupě výhrůžky. Podřízenost úřadů je chiméra, kterou není dovoleno připomínat, aniž se člověk vystaví obvinění z neobčanskosti a aniž mu přičtou kontrarevoluční úmysly.

Opustili konečně uprchlí poslanci tuto nehostinnou zemi, která pohlcuje dobré lidi a nasakuje jejich krví? Ó přátelé moji! kéž vám příznivé nebe dopřeje přistát ve Spojených státech, jediném útočišti svobody! Má přání vás tam provázejí a mám jistou naději, že nyní plujete k těm končinám. Ale běda! pro mne je konec, už vás neuvidím, a v tomto vzdálení, tak vroucně

24. Poznámka paní Rolandové: „Peníze a víno byly dány a přijaty; Sillery tím získal jen svobodu vídat a hovořit, s kým chce; ale s touto úlevou je dál střežen v Lucemburském paláci. Tři nebo čtyři zkažené ženy, patřící k prohnilým ubožákům z výborů veřejného blaha a všeobecné bezpečnosti, tvoří obchodní společnost, u níž se sjednávají peněžní prostředky k záchraně každého významnějšího jednotlivce.“ – Charles-Alexis Brûlart, markýz de Sillery (1737–1793), poslanec Konventu a manžel paní de Genlis, byl popraven s girondinskými poslanci 31. října 1793. Perroud: byl nejprve v domácím vězení, 3. srpna převezen do věznice Abbaye a 17. srpna do Lucemburského paláce, kde směl zůstat až do procesu a kde ho obsluhovala „stará přítelkyně“, již se podařilo dostat se k němu jako strážkyně. Madelonnettes byl bývalý klášter v Paříži proměněný za teroru ve vězení; generál Arthur Dillon byl nakonec v dubnu 1794 popraven.

25. Hébertův list *Le Père Duchesne* (Otec Duchesne) na paní Rolandovou opakovaně štvál hrubými články. Assignáty byly revoluční papírové peníze, kryté zabaveným církevním majetkem; jejich padělání se strestalo smrtí. Perroud odkazuje k „Anekdótám“, jimiž autorka doprovodila vyličení svého druhého zatčení (t. j. jeho vydání), kde tuto příhodu ze Sainte-Pélagie vypráví.

26. François Hanriot (1761–1794), velitel pařížské národní gardy od konce května 1793, který 2. června obklíčil Konvent děly. Autorka opakuje soudobé pověsti o jeho minulosti: lokaj, úředník městského potravního cla u pařížských bran a účastník zářijových vražd v semináři Saint-Firmin.

žádaném pro vaši záchranu, přece cítím naše poslední odloučení! A ty, cti-hodný choti, trpkneš a chřadneš v předčasném stáří, které s námahou skrýváš před pronásledováním vrahů²⁷; bude mi ještě dopřáno tě spatřit a přinést trochu útěchy tvé duši, napojené hořkostí? – Kolik dní mi ještě zbývá, abych byla svědkem zpusťování své země a ponížení svých spoluobčanů? – Obklopena těmito smutnými obrazy, nemohla jsem uniknout bolesti; z mých ztěžklých očí se řinou vzácné slzy a nechala jsem odpočinout své lehké pero, které se toulalo po mých mladých letech.

Chci se je pokusit znovu vyvolat a sledovat jejich běh; snad jednou má prostá vyprávění příjemné chvíle nějaké nešťastné zajatkyne, která zapomene na svůj úděl, když se dojme nad mým; snad filozofové, kteří chtějí poznávat lidské srdce z postupu románu a z děje dramatu, najdou příležitost studovat je v mém příběhu. Možná už za několik dní nedostatek potravin, dráždící unavený lid, jej dožene k bouřím, které se jeho vůdcové postarají obrátit ke zkáze²⁸. Desátý srpen měl být vzpomínkou na zářijové idy; předevčírem se hlasitě vyhrožovalo, že se budou opakovat, nebude-li Custine odsouzen k smrti; kordeliéři už prohlašují za nutné zbavit se podezřelých osob; ukládají se tresty těm, kdo o těch slavných dnech mluvili špatně: není to příprava k ospravedlnění jejich návratu²⁹? – Lidé, které posílají před revoluční tribunál, nejsou obžalovaní, jež mu dávají soudit, ale oběti, které má za úkol zahubit. Kdo je zadržován z jakékoli jiné příčiny než pro zločin, není pod ochranou zákona, nýbrž, vydán na pospas podezření a pomluvě, se nemůže cítit v bezpečí před slepou zuřivostí. Opusťme tuto nešťastnou dobu, srovnatelnou s vládou Tiberiovou! Obnovte se pro mne, klidné chvíle mého sladkého dospívání!

27. Perroud: srov. dopis, který paní Rolandová psala 31. srpna Buzotovi, tehdy ukrytému v Bretani, aby ho přiměla odplout do Spojených států. Roland našel útočiště v Rouenu u starých přítelkyň, sester Malortie. – Buzot, Pétion a další girondini se však nenalodili; poté, co se dozvěděl o její opravě, Roland 10. listopadu 1793 spáchal sebevraždu.

28. Perroud: koncem srpna a začátkem září 1793 panoval v Paříži hrozný nedostatek potravin; spolu se zprávou o zradě Toulonu (vydaného Angličanům) to byla příčina bouře z 5. září, kdy dav vtrhl do Konventu. Paní Rolandová tuto událost předvíдалa.

29. K výročí pádu monarchie, 10. srpna 1793, se v Paříži konala velkolepá Slavnost jednoty a nedělitelnosti; v souvislosti s ní se šířily obavy z nového vraždění vězňů. „Zářijovými idami“ míní autorka zářijové masakry roku 1792 (s narážkou na březnové idy, den Caesarovy smrti). „Předevčírem“ znamená 26. srpna. Klub kordeliérů, kde roku 1792 vládl Danton, řídili v roce 1793 hlavně hébertisté.

Zbožné sny a první pochybnosti

Bylo mi už přes dvanáct let a třetí rok mého třetího pětiletí plynul pod očima mé dobré babičky. Pokoj jejího domova a zbožnost mé tety Angélique se obdivuhodně hodily k něžnému a soustředěnému rozpoložení, které jsem si přinesla z kláštera. Každé ráno mě teta vodila do kostela na mši; brzy si mě tam povšimli ti lovci svědomí, kteří si před Bohem pokládali za zásluhu zalidňovat kláštery. Pan abbé Géry, s hlavou nakřivo skloněnou a zrakem sklopeným, oslovil tu, kterou pokládal za mou vychovatelku, aby jí blahopřál k vzornému příkladu, jež dávala její svěřenkyně, a vyjádřil přání, aby byl vyvolen za toho, kdo ji povede po cestách Páně; s lítostí se dozvěděl, že velké obřady jsou už vykonány a že jsem svou důvěru svěřila jinému; tu chtěl ode mne vědět, zda nemám nějaký záměr ohledně svého budoucího určení a odříkání se světa: odpověděla jsem mu, že jsem ještě příliš mladá, abych znala své povolání. Pan Géry si povzdechl, řekl mi pěkné věci a nevynechával příležitost vyskytnout se mi v cestě, aby mě nábožně pozdravil. Zbožnost mého mladého srdce nešla tak daleko, aby mi byla milá jezuitská strojenost; byla příliš opravdová, aby se snesla se směšnostmi pobožníků, a nakřivo skloněná hlava pana Géryho se mi ani trochu nelíbila.

Chovala jsem přesto tajný úmysl zasvětit se řeholnímu životu; svatý František Saleský, jeden z nejroztomilejších svatých v ráji, si mě získal a sestry navštívení Panny Marie (salesiánky), jejichž řád založil, byly už mými adoptivními sestrami³⁰. Uvědomovala jsem si však dobře, že jako jediná dcera nedostanu od rodičů svolení složit sliby před dosažením zletilosti; nechtěla jsem je předem rmoutit; a kdyby se navíc stalo, že by během dlouhé zkoušky mé povolání zakolísalo, poskytla bych zbraně světákům; rozhodla jsem se tedy své předsevzetí zamlčet a kráčet k cíli mlčky. Plundrovala jsem babiččinu malou knihovnu: *Filotea* svatého Františka Saleského a *Manuál* svatého Augustina se staly prameny mých nejmilejších rozjímá-

30. Řád Navštívení Panny Marie (Visitation Sainte-Marie) založil roku 1610 František Saleský se svatou Janou Františkou de Chantal. Perroud: v klášteře tohoto řádu ve Villefranche v Beaujolais měla paní Rolandová v letech 1790–1791 na vychování svou dceru. Sophii Cannet psala 8. května 1772: „To jsou mé dobré přítelkyně. Vzpomínáš si, jak jsi mi v klášteře říkala: Jestli se někdy stanu jeptiškou, chci vstoupit k rekolektkám, a já odpovídala, že v takovém případě bych si vybrala sestry ze Sainte-Marie?“

ní: jaké učení lásky a jaký rozkošný pokrm pro nevinnost vroucí duše oddané nebeským přeludům! Nové potraviny mi poskytly polemické spisy Bossuetovy³¹; jakkoli byly příznivé věci, kterou měly hájit, seznamovaly s některými námitkami proti ní a přivedly mě na cestu, abych začala o své víře rozumovat. To byl první krok; od něho vedla ještě dlouhá cesta ke skepsi, k níž jsem měla dospět o několik let později, když jsem byla postupně jansenistkou, karteziánkou, stoičkou a deistkou! Kolik cesty, aby skončila u vlastenectví, které mě uvrhlo do okovů!

Uprostřed toho všeho bavily mou obrazotvornost staré cestopisy a spousta mytologie, a dopisy paní de Sévigné³² ustálily můj vkus; její roztomilá lehkost, její půvab, veselost a něha mě uvedly do jejího důvěrného kruhu; znala jsem její společnost a byla jsem obeznámena s jejím okolím, jako bych byla žila s ní. Babička přijímala málo návštěv a zřídka vycházela; ale její příjemná nálada oživovala rozhovor, když jsem vedle ní pracovala na drobných ručních pracích, kterým mě ráda učila nebo které mě nechávala dělat. Paní Besnard, ta prateta, která na mě dohlížela, když jsem byla u kojné, chodila každý den ke své sestře na dvě odpolední hodiny; její přísnou povahu vždy provázely slavnostní formy a obřadné vzezření, jemuž se paní Phlipon občas posmívala, dost lehce ovšem, aby sestru neurazila, a ta jí to ostatně splácela nějakou dobrou pravdou, řečenou trochu příkře, jejíž drsnost jí dávalo odpouštět její výborné srdce. Babička, která si velice cenila půvabu a všeho, co může zkrášlit společenský život, byla nesmírně citlivá k pozornostem, jimiž jsem ji zahrnovala z mírnosti své povahy, z touhy zalíbit se těm, s nimiž jsem, a zvláště proto, že mi je vůči ní vnukaly její roztomilé způsoby; říkala mi občas hezké věci, na něž jsem neodpovídala špatně; tu se samolibě nadmula a vrhla vítězoslavný pohled na paní Besnard, která pokrčila rameny a využila chvíle, kdy jsem byla trochu dál, aby na ni tlumeně zvolala – slyšela jsem to docela dobře: „Opravdu, vy jste

31. *Filotea* je obvyklý název Úvodu do zbožného života (*Introduction à la vie dévote*, 1609) Františka Saleského, určeného laikům. *Manuál* svatého Augustina je podle Perrouda nejspíš francouzský překlad svazku „Samomluvy, Manuál a Rozjímání“ (Paříž 1725), středověkých spisů připisovaných Augustinovi. Jacques-Bénigne Bossuet (1627–1704), biskup z Meaux, vedl obsáhlé polemiky s protestanty (*Histoire des variations des Églises protestantes, Exposition de la doctrine de l'Église catholique*).

32. Marie de Rabutin-Chantal, markýza de Sévigné (1626–1696), jejíž dopisy dceři, vydané v 18. století, platily za vzor francouzského epistolárního stylu.

nesnesitelná; vy ji zkazíte. To by byla škoda!“ – A babička se na to ještě víc napřímila a s výrazem nadřazenosti ujišťovala sestru, že ví, co dělá; a dobrá Angélique se svou bledou tváří, vystrčenou bradou, brýlemi na nose a pletením v ruce jim klidně říkala, že nehrozí žádné nebezpečí, že tomu nikdo nic neudělá a že jsem dost rozumná, abych se vychovala sama. Tatáž paní Besnard, tak přísná a tolik se obávající nebezpečí lichotivých řečí, se velice znepokojovala, když viděla, že spím na tvrdém loži, a když se mi na prstě udělalo sebemenší bolístko, nezapomněla přijít dvakrát denně, aby posoudila, jak se hojí. Jaká upřímná starost! jaká horlivá péče! a jak dojemně působila pod jejím zdánlivě přísným zevnějškem! Opravdu věřím, že mě nebe schválně obklopilo dobrými dušemi, aby z té mé udělalo tu nejlaskavější, jaká jen může být.

Návštěva u paní de Boismorel

Jednoho dne dostala babička chuť navštívit paní de Boismorel, ať už pro potěšení vidět ji, nebo pro potěšení ukázat jí svou vnučku; podle toho i přípravy – od rána velká toaleta; a tak jsme s tetou Angélique vyrazily, abychom kolem poledne dorazily do ulice Saint-Louis v Marais³³.

Když vstoupíme do paláce, všichni sloužící, počínaje vrátným, zdraví paní Phlipon srdečně a s projevy úcty; předhánějí se, kdo jí prokáže víc zdvořilosti; ona všem odpovídá vládně a s důstojností: potud dobře. Ale spatří její vnučku; babička neodolá drobnému potěšení upozornit na ni, sloužící se chtějí plést do skládání poklon; začala jsem pociťovat jakousi tíseň, těžko vysvětlitelnou, v níž jsem přece jen rozeznala, že služebnictvo se na mě dívá smí, ale že mu nepřísluší skládat mi poklony. Postupujeme dál, velký lokaj nás ohlásí a vstupujeme do salonu, kde paní de Boismorel sedí se svým psem na tom, čemu se tehdy neříkalo otomana, ale kanape, a vážně vyšívá gobelín. Paní de Boismorel byla stejného věku, postavy i tělnatosti jako babička, ale její oděv svědčil méně o vkusu než o snaze dávat na odiv bohatství a vyznačit stav, a její tvář, zdaleka nevyjadřujíc touhu se líbit,

33. Perroud: pan Roberge de Boismorel byl „plátcem rent pařížské radnice zajištěných na duchovenstvu“ a bydlel skutečně v ulici Saint-Louis u kláštera sester Nejsvětější svátosti v Marais, staré aristokratické čtvrti na pravém břehu Seiny. O Boismorelových autorka podrobněji píše v dalším pokračování pamětí.

prozrazovala vůli být ctěna a jistotu, že si to zaslouží. Bohatá krajka, nařasená do čepečku s křídélky špičatými jako zaječí uši a posazená na temeni, nechávala vidět vlasy snad vypůjčené, upravené s tou předstíranou zdrženlivostí, jaká se po šedesátce slušela; a líčidlo ve dvou vrstvách dodávalo velmi bezvýrazným očím mnohem víc tvrdosti, než bylo třeba k tomu, abych sklopila své. „Á, dobrý den, slečno Rotisset,“ zvolá vysokým, chladným hlasem paní de Boismorel a vstane, když se blížíme. (Slečno? cože! babička je tady slečna?) „Opravdu, jsem velmi ráda, že vás vidím! A to krásné dítě? to je vaše vnučka? Bude z ní hezká slečna! Pojd'te sem, srdíčko, posad'te se vedle mne. Je nesmělá: kolik je vaší vnučce let, slečno Rotisset? Je trochu snědá, ale plet' má v základu výbornou; to se brzy vyjasní. Už je pěkně vyvinutá. Vy musíte mít šťastnou ruku, má milá; nikdy jste nesázela do loterie?“ – „Nikdy, madam; nemám ráda hazardní hry.“ – „To věřím; ve vašem věku si člověk myslí, že hraje najisto. Jaký zvuk hlasu! je sladký a plný: ale jak je vážná! Nejste trochu pobožná?“ – „Znám své povinnosti a snažím se je plnit.“ – „Výborně! Chcete být jeptiškou, že?“ – „Neznám své určení; ještě se nesnažím o něm soudit.“ – „Jak mravoučné! Čte, vaše vnučka, slečno Rotisset?“ – „Čtba je její největší radost; věnuje jí část dne.“ – „Ó, to vidím; ale dejte pozor, ať se z ní nestane učená ženská, to by byla velická škoda.“

Mezi dámami se rozproudil rozhovor o rodině a společnosti paní domu; babička se vyptávala na strýce a bratrance, na snachu a na přítelkyni, na abbého Langloise, na markýzu de Lévis, na radu Briona a na faráře Parenta. Hovořilo se o jejich zdraví, sňatcích a podivínstvích, jako například o podivínství paní Roudé, která navzdory svému věku ještě ráda předváděla krásné poprsí a nosila je stále odhalené, kromě chvil, kdy nastupovala do kočáru nebo z něho vystupovala: tehdy je zakrývala velkým šátkem, který k tomu účelu nosila v kapse, protože, jak říkala, tohle není k ukazování lokajům. Během toho rozhovoru udělala paní de Boismorel několik stehů na kanavě, pohladila psa a nejčastěji upírala zrak na mne. Pečlivě jsem se vyhýbala jejím pohledům, které mi byly velmi nepříjemné, a nechávala jsem své tékat po pokoji, jehož výzdoba se mi zdála příjemnější než dáma, která jej obývala; krev mi kolovala rychleji než obvykle, cítila jsem, jak mi hoří tváře a jak mi srdce buší a svírá se; ještě jsem se neptala, proč babička nesedí na kanapi a paní de Boismorel nehraje roli slečny Rotisset; ale měla

jsem už ten cit, který k takové úvaze vede, a konec návštěvy jsem uvítala, jako když se člověku uprostřed utrpení dostane úlevy. „Nuže! nezapomeňte mi obstarat los do loterie; ať číslo vybere vaše vnučka, slyšíte, slečno Rotisset? chci, aby mi první štěstí přinesla její ruka; tak mě obejměte; a vy, srdíčko, nesklápějte tolik oči; jsou moc hezké na pohled, ty oči, a zpovědník nezakazuje je otevírat. Á, slečno Rotisset, budou vám kvůli ní smekat klobouky, to vám slibuji, a hodně brzy. Sbohem, dámy“; a paní de Boismorel zazvoní, nařídí Lafleurovi, aby si za dva dny došel k slečně Rotisset pro los, okřikne psa, a byla už zase usazena na kanapi, dřív než jsme došly ke dveřím.

Cestou domů jsme mlčely; já toužila po knihách, které by mi daly zapomenout na paní de Boismorel, jejíž poklony mi byly stejně málo po chuti jako poklony jejích sloužících. Babička, napůl spokojená, o ní občas mluvila a o jejích podivnostech, o jejím sobectví, pro které tvrdila, že děti jsou jen „druhotné příčiny“, kdykoli si babička dovolila připomenout jí zájmy jejích dětí, aby omezila své velké výdaje; o jejích volných způsobech, ovšem obvyklých u dam z dobré společnosti, pro něž přijímala svého zpovědníka i jiné při ranní toaletě a v jejich přítomnosti si převlékala košili atd. Tento tón, tyto mravy se mi zdály podivné; zvědavě jsem babičku o tom všem vyptávala, ale dojmy, které jsem z toho měla, jsem si nechávala pro sebe a zdálo se mi, že si nemohu dovolit jí je všechny sdělit.

Čtrnáct dní po naší návštěvě jsme samy přijaly návštěvu pana de Boismorel syna, který nebyl u matky, když jsme tam byly; byl to muž sedmatřiceti či osmatřiceti let, s vážnou a mírnou tváří, slušného a ušlechtilého vystupování; jeho pohledy vyšlehovaly v dlouhých záblescích z velmi otevřeného, trochu příliš velkého oka; jeho mužný a silný hlas, o němž bylo znát, že je z ohleduplnosti tlumí, měl přízvuk duše a půvabný výraz zdvořilosti, jež není pouhým povrchem. Oslovil babičku s úctou, nazýváje ji svou dobrou přítelkyní, a mne pozdravil s tou uctivostí, jakou si citliví muži pokládají za čest projevovat mladým osobám něžného pohlaví; rozhovor byl stejně nenucený jako umírněný; nevynechal příležitost, aby s půvabem připomněl, co vděčí babiččině péči, a pochopila jsem, že jí zahaleně, ale jemně říká, že Prozřetelnost odměňuje její velkorysou péči o cizí děti radostí, kterou jí připravuje v jediném dítěti, jež jí bylo dáno.

Pan de Boismorel se mi zdál mnohem milejší než jeho matka a těšilo mě, když se znovu objevil, což se stávalo každé dva nebo tři měsíce. Oženil se velmi mladý s půvabnou ženou; měl s ní syna, jehož výchova ho velmi zaměstnávala; chtěl ji vést sám a řídil ji podle filozofických názorů, s nimiž předsudky jeho matky a velká zbožnost jeho ženy nemálo nesouhlasily; obviňovali ho z podivínství: po zánětlivé a strašné nemoci trpěl nervovými záchvaty, a staré hraběnky, vysocí soudní hodnostáři a drobní abbéové z jeho rodiny či ze společnosti jeho matky připisovali mozkové choroby, jakožto následku oné nemoci, názory a životosprávu, které přijal a které chtěl uplatnit ve výchově svého syna. Všechny tyto okolnosti mě k němu velice připoutaly, když jsem se o nich dozvěděla; shledávala jsem, že tento podivín uvažuje velmi rozumně, začala jsem tušit, že existuje rozum světa a rozum pracovny, abych tak řekla, morálka zásad a morálka praktická, z jejichž rozporu plyne tolik podivností, z nichž jsem některé zahlédla, zkrátka že společnost nazývá bláznem toho, kdo nemá obecné bláznovství; a látka k přemýšlení se mi v hlavě nepozorovaně hromadila. Babička někdy stavěla proti smýšlení a jednání pana de Boismorel jednání a smýšlení jeho sestry, paní de Favières, na niž si měla co stěžovat a již musel bratr připomínat, že slečna Rotisset je jejich příbuzná (okolnost, kterou – říkala jsem si v duchu – se jejich matka tváří, že nezná, nebo ji nechce uznat); k ní mě babička neměla nejmenší chuť uvést, k mé velké spokojenosti, což vytušila tak dobře, že ani o nové návštěvě u paní de Boismorel už nikdy nebyla řeč.

Zpátky na nábreží: hudba, výpisky a knihy

Otcův úřad skončil, rok, který jsem měla strávit u babičky, uplynul, a vrátila jsem se ke své výtečné matce³⁴. Neopouštěla jsem bez jisté lítosti krásnou čtvrt' ostrova Saint-Louis, ta příjemná nábreží, ten klidný břeh, na němž jsem se každý letní večer procházela s tetou Angélique a pozorovala půvabný tok řeky a krajinu, jež se rýsovala v dálce; ta nábreží, po nichž jsem ve svaté horlivosti chodila do kostela rozněžňovat se u paty oltářů, aniž bych na té osamělé cestě potkala cokoli, co by rušilo nejsladší soustředění. Babiččina veselost dodávala půvab jejímu bytu, kde jsem prožila to-

34. Perroud: tedy kolem poloviny května 1767, jak vyplývá z dopisu Sophii Cannel z 15. dubna 1767.

lik usměvavých a pokojných dnů: odcházela jsem od ní v slzách, navzdory své oddanosti k matce, jejíž mnohem pevnější hodnota se halila do vážnějšího zevnějšku; dosud jsem ho nikdy s ničím nesrovnávala tak, aby se mi zdál méně přitažlivý, jak jsem to v té chvíli nejasně pocítila. Dítě Seiny, vždycky jsem přicházela bydlet na její břehy: poloha otcovského domu neměla osamělý klid babiččina obydlí; pohyblivé obrazy Pont-Neuf měnily scénu každou minutu, a když jsem se vracela k matce, vracela jsem se opravdu do světa, ve vlastním i přeneseném smyslu. Přesto se mé toulavé a romantické obrazotvornosti dosud nabízelo mnoho vzduchu a velký prostor. Kolikrát jsem ze svého okna obráceného k severu s pohnutím pozorovala nesmírné pustiny nebe, jeho nádhernou azurovou klenbu, velkolepě vykreslenou od namodralého východu daleko za Pont-au-Change až po západ, zlacený zářivou barvou červánků za stromy Cours a domy Chaillot³⁵! Nevynechala jsem žádnou příležitost strávit tak několik chvil na konci krásného dne, a často mi z unesených očí tiše kanuly sladké slzy, zatímco mé srdce, naplněné nevýslovným citem, šťastné, že je, a vděčné, že existuje, přinášelo Nejvyšší bytosti čistou a jí důstojnou poctu. Nevím, zda citlivost srdce dodává všem věcem živější barvu, či zda určitá situace, na pohled nijak pozoruhodná, mocně přispívá k jejímu rozvinutí, anebo zda jedno i druhé nejsou vzájemně příčinou i účinkem; ale když se ohlížím za svým životem, nedovedu rozhodnout, zda mám okolnostem, nebo své povaze připsat tu rozmanitost a plnost citu, jež tak zřetelně poznamenávaly všechny body jeho trvání a zanechaly mi tak živou vzpomínku na všechna místa, kde jsem kdy byla.

Cajon mě dál učil hudbě; rád mě nechával rozumově pronikat do její teorie, či spíše mechaniky, neboť byl sice trochu skladatelem, ale valným matematikem nebyl a metafyzikem ještě méně; kladl si však za čest předat mi všechnu svou vědu. Má chladnost ve zpěvu ho trápila skoro stejně, jako žasl nad tím, jak snadno sleduji úvahu. „Dejte do toho přece duši!“ opakoval mi neustále, „zpíváte ariettu, jako když jeptišky odříkávají Magnificat.“ Chudák neviděl, že mám duše až příliš, než abych ji vkládala do písničky:

35. Dům Phlipon stál na nábřeží de l'Horloge na ostrově Cité, u Pont-Neuf; z okna na sever bylo vidět přes Seinu k pravému břehu, na východě k mostu Pont-au-Change, na západě k promenádě Cours-la-Reine a ke svahům tehdy ještě venkovské obce Chaillot. Perroud odkazuje na dopis Sophii Cannet z 16. července 1776, kde autorka tento výhled rovněž líčí.

vskutku jsem cítila stejné rozpaky dát výraz něžné skladbě, jako jsem je kdysi cítila, když jsem komusi měla předčítat nahlas epizodu o Eucharis či o Herminii³⁶. Vždy jsem se naráz proměnila v osobu, jejíž slova jsem měla vyslovit, nedovedla jsem napodobovat, prožívala jsem cit, který jsem měla vyličit; dech se mi zrychloval, hlas se chvěl; z toho vznikaly obtíže, které jsem dokázala překonat jen s námahou, vážným a plochým zpěvem, neboť jsem se neodvažovala být vášnivá. Mignard, jehož španělskou zdvořilost babička velmi oceňovala, mě u ní začal učit hrát na kytaru a v lekcích pokračoval i po mém návratu k otci; netrvalo mnoho měsíců a zvládala jsem obvyklé doprovody: Mignarda bavilo dělat ze mě zdatnou hráčku a skutečně jsem se stala zručnější než on. Nešťastník z toho přišel o rozum, jak se v pravý čas dozvíte. Znovu povolali Mozona, aby mě zdokonalil v tanci, a také „pana Douceta“, aby mě učil aritmetice, zeměpisu, krasopisu a dějepisu³⁷.

Otec mi vrátil rydlo; omezil mě na drobný žánr, o nějž doufal, že mě zaujme tím, že s ním spojí výdělek; jakmile mě totiž brzy přivedl tak daleko, že jsem mu mohla být užitečná, dával mi dělat drobné práce, jejichž cenu se mnou dělil, a na konci týdne jsme účtovali podle knihy, kterou mě přiměl vést. To mě nudilo: nic mi nepřipadalo tak nezáživné jako rýt okraje pouzdra na hodinky nebo zdobit vroubkováním pouzderko; raději jsem si přečetla dobrou knihu, než abych si koupila stužku; netajila jsem se svým odporem; nikdo mě nenutil, uložila jsem rydla a rytecké jehly a od té doby jsem se jich nikdy nedotkla.

Každé ráno jsem chodila s matkou na mši, po níž jsme někdy obstarávaly nákupy; po tomto čase, po lekcích učitelů a po jídle jsem se uchylovala do své komůrky, abych četla, psala a přemýšlela. Dlouhé večery mě přiměly znovu přivyknout ruční práci, při níž mi matka byla tak laskavá, že celé hodiny předčítala nahlas. Toto předčítání se mi velice líbilo; ale protože mi nedovolovalo strávit věci tak dokonale, jak bych si přála, vnuklo mi myš-

36. Eucharis je nymfa, do níž se zamiluje mladý Télémachos ve Fénelonově románu *Les Aventures de Télémaque* (1699); Herminie je zamilovaná princezna z Tassova eposu *Osvobozený Jeruzalém* (1581). Obě knihy patřily k autorčině dětské četbě.

37. Tito učitelé vystupují již v předchozí kapitole: Cajon učil Manon zpěvu, Mozon tanci, Mignard hře na kytaru. „Pan Doucet“ je přezdívka, kterou dala svému prvnímu učiteli psaní a zeměpisu, panu Marchandovi.

lenku dělat si výpisky³⁸. Při své první ranní práci jsem tedy zapisovala na papír, co mě předchozího večera nejvíc zaujalo, a pak jsem znovu brala knihu do ruky, abych zachytila souvislosti nebo opsala úryvek, který jsem chtěla mít celý. Tato záliba se stala zvykem, potřebou a vášní. Otec měl jen malou knihovnu, kterou jsem už dávno vyčerpala, a tak jsem četla knihy vypůjčené či najaté; nemohla jsem snést pomýšlení, že bych je vrátila, aniž bych si osvojila, co jsem v nich pokládala za nejlepší. Takto jsem důkladně prostudovala Pluche, Rollina, Creviera, otce d'Orléans, Saint-Réala, abbého de Vertot a Mézeraye³⁹, který se tomu poslednímu tak málo podobá; Mézeraye, nejsuššího ze spisovatelů, ale historika mé země, kterou jsem chtěla poznat. Má dobrá babička Bimont už nebyla na živu; můj strýček, usazený u Saint-Barthélemy v lepším postavení, než bylo místo učitele chlapců z kostelního sboru, se stal strážníkem prvního vikáře, abbého le Jay, který vedl docela dobrý dům a k němuž jsme s ním chodívali po nedělích a svátcích po bohoslužbě trávit večery.

Abbé le Jay byl dobrý stařeček, kulatý tělem i duchem, mizerný kazatel, nemilosrdný zpovědník, kazuista, co já vím, co ještě! Ale ve svých záležitostech se vyznal výborně: dokázal protlačit své dva bratry a usadit je jako notáře v Paříži, kde ve svém tehdy výnosném a váženém stavu dělali dobrou figuru. Sám si povolal na vedení domácnosti jednu svou příbuznou, slečnu d'Hannaches, velkou, suchou a žlutou herku s drsným hlasem, velice pyšnou na svůj šlechtický původ, která všechny nudila svými hospodářskými schopnostmi a svými pergameny. Ale konečně to byla žena, a to vždycky oživí kněžský dům; ostatně dovedla udržovat hojnost a čistotu na stole svého bratrance, velkého milovníka v tomto oboru. Abbé le Jay pokládal za příjemné mít strážníka tak milého, jako byl abbé Bimont; jeho stůl byl veselejší, sestřenice v lepší náladě a partie vrhcábů zajištěná. Mat-

38. Perroud: dochovalo se velké množství těchto výpisků mladé dívky, zčásti shrnutí četby, zčásti volných napodobení, k nimž ji četba podnítila. Často se objevují i v dopisech sestrám Cagnet – Marie Philpon je psala dvakrát, nejprve pro sebe a pak pro přítelkyni, s nimiž tak sdílela, co přečetla.

39. Perroud: abbé Noël-Antoine Pluche (1688–1761) napsal populární přírodovědné *Divadlo přírody* (*Spectacle de la nature*); Charles Rollin (1661–1741) je autorem *Dávných dějin* a *Rímských dějin*, v nichž pokračoval jeho žák Jean-Baptiste Crevier; hlavním dílem jezuita Pierra-Josepha d'Orléans jsou *Dějiny anglických revolucí*. Saint-Réal a abbé de Vertot psali oblíbené dějepisné vyprávění o spiknutích a revolucích, François Eudes de Mézeray (1610–1683) obsáhlé *Dějiny Francie*.

ka a sestřenice se staly partnerkami; a já, jež se tak zdám opuštěná, jsem si v tom, jak byly ty čtyři osoby zabrány do hry, libovala, neboť abbé le Jay přijímal hosty ve velké knihovně, kterou jsem podle libosti plundrovala. Byl to pramen, z něhož jsem čerpala, dokud žil; netrvalo to ani tři roky; jeden z jeho bratrů se dostal do špatných obchodů; abbé z toho přišel o rozum, šest neděl chřadl, vrhl se z okna a zemřel na následky pádu. Slečna d'Hannaches, která tehdy vedla spor o dědictví po svém strýci kapitánovi, našla přístřeší u mé matky a strávila u ní osmnáct měsíců. Během té doby jsem jí dělala sekretářku, psala jsem její obchodní dopisy, opsala jsem jí její drahý rodokmen, sestavovala jsem žádosti, které podávala prvnímu prezidentovi a generálnímu prokurátorovi pařížského parlamentu, ustanoveným správcí penzí, které jistý pan de Saint-Vallier založil pro chudé šlechtické slečny⁴⁰, a občas jsem ji doprovázela, když chodila prosit o přímluvu různé osoby. Dobře jsem si všimla, že navzdory její nevědomosti, strnulému vystupování, špatné řeči, starodávné toaletě a všem jejím směšnostem se jejímu původu prokazovala čest; vážně se poslouchala jména jejích předků, jejichž výčet stále opakovala, a lidé se namáhali podpořit její žádosti. Srovnávala jsem slušné přijetí, jehož se jí dostávalo, s přijetím u paní de Boismorel, které ve mně zanechalo hluboké stopy; nemohla jsem si zastírat, že mám větší cenu než slečna d'Hannaches, již ani její čtyřicet let, ani rodokmen nedávaly schopnost napsat dopis, který by měl zdravý rozum nebo byl čitelný; shledávala jsem svět velice nespravedlivým a společenská zřízení velice nesmyslnými.

Ale podívejme se trochu, co se stalo s mými přítelkyněmi z kláštera. Má Agathe mi čas od času psala ty něžné dopisy, jejichž tón, vlastní oněm tesklivým hrdličkám, jež si nesměly dovolit nic víc než přátelství, byl u ní ještě zesílen její vroucí duší; kdykoli to bylo možné, přikládala k nim krabičky, hezké jehelníčky a bonbony. Občas jsem ji chodila navštívit; jednou jsem dokonce vstoupila do kláštera při slavnosti, kterou pořádali na počest představené, díky povolení arcibiskupa, vyžádanému bez mého vědomí a pak mi předloženému jako zvláštní přízeň, jejíž cenu jsem dobře cítila. Všechno bylo v pohybu, mladé dívky vystrojené, společný sál ozdobený

40. Pařížský parlament byl nejvyšší soudní dvůr; jeho první prezident a generální prokurátor náleželi k nejvyšším hodnostářům království a spravovali i různé dobročinné nadace. Chudé dívky ze šlechtických rodin se o takové peníze ucházely s doložením rodokmenu.

květinami, refektář plný lahůdek. Nutno přiznat, že při těchto slavnostech ubohých poustevnic, kde bylo lze najít kus dětinskosti, vládlo také ono nevíím co roztomilého, prostého a půvabného, co náleží jen k mírnosti žen, k živosti jejich obrazotvornosti a k nevinnosti jejich zábav, když se veselí samy mezi sebou, daleko od přítomnosti pohlaví, které je vždy činí vážnějšími, pokud je nepřivádí k pošetilosti. Prvním bodem slavnosti byla malá hra, velmi prostřední, ale oživená hlasy mladých dívek, které sborově zpívaly několik slok; následovaly rozpustilé tance; žerty, někdy šťastné, a škádlivý smích, tím živější, čím víc se odrážel od obvyklé vážnosti, proměnily den v pravé saturnálie pro všechny drahé sestry i jejich chovanky. Lékař domu přišel na ošetřovnu navštívit několik nemocných; bylo nutné ukázat mu slavnost: přivedli ho do ambitu ozdobeného girlandami zeleně, kde se rozložil jakýsi jarmark: tady mladé profesky prodávaly koláčky, tamta losovala loterii, jiná věstila budoucnost, malé děti nosily košíky s ovocem a na druhé straně se chystal koncert. Když se objeví doktorská paruka, novicky spustí závoj, velké chovanky se ujišťují, že mají šaty v pořádku, nejmladší dívky nasazují upjatý výraz; i já držím kytaru méně nezdale. Visela přede mnou na stuze přehozené přes rameno; chtěli mě slyšet a okolnosti mi vnukly dvě prostřední sloky, jejichž případnost měla velký účinek. Cajon by byl spokojen s tím, jak jsem je zazpívala, neboť vyjadřovaly jen city, jimž jsem se mohla oddat, a nic nespoutávalo můj přednes. Přály si, abych je zopakovala před lékařem; to už nebylo totéž; hlas byl méně jistý a výraz jakoby zastřený; jedna stará sestra si toho šibalsky povšimla a řekla, že má tvář tím byla ještě dojemnější. Lékař odešel; každá byla ráda, že odchází, ale žádná by si nebyla přála, aby nepřišel.

Sophie se vrátila do Amiensu ke své rodině; před jejím odjezdem jsme dosáhly toho, aby se naše matky setkaly; takřka posvětily náš svazek, navzájem si blahopřály k volbě svých dcer a usmály se nad sliby, jichž jsme je učinily svědky, že na sebe nikdy nezapomeneme. Ukázalo se to pravdivějším, než tehdy věřily, navzdory proměnám, o nichž bude čtenář soudit později. Má korespondence s mou dobrou přítelkyní se stala velmi pravidelnou; psala jsem jí každý týden, spíš dvakrát než jednou. „A co jste jí tedy psala?“ zeptá se někdo. Všechno, co jsem viděla, myslela, cítila, co jsem se učila; a věru jsem toho měla hodně co říci. Tato sdělení se usnadňovala a živila sama sebou; učila jsem se víc přemýšlet tím, že jsem své úvahy sdě-

lovala, studovala jsem horlivěji, protože jsem měla radost ze sdílení toho, co jsem získala, a pozorovala jsem pozorněji, protože jsem ráda popisovala. Sophie mi psala méně: početná rodina, hojně navštěvovaný dům, mnoho společenských povinností, ten venkovský život, zaměstnaný malichernostmi a vyplněný návštěvami, jež nic nenaučí a jejichž část je pravidelně věnována kartám z lásky k bližnímu, jí nenechávaly čas, aby mi toho tolik napsala, ani možnost tolik toho nasbírat. Snad si proto tím víc cenila toho, co ode mne dostávala, a tím víc mě povzbuzovala, abych jí to posílala.

Když mě smrt abbého le Jay připravila o pomoc jeho knihovny, v níž jsem nacházela historiky, mytology, církevní otce i literáty – Catroua a Rouillého, kteří nazývají Horatia Coclita „šlechtným jednookým“; Maimbourga, stejně dobrého vkusu; Berruyera, který napsal *Dějiny lidu Božího* stylem, jakým Bitaubé napsal svou báseň o Josefovi; rytíře de Folard, zcela jiného ražení, jehož vojenské podrobnosti mi připadaly rozumnější než úvahy jezuitů; abbého Baniera, který mě bavil mnohem víc než abbé Fleury; Condillaca a otce Andrého, jejichž metafyzika použitá na výmluvnost a na krásno všeho druhu se mi neobyčejně líbila; několik Voltairových básní a Nicolovy *Mravní eseje*; životy poustních otců a Descartův životopis od Adriena Bailleta, Bossuetovy všeobecné dějiny; listy svatého Jeronýma a román o Donu Quijotovi a tisíc jiných stejně souladných věcí⁴¹ – musela jsem se obrátit na knihkupce. Otec, který nebyl s to vybírat, žádal, co jsem mu určila; má volba padala na díla, o nichž jsem si udělala jistou představu podle citátů či jinak z knih, které jsem už přečetla: tak jsem si poznamenala překlady antických historiků, Diodóra Sicilského a jiných; chtěla jsem si znovu projít dějiny své země u jiného spisovatele než Mézeraye, zvolila jsem abbého Vellyho a jeho pokračovatele, mnohem méně zajímavé než on právě v epochách, v nichž by jimi měli být víc, kdyby měli jeho talent;

41. Perroud: jezuité François Catrou (1659–1737) a Pierre-Julien Rouillé (1681–1740) vydali rozsáhlé Římské dějiny; Horatius Cocles, legendární hrdina, jenž sám ubránil most přes Tiberu, přišel v boji o oko – odtud jejich nešťastné označení. Jezuita Louis Maimbourg (1610–1686) je autor četných dějepisných kompilací, jezuita Isaac-Joseph Berruyer (1681–1758) převyprávěl Bibli v podobě galantního románu; Bitaubého próza *Joseph* vyšla roku 1767. Rytíř Jean-Charles de Folard (1669–1752) proslul komentářem k Polybiovi. Abbé Antoine Banier (1673–1741) vykládal antickou mytologií, abbé Claude Fleury (1640–1723) napsal Církevní dějiny o dvaceti svazcích, jezuita Yves-Marie André (1675–1764) *Esej o krásnu* (1741). Pierre Nicole byl jansenistický moralista z Port-Royalu, Adrien Baillet autor Descartova životopisu (1691); Bossuetova „všeobecná historie“ je *Rozprava o všeobecných dějinách* (1681).

Pascala, Montesquieua, Locka, Burlamaquiho⁴²; naše přední dramatiky. Neměla jsem jiný plán ani cíl než poznávat a vzdělávat se; potřebovala jsem zaměstnat činnost svého ducha, živit své vážné sklony, potřebovala jsem štěstí a nemohla jsem je najít jinde než ve velkém rozvinutí svých schopností; spočívalo pro mne v soustředěné práci. Nevím, co by ze mne bylo, kdybych se dostala do rukou nějakého obratného vychovatele; je pravděpodobné, že upřena na jediný či hlavní předmět, byla bych mohla dojít daleko v některém oboru poznání nebo nabýt velkého nadání: byla bych lepší či užitečnější? To je otázka, kterou nechávám otevřenou. Ale šťastnější bych jistě nebyla; neznám nic, co by se vyrovnalo té plnosti života, pokoje a spokojenosti oné doby nevinnosti a studia. Nebyla však bez jistých neklidů: je snad život člověka na zemi kdy bez nich?

42. Abbé Paul-François Velly (1709–1759) začal vydávat mnohosvazkové Dějiny Francie, v nichž pokračovali Villaret a Garnier. Jean-Jacques Burlamaqui (1694–1748), ženevský právník, teoretik přirozeného práva; Perroud uvádí, že mezi jejími rukopisy jsou obsáhlé výpisky z jeho *Základů přirozeného práva*.

III. Víra, filozofie a republikánské sny (1768–1775)

Otcova pýcha a první pochybnosti

Obvykle jsem měla rozečteno několik knih zároveň: jedny mi sloužily jako práce, jiné jako oddech. Rozsáhlá historická díla se, jak jsem už uvedla, předčítala nahlas po večerech, které se staly téměř jedinou dobou, kdy jsem pobývala s matkou; celý den jsem trávil v samotě svého pokojíku, kde jsem si dělala výpisky, bavila se nebo přemýšlela.

Ve dnech odpočinku za pěkného počasí jsme chodívali na veřejné promenády; otec mě pečlivě vodil na všechny výstavy obrazů či rozličných uměleckých předmětů, jaké bývaly v Paříži časté ve století přepychu a onoho zvláštního blahobytu. Měl z těchto příležitostí velké potěšení, neboť tu příjemně uplatňoval svou převahu, když mě upozorňoval na věci, jimž rozuměl lépe než já, a z vkusu, který u mne shledával, se těšil jako ze svého vlastního díla.

Tady jsme se stýkali; v tomhle jsme si opravdu rozuměli. Nebyl lhostejný k žádnému druhu okázalosti a snadno bylo vidět, že se docela rád ukazuje na veřejnosti s mladou, pěkně oblečenou osobou zavěšenou do svého rámě, jejíž svěžest mu občas vynesla do uší nějaké to lichotivé slůvko. Když ho někdo oslovil a nebyl si jist, kým je ta, kterou doprovází, odpovídal: *To je má dcera* – s výrazem skromně vítězoslavným, jehož jsem si všimla mezi prvními a který mě velmi dojímал, aniž by mě činil pyšnou, neboť jsem v něm viděla jen jeho něhu. Promluvila-li jsem, bylo vidět, jak u ostatních zkoumá, jak na ně působí zvuk mého hlasu a zdravý rozum, který jsem snad projevila, a jak jim pohledem říká: Nemám snad právo být pyšný? To všechno jsem cítila; bývala jsem pak někdy nesmělejší, ne však v rozpácích: zdálo se mi, že musím svou skromností vykoupit otcovu malou pýchu. Jak se však ten svět, ta umění, obrazotvornost, kterou probouzejí, touha líbit se, u žen tak přirozená a tak živá, moje zbožnost, moje studia, rozum i víra – jak se to všechno spolu snášelo? Právě tady je původ onoho

neklidu, o němž jsem se před chvílí zmínila a jehož růst i účinky si zaslouží jisté rozvedení, které není snadné podat.

U většiny lidí, stvořených spíše k tomu, aby cítili, než aby mysleli, zasazují víře první rány vášně, byla-li jim víra vštípena výchovou; a jsou to opět ony, kdo plodí rozpory mezi zásadami, které člověk přijal, touhami, jež tyto zásady nedokážou uhasit, a zřízením, které je špatně uzpůsobeno k tomu, aby obojí uvedlo v soulad. V mladé přemýšlivé hlavě, vzdálené od úskalí společnosti, se však jako první znepokojí rozum a nutí zkoumat ještě dřív, než má člověk nějaký zájem pochybovat. Jestliže ovšem mé nepokoje neměly za předmět osobní ohledy, nebyly proto nezávislé na mé citlivosti: myslela jsem srdcem, a můj rozum, třebaže si uchoval nestrannost, nebyl nikdy lhostejný.

První věc, která se mi znelíbila na náboženství, jež jsem vyznávala s vážností pevného a důsledného ducha, bylo všeobecné zatracení všech, kdo je neuznávají nebo o něm nikdy neslyšeli. Když jsem se, odchovaná dějinami, dobře rozhlédla po rozlehlosti světa, po sledu staletí, po chodu říší, po občanských ctnostech i po bludech tolika národů, připadala mi malicherná, směšná a ukrutná představa stvořitele, který vydává věčným mukám ty nesčetné bytosti, slabá díla svých rukou, vržená na zem uprostřed tolika nebezpečností a do noci nevědomosti, jež jim už tak způsobila tolik utrpení. – V tomto článku se zjevně mýlím; nemýlím se snad i v nějakém jiném? Zkoumejme. – Jakmile katolík tuto úvahu jednou učinil, může ho církev pokládat za ztraceného. Dokonale chápu, proč kněží žádají slepou poslušnost a tak horlivě hlásají onu víru, která přijímá bez zkoumání a klaní se bez reptání: to je základ jejich moci, a ta je zničena, jakmile se začne rozumovat.¹

Po krutosti zatracení mě nejvíc zarazila nesmyslnost neomylnosti a netrvalo dlouho, než jsem zavrhla jedno i druhé. Co tedy zůstává pravdivého? – To se stalo předmětem hledání, které trvalo řadu let a které jsem vedla s horlivostí a někdy i s úzkostí ducha, jež se těžko popisuje. Kritická díla, filozofové, moralisté a metafyzikové se stali mou oblíbenou četbou; pátrala jsem po všem, co mi je mohlo prozradit, a jejich srovnávání a rozbor mě

1. Perroud: Dopisy slečnám Cannetovým jsou jakýmsi komentářem těchto stránek. První pochybnosti se v nich objevují v květnu 1772, v prosinci 1775 je už Marie Phlipon zcela nevěřící.

zaměstnávaly nade vše. Ztratila jsem svého viktorina, svého zpovědníka; zemřel, ten dobrý pan Lallement, jehož poctivosti a moudrosti ráda ještě zde vydávám svědectví.² Když jsem mu musela zvolit nástupce, padla má volba na abbého Morela,³ který působil v naší farnosti a s nímž jsem se setkávala u strýce; byl to mužiček, jemuž nechyběl důvtip a který vyznával velkou přísnost zásad – to rozhodlo. Když se má víra otřásla, dozvěděl se to první ze všech, neboť jsem nikdy neuměla říkat nic jiného než to, co je; spěšně mi posílal apologety a obránce křesťanského náboženství, a tak jsem se ocitla s abbém Gauchatem, abbém Bergierem, Abbadiem, Hollandem, Clarkem a dalšími.⁴ Studovala jsem je přísně a někdy jsem si psala poznámky, které jsem nechávala v knize, když jsem ji vracela abbému Morelovi; ten se mě udiveně ptal, zda jsem je napsala a vymyslela já. Nejlegračnejší bylo, že právě v těch dílech jsem se seznámila s těmi, které měly vyvracet, a vypisovala jsem si z nich jejich názvy, abych si je opatřila. Tak mi postupně prošly rukama pojednání *O snášenlivosti*, *Filozofický slovník*, *Otázky o Encyklopedii*, *Zdravý rozum* markýze d'Argens, *Židovské listy*, *Turecký vyzvědač*, *Mravy*, *O duchu*, Diderot, d'Alembert, Raynal i *Soustava přírody*.⁵

2. Viktorin – řeholní kanovník z pařížského opatství Saint-Victor (augustiniánští kanovníci). Pan Lallement byl jejím zpovědníkem od doby, kdy pobývala v klášteře; podle Perrouda zemřel roku 1771.

3. Perroud: o abbém Morelovi a jeho sporech s mladou kajícíci vypovídají dopisy sestrám Canetovým z let 1776–1779. Patrně jde o Jeana-Clauda Morela, prvního vikáře u Saint-Pierre-des-Arcis na ostrově Cité, který byl v březnu 1790 zvolen farářem u Saint-Augustin.

4. Abbé Gabriel Gauchat a abbé Nicolas-Sylvestre Bergier – katolíci obhájci víry 18. století; protestantský duchovní Jacques Abbadie (1657–1727), autor *Pojednání o božství Ježíše Krista* (1689). Perroud cituje její dopis z 15. března 1777: „Dávají mi číst Abbadieho...“ Holland byl podle Fau-gèra německý filozof, který roku 1772 vydal vyvrácení d'Holbacha; Samuel Clarke (1675–1729), anglický teolog a filozof.

5. Perroud připisuje pojednání *O snášenlivosti* (1769) d'Holbachovi (známější *Pojednání o snášenlivosti* vydal Voltaire roku 1763); *Filozofický slovník* a *Otázky o Encyklopedii* jsou Voltairovy, *Zdravý rozum* a *Židovské listy* markýze d'Argens; *Turecký vyzvědač* (G. P. Marana), satira francouzských mravů 17. století, inspiroval Montesquieuovy *Perské listy*; *Mravy* jsou podle Perrouda patrně Voltairův *Esej o mravech*; *O duchu* vydal Helvétius (1758), *Soustavu přírody* d'Holbach (1770). *Tureckého vyzvědače* četla podle Perrouda v listopadu 1773, *Soustavu přírody* v srpnu 1776.

Probuzení těla a zpověď u abbého Morela

[Čtvrtý sešit.]

Pokroky ducha se však neděly samy; i příroda činila své pokroky, a to ve všech ohledech. [Jednoho prvního máje, ve čtrnácti letech, rozkvetla náhle a bez jakéhokoli úsilí jako živá a svěží růže, která se rozvírá v mocných paprscích jarního slunce.]⁶ Ačkoli mi matka nikdy přesně neřekla, co mám očekávat, přece o tom příležitostně v mé přítomnosti prohodila dost, a zvláště má babička se příliš bavila tím, že mi dávala jistá proroctví, než abych byla touto událostí překvapena. Zaznamenala jsem ji s jakousi radostí, jako zasvěcení do stavu dospělých, a oznámila jsem ji své dobré matce, která mě něžně objala, šťastná, že tak skvěle překonávám období, jehož se kvůli mému zdraví obávala.

Už předtím jsem bývala někdy vytržena z nejhlubšího spánku velmi podivným způsobem. Obrazotvornost v tom neměla žádný podíl: zaměstnávala jsem ji příliš mnoha vážnými věcmi a mé úzkostlivé svědomí ji příliš pečlivě střežilo před tím, aby se bavila jinými, než aby mi mohla předvádět něco, čemu jsem si nedovolovala snažit se porozumět. Ale nezvyklé věnění zmítalo mými smysly v teple odpočinku a silou výtečné tělesné konstituce samo od sebe působilo očistu, která mi byla stejně neznámá jako její příčina. Prvním pocitem, jež to ve mně vyvolalo, byl – nevím proč – jakýsi strach. Vyčetla jsem ve své *Filotei*,⁷ že nám není dovoleno čerpat ze svého těla jakoukoli rozkoš, leda v řádném manželství. Tento předpis mi přišel na mysl; to, co jsem zakusila, se dalo nazvat rozkoší, byla jsem tedy vinna, a to v tom druhu hříchu, který mi mohl způsobit nejvíc studu a bolesti, protože se nejvíc nelíbil neposkvrněnému Beránkovi! Veliké vzrušení v mém ubohém srdci, modlitby a umrtvování. Jak se takové věci vyhnout? Vždyť jsem ji přece nepředvídala, ale ve chvíli, kdy jsem ji prožívala, jsem se nijak nesnažila jí zabránit. Má ostražitost se stala krajní. Zpozorovala jsem, že mě některá poloha vystavuje nebezpečí víc než jiná, a úzkostlivě jsem se jí vyhýbala. Neklid byl takový, že mě nakonec dokázal probudit ještě

6. Perroud: větu v hranatých závorkách vypustil Bosc (Louis-Augustin Bosc d'Antic, přítel Rolandových a první vydavatel pamětí, 1795).

7. *Filotea – Úvod do zbožného života* (1609) sv. Františka Saleského, psaný pro čtenářku „Filoteu“; rozšířená příručka zbožnosti pro laiky.

před katastrofou. Když jsem ji odvrátit nedokázala, vyskočila jsem z postele, bosa na vydrhnoutou dlažbu navzdory zimní zimě, a s rozpjatýma rukama jsem prosila Pána, aby mě chránil před nástrahami ďáblovými. Hned jsem si uložila nějaké odříkání, a stalo se mi, že jsem doslova provedla to, co nám královský prorok zanechal možná jen jako obrazné vyjádření orientálního slohu: mísila jsem popel se svým chlebem a smáčela jej slzami.⁸ Nejednou jsem snídala tak, že jsem si z kajícího nasypala na krajíc s máslem místo soli popel; tyto snídaně mi neškodily o nic víc než noční příhody, k jejichž odčinění jsem se podrobovala tomuto výstřednímu režimu.

Konečně jsem pochopila, že by to mohly být zkoušky, které nebe dopouští, aby nás udrželo v pokorné nedůvěře k sobě samým; vzpomněla jsem si na nářky a prosby svatého Pavla, aby byl vysvobozen od jistého démona a jeho dotěrných ostnů; napadlo mě, že proto se svatý Bernard občas vrhal do sněhu, proto svatý Jeroným halil své tělo do žíněné košile a pytloviny a proto se tak důrazně doporučuje půst těm, kdo usilují o dokonalost. Jak jsem bývala pokorná a vroucí, když se mi to přihodilo! Jaký výraz musel můj hlas, můj nesmělý postoj, ta ještě živěji zbarvená pleť, ty vlhké a zářící oči dodávat tváři, z níž dýchala bezelstnost a citlivost! Jaká směs nevinosti, předčasných citů, zdravého rozumu a prostoty! – Opravdu, jsem skoro šťastná, že jsem ve vězení, abych si mohla připomenout tyto pikantní zvláštnosti, nad nimiž jsem se nikdy nebavila přemýšlet a které mě teď upřímně rozveselují.

Už vidím, jak se zvědavci trápí otázkou, co jsem o tom mohla říkat ve zpovědi; jistě jim to nedá o nic víc práce si představit, než mě stálo rozpaků se z té šlamastyky vybruslit. Sebeúzkostlivější zpytování svědomí mě nakrásně mohlo ujišťovat, pokud jde o vůli – vždycky jsem se vracela k zásadě *Filotey*, k úsudku z ní plynoucímu, a konečně, byla-li to zkouška, stejně bylo nutné říci to zpovědníkovi. Jak na to? Jak to nazvat? Co popsat? Co jsem vůbec mohla vyslovit? „Otče, obviňuji se...“ – Dobrá! A co dál? Srdce mi bušilo, do tváře mi stoupal oheň, celá jsem se orosila. „Obviňuji se, že jsem měla hnutí, která se přičítá křesťanské čistotě.“ Ach, jaká krásná

8. Královský prorok je David: „Popel jídám jako chléb, nápoj svůj mísím se slzami“ (Ž 102,10). Svatý Pavel prosil o vysvobození od „ostnu v těle, posla satanova“ (2 K 12,7–9). Sv. Bernard z Clairvaux (1090–1153) a sv. Jeroným (asi 347–420) platili za vzory askeze.

věta! Santeul nebyl spokojenější, když našel svůj rým, ani Archimédés, když objevil řešení své úlohy, než jsem byla já s tímto výrazem.⁹ Co když se ale bude ptát dál? – Ale to má vědět on; já víc říci nedovedu. Ten den jsem se chvěla mnohem víc, když jsem poklekla před svatým soudem, a byla jsem zahalená až po bradu. Pospíšila jsem si ulehčit srdci od nejtěžšího ze svých provinění.

„Přispěla jste k tomu? – Pokud vím, ne; nebyla v tom žádná vůle. – Nečetla jste špatné knihy? – Nikdy. – Nechovala jste špatné myšlenky? – Ach ne, bojím se jich. – Hm! Dál.“ Nevím, zda se dobrý abbé Morel nemusel sám v tu chvíli bránit nějaké špatné myšlence; ale protože ve své moudré zdrženlivosti už nic nedodal, usoudila jsem, že jeho *Hm! Dál* má cenu přechodu k dennímu pořádku a že tedy nejsem vinna, jak jsem se obávala. Přesto mi v závěrečném napomenutí nezapomněl doporučit, abych nad sebou velmi bděla, abych pamatovala, že andělská čistota je ctnost Pánu nejmilejší, a jiné otřepané věci, které jsem denně čítala; ujistila jsem se, že jsem uhodla správně, když jsem usoudila, že je to zkouška, a začala jsem si vztahovat na sebe to či ono ze svatého Pavla a jiných. Mé svědomí bylo zbaveno velmi únavného skrupule a já jsem byla bdělá, aniž bych byla zneklidněná.

Nikdo netuší, jaké dobro přináší na celý život návyk takové zdrženlivosti, ať už vznikl jakkoli; nabytí nade mnou takové moci, že jsem si z mravnosti a z jemnocitu zachovala přísnost, kterou jsem dříve měla ze zbožnosti. Zůstala jsem paní své obrazotvornosti, protože jsem ji neustále kárala; získala jsem jakýsi odpor ke každé hrubé nebo osamělé rozkoši a v nebezpečných situacích jsem zůstala ctnostná z rozkoše samé, když by mě svádění bylo mohlo strhnout k tomu, abych zapomněla na rozum či zásady. Rozkoš, stejně jako štěstí, vidím jen ve spojení toho, co dokáže okouzlit srdce i smysly a nestojí žádnou lítost.

S takovou povahou je těžké zapomenout na sebe a nemožné se ponížit; to však nechrání před tím, co lze nazvat vášní, a možná dokonce zbývá víc

9. Jean-Baptiste Santeul (Santeuil, 1630–1697), kanovník od Saint-Victor, proslulý latinský skladatel hymnů, pověstný svou výstředností. Archimédés podle legendy vyběhl při svém objevu z lázně s výkřikem „Heuréka!“

látky, již by se mohla živit. Mohla bych sem jako geometr připsat C. B. D.

¹⁰ Trpělivost! Máme čas dojít k důkazu.

Autoportrét

K novým pocitům dobře uzpůsobeného těla se nepozorovaně připojily všechny podoby touhy líbit se: ráda jsem vypadala dobře, těšilo mě, když jsem to slyšela, a se zalíbením jsem se zabývala vším, co mi mohlo takovou radost přinést. Snad je tu vhodné místo pro můj portrét; stejně dobře ho mohu umístit sem jako kamkoli jinam. Ve čtrnácti letech, stejně jako dnes, jsem měřila asi pět stop;¹¹ moje postava už byla zcela vzrostlá: noha dobře tvarovaná, chodidlo pěkně posazené, boky vysoko nasazené, hrud' široká a nádherně plná, ramena stažená dozadu, držení pevné a ladné, chůze rychlá a lehká – tolik na první pohled. Můj obličej neměl nic nápadného kromě velké svěžesti, velké mírnosti a výraznosti; kdo by rozebíral jednotlivé rysy, mohl by se ptát: kde je tu tedy krása? Žádný není pravidelný, všechny se líbí. Ústa jsou trochu velká, najdete jich tisíc hezcích, ale žádná nemají něžnější a svůdnější úsměv. Oko naproti tomu není příliš velké a jeho duhovka je šedokaštanová; ale je posazeno mělce, pohled má otevřený, upřímný, živý a vlídný a je korunováno obočím, hnědým jako vlasy a pěkně klenutým; mění svůj výraz jako láskyplná duše, jejíž hnutí zrcadlí; vážné a hrdé někdy udiví, mnohem častěji však laská a vždycky probouzí. Nos mi dělal trochu starosti, připadal mi na konci poněkud tlustý; v celku, a zvláště z profilu, však nic nekazil. Široké čelo, v tom věku trochu zakryté, nesené vysoko klenutými očnicemi a s žilkami, které se uprostřed rozbíhaly do tvaru Y při sebemenším pohnutí, mělo daleko k bezvýraznosti, jakou má na tolika tvářích. Pokud jde o bradu, dost zvednutou, má přesně ty znaky, které fyziognomové¹² uvádějí jako znaky smyslnosti. Když je srovnám se vším, co je mi vlastní, pochybuji, že by kdy někdo byl pro ni stvořen víc a zakusil ji méně. Plet' spíše živá než velmi bílá, zářivé barvy, často ještě umocněné náhlým ruměncem vřelé krve, rozdmýchávané nejcitlivě-

10. C. B. D. – „což bylo dokázati“, formule na konci geometrického důkazu (fr. C. Q. F. D., *ce qu'il fallait démontrer*).

11. Pařížská (královská) stopa měřila asi 32,5 cm; pět stop je tedy zhruba 162 cm.

12. Fyziognomika, nauka o vyčítání povahy z rysů tváře, byla v módě zejména díky J. C. Lavaterovi (*Physiognomische Fragmente*, 1775–1778).

šími nervy; kůže jemná, paže oblá, ruka půvabná, třebaže ne malá, protože její dlouhé a štíhlé prsty prozrazují zručnost a uchovávají si ladnost; zuby zdravé a pravidelné, plnost dokonalého zdraví – to jsou poklady, jimiž mě obdařila dobrotivá příroda.

Mnoho z nich jsem ztratila, zvláště z těch, které náležejí plnosti a svěžesti; ty, které mi zůstaly, zakrývají ještě, aniž bych k tomu užívala jakéhokoli umění, pět šest mých let, a i lidé, kteří mě vídají denně, potřebují, abych jim prozradila svůj věk, jinak by mi neřádali víc než dvaatřicet nebo třiatřicet let. Teprve od svých ztrát poznávám, co všechno jsem měla; neznala jsem tomu cenu, dokud jsem to měla, a snad právě tato nevědomost zvyšovala hodnotu toho všeho. Dnes toho nelituji, protože jsem toho nezneužila; ale kdyby se povinnost dala smířit s mým vkusem tak, aby to, co mi zbylo, nebylo tak zbytečné, nebylo by mi to proti mysli.

Můj portrét byl několikrát kreslen, malován i ryt; žádná z těchto napodobenin nedává představu o mé osobě;¹³ je těžké ji zachytit, protože mám víc duše než postavy, víc výrazu než rysů. Obyčejný umělec ji nedokáže vystihnout, pravděpodobně ji ani nevidí. Moje tvář ožívá úměrně zájmu, který ve mně kdo vzbudí, stejně jako se můj duch rozvíjí úměrně tomu, kolik ducha kdo vynakládá se mnou. Připadám si s tolika lidmi tak hloupá, že když jsem si uvědomovala své schopnosti ve společnosti duchaplných osob, dlouho jsem ve své dobromyslnosti věřila, že za to vděčím jejich obratnosti. Obecně se líbím, protože bych se bála kohokoli urazit; ale ne každému je dáno shledat mě hezkou a vycítit, co mám za cenu. Najde se nejeeden stařec, zamilovaný do sebe a dychtivý rozkládat svou malou, dlouze nabývanou učenost, který by mě mohl vídat deset let a netuší, že umím víc než sečíst pár čísel a ušíť košili. Camille¹⁴ se právem podívoval, že v mém věku a s tak nevelkou krásou mám to, čemu říká citel: nikdy jsem s ním nemluvila, ale lze se vsadit, že s osobou jeho ražení bych byla chladná a

13. Poznámka paní Rolandové: „Nejméně špatná je kamej od Langloise.“ Perroud: Jérôme Langlois, miniaturista, žák Vienův; „kamej“ byla patrně miniatura v několika exemplářích – jeden poslal Servanovi, další dala Buzotovi a třetí měla u sebe ve vězení. Buzotův exemplář je podle Perrouda snad medailon uchovávaný v muzeu Národního archivu v Paříži.

14. Camille Desmoulins (1760–1794), novinář a poslanec Hory. Perroud cituje jeho text z ledna 1793: „...Nelze se domnívat, že u Rolandova stolu sedí jen žraví poslanci a že tamní Kirké umí jen proměňovat Barbarouxovy druhy ve vepře; užívá i jiných kouzel, která v jejím věku a s tak nevelkou krásou předpokládají mnohem mocnější čarodějku...“

mlčenlivá, ne-li odpudivá. Netrefil se, když mi přisoudil dvůr obdivovatelů; galány nenávidím stejně, jako pohrdám otroky, a výborně se vyznám v tom, jak odbýt lichotníky. Potřebuji především úctu a vlídnost; obdivovat mě pak můžete, chcete-li, ale musíte mě vyznamenávat a mít mě rádi; to se málokdy nestane, když mě někdo vídá často a má zdravý rozum a srdce.

Filozofové, stoikové a republiky

Tato touha líbit se, která zdvihá rodící se ňadra a působí sladké pohnutí při lichotivých pohledech, jichž si je člověk vědom, se u mne podivuhodně snoubila s ostýchavostí cudnosti a přísností mých zásad a propůjčovala mé osobě, stejně jako mé toaletě, zcela zvláštní půvab. Nic nebylo slušnější než můj šat, nic skromnější než mé chování; chtěla jsem, aby obojí vyjadřovalo zdrženlivost, nechtěla jsem v nich nic než ladnost, a lidé chválili jejich líbeznost. Avšak ono odříkání se světa, to pohrdání jeho nádherou a jeho skutky, které křesťanská mravouka neustále doporučuje, se špatně snášelo s vnuknutími přírody; jejich rozpor mě zprvu trápil, ale rozumování se nutně rozšířilo na pravidla jednání stejně jako na tajemství, která jsou předmětem víry. Se stejnou pozorností jsem se snažila zjistit, co mám dělat, i zkoumat, čemu mohu věřit: studium filozofie, pojímané jako věda o mravech a základ blaženosti, se stalo mým jediným studiem; k němu jsem vztahovala svou četbu i svá pozorování.

V metafyzice a v soustavách se mi dělo totéž, co při četbě básní: připadalo mi, že se proměňuji v tu postavu dramatu, která se mi nejvíc podobala nebo které jsem si nejvíc vážila. Přijímala jsem názory, jejichž novost nebo lesk mě uchvátily; byly mými až do nové či hlubší rozpravy. Tak jsem se v oboru náboženských sporů přidala k autorům z Port-Royalu;¹⁵ jejich logika a přísnost odpovídaly mému založení, kdežto k jezuitským vytáčkám a sladkobolnosti jsem cítila přirozený odpor. Když jsem procházela starověké filozofické školy, přičkla jsem palmu stoikům; zkoušela jsem po jejich vzoru tvrdit, že bolest není zlo, a protože se tato pošetilost nedala udržet, zatvrdila jsem se aspoň v tom, že se jí nikdy nedám přemoci. Mé malé pokusy mě přesvědčily, že bych dokázala snést i největší utrpení, aniž bych

15. Port-Royal – cisterciácký klášter u Paříže, středisko jansenismu (Antoine Arnauld, Pierre Nicole, Blaise Pascal), proslulý přísnou mravoukou a spory s jezuity.

vykřikla. Moje nároky, které jsem si až dosud uchovala, vyvrátila teprve první svatební noc; je pravda, že na tom mělo svůj podíl překvapení a že začínající stoička musí být silnější proti zlu předvídanému než proti tomu, které udeří znenadání, když očekává pravý opak.

Dva měsíce, kdy jsem četla Descarta a Malebranche, jsem pokládala svou kočku, když mňoukala, za mechanismus, který dělá, co má;¹⁶ ale když jsem takto odlučovala cit od jeho projevů, zdálo se mi, že svět pitvám a nevidím už v něm nic, k čemu by se dalo přilnout; připadalo mi mnohem sladší propůjčit všemu duši, a raději bych byla přijala duši Spinozovu, než abych se bez ní obešla.

Helvétius mi ublížil:¹⁷ ničil ty nejokouzlující iluze, všude mi ukazoval odpudivý zájem. A přece – jaká bystrost! Jaké šťastné výklady! Přesvědčila jsem se, že Helvétius líčí lidi takové, jakými se stali ve zkaženosti společnosti; usoudila jsem, že je dobré se tímto autorem sytit, aby se člověk mohl pohybovat v tom, čemu se říká svět, a nebyl přitom oklamán; ale velmi jsem se chránila přijmout jeho zásady k poznání člověka ve vlastním smyslu slova a k posouzení sebe samé – připadala bych si ponížená; cítila jsem se schopna velkomyslnosti, kterou on neuznává. S jakým potěšením jsem proti němu stavěla velké činy dějin a ctnosti hrdinů, které dějiny oslavily! Nečetla jsem jediné vyprávění o krásném činu, abych si neřekla: „Tak bych jednala i já.“ Zanícená jsem byla pro republiky, v nichž jsem nacházela nejvíc ctností, které vzbuzovaly můj obdiv, a mužů hodných mé úcty; přesvědčovala jsem se, že jejich zřízení je jediné, jež odpovídá jedněm i druhým; necítila jsem se pod úrovní oněch ctností, s rozhořčením jsem odmítala pomyšlení, že bych se spojila s člověkem, který by se nevyrovnal oněm mužům, a se vzdechem jsem se ptala, proč jsem se nenarodila v jejich lůně!

16. René Descartes a Nicolas Malebranche (1638–1715) pokládali zvířata za pouhé stroje bez citu. Baruch Spinoza (1632–1677) ztotožnil Boha s přírodou; jeho „duší“ se tu míní panteistické oduševnění všeho jsoícího.

17. Claude-Adrien Helvétius (1715–1771) ve spise *O duchu* (1758) pokládal za pohnutku veškerého lidského jednání sebelásku a zájem; kniha byla odsouzena a veřejně spálena. Perroud cituje její dopis manželovi z 20. ledna 1782: „Tobě se přiznám, že při četbě románu či dramatu mě nikdy nezaujala druhá role; nečetla jsem o jediném činu odvahy nebo ctnosti, abych se neodvážila věřit, že bych jej při příležitosti dokázala napodobit...“

Týden ve Versailles

Podnikli jsme cestu do Versailles¹⁸ – matka, strýček,¹⁹ slečna d'Hannaches a já; ta cesta neměla jiný účel, než ukázat mi dvůr a místo, kde sídlí, a pobavit se tou podívanou. Bydleli jsme přímo v zámku. Paní Legrand, komorná paní dauphinky, kterou abbé Bimont znal přes jejího syna, svého druha, o němž budu ještě mluvit, neměla zrovna službu a půjčila nám svůj byt.²⁰ Byl pod střechou, na téže chodbě jako byt pařížského arcibiskupa, a tak blízko, že se tento prelát musel krotit, abychom ho neslyšeli mluvit; stejnou opatrnost jsme museli zachovávat i my. Dva prostě zařízené pokoje, v jednom z nichž bylo ve výšce pod stropem zřízeno místo, kde mohl spát sluha, a přístup k nim byl odporný pro tmu na chodbě a zápach z latrín – takové bylo obydlí, jehož obdobou se vévoda a pair Francie honosil, jen aby měl blíž, když se měl každé ráno plazit u lever Jejich Veličenstev; a byl to přece přísný Beaumont!²¹

Malé i velké veřejné tabule celé královské rodiny, ať odděleně, či pohromadě, mše, procházky, hra, představování – to vše jsme osm dní sledovali jako diváci.²² Známosti paní Legrand nám usnadňovaly přístup; slečna d'Hannaches pronikala všude s hrdostí, připravena vmést své jméno do tváře každému, kdo by se jí postavil, a přesvědčena, že každý musí z jejího groteskního obličje vyčíst šest set let jejího prokázaného šlechtictví. Po-

18. Perroud: cesta se uskutečnila v posledních zářijových dnech 1774. Sophii Cannet tehdy (4. října) psala: „Nedovedu ti říci, jak mi to, co jsem tam zkoumala, dalo pocítit cenu mého postavení a jak jsem žehnala nebi, že mě dalo narodit se v nízkém stavu... Ten pocit se zakládá na znalosti mé povahy, která by byla velmi škodlivá mně i státu, kdybych stála v nějaké blízkosti trůnu; neboť by mě krutě urážela ta krajní nerovnost, kterou hodnost klade mezi několik milionů lidí a jediného jedince téhož druhu.“

19. Strýček (doslova „malý strýček“) – abbé Bimont, bratr paní Phlipon, mladý kněz, který Manon v dětství vyučoval. Slečna d'Hannaches – příbuzná abbého Le Jay, která mu vedla domácnost, stárnoucí panna pyšná na svůj šlechtický původ (viz předchozí kapitolu).

20. Paní Legrand byla komornou; označení „paní dauphinky“ se týká Marie Antoinetty, která však v září 1774 byla už královnou. Dvorské služby se vykonávaly po čtvrtletích. Jejím synem byl abbé Legrand, o němž je řeč dále.

21. Christophe de Beaumont (1703–1781), pařížský arcibiskup od roku 1746, známý dobročinností, spory s jansenisty a Rousseauovým *Listem Christophu de Beaumont* (1763). Pařížský arcibiskup byl zároveň vévodou ze Saint-Cloud a pairm Francie. *Lever* – ranní obřad vstávání krále, jehož se účastnili dvořané.

22. Velká a malá tabule (*grand a petit couvert*) – veřejné stolování královské rodiny, na něž se mohli přijít podívat i prostí diváci.

znala dva či tři muže z královské gardy a velmi přesně nám vyložila jejich rodokmen; náhodou se ukázalo, že je příbuznou právě toho, jehož jméno bylo nejstarší – a který mi přesto připadal u dvora jako hodně malý chlapec. Hezká tvář takového abbé s malým kolárkem, jako byl abbé Bimont, a hloupá pýcha ošklivé d'Hannaches se na těch místech nevyjímalý nijak nepatříčně; ale nenalíčená tvář mé ctihodné maminky a slušnost mého oděvu prozrazovaly měšťaň. Když mé oči nebo mé mládí vyvolaly pár slov, znělo to skoro jako blahosklonnost a působilo mi to stejnou nelibost jako kdy-si poklony paní de Boismorel.²³ Filozofie, obrazotvornost, cit i úvaha se ve mně cvičily stejnou měrou. Nebyla jsem necitelná k účinku velké nádhery, ale pobuřovalo mě, že má za cíl vyvyšovat několik jedinců, už tak příliš mocných a sami o sobě pramálo pozoruhodných; raději jsem se dívala na sochy v zahradách než na osoby v zámku, a když se mě matka zeptala, jsem-li se svou cestou spokojena, odpověděla jsem: „Ano, jen ať už brzy skončí; ještě pár dní, a tak bych ty lidi, které tu vidím, nenáviděla, že bych nevěděla, co si se svou nenávistí počít. – Co ti tedy dělají zlého? – Cítit bezpráví a každou chvíli hledět na nesmysl.“

Vzdychala jsem při pomýšlení na Athény, kde bych se stejně tak mohla obdivovat krásným uměním, aniž by mě zraňovala podívaná na despotismus; v duchu jsem se procházela po Řecku, přihlížela jsem olympijským hrám a zlobila se, že jsem Francouzka. Takto uchváčena vším, co mi nabízela krásná doba republik, přelétala jsem bouře, jež jimi zmítaly; zapomínala jsem na smrt Sókratovu, vyhnanství Aristeidovo, odsouzení Fókiónovo.²⁴ Nevěděla jsem, že mě nebe uchovává, abych byla svědkem omylů podobných těm, jejichž obětí se stali oni, a abych se podílela na slávě pronásledování téhož druhu, poté co jsem vyznávala jejich zásady.

Rozum, ctnost a Bůh

Nebe je mi svědkem, že strasti, které se týkají mne samé, ze mne nevyrvou jedině politování ani jediný povzdech: trpím jen strastmi své vlasti. Když

23. Paní de Boismorel – zámožná dáma, v jejíž domě bývala Manonina babička vychovatelkou; blahosklonné přijetí u ní autorka vylíčila v předchozí kapitole.

24. Sókratés byl odsouzen k smrti (399 př. n. l.), Aristeidés Spravedlivý poslán ostrakismem do vyhnanství (482 př. n. l.) a Fókión odsouzen k smrti (318 př. n. l.) – všichni athénskými spoluobčany. Perroud tu odkazuje k jejímu dopisu Montanému z vězení (září 1793).

se roku 1771 rozešel dvůr s parlamenty,²⁵ připoutala mě má povaha i mé názory ke straně parlamentů; opatřovala jsem si všechna jejich rozkladná podání a nejvíc se mi líbila ta, v nichž byly pravdy nejsilnější a sloh nejsmělejší. Okruh mých myšlenek se stále rozšiřoval; velmi záhy mě zaměstnávalo mé vlastní štěstí a povinnosti, na jejichž plnění mohlo být vázáno; potřeba poznávat mě pak přiměla hltat dějiny a upírat zrak na vše, co mě obklopovalo; vztahy mého druhu k božství, podávané tak rozmanitě, tak přetížené a zkreslené, poutaly mou pozornost; nakonec ji upoutaly zájmy lidí žijících spolu a uspořádání společností.

Uprostřed pochybností, nejistoty a hledání týkajících se těchto velkých předmětů jsem brzy dospěla k závěru, že jednota osobního já, smím-li to tak říci, totiž co největší soulad mezi názory a jednáním, je nutná k blahu jednotlivce; je tedy třeba dobře zkoumat, co je spravedlivé, a jakmile to jednou poznáme, přísně to uplatňovat. Existuje přitom jakási spravedlnost, kterou je třeba zachovávat vůči sobě samému, i kdyby člověk žil na světě sám: je nutno řídit své vlastní náklonnosti a návyky, abychom nebyli otroky žádného z nich. Bytost je sama v sobě dobrá, když všechny její části přispívají k jejímu zachování, udržení nebo zdokonalení; to platí v oblasti mravní stejně jako v tělesné. Správné ustrojení a rovnováha šťáv tvoří zdraví; zdravá strava a přiměřený pohyb je udržují; soulad vášní tvoří mravní ústrojí, jehož výtečnost a trvanlivost může zajistit jedině moudrost. Její první zásady jsou založeny na samotném zájmu jednotlivce, a v tomto ohledu lze právem říci, že ctnost není nic jiného než správnost ducha uplatněná na mravy. Ale ctnost ve vlastním smyslu slova se rodí teprve ze vztahů bytosti k jejím bližním: moudrý je člověk pro sebe, ctnostný vůči druhým. Ve společnosti se všechno stává relativním, není už nezávislého štěstí; člověk je nucen obětovat část toho, jehož by mohl užívat, aby se nevystavil nebezpečí, že je ztratí celé, a aby si zajistil, že si vždy uchová jeho dobrou část mimo dosah jakékoli újmy. I tady mluví sám počet ve prospěch rozumu: jakkoli pracný je život řádných lidí, je méně pracný než život zlých. Málokdy je klidný ten, kdo se staví proti zájmu největšího počtu; nelze si zastírat, že je obklopen nepřáteli nebo lidmi, kteří se jimi sta-

25. V letech 1770–1771 kancléř Maupeou rozpustil pařížský parlament, jeho členy poslal do vyhnanství a nahradil je novými soudy. Parlamenty vydávaly proti královským opatřením rozkladná podání (*remontrances*), která se tiskla a četla. Reformu zrušil roku 1774 Ludvík XVI.

nou, a takové postavení je vždycky trýznivé, ať se navenek jeví sebelichotivěji. Připojte k těmto úvahám onen vznešený instinkt, který zkaženost může svést z cesty, ale falešná filozofie nedokáže zničit – instinkt, jenž nás vede k tomu, abychom obdivovali a milovali moudrost a velkomyslnost v jednání tak jako souměrnost a velikost v přírodě a v umění²⁶ – a máme pramen lidských ctností, zcela nezávislý na jakékoli náboženské soustavě, na nesmyslech metafyziky i na podvodech kněží.

Jakmile jsem si tyto pravdy dobře dokázala, vydechla jsem s radostí; nabízely mi přístav v bouři a mohla jsem nyní s menší úzkostí zkoumat, co bylo omylem ve víře národů a ve společenských zřízeních. Krásná myšlenka Boha stvořitele, jehož prozíratelnost bdí nad světem, duchovost duše, její nesmrtnost, tato útěšná naděje pronásledované ctnosti – byly by to jen líbezné a oslnivé přeludy? Jaká mračna zahalují tyto nesnadné otázky! Kolik námitek se hromadí, když je chceme pojednat s matematickou přísností! – Ne, lidský duch není povolán, aby je kdy uzřel ve světle dokonale zřejmosti; ale co na tom citlivé duši záleží, že je nemůže dokázat? Nestačí jí, že je cítí?

V tichu pracovny a v suchopáru rozpravy uznám s ateistou či materialistou, že některé otázky jsou neřešitelné; ale uprostřed venkova a při rozjímání o přírodě se mé pohnuté srdce povznáší k oživujícímu principu, který ji oduševňuje, k rozumu, jenž ji pořádá, k dobrotě, díky níž v ní nacházím tolik půvabů. Když mě nesmírná moře dělí od toho, co miluji,²⁷ když nás všechny strasti společnosti zasahují spolu, jako by nás chtěly potrestat za to, že jsme chtěli její největší dobro, vidím za hranicemi života odměnu našich obětí a štěstí našeho shledání. Jak? Jakým způsobem? Nevím; cítím jen, že

26. Poznámka paní Rolandové: „Píšu to 4. září v 11 hodin večer za hluku smíchu ze sousední místnosti. Herečky Théâtre-Français, včera zatčené a přivezené do Sainte-Pélagie, byly dnes odvedeny domů k sejmutí pečeti a vráceny do vězení, kde s nimi policejní úředník večerí a baví se. Hostina je veselá a hlučná; poletují hrubé řeči a perlí se cizokrajná vína. Místo, věci, osoby i mé zaměstnání tvoří kontrast, který mi připadá pikantní.“ Perroud: po „protivlasteneckých“ projevech při představení *Pamely* Françoise de Neufchâteau rozhodl Výbor pro veřejné blaho 2. září 1793 divadlo zavřít a herce zatknout; herečky (mj. paní Petit, Lange, Fleury, Raucourt) byly převezeny do Sainte-Pélagie.

27. Perroud: Bosc tu vytiskl „nesmírné zdi“ – buď chybným čtením, nebo aby zastřel narážku na Buzota, girondistického poslance, kterého autorka milovala. Domnívala se tehdy, že Buzot a jeho druzi na útěku jsou na cestě do Spojených států, jak jim sama radila (dopis z 31. srpna); z Bretaně však 20. září odpulili do Bordeaux.

tomu tak musí být. Ateista pro mne není pomýlený duch; mohu s ním žít stejně dobře a lépe než s pobožnístkářem, neboť on víc rozumuje; ale chybí mu jeden smysl a má duše se s jeho duší nikdy zcela nesplyne: je chladný při nejúchvatnější podívané a hledá sylogismus tam, kde já vzdávám díky.

K té pevné a pokojné rovnováze, v níž se těším z pravd, které mám dokázány, s důvěrou se oddávám šťastným citům a směřuji se s tím, že nebudu znát, co poznat nemohu, a nikdy se přitom neznepokojuji názory druhých, jsem nedospěla naráz. Několika slovy tu zachycuji výsledek několika let rozjímání a studia, během nichž jsem se občas podílela na náročnosti deisty, přísnosti ateisty i lhostejnosti skeptika. Ale vždy jsem jednala v dobré víře, protože jsem neměla žádný zájem měnit své přesvědčení, abych si uvolnila mravy, jejichž pravidlo pro mne stálo nad všemi myslitelnými předsudky; zažila jsem neklid pochybností, nikoli však muka strachu. Podřizovala jsem se zavedenému kultu, protože mi to můj věk, pohlaví a postavení ukládaly za povinnost;²⁸ jsouc neschopna klamat, říkala jsem abbému Morelovi: „Přicházím ke zpovědi, abych byla k vzdělání bližním a nezneklidňovala matku, ale sama dobře nevím, z čeho bych se měla obvinít; můj stav je tak klidný a mé záliby tak prosté, že mi svědomí nic nevyčítá, ačkoli nemám velkou zásluhu na tom, že jednám dobře. Někdy mě ovšem příliš zaměstnává touha líbit se a oddávám se přílišné netrpělivosti vůči své služce nebo komukoli jinému, když se něco udělá obráceně. Snad také nejsem dost shovívavá ve svých soudech, a aniž bych to dala najevo, příliš snadno pojmám odpor k lidem, kteří mi připadají hloupí nebo nevrlí; v tom se chci hlídat. Konečně při náboženských úkonech bývám příliš roztržitá a chladná, neboť uznávám, že je třeba věnovat pozornost všemu, co pokládáme za užitečné činit, ať už z jakéhokoli důvodu.“

Dobrý abbé Morel, který vyčerpал svou knihovnu i svou výřečnost, aby mě udržel ve víře, se se zdravým rozumem smířil s tím, že mě shledává rozumnou; nabádal mě, abych se měla na pozoru před duchem pýchy, líčil mi, jak nejlépe uměl, sladkosti náboženství, ve své moudrosti mi dával roz-

28. Perroud: tohoto kompromisu se držela téměř až do revoluce. V dopisech manželovi píše např.: „Byla jsem dnes na mši pro vzdělání bližního“ (12. ledna 1782), „Pro vzdělání bližního a spásu své duše jdu si do kolejního kostela zmrazit nohy“ (29. ledna 1782).

hřešení a byl ještě docela spokojen, že chodím dvakrát či třikrát do roka ke svatému přijímání, z filozofické snášelnivosti, když už to nebylo dílem víry. Chodila jsem přijímat božský pokrm a myslela přitom na Cicerona, který řekl, že po všech pošetilostech, jichž se lidé dopustili vůči božstvu, jim už zbývá jen proměnit je v pokrm a sníst je.²⁹ Matka nabývala den ode dne zbožnějšího rázu, což mi méně dovoľovalo vzdalovat se obvyklých praktik, a ničeho jsem se nebála tolik jako toho, že bych ji zarmoutila. Nechávala mě však číst, cokoli jsem chtěla.

Abbé Legrand a hodinář Moré

Abbé Legrand,³⁰ přítel abbého Bimonta, k ní občas chodíval. Byl to muž výtečného úsudku, který měl ze svého stavu jen sutanu, a i ta mu byla dost na obtíž. Rodina z něho udělala kněze, protože ze tří bratrů bylo nutno jednoho dát církvi; byl almužníkem prince de Lamballe a po jeho smrti pobíral penzi od vévody de Penthièvre; usadil se v jedné farnosti, aby někde byl, a v blízkosti svého přítele pro potěšení z jeho společnosti. Trpěl velkou slabostí zraku a velmi mladý oslepl; tato okolnost, přidána k jeho zálibě v přemýšlení, z něho nadobro udělala velmi hloubavého člověka. Rád se se mnou bavil a často mi nosil knihy; byla to téměř vždy filozofická díla, o jejichž zásadách velmi volně rozmlouval. Matka se do debat moc nepouštěla a já jsem se neodvažovala zacházet příliš daleko; ale koneckonců mi nebránila číst a nekárala tento výběr četby.

Jeden ženevský hodinář, který měl s mým otcem obchodní styky, dobrák, jenž měl mezi svými nástroji vždycky nějakou knihu a docela pěknou knihovnu, kterou znal lépe, než mnozí velcí páni znali tu svou, mi nabídl, abych ten malý poklad, tak po mém gustu, užívala, a já jsem jeho úsluž-

29. Cicero, *O přirozenosti bohů* III, 41: ptá se, kdo by byl tak pošetilý, aby pokládal za boha to, čím se žíví. Autorka jeho myšlenku volně parafrázuje.

30. Perroud: abbé Legrand se často objevuje v dopisech sestrám Cannetovým („abbé se zdravým rozumem, milovník věd...“, 1773); jeho vyznání víry se prý „dost podobá vyznání savojského vikáře“ (z Rousseauova *Emila*) a roku 1776 ji chtěl provdat za svého příbuzného. Vévoda de Penthièvre (1725–1793) byl posledním potomkem legitimizovaných levobočků Ludvíka XIV.; jeho syn princ de Lamballe zemřel roku 1768 a princova vdova byla zavražděna při zářijových masakrech 1792.

nosti využila. Ten dobrý pan Moré³¹ měl zdravý úsudek a rozumoval nejen o svém řemesle, ale i o mravouce a politice; a jestliže se vyjadřoval ztěžka, s pomalostí, kterou má netrpělivost jen stěží snášela, sdílel aspoň s většinou svých krajanů onu solidnost rozumu, pro kterou se odpouští nedostatek půvabů. Od něho jsem měla Buffona a mnoho dalších děl; toho jmenuji proto, abych připomněla, co jsem už řekla o zdrženlivosti, s jakou jsem ho četla: filozofie, ač rozvíjela sílu mé duše a dodávala mému duchu smělosti, neubírala nic z úzkostlivosti citu a z vznětlivosti mé obrazotvornosti, před níž jsem se musela tolik bránit.

Nějaký čas zaměstnávala mou činnost fyzika, potom matematika. Postupně mě bavili Nollet, Réaumur, Bonnet, který blouzní tam, kde ostatní popisují, a také Maupertuis, jenž běduje, i když popisuje radovánky hlemýžďů;³² nakonec ve mně Rivard vzbudil touhu stát se geometryní. Všechny ty knihy pocházely od dobrého Morého. Guéring, kameník a zeměměřič, muž moudrý a ve své prostotě mírný, když jednou přišel pohovořit s mým otcem, zastihl mě tak zabranou do Rivardova kvartu, že jsem si ho ani nevšimla; dal se se mnou do řeči a řekl mi, že Clairautovy *Základy* mi poskytnou mnohem jasnější pojmy, jaké jsem si přála získat; nazítří mi přinesl výtisk, který vlastnil. Našla jsem v něm opravdu prostý výtah prvních zásad, a když jsem uvážila zároveň, že je mi to dílo užitečné a že se nesluší připravovat o ně majitele tak dlouho, jak dlouho bych si je ráda ponechala, rozhodla jsem se zcela prostě, že je opíšu od začátku do konce. Myšlenka koupit si je mě ani nenapadla; nápad opsat je mi přišel stejně přirozeně jako napíchat si předlohu na výšivku a byl téměř vzápětí uskutečněn – byla to malá osmerka. V mých papírech ten legrační rukopis ještě asi bude. Geometrie mě bavila, dokud nebylo zapotřebí algebry; ta mi svou suchopár-

31. Perroud: dobrý Moré se neustále objevuje v dopisech sestrám Cannetovým z let 1774–1778; Marie Phlipon mu často říká „republikánský filozof“. Znal osobně Jeana-Jacquesa Rousseaua a k Novému roku 1778 jí daroval jeho díla; zdá se, že nějaký čas pomýšlel i na sňatek s ní.

32. Georges-Louis Leclerc de Buffon (1707–1788), autor *Přírodopisu* (od 1749); o zdrženlivosti, s níž jej četla, mluvila autorka v první kapitole. Abbé Jean-Antoine Nollet (1700–1770), průkopník experimentální fyziky (*Lekce experimentální fyziky*, 1743); René-Antoine de Réaumur, autor *Pamětí k dějinám hmyzu*; Ženevan Charles Bonnet (1720–1793), přírodovědec, později filozof s mystickými sklony; Pierre-Louis Moreau de Maupertuis (1698–1759), matematik a přírodovědec, jemuž podle Perrouda Marie Phlipon mylně připisovala *Soustavu přírody*. Matematik Dominique-François Rivard (1697–1778) vydal roku 1732 *Základy geometrie*, které pak *Základy geometrie* Alexise Clairauta (1741) skutečně zatlačily do zapomnění.

ností zhořkla, jakmile jsem překročila rovnice prvního stupně; poslala jsem tu spoustu zlomků ke všem čertům a usoudila jsem, že je lepší číst krásné verše než vysychat nad odmocninami. Marně se o několik let později pan Roland, když se mi dvořil, pokoušel tuto dávnou zálibu znovu probudit; nadělali jsme spoustu číslic, ale uvažování pomocí x mi nikdy nepřipadalo dost milé, aby mě na dlouho upoutalo.

5. září. Přerušuji sešit, abych to, co je v něm napsáno, vložila do krabičky; ³³ neboť když vidím, jak se dekretuje revoluční armáda, jak se zřizují nové krvavé tribunály, jak hrozí hlad a jak jsou tyrani v úzkých, říkám si, že nadělají nové oběti a že nikdo si není jist, že bude živ ještě dvacet čtyři hodin.

Sophie a matka

[Pokračování čtvrtého sešitu, druhá část.]

Dopisování se Sophií bylo stále jednou z mých velkých radostí; pouta našeho přátelství se utužila během cest, které několikrát podnikla do Paříže. Mé citlivé srdce potřebovalo, neřeknu přelud, ale hlavní předmět, a především důvěru a sdílení; přátelství mi je nabízelo a já jsem je živila s rozkoší. Můj vztah k matce, jakkoli byl vlídný, by mi tuto náklonnost nenahradil: zůstávalo v něm něco z vážnosti, kterou s sebou nese úcta na jedné straně a autorita na druhé. Matka mohla vědět všechno, neměla jsem před ní co skrývat; ale nemohla jsem jí říci všechno: matka přijímá doznání, důvěrně se svěřujeme jen sobě rovnému.

Matka tedy, aniž by žádala, aby si mohla číst dopisy, které jsem psala Sophii, byla ráda, když jsem jí je nechávala vidět, a naše ujednání v tomto ohledu mělo v sobě cosi úsměvného: dohodly jsme se, aniž bychom si cokoliv řekly. Když mi přišly zprávy od mé drahé přítelkyně, pravidelně každý týden, přečetla jsem z dopisu několik vět, ale nedávala jsem jej z ruky. Když jsem jí sama napsala, nechávala jsem dopis celý den ležet na stole, složený a opatřený adresou, ale nezapечатěný; matka málokdy opomněla

33. Perroud: 5. září 1793 dopoledne dekretoval Konvent zřízení revoluční armády a zároveň novou organizaci revolučního tribunálu (čtyři senáty, aby vše šlo rychleji). Poznámka ukazuje, jak autorka dostávala své sešity z vězení: vkládala je do „krabičky“, kterou vynášely spolehlivé ruce.

využít chvílky, aby do něj nahlédla, zřídka v mé přítomnosti, a stalo-li se to, měla jsem hned nějaký důvod vzdálit se. Ať to udělala, nebo ne – jakmile uplynula doba, kterou jsem pokládala za potřebnou, aby to udělat mohla, dopis jsem zapečetila, ne vždy bez toho, že bych připsala nějaké *post scriptum*. Nikdy se nestalo, že by se mnou mluvila o tom, co takto přečetla; ale já jsem nikdy neopomněla dát jí touto cestou poznat všechno, co jsem chtěla, aby věděla o mých sklonech, zálibách a názorech; vykládala jsem je se svobodou, jakou bych si vůči ní netroufla vzít. Má upřímnost na tom nic netratila, neboť jsem cítila, že mám právo ji uplatňovat, aniž by kdo měl právo ji neschvalovat.

Od té doby jsem často přemýšlela o tom, že kdybych byla na místě své matky, chtěla bych se stát úplnou přítelkyní své dcery; a mám-li dnes co litovat, pak toho, že se mi ta moje víc nepodobá: byly bychom si rovny jako dobré kamarádky a já bych byla šťastná. Ale matka, přes všechnu svou dobrotu, měla v sobě jistou strnulost; byla ještě více rozvážná než citlivá, více uměřená než láskyplná. Možná také postřehla, že se ve mně rodí rozlet, který mě zaneše dál než ji; nechávala mě jít svou cestou bez nátlaku, ale i bez důvěrnosti. Nebyla mazlivá, ačkoli její oči dýchaly něhou a obvykle byly upřeny na mne; cítila jsem její srdce, pronikalo do mého, ale zdrženlivost jejího chování ve mně vzbuzovala zdrženlivost, kterou bych jinak vůči ní neměla; jako by mezi námi byla větší vzdálenost od chvíle, kdy jsem vyrostla z dětství. Matka měla důstojnost, dojemnou, to je pravda, ale přece jen důstojnost; vzněty mé žhavé duše tím byly tlumeny a celou hloubku své lásky k ní jsem poznala teprve ze zoufalství a šílenství, do nichž mě uvrhla její ztráta.

Naše dny plynuly v rozkošném klidu; největší část jsem jich trávila svými osamělými studiemi, zcela přenesena do starověku, jehož dějiny a umění jsem sledovala a jehož názory a mravní naučení jsem zkoumala. Mše ráno, několik hodin společné četby, jídlo a vycházky – to byly jediné chvíle, kdy jsem byla s matkou. Vycházky byly vzácné, a když přišly návštěvy, které mi nebyly po chuti, dovedla jsem velmi dobře zůstat ve svém pokojíku, z něhož by mě má dobrá matka nikdy nechtěla vyhánět – takový zlý kousek by mi neprovedla. Všechny neděle a svátky byly zasvěceny procházkám; často se konaly daleko za městem, a brzy tím směrem vedly stále pravidel-

něji, protože jsem dávala najevo, že venkov mám raději než upravené zahrady hlavního města. Nebyla jsem nijak lhostejná k potěšení ukázat se občas na veřejných promenádách: skýtaly tehdy velmi skvělou podívanou, v níž mládí vždy hrálo příjemnou úlohu. Půvaby osoby tam neustále sklízely pocty, jež si skromnost nemůže zastírat a po nichž je srdce mladé dívky vždy velice dychtivé. Mému srdci však nestačily; po těch procházkách, během nichž má velmi čilá sebeláska číhala na všechno, co mě mohlo ukázat v příznivém světle a ujistit mě, že jsem neztratila čas, jsem pocítila nesnesitelnou prázdnotu, neklid a omrzelost, za něž jsem radosti marnivosti platila příliš drazé. Zvyklá přemýšlet a skládat si účty ze svých pocitů, jsem pracně pátrala po příčinách té nevolnosti a má filozofie se činila.

Což jsou tedy osoby mého pohlaví vychovávány ke ctnosti a nabývají nadání jen proto, aby se blyštěly před očima jako květiny na záhonu a sklízely pár marných chvalořečí? – Co znamená ta krajní touha líbit se, která mě stravuje a která mě nečiní šťastnou, ani když by se zdálo, že je ukojena? Co mi záleží na zvědavých pohledech, na poklonách tiše šeptaných davem, který neznám a který se snad skládá z lidí, jichž bych si sotva vážila, kdybych je znala? Jsem snad na světě proto, abych svůj život promrhala maličnými starostmi a bouřlivými city? – Ach, jistě mám lepší určení! Ten obdiv, jenž mě rozněcuje pro vše, co je krásné, moudré, velké a velkomyslné, mi říká, že jsem povolána to uskutečňovat; vznešené a okouzující povinnosti manželky a matky budou jednou mými; k tomu, abych se stala schopnou je plnit, mají sloužit má mladá léta. Musím studovat jejich závažnost; musím se učit, jak řídit své vlastní sklony budu jednou řídit sklony svých dětí; musím si v návyku sebeovládání a v péči o vzdělání svého ducha zajistit prostředky, abych dokázala učinit šťastným ten nejsladší svazek, zahrnout blažeností smrtelníka, který si zaslouží mé srdce, a nechat na všechno, co nás bude obklopot, přelévát tu blaženost, kterou ho zahrnu a která bude celá mým dílem.

Při těch myšlenkách se mi vzdouvala hrud'; mé pohnuté, přeplněné, rozněžnělé srdce mi vhánělo do očí hojné slzy; povznášelo se tehdy k nejvyšší inteligenci, k té první příčině, k té Prozřetelnosti – co já vím? –, k tomu principu citu a myšlení, v který potřebovalo věřit a který potřebovalo uznávat. – Ó ty, jenž jsi mě postavil na zemi, dej, ať tu naplním své určení způ-

sobem, který je nejvíce ve shodě s tvou svatou vůlí a nejvíce prospívá dobru mých bratří! – Tato naivní modlitba, prostá jako srdce, které ji diktovalo, se stala mou jedinou modlitbou; nikdy nedokázala rozumující filozofie ani jakékoli poblouzení vysušit její pramen. Uprostřed světa i v hlubině vězení jsem ji pronášela se stejnou oddaností: vyslovovala jsem ji s nadšením ve skvělých okamžicích svého života, opakuji ji v okovech s odevzdaností; v oněch jsem se žárlivě střežila každé náklonnosti, která by nebyla na výši mého osudu, v těchto dbám, abych si uchovala sílu potřebnou k tomu, abych obstála ve zkouškách, jimž jsem vystavena; jsem přesvědčena, že v běhu věcí jsou události, jimž lidská moudrost nedokáže předejít, jsem přesvědčena, že ani ty nejneblahejší nemohou zdrtit zdravou duši, a konečně že mír sama se sebou a podrobení se nutnosti jsou prvky štěstí a tvoří pravou nezávislost mudrce i hrdiny.

Nedělní Meudon

Venkov mi skýtal věci mnohem příbuznější mým rozjímavým návykům, té usebrané, něžné a melancholické náladě, posilované přemýšlením a rozvojem citlivého srdce.

Často jsme jezdili do Meudonu; byla to má nejmilejší procházka. Jeho divoké lesy, osamělé rybníky, jedlové aleje a vysoké kmenoviny jsem měla raději než rušné cesty a jednotvárné mlaziny Boulogneského lesíka, dekorace Bellevue či učesané aleje Saint-Cloud.³⁴ „Kampak půjdeme zítra, bude-li hezky?“ říkal otec v letních sobotních večerech. A pak se na mě s úsměvem podíval: „Do Saint-Cloud? Budou tam hrát vodotrysky, bude tam spousta lidí! – Ach, tatínku, kdybyste chtěl jít do Meudonu, byla bych mnohem spokojenější!“ V neděli v pět hodin ráno byli všichni na nohou; lehké, svěží, velmi prosté šaty, několik květín a závoj z gázy ohlašovaly plány dne.

34. Meudon, Bellevue a Saint-Cloud – zámky s parky jihozápadně od Paříže nad levým břehem Seiny; v Saint-Cloud se o svátcích pouštěly slavné vodotrysky. Boulogneský lesík – oblíbené výletní místo Pařížanů na západním okraji města.

Ódy Rousseauovy,³⁵ svazek Corneille nebo něco jiného – to byla celá má zavazadla. Vydávali jsme se na cestu všichni tři; nastupovali jsme u Královského mostu, který jsem vídala ze svých oken, na malou loďku, jež nás v tichu mírné a rychlé plavby dovezla ke břehům pod Bellevue, nedaleko sklárny, jejíž hustý černý kouř je vidět z veliké dálky. Odtud jsme strmými pěšinami došli na meudonskou třídu, kde jsme asi ve dvou třetinách, vpravo a trochu výš, zpozorovali malý domek, který se stal jednou z našich zastávek. Bylo to obydlí mlékařky, vdovy, která žila se dvěma kravami a několika slepicemi. Protože bylo naléhavé využít dne k procházce, ujednali jsme, že se tu zastavíme na zpáteční cestě a hospodyně nám dá mísu čerstvě nadojeného mléka. Toto ujednání se ustálilo tak, že kdykoli jsme stoupali třídou, zašli jsme k mlékařce, abychom jí oznámili, že nás večer nebo nazítří uvidí a ať nezapomene na mísu mléka. Ta dobrá stařenka nás vřdycy velmi vlídně přijala; venkovská svačina, okořeněná kouskem černého chleba a výbornou náladou, probíhala vždy jako malá slavnost, po níž zůstala v mlékařčině kapse nějaká ta vzpomínka. Obědvali jsme u jednoho ze švýcarů, strážců parku; ale touha vzdálit se od rušných míst nás přivedla k objevu útočiště, které zcela odpovídalo mým zálibám.

Jednoho dne, když jsme dlouho chodili neznámou částí lesa, dostali jsme se na osamělé, velmi otevřené prostranství, do něhož ústila alej vysokých stromů, pod nimiž bylo jen zřídka vidět chodce; několik dalších stromů, roztroušených po půvabném trávníku, jaksí zastíralo malý dvoupatrový domek, velmi úhledně postavený. – Co je tohle? – Dvě hezké děti si hrály před otevřenými dveřmi; neměly ani městský vzhled, ani ony znaky bídy, tak obvyklé na venkově. Přiblížíme se a spatříme vlevo zeleninovou zahradu, v níž pracoval stařec. Vejít a dát se s ním do řeči bylo dílem okamžiku; dozvěděli jsme se, že to místo se jmenuje Ville-Bonne,³⁶ že ten, kdo tu bydlí, je fontánmistrem od Moulin-Rouge a má dohlížet na údržbu kanálů, které přiváděly vodu do některých částí parku; že skromný plat z tohoto

35. Jean-Baptiste Rousseau (1671–1741), básník ód a parafrází žalmů; Perroud cituje její dopis z 19. září 1774: „Jdu ke své knihovně, беру knihu, básně velkého Rousseaua...“ – tak byl tehdy ještě nazýván. Královský most (Pont-Royal) spojuje Tuilerie s levým břehem Seiny; Philponovi bydleli na nábreží ostrova Cité.

36. Perroud: Ville-Bonne čili Villebon leží na mýtině v meudonském lese, v půli cesty mezi Meudonem a Vélizy. Stařec od Galaesu: Vergilius, *Georgika* IV, 125–146 – starý Korykijec, který u Tarentu na kousku chudé půdy pěstoval zeleninu a květiny a byl spokojen jako král.

místa zčásti živí mladou domácnost, jejíž malé děti jsme viděli a jejímž dědečkem je on, stařec; že žena se stará o rodinu, zatímco on obdělává tuto zahradu, jejíž plody jeho syn ve volných chvílích prodává ve městě. Zahradu byla podlouhlý čtyřúhelník rozdělený na čtyři díly, kolem nichž vedla dost široká cesta; střed zaujímal nádrž, která poskytovala vodu k zalévání; vzadu nabízel odpočinek a úkryt výklenek z tisů s velkou kamennou lavicí. Květiny, promíšené se zeleninou, dodávaly zahradě veselý a půvabný vzhled; statný a spokojený stařec mi připomínal onoho starce od břehů Ga-laesu, jehož opěval Vergilius; hovořil ochotně a rozumně, a stačily-li k ocenění takového setkání už prosté záliby, má obrazotvornost k nim nezapomněla přidat vše, co mu mohlo propůjčit kouzlo. Ptáme se, zda tu není zvykem přijímat cizí hosty. „Moc jich nechodí,“ řekl nám stařec, „to místo je málo známé; ale když někdo přijde, neodmítáme mu posloužit tím, co dá dvůr a zahrada.“ Požádáme o oběd: dostaneme čerstvá vejce, zeleninu a salát pod pěkným loubím z kozího listu za domem. Nikdy jsem neměla příjemnější jídlo; srdce se mi šířilo v nevinnosti a radosti té okouzující chvíle. Hodně jsem se mazlila s dětmi, projevila jsem starci úctu, mladá žena se zdála ráda, že nás přijala; mluvilo se o dvou pokojích v jejich domě, které by mohli pronajmout lidem, kteří by v nich chtěli strávit tři měsíce, a udělali jsme si plán, že je obsadíme.

Ten sladký plán se neuskutečnil; do Ville-Bonne jsem se už nikdy nevrátila, neboť jsme Meudon navštěvovali už dlouho, když jsme to místo objevili, a oblíbili jsme si ve vesnici hostinec, kde jsme přespávali, když nám dva svátky po sobě dovolily prodloužit nepřítomnost. V tomto hostinci, který se myslím jmenoval U Francouzské královny, se nám přihodila zábavná věc. Měli jsme pokoj se dvěma postelemi; ve větší jsem spala s matkou, druhá, v koutě pokoje, sloužila otci samotnému. Jednou večer si právě lehl, když ho přepadla chuť mít závěsy co nejdokonaleji zatažené, a trhl jimi tak silně, že nebesa postele spadla a přikryla ho celého; po chvílce leknutí jsme se všichni dali do smíchu, tak přesně nebesa spadla, aby otce zahalila, a přitom mu neublížila. Voláme o pomoc, aby ho vyprostili; přijde hostinská, a uzašlá pohledem na svou odstrojenou postel zvolá s výrazem nejvyšší prostoduchosti: „Ach, Bože můj, jak je to možné? Vždyť jsou nahoře sedmnáct let a nikdy se ani nehnula!“ Tato úvaha mě rozesmála ještě víc než pád nebes; často jsem ji pak mohla použít, či spíše přirovnat k ní argumen-

ty, které jsem slýchala ve společnosti, a šeptala jsem matce: „To má stejnou váhu jako sedmnáct let té postele, aby se dokázalo, že je neotřesitelná.“

Milý Meudone! Kolikrát jsem dýchala pod tvými stíny, žehnajíc původci svého bytí a toužíc po tom, co by je jednou mohlo doplnit, avšak s tím kouzlem touhy bez netrpělivosti, která jen barví mračna budoucnosti paprsky naděje! Kolikrát jsem v tvých svěžích zákoutích trhala listy skvrnitého kapradí a květy zářivých vstavačů! Jak ráda jsem odpočívala pod těmi velkými stromy, nedaleko mýtin, kde jsem občas vídala přebíhat plachou a lehkonožnou laň! Vzpomínám si na ta temnější místa, kde jsme trávili chvíle horka; tam, zatímco otec ležel na trávě a matka, měkce opřená o hromádku listí, kterou jsem jí připravila, se oddávali odpolednímu spánku, rozjímala jsem o majestátu tvých tichých lesů, obdivovala jsem přírodu, klaněla jsem se Prozřetelnosti, jejíž dobrodiní jsem cítila; oheň citu barvil mé zvlhlé tváře a kouzla pozemského ráje existovala pro mé srdce v tvých venkovských útulcích!

Vyprávění o mých procházkách a o štěstí, které mi dávaly zakusit, mělo své místo v mé korespondenci se Sophií;³⁷ občas byla má próza přerušována verši, nepravidelnými, ale lehkými a někdy šťastnými dětmi duše, pro niž bylo všechno životem, obrazem, blažeností.

Salon slečen de La Motte

Sophie, jak jsem už poznamenala, byla vržena do světa, v němž neměla ty radosti, jichž jsem podle ní užívala ve své samotě; poznala jsem několik osob z její rodiny a v jejich společnosti jsem se naučila ještě víc si cenit svého ústraní. Při svých cestách s matkou sestupovala Sophie v Paříži u

37. Perroud: srov. dopis Sophii Cannel z 3. června 1775; o dva dny později se konala procházka do Meudonu, kterou tu autorka líčí, a 7. června její matka náhle zemřela. Veršičky, většinou v osmislabičných slokách, v dopisech sestrám Cannelovým skutečně jsou; podle Perrouda dokazují jen to, že paní Rolandová snadno rýmovala.

sestřenic, jimž se říkalo slečny de La Motte.³⁸ Byly to dvě staré panny: jedna, žlučovitá pobožnůstkářka, nevycházela ze svého pokoje, kde odříkávala modlitby, hubovala služebnictvo, pletla punčochy a dost rozumně uvažovala o svých majetkových záležitostech; druhá, dobrá duše, pobývala v salonu, konala čest domu, četla žalmy a hrávala svou partii karet. Obě přikládaly velkou důležitost výhodě, že se narodily jako šlechtické slečny, jen stěží chápaly, že by se někdo mohl stýkat s osobami, jejichž otec nebyl aspoň povýšen do šlechtického stavu, a jako rodinnou listinu uchovávaly, aniž by se jej odvážily použít, vak, který si jejich matka dávala nosit do kostela. Vzaly si k sobě mladou osobu, svou příbuznou, jejíž malé jmění zamýšlely rozmnožit, pokud se jí podaří provdat se za šlechtice. Slečna d'Hangard – to byla ta mladá osoba – byla statná, velmi svěží brunetka robustního, až děsivého zdraví, jejíž venkovské způsoby vůbec nezakrývaly poněkud příkrou povahu a velmi obyčejného ducha.

Nejzvláštnějším kusem domu byl advokát Perdu,³⁹ vdovec, který projedl svůj majetek tím, že nic nedělal, a kterého jeho sestra (matka mé Sophie) umístila na byt a stravu u sestřenic, aby slušně strávil poslední léta svého neužitečného života. Pan Perdu, tlustý a vyšňořený jako panenka, věnoval větší část dopoledne péči o svou osobu, dlouze jedl a přitom pomlouval jídla, několik hodin denně trávil rozpravami v Lucemburské zahradě a den končil partií piketu. Připisoval šlechtictví ještě větší důležitost než jeho staré sestřenice a zakládal si na tom, že má šlechtické způsoby a že udílí šlechtická naučení. Když jsem se Sophií mluvila o jejím strýci, nikdy jsem mu neříkala jinak než komtur, tak se mi zdál podobný komturovi z *Otec rodiny*. Komtur tedy mluvil se svými neteřemi vždy oním povýšeným tónem, který se snažil okořenit všemi ohledy zdvořilosti; ale jeho chování ke slečně d'Hangard bylo podivné: její svěžest a každodenní pohled na ni pro-

38. Perroud: o slečnách de La Motte, které bydlely v ulici Saint-Dominique, víme jen z dopisů a pamětí; jedna byla „žlučovitá pobožnůstkářka“, druhá „dobrá duše“; jedna z nich zemřela koncem roku 1779. Slečna d'Hangard byla dcerou Pierra-Françoise d'Incourt, pána z Hangardu, starosty Amiens v letech 1757–1760. Vak na modlitební knihy, který za dámou nosil do kostela sluha, platil patrně za znamení stavu.

39. Perroud odkazuje na četné zmínky o něm v dopisech sestrám Cannetovým. Komtur – postava z Diderotova dramatu *Otec rodiny* (1758), panovačný a nevrlý strýc. Selincourt – Cannet de Selincourt, od roku 1774 advokát při pařížském parlamentu, bratr Sophie a Henriette Cannet; podle Perrouda chtěl Henriettu provdat za Rolanda, ale když roku 1779 potkal Rolanda u Marie Philipon, pochopil, že jeho plán je marný. Nezanevřel a 4. února 1780 byl svědkem při sňatku Rolandových.

bouzely jeho obrazotvornost a vnukaly mu cosi, k čemu by se neodvážil přiznat a co mu občas kazilo náladu vůči synovci. Ten synovec, jemuž se říkalo Selincourt, byl vysoký mladý muž s mírnou tváří a mírným hlasem, trochu podobný své sestře Sophii, hovořil duchaplně a měl příjemné způsoby, jež nijak nekazila jistá nesmělost; tak se mi to aspoň zdálo, i když jsem si všimla, že vůči mně je výraznější. Podle všeho a podle přání rodiny měl být nápadníkem slečny d'Hangard.

Pokud jde o společnost slečen de La Motte, tvořil ji hrabě d'Essales, který se stal rytířem řádu svatého Ludvíka v Kanadě, kde se oženil s guvernérovou dcerou, přičemž se vždy držel sto mil od děl;⁴⁰ nevzdělaný, domýšlivý a upovídaný, chodil si sem zahrát partii s jistou markýzou de Caillavelis, jakousi urozenou vdovou, s níž hrál víc než jednu hru, čehož si dobré stařenky nevšímal. Paní Bernier, velká jansenistka, jinak žena zdravého rozumu, jejíž manžel opustil bretaňský parlament za aféry La Chalotais, se v tom domě objevovala, ač řidčeji, se svými dvěma dcerami, učenou a nábožnou. Něžné srdce té druhé by mě bylo přitahovalo, ale její skloněný krk jen stěží nesl hlavu tak naprosto zaujatou, že v ní už nezbylo místo pro jakoukoli úvahu; učená, trochu příliš upovídaná, měla úsudek i vkus, dost na to, aby vyvážily odpudivou tvář.

Korunu tomu všemu nasazoval pan de Vouglans;⁴¹ není třeba kreslit jeho portrét pro toho, kdo četl *Důvody mé víry v Ježíše Krista od jednoho soudce* a sbírku *Trestních zákonů*, pracnou kompilaci, v níž fanatismus a ukrutnost soupeří s pílí. Nikdy jsem nepotkala člověka, jehož krvelačná nesnášenlivost by mě víc pobouřila. Velmi rád rozmlouval s otcem Romainem

40. Perroud: autorka se tu mylí – Billouard des Salles sloužil v Louisianě, nikoli v Kanadě, a byl synovcem, nikoli zetěm guvernéra Kerlérec; rytířem vojenského řádu sv. Ludvíka se stal roku 1762. Markýza de Caillavelis se zmiňuje v dopisech sestrám Cannetovým (1775). Aféra La Chalotais (1765–1770) – spor bretaňského parlamentu, v jehož čele stál generální prokurátor La Chalotais, s guvernérem vévodou d'Aiguillon; mnoho soudců tehdy na protest odstoupilo.

41. Pierre-François Muyart de Vouglans (1713–1791), advokát, roku 1771 člen Maupeouova parlamentu, od roku 1774 rada Velké rady, autor spisů o trestním právu, v nichž učenost sloužila krutému učení; proslulo zejména jeho vyvrácení Beccarii (1767). Perroud: jako vdovec se roku 1782 ucházel o slečnu d'Hangard, a když odmítla, o Henriettu Cannet, která nakonec svolila; sňatek se konal roku 1784, Vouglansovi bylo 71 let, Henriettě 36. Paní Rolandová o něm přitom už roku 1776 psala: „Je to pravý fanatik, plný pýchy pobožnístkáře i autora.“ Joseph-Romain Joly (1715–1805), kapucín a Vouglansův krajan ze Saint-Claude; *Moderní Faethon* (1772) je jeho báseň proti Voltairovi.

Jolym, malým starým kapucínem, zpovědníkem slečen de La Motte, který skládal proti Voltairovi verše, v nichž ho přirovnával k Satanovi, a v kázáních neustále citoval kapituláře Karla Velikého a ordonance našich králů; měla jsem tu čest obědovat s ním u sestřenic, slyšet ho kázat v naší farnosti a číst jeho *Faethona*; poskytl by mi látku k dobré karikatuře, kdybych měla odvahu setrást z jeho kutny hloupost a pokrytectví, spojené s tou nejdětinštější učeností.

Sophiina dobrá přítelkyně hrála v té společnosti směšnou úlohu: za jejími zády se tam naříkalo, že tak dobře vychovaná mladá osoba se nenarodila jako šlechtična. Nepochybuji ani o tom, že komtur ve své moudrosti uvažoval, zda se jeho neteři hodí pěstovat takové přátelství. Ale ta mladá osoba měla velmi dobré způsoby a slušnost, které si staré sestřenice velmi cenily, a až na několik obrátů, které zaváněly duchaplností a které komtur dával neteři rozebírat, nemohl se ubránit, aby ji trochu nepochválil. Dokonce se stávalo, že se v neteřině nepřítomnosti občas ujal jejích listů a sám je přinesl mé matce; mnohem častěji by se to bylo stávalo Selincourtovi, kdyby mu je byla jeho sestra ochotna svěřit.

Bezvýznamnost a výstřednosti těchto lidí, jimž se nepochybně podobalo mnoho lidí z vyšší společnosti, mě přiváděly k úvahám o prázdnotě společenského života a o výhodě, že nejsem povinna jej navštěvovat. Sophie mi vyjmenovávala osoby, s nimiž se stýkala v Amiens, načrtávala mi přibližně jejich povahu a dávala mi posoudit, jak málo toho většina z nich má v sobě; a když se všechno sečetlo, ukázalo se, že jsem na konci roku ve své samotě viděla víc zasloužilých lidí, než ona zahlédla ve svém víru. Není těžké to pochopit, připomeneme-li si, že otec se stýkal jen s umělci, z nichž žádný k němu nechodil pravidelně, ale několik se u nás občas objevilo. Ti, kdo žijí v hlavním městě, i když nepatří k těm nejpřednějším, mají souhrn znalostí a druh zdvořilosti, jaké jistě nenajdeme ani u venkovských šlechtických chudáků, ani u obchodníků, kteří spěchají zbohatnout, aby si mohli

koupit šlechtictví. Rozhovor dobrého Jollaina,⁴² malíře Akademie, poctivého L'Épina, Pigallova žáka, Desmarteaua, otcova kolegy, syna Falconetova, d'Hauterna, jehož nadání by ho bylo rázem vyneslo do Akademie, kdyby ho z ní nevylučovalo jeho protestantství, a ženevských hodinářů Ballexserda a Morého, z nichž první psal o tělesné výchově – ten jistě stál mnohem víc než rozhovor milionáře Canneta, který, vida úspěchy tragédie svého příbuzného de Belloye a počítaje zisk, jaký z ní měl mít, říkal zcela vážně a mrzutě: „Proč mě otec nenaučil skládat tragédie? Psal bych je v neděli!“ A přece se tito boháči, jako d'Essales, tito ubozí soudci jako Vouglans pokládali za pilíře občanské společnosti a skutečně požívali výsad, které byly zásluhám odepřeny! Srovnávala jsem tyto pošetilosti lidské pýchy s Popeovými obrazy, které líčí její účinky ve spokojenosti řemeslníka, jenž vystavuje na odív svou zástěru, tak jako král nosí korunu;⁴³ snažila jsem se spolu s ním shledat, že všechno je dobré, ale má hrdost usuzovala, že v republice by bylo všechno lepší.

Republikánské nadšení

[Pátý sešit.]

Není pochyb o tom, že naše postavení velmi ovlivňuje naši povahu i naše názory; ale zdálo by se, že ve výchově, již se mi dostalo, i v myšlenkách, které jsem nabyla studiem nebo za pomoci světa, bylo všechno uzpůsobeno tak, aby ve mně vzbudilo republikánské nadšení, neboť mi dávalo posoudit směšnost či pocítit nespravedlnost celé řady přednostních práv a výsad. Proto jsem se při své četbě nadchla pro ty, kdo chtěli reformovat nerovnost: byla jsem Agidem a Kleomenem ve Spartě, byla jsem Gracchem v Římě a jako Corneliie bych vyčítala svým synům, že mi lidé říkají jen tchy-

42. Nicolas-René Jollain (nar. 1732), akademik od roku 1773, od roku 1788 strážce královských obrazů; podle Perrouda dával Marii Phlipon lekce a Roland ho roku 1792 jmenoval do komise Musea v Louvru. Jean-Baptiste Pigalle (1714–1785), sochař; Pierre-Étienne Falconet, malíř, syn slavného sochaře; L'Épina, Desmarteaua a d'Hauterna Perroud nezatožňuje. Ženevan Jacques Ballexserd (1726–1774) vydal *Rozpravu o tělesné výchově dětí* (1762). Milionářem Cannetem je podle Perrouda patrně Achille-Henri Cannet, zástupce obchodu v Obchodní radě; jeho příbuzný Pierre-Laurent de Belloy slavil roku 1765 velký úspěch tragédií *Obléhání Calais*.

43. Alexander Pope, *Esej o člověku* (1733–1734); její výrok „Whatever is, is right“ (Cokoli je, je dobré) byl ve Francii hojně citován. Ve IV. epištole Pope ukazuje, že švec se zástěrou i kněz v taláru mají svou čest stejně jako král.

ně Scipionova; odešla jsem s lidem na Aventin a byla bych hlasovala pro tribuny.⁴⁴ Dnes, kdy mě zkušenost naučila vážit všechno nestranně, vidím v podniku Gracchů a v jednání tribunů chyby a zla, které mě tehdy nezarázely dost.

Když jsem byla svědkem podívané, jakou hlavní město často skýtalo při vjezdech královny či princů, při děkovných bohoslužbách po šťastném porodu a podobně, srovnávala jsem s bolestí tento asijský přepych, tu drzou nádheru, s bídou a ponížením otupělého lidu, který se hrmul kolem, kudy jely modly, jež si sám vytvořil, a hloupě tleskal skvělé okázalosti, za niž platil ze svého vlastního nezbytného živobytí. Nevázanost dvora v posledních letech vlády Ludvíka XV., ono pohrdání mravy, které zachvacovalo všechny vrstvy, ty výstřednosti, o nichž se mluvilo ve všech soukromých rozhovorech, mě naplňovaly rozhořčením a údivem. Protože jsem ještě neviděla zárodky revoluce, ptala jsem se sama sebe, jak mohou věci v takovém stavu vůbec trvat. Viděla jsem v dějinách, jak se zmítají a padají všechny říše, které dospěly k takovému stupni zkaženosti, a slyšela jsem Francouze smát se a zpívat o svých vlastních strastech: zdálo se mi, že jejich sousedé Angličané mají pravdu, když je pokládají za děti. Přilnula jsem k těmto sousedům; dílo Delolmovo mě seznámilo s jejich ústavou;⁴⁵ snažila jsem se poznat jejich spisovatele a studovala jsem jejich literaturu, tehdy ovšem jen v překladech.

44. Agis IV. a Kleomenés III., spartští králové 3. stol. př. n. l., se pokusili o nové rozdělení půdy a zrušení dluhů. Bratři Tiberius a Gaius Gracchové, římscí tribunové lidu, prosazovali pozemkovou reformu (133 a 123–121 př. n. l.); jejich matka Cornelia, dcera Scipiona Africana, jim podle Plútarcha vyčítala, že jí Římané stále říkají Scipionova tchyně, a ne matka Gracchů. Odchod plebejů na Aventin si podle římské tradice vynutil zřízení tribunů lidu.

45. Perroud: Ženevan Jean-Louis Delolme (1740–1806), uprchlík v Londýně, vydal roku 1771 proslulé dílo *Ústava Anglie*; Marie Phlipon je začala číst v prosinci 1776.

IV. Neštovice, salony a nápadníci (1772–1775)

[Autorka pokračuje v pátém sešitu svých Soukromých pamětí, psaných ve vězení Sainte-Pélagie. Narážka na „hromadné“ nařizování všeho (en masse) dole v této kapitole ukazuje, že tyto stránky vznikaly koncem srpna 1793, krátce po vyhlášení všeobecného odvodu.]

Neštovice a doktor Missa

Ballexserdovy argumenty nedokázaly v mém dětství přemoci odpor mých rodičů k tomu, aby mě dali očkovat, a tak jsem v osmnácti letech onemocněla neštovicemi¹. Na tu dobu mi zůstaly hluboké vzpomínky – ne pro obavy, které by mi nemoc byla nahnala, to už jsem měla příliš mnoho filozofie, než abych tu zkoušku nesnášela statečně, nýbrž pro neuvěřitelnou a dojemnou starostlivost mé matky. Jaká bolest a jaká čínorodost! Jak ji úzkost držela v neustálém neklidu! Jak se v každé její péči zračila něha! I v noci, když jsem se domnívala, že něco přijímám z rukou své ošetřovatelky, nahmatala jsem ruku a slyšela hlas své matky, která každou chvíli vstávala z lůžka, aby přistoupila k mé posteli. Její dychtivé oči hltaly lékařovy posunky, a takřka i jeho slova; kradmé slzy jí proti její vůli vyhrkly, kdykoli se upřely na mne, a já se ji marně snažila uklidnit úsměvem. Neštovice nikdy neprodělala, stejně jako můj otec; ani jeden z nich by však nenechal uplynout den, aniž by políbil mou nemocnou tvář, kterou jsem jim chtěla odpírat ze strachu, že by jim její blízkost mohla přivodit zhoubu.

Má Agathe², zoufalá, že ji drží klauzura, za mnou poslala jednu ze svých příbuzných, laskavou matku čtyř dětí, do níž vštípila část své náklonnosti ke mně a která si umínila, že mě uvidí a obejmě, bez ohledu na sebe samu. Před Sophií, která tehdy pobývala v Paříži, bylo nutné stav její dobré přítelkyně zatajit; předstíralo se, že jsem náhle odjela na venkov, aby doba ne-

1. Jacques Ballexserd (1726–1774), ženevský hodinář a spisovatel, o němž autorka mluvila už dříve, vydal roku 1762 *Pojednání o tělesné výchově dětí*, kde se přimlouval i za očkování. Šlo o tzv. variolizaci – záměrné přenesení hmoty z lehkého případu neštovic –, která se ve Francii šířila od poloviny století, ale mnozí se jí báli. Perroud: nemoc přišla v srpnu 1772 a trvala několik měsíců.

2. Sestra Sainte-Agathe (Angélique Boufflers), jeptiška z kláštera sester Notre-Dame, kde Manon strávila rok před svým prvním přijímáním; zůstala její oddanou přítelkyní až do konce.

bezpečí uplynula, aniž bychom se stýkaly. Ale Selincourt chodil každý den z pověření své matky vyptávat se, jak mi je; ze svého pokoje jsem slyšela jeho bolestné zvolání, když mu řekli, že se obávají, aby se k neštovicím nepřidala hnilobná horečka.

Dostala jsem horečku s potničkou, a protože vyrážka, která je jí vlastní, té druhé překážela, měla jsem z neštovic jen neobyčejně velké a řídké pupínky, které se pozvolna zploštily, aniž by zhnisaly, a zanechaly jen suchou kůži, jež snadno opadala. To jsou, řekl mi doktor Missa³, neštovice, kterým Italové říkají *ravaglioni*, pupínky s falešným hnisáním; nezanechávají žádné stopy. A opravdu mi ta nemoc nenarušila ani hladkost pleti; zato řádění chorobných štáv mě, když nebezpečí pominulo, uvrhlo do malátnosti, z níž jsem se dostala teprve po čtyřech či pěti měsících.

Ve zdraví jsem zadumaná, příliš něžná, abych byla veselá, ale v bolesti trpělivá; v nemoci myslím už jen na to, jak se odpoutat od vlastního utrpení a jak zpříjemnit namáhavou péči, kterou mi musí věnovat ti, kdo jsou kolem mne; tu povoluji uzdu své obraznosti, říkám bláznovství a jsem to já, kdo rozesmává ostatní. Doktor Missa, muž duchaplný, se mi velice líbil; byl už v tak pokročilém věku, že jsem s ním nepocíťovala onu stísněnost, v jaké mě drželi příslušníci jeho pohlaví: při jeho návštěvách, které rád prodlužoval, jsme spolu příjemně rozmlouvali a spřátelili jsme se. „Jeden z nás dvou,“ řekl mi jednou, „se těžce provinil: já jsem přišel na svět příliš brzy, nebo vy příliš pozdě.“ Ačkoli mě Missa zajímal svým duchem, jeho věk mě ušetřil toho, abych si všimla, že jsem se snad provinila, když jsem přišla později než on; odpověděla jsem mu jen úsměvem. Vychovával neteře, s nimiž mě chtěl seznámit; několikrát jsme se viděly, ale protože ony nevycházely bez vychovatelky o nic víc než já bez matky a strýcovo povolání mu nenechávalo mnoho volnosti, aby tuto známost pěstoval, nevznikla pro obtíže vzdáleností a pro naše vzájemně usedlé zvyky. Missa mi jednou pořádně vyhuboval, když na mé posteli našel *Hledání pravdy* od otce Malebranche⁴. „Ach, můj Bože,“ řekla jsem mu, „kdyby se všichni vaši nemocní bavili něčím takovým, místo aby se zlobili na své neduhy i na vás,

3. Perroud: pan Missa, doktor-regent lékařské fakulty pařížské univerzity od roku 1754, profesor nauky o léčivech, později královský cenzor; bydlel v ulici Barbette v Marais.

4. Nicolas Malebranche (1638–1715), oratorian a karteziánský filozof; jeho hlavní dílo *De la recherche de la vérité* (1674–1675) rozebírá zdroje lidských omylů – smysly, obraznost a vášně.

neměl byste tolik práce.“ V mém pokoji bylo několik lidí; hovořilo se o jakési půjčce, jejíž zřizovací edikt právě vyšel a na niž se už hrnula celá Paříž. „Francouzi,“ řekl Missa, „dají všechno na důvěru. – Řekněte raději na zdání pravdy,“ poznamenala jsem. – „Ano,“ odvětil Missa, „to slovo je výstižné a hluboké.“ – „Tak mě tedy nehubujte, že studuji Malebranche,“ vpadla jsem mu živě do řeči; „vidíte přece, že neztrácím čas.“

Missu tehdy při návštěvách doprovázel mladý lékař, čerstvě povýšený na doktora; občas mi ho posílal napřed, aby počkal na jeho příchod. Ten by se, abych použila Missova výrazu, neprovinil tím, že přišel příliš brzy; ale přestože byl docela pěkné postavy, měl v sobě cosi důležitého, co se mi nelíbilo. Mám tak rozhodný přirozený odpor ke strojenosti a k vyzývavému vystupování, že je vždycky pokládám za vývěsní štít průměrnosti, ba i hlouposti, ačkoli za starého režimu byly někdy, pravda, jen pošetilostí mládí. Zkrátka, místo aby mě svedly, popudí mě, a o lidech, kteří je dávají najevo, soudím vždycky zle. To je všechno, co mi zůstalo ve vzpomínce na pana Macquarta, mladého doktora, kterého jsem od té doby už neviděla a pravděpodobně nikdy neuvidím, neboť jsem slyšela, že pařížský lékař toho jména po revoluci emigroval.

Ve Fontenay a v Soucy

Venkov byl nezbytný k mému úplnému uzdravení, a tak jsme se jely nadýchat jeho blahodárného vzduchu k Besnardovým⁵; už dva roky jsme u nich, matka a já, trávily celé září. Jejich postavení mělo navíc cosi, co velmi živilo mou filozofii a obracelo mé úvahy k vadám společenského uspořádání.

Paní Besnard v neštěstí, jež ji postihlo společně s jejími sestrami, vstoupila do služeb jednoho generálního nájemce daní⁶ a spravovala jeho domác-

5. Paní Besnard (Marie-Louise Rotisset) byla sestra autorčiny babičky z otcovy strany, její manžel Jean-Baptiste Besnard byl Manonin kmotr. Perroud: Besnard byl správcem (a jeho žena hospodyní) panství Soucy ve Fontenay-lès-Briis, asi 35 km jihozápadně od Paříže; tam byla Manon jako nemluvně dána na výchovu ke kojné.

6. Generální nájemci (*fermiers généraux*) byli finančníci, kteří si od krále za pevnou roční částku pronajímali výběr nepřímých daní (solné daně, cel, akcí) a vybírali je se ziskem; patřili k nejbohatším a nejnenáviděnějším lidem království.

nost: byl to starý Haudry; tam se provdala za jeho správce, pana Besnarda, s nímž, dávno už na odpočinku, žila skromně v míru a štěstí.

Dosti nemístná pýcha paní Phlipon⁷ občas v mé přítomnosti a v rodinné důvěrnosti připomínala, jak se jí toto manželství nelíbilo; pokud jsem to mohla posoudit, rozhodně neměla pravdu. Pan Besnard byl poctivý a mravný; obojí ho mělo doporučovat tím spíš, čím vzácnější to bylo v jeho stavu; také jeho jednání vůči ženě se vždy vyznačovalo největší jemností; nelze zajít dál v úctě, něze a oddanosti; ve sladkosti dokonalého svazku oba prodlužují svou životní pouť, na níž si jako noví Filémón a Baucis získávají úctu každého, kdo může být svědkem jejich prostoty a jejich ctností. Pokládám si za čest, že k nim patřím, a stejně bych si ji pokládala, i kdyby byl pan Besnard při své povaze a svém chování lokajem.

Starý Haudry, strůjce vlastního jmění, zemřel; velké statky zanechal synovi⁸, který, narozen v nadbytku, je měl promrhávat. Tento syn, už vdovec po půvabné ženě, hodně utrácel a podle zvyku bohatých lidí trávil několik chvil v roce na zámku v Soucy, kam s sebou přenášel spíš městský způsob života, než aby přijímal ten, jenž se hodí k venkovu. Jeho statky zahrnovaly několik spojených panství; to, které leželo Soucy nejbliž (Fontenay), mělo starobylý zámek, do něhož rád dával obyvatele; ubytoval tam notáře, správce a Besnardovy vyzval, aby si tam vzali byt a trávili v něm část krásné roční doby. Šlo pochopitelně o to, aby se budova udržovala, a on přitom ještě získával zdání velkoleposti, na němž si zakládal. Besnardovi, dobře ubytovaní, se těšili z procházek po parku, jehož zanedbanost tvořila milý protiklad k zahradám v Soucy a líbila se mi ještě víc než přepych, jímž se vyznačovalo sídlo generálního nájemce. Když jsme k paní Besnard přijely, přála si, abychom vykonaly návštěvu v Soucy, kde s Haudrym pobývala jeho tchyně a švagrová a vedly mu dům. Tato návštěva se skromně konala před obědem; bez nejmenšího potěšení jsem vstupovala do salonu, kde nás paní Pénault a její dcera přijímaly s velkou zdvořilostí, to je pravda, ale se zdvořilostí, z níž byla trochu cítit nadřazenost. Tón mé matky, ba i povaha, kterou jsem nosila pod rouškou ostýchavosti – oné ostýchavosti, jež se rodí

7. Tj. autorčiny babičky z otcovy strany, Marie-Geneviève Phlipon, rozené Rotisset, rodné sestry paní Besnard.

8. Perroud: otec se jmenoval prostě Haudry, syn si však dával říkat Haudry de Soucy; Soucy byl jeho zámek u Fontenay-lès-Briis.

z vědomí vlastní ceny a z pochybnosti, zda bude oceněna –, jim ji však příliš projevovat nedovolovaly; dostávalo se mi poklon, které mi pramálo lichotily a které jsem s jistou jemností odrážela, když se do nich vměšovali jistí příživníci s křížem svatého Ludvíka, kteří se věčně potulují kolem bohatství jako stíny na březích Acherontu. Za několik dní nám dámy nikdy neopomněly návštěvu oplatit; doprovázela je společnost, která se právě nacházela na zámku; návštěva ve Fontenay se stávala cílem procházky. Tehdy jsem byla vlídnější a dovedla jsem do svého podílu na přijetí vložit takovou dávku skromné a důstojné zdvořilosti, která obnovovala rovnováhu.

Jednou se stalo, že nás paní Pénault pozvala k obědu; nikdy jsem nebyla udivenější, než když jsem se dozvěděla, že nikoli k ní, nýbrž do officu⁹. Dobře jsem cítila, že když tam pan Besnard kdysi sám hrál svou roli, nesmím z ohledu na něj dát najevo nespokojenost, že se tam ocitám; zároveň jsem však soudila, že paní Pénault měla věci zařídit jinak, anebo nás té nezdvěřilé zdvořilosti ušetřit. Má prateta to viděla stejně; ale abychom se vyhnuly jakékoli drobné srážce, pozvání jsme přijaly. Byla to pro mne nová podívaná, ta božstva druhého řádu; neměla jsem tušení, co jsou komorné hrající si na velké dámy. Připravily se, aby nás přijaly, a opravdu dělaly svým paním obstojné dvojnice: toaleta, držení těla, drobné pózy, na nic se nezapomnělo. Ještě svěží odložené šaty jejich paní dodávaly jejich strojení bohatství, jaké si počestné měšťanstvo zakazovalo; karikatura dobrého tónu k tomu přidávala druh elegance stejně cizí měšťanské skromnosti jako vkusu umělců; přesto by jejich štěbetání a vystupování ještě imponovaly venkovankám. U mužů to bylo horší; kord pana hofmistra, pozornosti pana šéfkuchaře, zdvořilosti a skvělé šaty komorníků nemohly vyvážit toporné způsoby, rozpačitou řeč, když se chtěli vyjadřovat vybraně, ani hrubé výrazy, když se zapomněli hlídat. Hovor byl samý markýz, hrabě a finančník, jejichž tituly, jmění a sňatky jako by byly vznešeností, bohatstvím a vlastní záležitostí těch, kdo o nich rozmlouvali. Nadbytky z prvního stolu se přelévaly na tento druhý s takovým pořádkem a čistotou, že si uchovávaly vzhled prvního podání, a v takové hojnosti, že měly ještě posloužit třetímu

9. Office: v panských domech oddělení, kde se připravovaly zákusky a kde odděleně stolovalo vyšší služebnictvo – hofmistr, kuchař, komorníci, komorné –, jemuž se říkalo *officiers*; nižší čeleď jedla u třetího stolu.

stolu, stolu vlastní čeledi, neboť osoby u druhého stolu se nazývaly *officiers*.

Po jídle následovala hra; sázky byly vysoké, šlo o obvyklou partii těch slečen, které ji nikdy neopomněly hrát každý den. Spatřila jsem nový svět, v němž jsem nacházela opakování předsudků, neřestí či hloupostí jiného světa, který nebyl o mnoho lepší, ač se zdál být něčím víc. Tisíckrát jsem slyšela vyprávět o původu starého Haudryho, který přišel do Paříže ze své vesnice, dokázal na účet veřejnosti nashromáždit miliony, provdal dceru za Montulého, vnučky za markýze Duchillau a za hraběte Turpina a synovi zanechal své poklady. Myslela jsem na Montesquieuův výrok, že finančníci podpírají stát, jako provaz podpírá oběšence. Chápala jsem, že publikáni, kteří našli způsob, jak zbohatnout do takové míry a jak tohoto bohatství použít ke spříznění s rodinami, jež politika dvorů pokládala za podstatné pro lesk království a užitečné pro jeho obranu, mohli patřit jen k odpornému zřízení a k velmi zkaženému národu. Nevěděla jsem, že existuje zřízení ještě strašlivější a zkaženost ještě ohavnější; ale kdo by si to byl pomyslel? Všichni filozofové se v tom zmýlili stejně jako já¹⁰.

V neděli se v Soucy tančilo pod širým nebem, bez jiné střechy než stromů; tam radovánky smazávaly větší část rozdílů, a jakmile šlo o to, platit sama za sebe, neměla jsem strach, že nezaujmu místo, jež by mi mohlo náležet. Nově příchozí se jeden druhého šeptem ptali, kdo jsem; ale nikoho jsem svou přítomností nepřesýtila, a po hodině odpočinku jsem zvědavcům unikla a odešla s rodiči na procházku, jejichž sladkých chvil bych nebyla obětovala hlučné zábavě jakéhosi předvádění, která mému srdci vždy zůstávala prázdná. Občas jsem zahlédla Haudryho, ještě mladého, jak si hraje na velkého pána, dává průchod svým rozmarům a chce se zdát štědrým a vznešeným. Začínal už znepokojovat svou rodinu; jeho bláznovství s kurtizánou Laguerre¹¹ připravovala jeho zkázu; litovali ho jako lehkomyšlného, aniž ho odsuzovali jako zlého; byl to rozmazlený miláček štěstěny, který

10. Narážka na vládu jakobínů roku 1793, za níž autorka píše; anglický překlad z roku 1795 tu výslovně dodává: „Mám na mysli zřízení dnešní doby.“

11. Marie-Joséphine Laguerre (1755–1783), zpěvačka pařížské Opery, proslulá milostnými aférami a marnotratností. Perroud odkazuje o ní i o Haudrym de Soucy na *Mémoires secrets* z roku 1781; živý popis jednoho z venkovských bálů v Soucy podala Marie Phlipon v dopise z 5. září 1774.

by byl jistě mnohem lepší, kdyby se byl narodil v prostředních poměrech. Snědé tváře, s hlavou vztyčenou, ochranných způsobů s vlídným výrazem, byl snad milý k těm, které pokládal za sobě rovné; ale já jsem ho nerada potkávala a jeho přítomnost ve mně vždycky vyvolávala velmi hrdou vážnost.

Loni, když jsem vycházela z oné krásné jídelny, kterou elegantní Calonne dal zařídit v paláci generálního kontrolora financí, jenž potom obýval ministr vnitra¹², potkám ve druhém předpokoji vysokého muže s bílými vlasy a slušného vzezření, který mě uctivě osloví. „Madame, doufal jsem, že promluví s ministrem, až vstane od stolu; měl jsem s ním pohovořit... – Pane, uvidíte ho v tu ránu; zdrželi ho ve vedlejší místnosti, ale hned tudy půjde.“ Pozdravím a pokračuji v cestě do svého bytu. Za nějakou chvíli se tam objeví Roland; zeptám se ho, zda viděl člověka, kterého mu popíšu a který se zdál mít obavy, že ho nezastihne. „Ano, to je pan Haudry. – Cože! Bývalý generální nájemce, který projedl tolik jmění? – Právě ten. – A co má co dělat s ministrem vnitra? – Má s ním styky kvůli manufaktuře v Sèvres, v jejímž čele je postaven.“ Jaká hra osudu! Nová látka k rozjímání; velmi závažnou jsem už nalezla, když jsem poprvé vstoupila do těchto komnat, které obývala paní Necker ve dnech své slávy; obývám je podruhé a o to lépe mi dosvědčují nestálost lidských věcí; ale aspoň mě protivenství nikdy nezaskočí nepřipravenou! – Bylo tehdy v říjnu; Danton mi zjednával proslulost tím, že se snažil zmenšit zásluhy mého manžela¹³, a skrytě chystal pomluvy, jimiž nás chtěl napadnout oba. Jeho postup jsem neznala; ale viděla jsem, jaký je v revolucích běh věcí; toužila jsem jen uchovat si čistou duši a vidět slávu svého manžela neposkvřněnou; dobře jsem věděla, že tento druh ctižádosti vede zřídka k jiným úspěchům. Mé přání je splněno: Roland, pronásledovaný a psanec, nezemře pro potomstvo; já jsem

12. Charles-Alexandre de Calonne (1734–1802), generální kontrolor financí 1783–1787, proslulý okázalostí. Palác generálního kontrolora v ulici Neuve-des-Petits-Champs se po roce 1790 stal sídlem ministerstva vnitra; Roland byl ministrem vnitra od března do června 1792 a znovu od srpna 1792 do ledna 1793 – odtud autorčino „obývám je podruhé“. Za prvního Neckerova ministerstva (1777–1781) tu žila paní Necker, manželka generálního ředitele financí.

13. Perroud: 29. září 1792 se v Konventu jednalo, zda Rolanda, zvoleného poslancem za departement Somme, vyzvat, aby mandát nepřijal a zůstal ministrem. Danton tehdy prohlásil: „Nikdo neprokazuje Rolandovi větší spravedlnost než já; ale řeknu vám: pozvete-li jeho, pozvete také paní Rolandovou, neboť každý ví, že Roland nebyl ve svém ministerstvu sám. Já jsem byl ve svém sám.“

vězněm a pravděpodobně zahynu jako oběť; mé svědomí mi nahrazuje všechno. Stane se mi jako Šalomounovi, který žádal jen moudrost a dostal k ní ještě jiné statky; já chtěla jen pokoj spravedlivých, a i já budu mít nějaké bytí v budoucím pokolení.

Knihy, abbé Jeauket a jedna spisovatelka

Ale mezitím se vraťme do Fontenay. Malá knihovna mých příbuzných mi tam poskytovala ještě nějakou pomoc; našla jsem tam celého Pufendorfa, dosti nudného v jeho *Všeobecných dějinách* a pro mne poutavějšího v *Povinnostech člověka a občana*¹⁴; *Maison rustique* a různá díla o zemědělství či o hospodaření, která jsem studovala z nedostatku jiných, protože jsem se vždycky musela něčemu učit; roztomilé drobnosti, které veršoval Bernis, když ještě nebyl oděn do římského purpuru; jakýsi životopis Cromwellův a tisíc jiných pestrostí. Mám velkou chuť upozornit, že v tom množství děl, jež mi náhoda či okolnosti už daly do rukou a z nichž jen neurčitě uvádím ty, které se mi s místy či osobami vybavují nejdřív, ještě není Rousseau; to proto, že jsem ho opravdu četla velmi pozdě, a dobře jsem udělala: byl by mě přivedl k šílenství, nechtěla bych číst nikoho jiného. Snad ještě až příliš posílil mou slabou stránku, smím-li to tak říci¹⁵.

Mám důvod se domnívat, že se matka postarala, aby mi byl vzdálen; neboť jeho jméno mi nebylo neznámé, jeho díla jsem hledala, a když jsem matku ztratila, znala jsem z něho jen *Listy z hor* a list Kryštofu de Beaumont – přestože jsem tehdy už přečetla celého Voltaira, i Boulangeru, i markýze d'Argens, i Helvétia¹⁶ a mnoho jiných filozofů a kritiků. Má výborná mat-

14. Samuel Pufendorf (1632–1694), německý právník, jeden z mistrů přirozenoprávní nauky. Autorka má na mysli jeho *Úvod do dějin předních evropských států* (francouzsky 1724) a spis *O povinnostech člověka a občana podle přirozeného zákona* (francouzsky 1707). *La Maison rustique* byla oblíbená příručka venkovského hospodaření.

15. Perroud: nadšení paní Rolandové pro Rousseaua prostupuje všechny její dopisy, zvláště ty z let 1786–1789. *Listy z hor* (1764) jsou Rousseauova polemika se ženevskou vládou, *List Kryštofu de Beaumont* (1763) jeho obrana *Emila* proti pařížskému arcibiskupovi, který knihu odsoudil.

16. Nicolas-Antoine Boulanger (1722–1759), pod jehož jménem vyšly po jeho smrti směle protináboženské spisy, nejznámější *L'Antiquité dévoilée* (Odhalený starověk, 1766), na nichž se patrně podílel baron d'Holbach; Jean-Baptiste de Boyer, markýz d'Argens (1703–1771), autor *Židovských listů* a jiných volnomyšlenkářských spisů; Claude-Adrien Helvétius (1715–1771), materialistický filozof, autor spisu *O duchu* (1758).

ka, která dobře viděla, že je třeba nechat mou hlavu pracovat, patrně nepokládala za velkou škodu, abych vážně studovala filozofii, i za cenu trochy nevěry; ale nepochybně usoudila, že nemá strhávat mé citlivé srdce, až příliš ochotně vzplanout. Ach, můj Bože! Kolik marné péče, abychom unikli svému osudu! Týž duch ji vedl, když mi zabránila věnovat se malířství; ten ji přiměl i k tomu, aby se postavila proti tomu, abych se učila na cembalo, přestože k tomu byla nejkrásnější příležitost na světě. Sousedství nás seznámilo s jistým abbé Jeauketem¹⁷, velkým hudebníkem, ošklivým jako hřích, dobrákem a milovníkem dobrého stolu: narodil se v okolí Prahy, několik let strávil ve Vídni ve službách velmožů od dvora a dával několik hodin Marii Antoinettě. Okolnostmi zavlčen do Lisabonu, vybral si nakonec Paříž, aby tu v nezávislosti projídal penze, jež tvořily jeho malé jmění. Nesmírně si přál, aby mu matka dovolila učit mě na cembalo; tvrdil, že mé prsty i má hlava by brzy urazily velký kus cesty a že bych se jistě pustila i do komponování: „Jaká škoda,“ říkal, „brnkat si na kytaru, když má člověk schopnosti vymýšlet a hrát krásné věci na prvním z nástrojů!“ – Toto nadšení a naléhání, opakované až k prosbám, matku nepřemohly; pokud jde o mne, vždy připravená využít, co by mi bylo dovoleno se naučit, ale zvyklá vážit si matčiných rozhodnutí stejně, jako jsem milovala její osobu, nikdy jsem o nic nežádala; ostatně studium vůbec mi otevřelo tak širé pole, že jsem nepoznala útrapy zahálky. Často jsem si říkala: až budu jednou sama matkou, nastane čas použít toho, co jsem získala, a studovat už nebudu moci; a spěchala jsem využít svůj čas ve strachu, abych neztratila ani minutu.

Abbé Jeauket se čas od času stýkal s lidmi dobrého tónu, a když je u sebe shromáždil, spěchal k nim přizvat i nás: takto jsem mezi několika jedinci, kteří nestojí za zmínku, zahlédla učeného Roussiera, poctivého d'Odimonta; ale nezapomněla jsem na drzého Paradella a na paní de Puisieux. Tento Paradelle byl velký čahoun oblečený jako abbé, domýšlivý chvastoun jako žádný jiný hlupák, kterého jsem kdy potkala; tvrdil, že dvacet let jezdil kočárem po lyonské dlažbě, a aby v Paříži neumřel hladu, pořádal kurzy italštiny, kterou skoro neuměl. Paní de Puisieux, pokládána za autorku *Cha-*

17. Jinak neznámý hudebník; jméno, psané tak v rukopise i v anglickém překladu, je snad francouzským přepisem českého příjmení. Údaj o hodinách Marii Antoinettě ve Vídni nelze ověřit.

rakterů, jež nesou její jméno¹⁸, si v šedesáti letech, se shrbenými zády a bezzubými ústy, uchovávala pózy a nároky, jejichž strojenost se sotva odpoustí i mládí. Představovala jsem si, že žena spisovatelka musí být velmi úctyhodná osoba, zvláště napsala-li něco o mravech: směšnosti paní de Puisieux mi daly podnět k přemýšlení; její hovor neprozrazoval o nic víc ducha, než kolik soudnosti ukazovaly její podivnosti; pochopila jsem, že lze vyrábět rozum, aby se ukázal, a přitom ho pro sebe mnoho neužívat, a že muži, kteří se posmívali ženám spisovatelkám, se snad neprovinili ničím jiným, než že jim výlučně přičítali to, co s nimi sami sdíleli. Tak jsem i v životě velmi uzavřeném nacházela, čím plnit svou zásobárnu postřehů; byla jsem postavena do samoty, ale na pomezí světa, a tak, že jsem rozeznávala mnoho věcí, aniž by mě kterákoli z nich obtěžovala.

Koncerty a literární shromáždění

Koncerty paní L'Épine mi otevřely nový pohled. Už jsem řekla, že L'Épine byl žákem Pigallovým a sloužil mu jako pravá ruka¹⁹; v Římě se oženil se ženou, která, jak se domnívám, bývala zpěvačkou a na niž jeho rodina zde zpočátku nehleděla příliš vlídně, ale která svým dobrým chováním dokazovala, že tato přezíravost byla neoprávněná. Založila u sebe koncert amatérů, složený ze zdatných lidí, do něhož připouštěla jen to, co nazývala dobrou společností; konal se každý čtvrtek; matka mě tam vodila dosti často. Tam jsem slyšela Jarnowicka, Saint-Georgese, Duporta²⁰, Guérina a mnoho jiných; tam jsem zahlédla krasoduchy obojího pohlaví, slečnu de Morville, paní Benoît, Sylvaina Maréchala²¹ atd., a drzé baronky, a he-

18. Madeleine d'Arsant, paní de Puisieux, přítelkyně Diderotova, vydala roku 1750 *Les Caractères*, moralistní spis po vzoru La Bruyèrově; už tehdy se tvrdilo, že na něm má podíl Diderot. Perroud upozorňuje, že v roce 1774 jí bylo teprve čtyřiapadesát.

19. Jean-Baptiste Pigalle (1714–1785), jeden z nejslavnějších sochařů té doby (nahá socha Voltaira, náhrobek maršála Mořice Saského ve Štrasburku). O jeho spolupracovníku L'Épinovi Perroud nic bližšího nezjistil; o koncertech paní L'Épine píše Marie Philpon v dopisech Sophii Cannel.

20. Perroud: Giovanni Giornovich zvaný Jarnowick (asi 1745–1804), houslový virtuos, v Paříži 1770–1779; Jean-Louis Dupont (1749–1819), violoncellista; u Guérina jen předpokládá, že jde o Marca-Alexandra Guérina (1744–1814). Joseph Bologne, rytíř de Saint-Georges (1745–1799), byl mulat z Guadeloupe, nemanželský syn plantážníka, proslulý houslista, skladatel a šermíř.

21. Slečna Marné de Morville, pozdější paní de Rome, autorka několika překladů; Sylvain Maréchal (1750–1803), básník a publicista, proslulý ateista, za revoluce autor *Manifestu rovných* (1796). O paní Benoît viz níže.

zounké abbé, staré rytíře a mladé švihály. Jaká legrační laterna magika! Byt paní L'Épine v ulici Neuve-Saint-Eustache nebyl nijak krásný; koncertní sál byl trochu stísněný, ale otevíral se do další místnosti, jejíž velké dveře zůstávaly dokořán; tam, usazení v kruhu, jsme měli dvojí výhodu: slyšet hudbu a vidět účinkující, a přitom si v přestávkách moci povídat. Vždy po matčině boku, v mlčení, jež zvyk předepisuje slečnám, byla jsem samé oko a samé ucho; ale když jsme se ocitly s paní L'Épine v soukromí, kladla jsem několik otázek, jejichž odpovědi mi objasňovaly má pozorování.

Jednou navrhla tato dáma matce, abychom šly do rozkošné společnosti, která se scházela u jednoho duchaplného muže, jehož jsme u ní několikrát viděly: sjížděli se tam osvětlení lidé, ženy vkusu, konala se tam příjemná předčítání, bylo to opravdu rozkošné! Návrh byl zopakován, než byl přijat. „Podívejme se na to,“ říkala jsem mamince; „už začínám svět posuzovat natolik, abych předpokládala, že to musí být buď velmi milé, nebo velmi směšné, a v tom druhém případě se tam vždycky dá jednou pobavit.“ Výprava je ujednána. Středa byla dnem literárních shromáždění pana Vasse²²; odebereme se k němu s paní L'Épine k Templské bráně. Vystoupáme do třetího patra a dostaneme se do dosti prostorného bytu, zařízeného podle předpisu: slaměné židle, natěsnané v několika řadách, čekaly na diváky a začínaly se plnit; velmi špinavé mosazné svícny osvětlovaly lojovými svíčkami toto doupě, jehož groteskní prostota nijak nezapírala filozofickou přísnost a chudobu krasoducha. Elegantní ženy, mladé dívky, několik postarších vdov, spousta básníků, zvědavců či intrikánů – to byla celá společnost.

Pán domu, usazený za stolem, který sloužil jako psací pult, zahájil schůzi přednesem vlastní básně; jejím námětem byla hezká malá opička, kterou stará markýza de Préville stále nosila v rukávníku a kterou ukázala celé společnosti, neboť byla přítomna a považovala za nutné vystavit hrdinu básně dychtivým zrakům všech. Volání „bravo“ a potlesk vzdaly hold vzletu pana Vasse, který, velmi sám se sebou spokojen, chtěl přenechat své místo panu Delpêchesovi, tuším, jenž psal pro Audinotovo divadlo malé komické kusy a obvykle o nich žádal mínění společnosti, to jest povzbuze-

22. Perroud: Guillaume Vasse (1721–1779), „literát třetího řádu“.

ní jejích chval. Ale ten den nemohl; nevím, zda kvůli bolesti v krku, nebo protože mu v několika scénách chybělo pár veršů. Křeslo tedy zaujal Imbert²³: Imbert, autor *Paridova soudu*, přečetl roztomilou drobnost, ihned vynesenu do nebe. Odměna nedala na sebe čekat: po něm přišla slečna de la Cossonnière a přečetla *Loučení s Colinem*; nebylo sice příliš důmyslné, zato dosti něžné. Hned se vědělo, že je určeno Imbertovi, který se chystal na cestu; poklony se jen sypaly. Imbert se odvděčil své múze, i sobě samému, tím, že políbil všechny ženy ve společnosti. Tento obřad, svižný a veselý, ale přece slušný, se matce vůbec nelíbil a mně připadal tak podivný, že jsem z toho byla v rozpacích. Po jakýchsi nevalných epigramech či čtyřverších přečetl jeden muž s velkou deklamací verše na chválu paní Benoît. Byla přítomna; musím o ní říci pár slov pro ty, kdo nečetli její romány, mrtvé už dlouho před revolucí a přikryté hromadami popela, až se najdou mé paměti.

Albine se narodila v Lyonu, podle toho, co jsem četla v *Dějínách slavných Francouzů* od jedné společnosti literátů²⁴ – v dějínách, v nichž jsem ke svému úžasu našla ženy, které jsem vídala ve společnosti, jako ji, jako paní de Puisieux, paní Champion a jiné, z nichž některé snad ještě žijí v hodině, kdy píšu, nebo opustily tento pozemský příbytek teprve před několika lety. Provdala se za kreslíře Benoîta, byla s ním v Římě a zasloužila si tam přijetí do Arkádské akademie; nedávno ovdovělá, ještě ve smutku za manžela, usadila se v Paříži, psala tu verše a romány, někdy aniž je sama napsala, pořádala hru a stýkala se s urozenými dámami, které dary v penězích či v parádách platily za potěšení mít u svého stolu ženu krasoducha. Paní Benoît bývala krásná; péče o toaletu a touha líbit se, prodloužené za věk, jenž úspěch zaručuje, jí ještě vynášely jisté úspěchy. Její oči si je vyžadovaly s takovou vroucností, její ňadra, vždy odhalená [až za onu malou růži, jejíž květ bývá vyhrazen důvěrným tajemstvím]²⁵, se tak živě dmula, aby je zís-

23. Barthélemy Imbert (1747–1790), plodný autor bajek, povídek a divadelních kusů; jeho báseň *Le Jugement de Pâris* (Paridův soud) o čtyřech zpěvech vyšla roku 1772.

24. Françoise-Albine Puzin de la Martinière, paní Benoît (1724 – po 1800), autorka četných románů a divadelních her z let 1757–1783. Perroud za zmíněnou knihou tuší *Galerie française* (1771–1772). Arkádská akademie (Accademia dell'Arcadia) byla proslulá římská literární společnost, jejíž členové přijímali pastýřská jména.

25. Perroud: pasáž v hranatých závorkách vypustil předchozí vydavatel paměti C.-A. Dauban (1864); Perroud ji obnovil podle rukopisu.

kala, že bylo nutno přiznat upřímnosti touhy a snadnosti, s jakou jí lze vyhovět, to, co muži ostatně tak snadno přiznávají, jakmile je nezavazuje stálost. Otevřeně smyslné vzezření paní Benoît bylo pro mne zcela nové; na promenádách jsem vídala ony kněžky rozkoše, jejichž neslušnost ohlašuje jejich řemeslo pohoršlivým způsobem; zde šlo o jiný odstín. Neméně mě zarazilo básnické kadidlo, jímž byla zahrnována, a výrazy „moudrá Benoît“, „cudná Benoît“, několikrát opakované v těch verších, které ji nutily čas od času si skromně zaclonit oči vějířem, zatímco někteří muži s nadšením tleskali chvalám, jež nepochybně pokládali za velmi výstižné. Vzpomněla jsem si, co mi četba dovolila posoudit o galantnosti a jakou zkaženost srdce a falešnost ducha k ní musely přidávat mravy století a nevážanost dvora; viděla jsem zženštilé muže, jak plýtvají obdivem na lehké verše, na jalové talenty, na vášeň, s níž je chtěla svést všechny, jistě aniž je milovala, neboť kdo se zasvětil štěstí jediné vyvolené bytosti, nerozdává se pohledům davu. Uprostřed věcí, které probouzely mou obraznost, jsem pocítovala záchvěvy znechucení a mizantropie a vracela jsem se do své samoty se sladkou melancholií.

K panu Vassovi jsme se už nevrátily; mně stačilo jednou, a Imbertovo líbání spolu s chvalozpěvem na paní Benoît by matku vyléčily z chuti vodit mě tam znovu. Ani koncert barona de Back²⁶, velmi zábavný, ale občas také velmi nudný pro nároky tohoto melomana, nás skoro neviděl, navzdory vstupenkám a známostem, které nám zdvořilost paní L'Épine často nabízel. Stejně zdrženlivé jsme byly vůči onomu velmi početnému koncertu, známému pod jménem Amatérský. Byly jsme tam jednou, v doprovodu jistého pana Boyarda de Creusy, který si pro zábavu sepsal kytarovou školu a požádal matku o svolení, aby mi směl věnovat jeden výtisk; měl nesmírně slušné způsoby; zmiňuji ho proto, že měl dost rozumu, aby si pomyslel, že v postavení, které obecný lid stále ještě pokládal za vznešené, budu ráda vidět lidi, jímž jsem v mládí nebyla neznámá; navštívil mě, když jsem byla na ministerstvu, a mé přijetí mu jistě dokázalo, že si cením a ráda vzpomínám

26. Patrně baron Charles-Ernest de Bagge (1722–1791), bohatý hudební amatér, jehož pařížské koncerty byly vyhlášené a jehož houslistické ambice byly terčem posměchu. Koncert amatérů (Concert des Amateurs), založený roku 1769, patřil k nejlepším orchestrům Paříže; od roku 1773 ho vedl Saint-Georges.

nám na dobu, na kterou mohu být hrdá stejně jako na všechna ostatní období svého života.

S divadly to bylo ještě horší; matka do nich nechodila nikdy. Za jejího života mě vzali jen jednou do Opery a jednou do Comédie-Française; bylo mi tehdy šestnáct či sedmnáct let. Floquetovo *Spojení lásky a umění*²⁷ mi nepředvedlo nic, ani v hudbě, a už vůbec ne v ději, co by mě dokázalo okouzlit a udržet představu, jakou jsem si utvořila o čarovné podívané; chladnost námětu, nesouvislost scén, nemístnost baletů se mi nelíbily; kostýmy tanečníků mě pohoršily ještě víc: nosili ještě krinolíny, nic tak směšného jsem neviděla; proto mi Pironova kritika divů Opery připadala mnohem lepší než samo představení. U Francouzů jsem viděla *Skotku*²⁸: ani ta nebyla právě s to mě nadchnout; okouznila mě jen hra slavné Dumesnil. Otce občas napadlo vzít mě na některá jarmareční představení; jejich průměrnost mě odpuzovala. Byla jsem tedy obrněna proti směšnosti krasoduchů přesně tak, jako byly děti v Lakedaimonu obrněny proti opilství podívanou na jeho výstřednosti, a má obraznost neutrpěla velké otřesy, jaké by mohla vyvolat svůdnost divadla, kdybych byla viděla jeho nejkrásnější představení. To, co jsem viděla, mi stačilo k tomu, abych se spokojila s četbou mistrovských děl velkých mistrů ve své pracovně a v klidu vychutnávala všechny jejich krásy.

Hromadný odvod nápadníků

Jeden mladý muž, velmi horlivý návštěvník koncertů paní L'Épine, přišel na to, že bude chodit k matce z jejího pověření vyptávat se na naše zdraví, kdykoli naše poněkud delší nepřítomnost mohla vést k domněnce, že snad utrpělo. Slušný tón, příjemná živost, důvtip, a především řídkost návštěv nechávaly odpustit tuto malou, dosti obratně nalezenou cestičku, jak získat

27. Heroický balet *L'Union de l'amour et des arts* na hudbu Étiennea-Josepha Floqueta měl premiéru 7. září 1773. Perroud upozorňuje, že v dopise Henriettě Cannet, datovaném červencem 1776, píše Marie Phlipon o své první návštěvě Opery na témž představení; bylo jí tehdy dvaadvacet a matka byla už rok mrtvá – buď ji tu paměť klame, nebo je chybné datum dopisu. Tanečníci tehdy ještě nosili tzv. *tonnelet*, vyztuženou sukénku podobnou dámským krinolínám.

28. *L'Écossaise* (1760), Voltairova satirická komedie namířená proti kritikovi Fréronovi; Perroud: šlo tedy o reprízu. Marie-Françoise Dumesnil (1713–1803) byla slavná tragédka Comédie-Française.

přístup do domu: nakonec se La Blancherie²⁹ odvážil vyznat. Ale když jsem teď dospěla k dějinám nápadníků, musím je nechat defilovat *en masse*, hromadně – roztomilý výraz, který může posloužit k datování mého spisu a připomenout slavné dny, kdy se všechno nařizuje hromadně, navzdory co největšímu možnému rozdrobení zálib a vůlí³⁰.

Nikdo jistě nezapomněl na španělského kolosa s rukama Ezauovýmá, na toho tak zdvořilého pana Mignarda, jehož jméno žertovně kontrastovalo s jeho postavou³¹. Když sám od sebe přiznal, že mě na kytaru už nemůže nic naučit, požádal o svolení, aby mě směl občas přijít poslechnout, a objevoval se ve velmi dlouhých odstupech, aniž se mu vždycky podařilo nás zastihnout. Polichocen talentem své mladé žáčky, jež pokládal za své dílo, a vycházejí z toho, aby si přisvojil jakési právo či omluvu – ohlásil se totiž jako šlechtic z Málagy, kterého neštěstí přinutila hledat obživu ve svých hudebních znalostech –, začal tím, že ztratil hlavu, a skončil tím, že přestal uvažovat, jen aby sám sobě ospravedlnil své nároky, načež se ustálil na úmyslu dát o mne požádat, neměl však odvahu promluvit osobně. Když námitky toho, koho tímto posláním pověřil, nedokázaly jeho záměr změnit, bylo poslání vyřízeno; následovalo doporučení, aby už nikdy nev kročil do našeho domu, provázené zdvořilostí, jakou jsme povinni nešťastníkům. Co se stalo, jsem se dozvěděla z otcových žertů; rád se mnou hovořil o žádostech, které mu byly ohledně mne předkládány, a protože byl trochu ješitný, nešetřil osoby, které se vystavovaly posměchu.

Ubohý Mozon ovdověl; dal si odstranit malou bouli, ozdobu své levé tváře, a pomýšlel na to, že si pořídí kabriolet; mně bylo patnáct let a on byl znovu povolán, aby mě zdokonalil: jeho obraznost se rozpálila; dobré mínění o vlastním umění mu nechybělo, Marcela by byl pokládal za velmi ro-

29. Mammès-Claude Pahin de la Blancherie (1752–1811), rodák z Langres, zemřel v Londýně. Perroud: v dopisech Marie Phlipon sestřím Cannetovým se poprvé objevuje 25. listopadu 1773; flirt trval skoro tři roky a teprve v dopise Sophii z 25. června 1776 s ním dívka, prozřelá a už přitahovaná k Rolandovi, rázně účtuje. Mnoho psal a čile se pohyboval v literárním světě; měl „povahu novináře“.

30. Narážka na dekret Konventu z 23. srpna 1793 o *levée en masse*, hromadném odvodu všech svobodných mužů od 18 do 25 let a o povolání celého národa do služeb války.

31. Francouzské *mignard* znamená „roztomilý, něžný, droboučkový“. Mignard byl španělský učitel kytary, o němž autorka psala v předchozí kapitole; Ezau byl podle Bible chlupatý (Gn 27,11–23).

zumného³². Umělec jako umělec – proč by se nebyl přihlásil i on? Dal přednést svá přání a byl propuštěn jako ten předchozí.

Od chvíle, kdy mladá dívka dosáhne věku, který ohlašuje její rozvítí, lne k jejím krokům roj nápadníků jako roj včel, jež bzučí kolem právě rozvitého květu. Vychovaná přísně a žijící velmi uzavřeně, mohla jsem vzbudit jen jediný záměr, a úctyhodná povaha mé matky, zdání jistého jmění a postavení jediné dcery jej mohly učinit velmi lákavým pro mnoho lidí. Hrnuli se v zástupech, a protože bylo obtížné získat přístup, většina z nich se uchýlovala k tomu, že psala mým rodičům. Otec mi dopisy tohoto druhu vždycky přinášel. Zcela nezávisle na tom, co v nich stálo o stavu a jmění, ovlivňoval mé mínění nejprve způsob, jak byly napsány; brala jsem na sebe koncept odpovědi, který otec velmi věrně opisoval; nechávala jsem ho propouštět žadatele důstojně, bez naděje a bez urážky. Takto prošla přehlídkou mládež celé mé čtvrti; u většiny z nich jsem neměla potíž prosadit svá odmítnutí. Otec bral ohled skoro jen na bohatství, měl se mnou vysoké úmysly: kdo byl tedy usazen příliš nedávno a komu nynější majetek či velmi blízké vyhlídky nezaručovaly velký blahobyť, nezískal jeho souhlas; ale zato když byly tyto údaje příznivé, nerad viděl, že se nechci rozhodnout. Zde se začaly rozvíjet rozdíly mezi mnou a otcem, které se pak už jen prohlubovaly. On miloval obchod a vážil si ho, protože v něm viděl zdroj bohatství; já jsem ho nenáviděla, protože byl v mých očích zdrojem lakoty a podvodu³³.

Otec dobře cítil, že nemohu přijmout nic, co souvisí s řemeslem ve vlastním smyslu, a ani jeho sebeláska by mu nedovolila na to pomýšlet; ale nechápal, že by se mi nehodil elegantní klenotník, který se dotýká jen krásných věcí, na nichž vydělává velké zisky, když se ucházel o mou ruku s už dobře zavedeným obchodem, jemuž se slibovala skvělá budoucnost. Avšak duch klenotníka, stejně jako duch drobného galanterníka, nad nímž se klenotník cítí povznesen, i bohatého obchodníka se suknem, který se cení výš

32. Mozon byl autorčin učitel tance, ošklivý a poctivý Savojan, o němž psala už dříve. Perroud: „Kolik věcí je v menuetu!“ – jeden z proslulých výroků Marcela, vyhlášeného pařížského tanečního mistra 18. století.

33. Perroud: v tomto instinktivním odporu k obchodníkům se Marie Phlipon setkala s Rolandem, který z přesvědčení stranil výrobcům, tvůrcům bohatství, proti obchodníkům, v nichž viděl společenské příživníky.

než oni všichni, mi připadal celý pohlcen chtivostí zlata, počty, jak ho nahromadit, a lstí, jak rozmnožit jeho prameny, a cizí vznešeným myšlenkám a jemným citům, jimiž jsem měřila cenu bytí.

Ode mládí zaujatá zkoumáním vztahů člověka ve společnosti, živená nejčistší morálkou, obeznámená s velkými příklady – to bych byla žila s Plútarchem a se všemi filozofy jen proto, abych se spojila s obchodníkem, který by nic nesoudil ani necítil jako já?

Viděli jsme, že má moudrá maminka chtěla, abych nebyla v kuchyni o nic víc v rozpacích než v salonu a na trhu než na promenádě; i po návratu z kláštera jsem ji doprovázela při nákupu pro domácnost, které často obstarávala sama, a nakonec mě jimi někdy pověřovala a posílala mě se služkou. Řezníkovi, u něhož nakupovala, zemřela druhá žena a on se ocítl, ještě mladý, s jméním padesáti tisíc tolarů³⁴, které hodlal rozmnožit. O těchto podrobnostech jsem neměla ponětí; všímala jsem si jen výhody, že jsem dobře obsloužena a s mnoha zdvořilostmi, a velmi jsem se divila, když jsem viděla, jak se ten člověk v neděli často objevuje na promenádě, kde jsme byly, v pěkném černém fraku a jemných krajkách, a hluboce se klaní matce, aniž ji oslovil. Ta hra trvala celé léto. Onemocněla jsem; každé ráno posílal řezník zjistit, co bychom si mohly přát, a dával nabízet věci ze svého oboru: tato velmi přímá péče začala otce rozesmávat, a protože se chtěl pobavit, přivedl za mnou jistou slečnu Michon, osobu vážnou a zbožnou, v den, kdy obřadně přišla přednést žádost jménem řezníka. „Víte, dcero,“ řekl mi vážně, „že mám zásadu nevnučovat vám nic proti vaší náklonnosti: tady jsou návrhy, které mi byly ohledně vás učiněny“, a zopakuje, co mu slečna Michon sdělila. – Kousla jsem se do rtu, trochu dotčená, že mi otceva dobrá nálada přenechává břemeno odpovědi, kterou měl dát za mne on. „Vy přece víte, tatínku,“ odvětila jsem, parodujíc ho, „že se ve svém nynějším postavení cítím velmi šťastná a že jsem pevně rozhodnuta ho několik let neopouštět; na tomto rozpoložení můžete založit vše, co uznáte za vhodné“, a odešla jsem.

„Ale opravdu,“ řekl mi pak otec mezi čtyřma očima, „to je ti ale pěkný způsob, jak odehnat všechny, ten důvod, který sis vymyslela. – Oplatila

34. Tolar (*écu*) měl hodnotu tři liber (*livres*); padesát tisíc tolarů tedy činilo 150 000 liber, velmi slušné jmění. Pro srovnání: autorčino věno činilo dvacet tisíc liber.

jsem vám vaši malou zlomyslnost, tatínku, obecnou frází, která se velmi hodí do úst mladé dívky, a přenechala jsem vám břemeno řádného odmítnutí, které nemám brát na sebe. – Velmi obratně ses z toho vyvlékla; ale řekni mi tedy, co by se ti hodilo? – To, k čemu jste mě vychoval, když jste mě učil přemýšlet a nechal mě přivyknout studiu: nevím, kdo bude muž, jemuž se dám, ale nikdy to nebude nikdo jiný než ten, s nímž budu moci sdílet své city stejně jako své myšlenky. – I v obchodě se najdou muži, kteří mají zdvořilost a vzdělání. – Ano, ale ne takové, jaké potřebuji já. Jejich zdvořilost spočívá v několika frázích a poklonách, jejich vědění se vztahuje vždycky k pokladně a při výchově mých dětí by mi sotva pomohlo. – Vychovávala bys je sama. – Ten úkol by se mi zdál těžký, kdyby ho nesdílel ten, kdo jim dal život. – Myslíš, že Lempereurova žena není šťastná? Právě zanechali obchodu, kupují vysoké úřady, vedou nákladný dům a vídají u sebe dobrou společnost. – Nejsem soudcem cizího štěstí a to své nevážu k bohatství; štěstí v manželství si nedovedu představit jinak než v nejdůvěrnějším spojení srdcí: mohu se spojit jen s tím, kdo se mi podobá, a i tak musí můj muž být lepší než já, neboť když mu příroda i zákony dávají převahu, styděla bych se, kdyby si ji opravdu nezasloužil. – To budeš chtít nějakého advokáta? Ženy nejsou s těmi lidmi od psacího stolu příliš šťastné; mají nadutost a velmi málo peněz! – Ale můj Bože, tatínku, já nikoho neposuzuji podle jeho taláru; neříkám vám, že chci to či ono povolání, ale muže, kterého bych mohla milovat. – Jenže podle toho, co říkáš, se takový muž v obchodě najít nemůže? – Ach... přiznávám, že se mi to zdá velmi obtížné; nespátřila jsem tam nikoho podle svého vkusu a ten stav sám mi je odporný. – Je to přece velmi příjemné, sedět v klidu doma, zatímco muž dělá dobré obchody. Podívej se na paní Argens³⁵; zná diamanty stejně dobře jako její muž, v jeho nepřítomnosti jedná s makléři a uzavírá obchody i se soukromníky: pokračovala by v obchodě, i kdyby ovdověla. Jejich jmění je už značné; patří k té společnosti, která právě koupila Bagnolet. Máš rozum, dokonce se v tom oboru vyznáš, co jsi přečetla pojednání o draho-kamech, které mám; vzbuzovala bys důvěru; dělala bys, co bys chtěla,

35. Perroud: paní Argens bydlela roku 1777 v prvním patře téhož domu jako rodina Phlipon, měla dvě dcery a zvala k sobě rytcovu dceru, kterou chtěla provdat; v dopisech Sophii Cannet ji Marie Phlipon nazývá „paní A.“. S manželem obchodovali s diamanty. Bagnolet u Paříže, dřívější sídlo vévodů orleánských, bylo v té době prodáno a jeho pozemky patrně rozparcelovány.

měla bys příjemný život, kdybys byla chtěla Delorma, Dabreuila nebo L'Obligéoise! – Podívejte, tatínku, až příliš dobře jsem viděla, že v obchodě se uspěje jen tak, že se drazé prodává, co se levně koupilo, že se hodně lze a vydírá chudý dělník; nikdy se nebudu umět k ničemu podobnému propůjčit, ani si vážit toho, kdo se tím zabývá od rána do večera: a já chci být počestnou ženou – a jak bych byla věrná muži, jehož bych si vůbec necenila, připustíme-li, že bych si ho vůbec mohla vzít? Prodávat diamanty nebo paštičky mi připadá skoro totéž, jen s tím rozdílem, že paštičky mají pevnou cenu, že se při nich snad méně podvádí, ale víc se člověk umaže; nestojím o jedno ani o druhé. – Ty si tedy myslíš, že v obchodě nejsou žádní poctiví lidé? – To nechci rozhodovat, ale jsem přesvědčena, že jich je málo, a ani tihle poctiví lidé nemají všechno, co potřebuji u manžela. – Jsi hrozně vybíravá; a co když svou chiméru nenajdeš? – Umřu jako stará pan-
na. – To by možná bylo tvrdší, než si myslíš; ostatně máš čas o tom přemýšlet; ale jednou přijde nuda, zástup nápadníků tu už nebude, a znáš tu bajku!³⁶ – Ach, pomstím se nudě tím, že si budu štěstí zasluhovat – anebo nespravedlnosti, která by mi ho upřela. – Už jsi v oblacích; je tam krásně, když se tam člověk dostane, ale není snadné tam vydržet. Pamatuj si vždycky, že bych rád měl vnoučata, dokud nebudu příliš starý.“

Ráda bych vám je dala, pomyslela jsem si v duchu, když otec rozhovor ukončil a odešel; ale opravdu je budu mít jen od manžela, který se ke mně hodí. Tehdy na mne padala trocha melancholie, když jsem se rozhlížela po svém okolí, v němž jsem široko daleko neviděla nic, co by se hodilo k mým zálibám. Ten pocit netrval dlouho, cítila jsem v sobě přítomné štěstí a budoucnost jsem zahalovala neurčitou nadějí; byla to plnost blaha, která se přelévá až do budoucnosti a zbavuje všech starostí. – „Tak bude to tentokrát, slečno?“ řekl mi jednoho dne otec s předstíranou vážností a se spokojeným výrazem, jaký míval vždycky, když dostal nějakou žádost. „Přečtěte si tento dopis.“ – Byl velmi dobře napsán co do písma i co do slohu a vehnal mi ruměncem do tváře. Pan Morizot de Rozain v něm vyjadřoval dosti krásné věci, ale upozorňoval, že jeho jméno stojí v šlechtickém seznamu jeho provincie; připadal mi domýšlivý či nešikovný, když se chlubil

36. Patrně La Fontainova bajka *Dívka* (*La Fille*, kniha VII) o pyšné dívce, která odmítala jednoho nápadníka po druhém, až byla nakonec ráda, že si vzala neotesance.

předností, kterou jsem neměla a o níž se nedalo předpokládat, že ji hledám. „Tady ještě není co zkoumat,“ řekla jsem a zavrtěla hlavou; „ale toho pána je třeba rozmluvit; ještě jeden dva dopisy, a uvidím až na dno pytle: připravím odpověď v tomto smyslu.“ Kdykoli šlo o psaní, byl otec roztomile povolný a bez potíží mi opisoval. Bavilo mě hrát si na tatínka; jednala jsem o svých vlastních zájmech s veškerou vážností, jakou věc zasluhovala, a vlastně jako za sebe, ale slohem a s moudrostí otcovskou. Od pana de Rozain přišly až tři vysvětlující dopisy; dlouho jsem si je schovávala, protože byly velmi dobře napsané; dokázaly mi, že k tomu, aby se ke mně někdo hodil, ještě nestačí mít ducha, nepřistoupí-li k tomu víc soudnosti a ona duše, kterou nic nenahradí ani nevylíčí, ale jejíž hlas se ozve hned.

Ostatně Rozain neměl nic než titul advokáta, můj nynější majetek nemohl stačit pro dva a on nenabízel takové spojení vlastností, pro které by stálo za tuto překážku překonat.

La Blancherie a doktor Gardanne

Když jsem ohlásila *hromadný odvod* svých nápadníků, neslíbila jsem, že je všechny jmenuji, a snadno mi to odpustí; chtěla jsem jen ukázat zvláštnost onoho postavení, v němž se o mne ucházelo mnoho lidí, jejichž tvář jsem často ani neznala, a v němž jsem měla volnost sama posuzovat vnější okolnosti i důvody. Občas jsem v kostele nebo na promenádě zaznamenala nové tváře, které mě pozorovaly či za mnou chodily, a říkala jsem si v duchu: „Brzy budu mít zase co odpovídat za tatínka!“ Ale nikdy jsem neviděla zevnějšek, který by mě svedl či zaujal. Řekla jsem, že La Blancherie měl ten rozum, že se uvedl do našeho domu a zřejmě vycítil, že než se vysloví, musí se snažit zalíbit. Ještě velmi mladý, La Blancherie už cestoval, mnoho četl, a dokonce i publikoval: jeho dílo nemělo velkou cenu, ale bylo v něm mnoho morálky a zdravých myšlenek; nazval je *Výtah z mých cest, jenž má sloužit za školu otcům a matkám*. Nebylo to příliš skromné, jak vidno, a člověk měl chuť mu to odpustit, neboť se opíral o velmi úctyhodné autority ve filozofii, citoval je dosti šťastně a se zápalem poctivé duše se rozhořčoval nad chladností a nedbalostí rodičů, jež jsou až příliš častou příčinou výstředností, které přivádějí mládež do záhuby. La Blancherie,

malý, snědý a dosti ošklivý, mé obraznosti vůbec nic neříkal; ale jeho duch mi nebyl nepřijemný a zdálo se mi, že vidím, jak velice se mu líbím.

Jednou večer, když jsme se s matkou vracely z návštěvy u prarodičů, zastihly jsme otce trochu zamyšleného: „Mám novinku,“ řekl nám s úsměvem; „La Blancherie odtud právě odešel, strávil tu přes dvě hodiny: svěřil se mi, a protože se to týká vás, slečno, musím vám to sdělit. (Závěr nebyl příliš logický, ale otec ho míval ve zvyku vyvozovat.) – Miluje tě a nabídl se mi za zetě; ale nemá nic a byla by to pošetilost, což jsem mu dal na srozuměnou. Věnuje se advokacii a měl prý v úmyslu koupit nějaký soudcovský úřad³⁷; jeho dědický podíl by k tomu nestačil; představoval si, že kdyby se nám hodil, věno jeho ženy by doplnilo, co mu chybí, a protože je má dcera jedináček, mladí manželé by mohli první léta bydlet u nás. Pověděl mi o tom všem moc krásné věci, které se velmi dobře srovnávají v mladých hlavách, ale rozvázní rodiče potřebují něco pevnějšího. Ať si nejprve otevře kancelář nebo koupí úřad, ať si zkrátka zajistí postavení, pak uvidíme; na sňatek bude čas potom; bylo by bláznovství ženit se napřed. Kromě toho by zbývalo prozkoumat samu osobu; ale dobré informace by se brzy sehnaly; byl bych raději, kdyby nebyl šlechtic a kdyby měl nějakých čtyřicet tisíc tolarů. Je to dosti hodný chlapec, dlouho jsme spolu hovořili; mé důvody ho trochu zarmoutily, ale vyslechl je; nakonec mě poprosil, abych mu nezavíral dveře, a prosil tak roztomile, že jsem svolil, jen když nebude chodit častěji než dosud. Řekl jsem mu, že ti nic neřeknu: ale protože jsi rozumná, nechci před tebou nic tajit.“ – Několik matčiných otázek a moudrých úvah o všem, co je třeba zvážit, než se člověk pro někoho předem zaujme, mě zbavilo nutnosti cokoli říkat, ale ne snění.

Otcovy počty byly správné, návrhy mladého muže však nebyly nerozumné; cítila jsem se nakloněna vídat ho a zkoumat s větším zájmem a zvědavostí. Příležitostí k tomu nebylo mnoho, uplynulo několik měsíců, La Blancherie odjel do Orléansu a znovu jsem ho spatřila až po dvou letech. V

37. Soudcovské i jiné úřady se za starého režimu kupovaly a dědily; koupě místa v soudní instituci vyžadovala značný kapitál.

tom mezidobí jsem se málem provdala za lékaře Gardanna³⁸; tento sňatek urychlovala jedna z našich příbuzných. Paní Desportes³⁹, rodem Provensálka, se v Paříži provdala do obchodu: ovdověla velmi mladá, s jedinou dcerou, a pokračovala v onom obchodě s klenoty, který otec shledával tak příjmemným. Důvtip, poctivost, velká obratnost a výborný tón jí zajišťovaly všeobecnou vážnost; zdálo se, že se obchodů ujímá jen proto, aby se zavděčila lidem, kteří se na ni obraceli: aniž vycházela ze svého velmi dobře vedeného bytu, kde přijímala slušnou společnost, k níž někdy patřili i právě ti, kdo hledali, co by koupili pro svůj přepych či podle zvyklosti, udržovala své malé jmění a svůj blahobyt beze ztrát a bez přírůstků. Ve velmi pokročilém věku jí pomáhala dcera, jejíž něžná oddanost ji přiměla odmítnout každé zaopatření, jen aby mohla zůstat s matkou v nejdůvěrnějším spojení. – Gardanne byl z kraje paní Desportes; přirozený důvtip, jižanská živost, dobrá studia a nesmírná touha uspět slibovaly, že tento mladý doktor dojde dosti daleko na cestě, na kterou už dobře vykročil. Paní Desportes, která ho přijímala s onou ochrannou dobrotou, jež slušela její povaze i věku a kterou dovedla učinit milou, si umanula, že z něho udělá manžela své malé sestřenice: zemřela s tímto záměrem a její dcera se rozhodla jej uskutečnit.

Gardanne si přál vázat se, a zároveň se toho bál; při zvažování výhod a nevýhod vstupu do velkého bratrstva ženatých nelnul, jako má romantická hlava, k jediné myšlence osobní shody: počítal všechno. Měla jsem věnem jen dvacet tisíc liber, ale vyhlídky vyvažovaly skromnost věna; peněžní podmínky byly sjednány dřív, než jsem se cokoli dozvěděla – obchod byl vlastně uzavřen, když mi řekli o lékaři, kterého si mám vzít. Jeho stav mi vyhovoval, sliboval osvíceného muže, ale bylo třeba poznat jeho osobu. Uspořádala se procházka do Lucemburské zahrady; cestou nás měl zastihnout déšť a skutečně se rozpršelo, nebo se ho aspoň obávali: uchýlili jsme

38. Perroud: Joseph-Jacques Gardane (tak se psal), narozený kolem roku 1739 v La Ciotat, doktor-regent pařížské lékařské fakulty, bydlel v ulici des Prouvaires u Saint-Eustache; získal jisté jméno spisy o pohlavních nemocech. Marie Philpon o něm poprvé píše v dopise z 16. srpna 1773; podle dopisů se schůzka konala 16. srpna, odjezd do Fontenay (viz níže) 18. srpna a 20. září bylo už všechno rozbito.

39. Perroud nazývá paní Desportes a její dceru „výbornými sestřenicemi“ Marie Philpon; po matčině smrti jí slečna Desportes zůstala blízka.

se k přítelkyni paní Desportes, slečně de la Barre, velké jansenistce⁴⁰, která byla tou náhodou nadšena a nabídla nám svačinu, během níž ji právě přišel navštívit její lékař a krajan.

Obě strany se hodně pozorovaly; já, aniž jsem se, pokud jde o mne, zdála dívat, ale přesto aniž mi cokoli uniklo. Sestřenice triumfovala, jako by říkala: „Neohlásila jsem ji jako hezkou; ale co tomu říkáte?“ Má dobrá matka vypadala něžně a zamyšleně; slečna de la Barre byla duchaplná a podivuhodně prokazovala čest svým zavařeninám a tisícům bonbonů; lékař dosti štěbetal, chroupal cukrovinky a říkal, napůl z galantnosti, z níž byly trochu cítit školní lavice, že si velice libuje ve sladkosti; na což mladá dívka ostýchavým hlasem, trochu se zardívajíc a s lehkým úsměvem, poznamenala, že se mužům vytýká, že ji mají tolik rádi, protože velice potřebují, aby se s nimi vždycky zacházelo sladce. Hrdý doktor se zdál epigramem potěšen. Otec by byl rád už dal své požehnání; byl tak zdvořilý, až jsem se zlobila. Lékař odešel první, aby vykonal své večerní návštěvy; vrátili jsme se, jak jsme přišli, a tomu se říkalo schůzka. Slečna Desportes, velká dbalkyně forem, všechno tak zařídila, protože do domu, který není otevřený a kde žije mladá dívka, smí muž se sňatkovými úmysly vkročit, teprve když je přijat; ale zato jakmile se tak stane, musí se hned sepsat smlouva a ihned následovat svatba: to byl zákon i proroci.

Lékař ve svém úboru není pro mladou osobu nikdy svůdný; nikdy v životě jsem si nedovedla představit lásku v paruce. Gardanne se svými třemi „kladívky“⁴¹, doktorským vzezřením, jižním přízvukem a černým, těsně srostlým obočím, vypadal mnohem spíš na to, aby zaháněl horečku, než aby ji působil. Ale to jsem jen cítila, aniž bych tehdy tuto úvahu činila; měla jsem o manželství tak přísné představy, že jsem v tom návrhu neviděla ani to nejmenší k smíchu.

„Tak co,“ zeptala se mě tiše má dobrá matka, „jak se ti ten člověk líbí? Bude se ti hodit? – Maminko, to nemohu vědět tak rychle. – Ale můžeš přece říci, zda v tobě vzbuzuje odpor? – Ani odpor, ani zalíbení; jedno i

40. Jansenisté, stoupenci přísné augustinovské nauky o milosti, byli v Paříži 18. století početní zvláště mezi měšťanstvem a v parlamentu; církev i koruna je pronásledovaly.

41. Paruka „o třech kladívkách“ (*à trois marteaux*), se třemi spletenými prameny vzadu, byla stavovským znakem lékařů.

druhé by se mohlo zrodit. – Jakže! Přece je třeba vědět, co odpovědět, až se přijde řádně požádat o ruku. – A ta odpověď mě zaváže? – Když se dá slovo čestnému muži, je jistě třeba je dodržet. – A když se znelíbí? – Rozumná dívka, která se nerozhoduje z rozmaru, když jednou zvážila pohnutky tak velikého rozhodnutí, od něho, jakmile je učinila, neustupuje. – Jde tedy o to rozhodnout se podle této schůzky? – To ne tak docela; vztahy pana Gardanna s rodinou dovolují posoudit jeho postavení a jeho mravy; několik informací pomůže odhadnout jeho povahu; to jsou hlavní základy rozhodnutí; pohled na osobu slouží už jen k drobným ohledům shody. – Ach, maminko, já nijak nespěchám se vdávat. – Věřím ti, dítě moje; ale jsi určena k tomu, aby ses zaopatřila, a jsi v tom nejvhodnějším věku. Odmítla jsi mnoho partií z obchodu, a ty ti tvé postavení může nabídnout v největším počtu; zdáš se rozhodnuta nechtít manžela z toho stavu: partie, která se nabízí dnes, se ti hodí ve všech vnějších ohledech: dej si pozor, abys ji neodmítla lehkomyšlně. – Zdá se mi, že mám čas o tom přemýšlet; pan Gardanne sám se snad ještě nerozhodl, vždyť mě nikdy předtím neviděl. – Připouštím; ale je-li to tvá jediná výmluva, nemusela by dlouho vydržet: ostatně nežádám odpověď hned teď; promyslíš si to a za dva dny mi své úvahy sdělíš.“ S těmi slovy mě matka políbila na čelo a nechala mě v zamyšlení.

[Zde začíná šestý sešit rukopisu.]

Rozum a příroda se tak dobře spojují, aby přesvědčily rozumnou a skromnou dívku, že se má vdát, že rozvažovat v tomto ohledu lze vždy jen o volbě osoby. Nuže, i pokud jde o tuto volbu, nepostrádaly matčiny argumenty oprávněnost. Uvážila jsem kromě toho, že mé prozatímní svolení, ať se říká cokoli, mě nemůže zavazovat bezvýhradně; že je nesmyslné pokládat mě za vázanou jen proto, že bych svolila vídat u otce muže, který se přihlásí, že si mě chce vzít; a velmi dobře jsem cítila, že kdyby se mi znelíbil, žádný ohled by mě nepřiměl věc dovést do konce. Usnesla jsem se tedy v duchu, že neřeknu ne a zkoumání si vyhradím.

Chystaly jsme se odjet na venkov, kde jsme měly strávit čtrnáct dní; shledávala jsem, že by nebylo důstojné odkládat cestu v očekávání ženicha; matka byla téhož mínění; ale ještě před naším odjezdem přišla jednoho krásného dne slečna de la Barre ve slavnostním úboru přednést to, čemu se

říkalo žádost jménem doktora. Rodiče odpověděli obvyklými obecnostmi, jaké se říkají, když se přijímá, s tichou výhradou rozmyslu; požádalo se o svolení, aby se žadatel mohl poroučet osobně, a bylo uděleno. Slečna Desportes, vždy odměřená, usoudila, že ho má přivést ona, a rodinná svatčina, na níž byla i slečna de la Barre a jedna z našich příbuzných, provázela obřadný vstup toho pána do otcovského domu. Nazítří jsme odjely na venkov, abychom tam strávily právě dobu takzvaných informací. Tato druhá schůzka se mě nedotkla o mnoho víc než první; ale viděla jsem v Gardannovi duchaplného muže, s nímž by přemýšlivá žena mohla žít, a ve své nezkušenosti jsem počítala, že jakmile je možné rozumně uvažovat a dorozumět se, je v manželství dost základu ke štěstí. Matka se obávala, že u něho spatřuje známky panovačné povahy; mne ta myšlenka nezarážela: zvyklá zkoumat sama sebe, řídit své city, poroučet své obraznosti, proniknutá přísností a vznešeností manželských povinností, vůbec jsem neviděla, co by povaha o něco více či méně mírná měla se mnou co dělat a co by mohla žádat víc, než kolik jsem žádala já sama od sebe. Uvažovala jsem jako filozof, který počítá, a jako samotářka, která nezná ani lidi, ani vášně. Brala jsem své klidné a láskyplné, velkorysé a upřímné srdce za společné měřítko mravnosti svého druhu. Tuto chybu jsem dělala dlouho; byla jediným zdrojem mých omylů. Spěchám na ni upozornit: znamená to dát předem klíček od svého sekretáře.

Na venkov jsem si odvezla jakýsi neklid; nebyl to onen sladký vzruch, jaký ve mně obvykle probouzela jeho okouzlující podívaná a jímž jsem ještě smyslněji vychutnávala jeho dojemné půvaby. Cítila jsem se v předvečer nového postavení; měla jsem snad opustit svou výbornou matku, svá milovaná studia, své milé ústraní, zkrátka jakousi nezávislost, pro stav, který jsem si dobře nevymezovala a který mi uloží velké povinnosti: soudila jsem, že je slavné mít je plnit a že jsem stvořena k tomu, abych je na sebe vzala; ale přece jen jsem neviděla všechno: zakousela jsem touhu i strach, jaké přináší nejistota. Slečna Desportes na mě vymohla slib, že jí o sobě dám zprávu; slovo jsem dodržela; ale ke konci čtrnácti dnů jsem se dozvěděla, že ji potkalo velké trápení. Otec, který bral věci doslova, by nevěřil, že dobře vdává dceru a plní otcovské povinnosti, kdyby byl v naprostém pořádku nesebral to, čemu říkal informace. Gardanna uvedla jedna z našich příbuzných, která ho znala odjakživa a důvěrně, byly podány všechny

možné údaje; nezáleží na tom, otec napsal hned na začátku celé záležitosti do Provence třem či čtyřem osobám, aby se vyptal na nejmenší podrobnosti týkající se doktorovy rodiny a osoby. Jeho bdělost se za naší nepřítomnosti neomezila jen na to: použil drobných prostředků, aby od sluhů či dodavatelů svého budoucího zetě posoudil jeho náladu a způsob života. A to není všechno: šel ho navštívit, a s obratností rovnou té, jakou uplatňoval při sbírání informací – nechával totiž každého vidět, proč je sbírá –, chtěl se mu ukázat jako dobře zpravený; velmi neobratně mu citoval jako člověka, jehož si musí vážit, jednoho krajana, s nímž byl Gardanne rozhádaný; a ke svým poznámkám připojil předčasné rady otcovským tónem. Gardanne dostal zároveň dopisy z domova, v nichž si z něho tropili žerty kvůli pátrání, k němuž dával podnět, i zprávy o úzkostlivém zkoumání, jež se kolem něho konalo, a konečně i pedagogické napomenutí svého domnělého tchána. Zdrčený, dotčený, rozhořčený jde za slečnou Desportes a s jižanskou prudkostí si stěžuje na podivné počínání muže, jehož dcera, velmi žádoucí, má tu vadu, že má tak podivného otce; slečna Desportes, stejně prudká a velmi hrdá, neshledává v pořádku, aby byl někdo do její sestřenice tak málo zamilován, že si stěžuje na tyto drobné nepříjemnosti, a přijme ho dosti chladně. Jakmile se tyto podrobnosti donesly ke mně, chopila jsem se dychtivě příležitosti vymanit se z nejistoty a napsala jsem, že doufám, že po návratu toho člověka už neuvidím. Tak se rozuzlil sňatek, který chtěli tak uspíšit, že Gardanne počítal s tím, že bude uzavřen během týdne po mém návratu: blahopřála jsem si, že jsem unikla poutu, které se mělo utáhnout tak zprudka; matka, polekaná doktorovou prudkostí, vydechla jako zbavená obav, i když se na druhé straně trochu rmoutila; otec se snažil zakrýt jistý stud a zlost pod rouškou velké důstojnosti; sestřenice si zachovala celou svou, když doktora vykáza ze svého domu, a ještě po pěti letech jí slečna de la Barre tvrdila, že tento svazek je zapsán v nebi, že její přítel žádný jiný neuzavře a že prst Prozřetelnosti chystá sblížení, která my nemůžeme posoudit.

Pěkné proroctví! Mělo asi takovou cenu jako úpis pana de La Châtre!⁴²

42. Kurtizána Ninon de Lenclos dala markýzi de La Châtre, odjíždějícímu do války, písemný slib věrnosti a vzápětí jej porušila se slovy „Ach, jaký dobrý úpis má La Châtre!“ (*Ah! le bon billet qu'a La Châtre!*) – odtud úsloví o bezcenném slibu.

Matčino naléhání

Matčino zdraví se pozvolna začalo horšit; prodělala záchvat ochrnutí, který mi zmírnil jmenem revmatismu, ve shodě s ní, neboť ona se nemýlila a chtěla, abych se neznepokojovala. Vážná a zamlklá, ztrácela den ode dne svou živost; ráda se uzavírala do sebe a nutila mě, abych občas vycházela se služkou, sama však nechtěla opustit svůj pokoj. Často se mnou mluvila o mém zaopatření a litovala, že se nemohu rozhodnout pro partie, které se nabízely. Jednoho dne mě mimo jiné s melancholií přemlouvala, abych přijala jednoho poctivého obchodníka s klenoty, který o mne požádal⁴³: „Má pro sebe,“ říkala mi, „pověst velké poctivosti, spořádané a mírné mravy, příjemné jmění, které se může stát skvělým – a tato vedlejší věc patří k zásluhám průměrného muže. Ví, že nesmýšlíš jako ostatní: chová k tobě vysokou úctu, bude si pokládat za čest řídit se tvými radami a už teď říká, že by nebránil tomu, aby jeho žena sama kojila své děti⁴⁴; vedla bys ho. – Ach, maminko, já vůbec nechci muže, kterého bych vedla: to by bylo příliš velké dítě. – Ale víš, že by tě mohli pokládat za velmi podivínskou? Vždyť bys nechtěla ani pána? – Rozumějme si, drahá maminko: nechci muže, který by mi poroučel, naučil by mě jen vzdorovat; ale nechci ani potřebovat vládnout manželovi. Buď se velmi mýlím, anebo tihle tvorové, kteří měří pět stop a mají vousy na bradě, zřídka opomenou dát najevo, že jsou silnější; dobrák, jehož by napadlo mi tu sílu připomínat, by mě pak popuzoval, a styděla bych se za svou vládu, kdyby se nechával vést. – Rozumím; chtěla bys podmanit někoho, kdo by se pokládal za pána, zatímco by plnil tvou vůli. – Ani to ne; nenávidím otroctví, ale nemyslím, že jsem stvořena k vládnutí, bylo by mi na obtíž: můj rozum má dost práce se mnou samou. Chci si získat někoho hodného mé úcty, takového, abych si mohla pokládat za čest svou povolnost a aby on nacházel své štěstí v tom, že dělá štěstí moje, podle toho, co mu jeho moudrost a jeho náklonnost ukáže jako vhodné. – Štěstí, dítě moje, se ne vždycky skládá z té dokonalé shody, jakou si

43. Perroud: patrně pan Desmoutiers, klenotník v ulici de Harlay; jeho bratra zastihla paní Rolandová roku 1786 jako ředitele daňového úřadu ve Villefranche a nájemníka v domě Rolandových. Týž nápadník se objevuje v dopisech Cannetovým z února a března 1773: „muž pětatřicetiletý, jehož hlavním obchodem jsou diamanty“.

44. Kojení vlastní matkou horlivě hájil Rousseau v *Emilovi* (1762); v zámožných městských rodinách se děti tehdy běžně dávaly ke kojným na venkov, jako kdysi i sama Manon.

představuješ; kdyby bez ní neexistovalo, nebylo by ho skoro v žádném manželství. – Ani neznám žádné, které bych záviděla. – Dobrá; ale mezi těmi manželstvími, jež nezávídíš, mohou přece být taková, která jsou lepší než zůstat navždy svobodnou. Mohu zemřít dřív, než si myslíš; zůstala bys sama s otcem, je ještě mladý, a ty si vůbec nepředstavuješ všechna trápení, jichž se má něha k tobě obávat: jak klidná bych byla, kdybych tě zanechala spojenou s poctivým mužem, než opustím tento svět!“ Tyto poslední myšlenky mě zdrtily bolestí; matka jako by zvedala hrozivý závoj z temné a děsivé budoucnosti, o níž jsem neměla ani tušení: nikdy mě nenapadlo, že bych ji mohla ztratit; už pouhé zhlédnutí této ztráty, o níž mluvila, jako by byla blízka, mě naplnilo hrůzou; strašlivé zamrazení mi přebíhalo po celém těle; upřela jsem na ni zděšené oči, z nichž její úsměv vyloudil slzy. – „Ale copak, ty se polekáš? Jako by nebylo třeba při rozhodování počítat se vším, co je možné! Nejsem nemocná, i když jsem v kritickém věku, jehož zvraty bývají někdy osudné; ale právě když je člověk zdravý, má myslet na opak; a nynější příležitost mě k tomu zvláště vybízí. Dobrý a hodný muž ti nabízí ruku; je ti přes dvacet let; už neuvidíš tolik nápadníků, kolik se jich přihlásilo v uplynulých pěti letech. Mohu odejít... neodmítej manžela... který sice nemá tu jemnost, na niž kladeš takový důraz (jemnost vždy velmi vzácnou, i u těch, u nichž se domníváme, že ji nacházíme), ale který tě bude milovat a s nímž budeš šťastná. – Ano, maminko,“ zvolala jsem s hlubokým povzdechem, „šťastná, jako jste vy!“ Matka se zarazila, nic mi neodpověděla a už nikdy se mnou nepromluvila o tomto sňatku ani o žádném jiném, aspoň ne proto, aby na mne naléhala.

To slovo mi uniklo, jak uniká výraz živého citu, o němž člověk nepřemýšlel; účinek, který vyvolalo, mě upozornil, jak až příliš bylo výstižné. Cizí lidé museli na první pohled posoudit krajní rozdíl mezi mou matkou a mým otcem – a kdo mohl lépe než já cítit všechnu výtečnost té první? Ale vlastně jsem nedomyslela, co musela vytrpět; zvyklá od dětství vídat v domě vládnout nejhlubší mír, nemohla jsem posoudit, zda bylo namáhavé ho udržovat: otec svou ženu miloval a mne něžně miloval; nikdy se k matce nepřiblížila, neřeknu výčitka, ale ani nespokojená tvář; když s manželem nesouhlasila a nedokázala ho přimět ke změně, zdálo se, že se svého vlastního mínění vzdává bez nejmenších potíží. Jen v posledních letech, kdy mě otcovy úvahy tížily, jsem si dovolila občas vstoupit do rozhovoru;

získala jsem v něm jistý vliv; brzy jsem ho užívala s jakousi volností. Ať už z novosti, nebo ze slabosti, otec ustupoval spíš mně než své ženě; využila jsem toho v její prospěch; stala jsem se takřka matčiným hlídačím psem: v mé přítomnosti se nesmělo nijak ji trápit; a ať jsem jen ze škádlení štěkala a tahala za cíp kabátu, nebo se zlobila doopravdy, byla jsem si jista, že ho přimějí pustit kořist. Neobyčejné na tom bylo, že stejně zdrženlivá jako matka, pokud šlo o jejího muže, nikdy jsem jí v soukromí a mimo otcovu přítomnost neřekla nic, co by nedovolovala dceřina úcta. K její obraně jsem užívala síly, řeknu dokonce autority rozumu, když důmyslná obratnost nestačila; ale mezi čtyřma očima bych nebyla otevřela ústa k jedinému slovu o tom, co se stalo. Kvůli ní jsem dokázala bojovat i s jejím mužem; ale tento muž byl v nepřítomnosti už jen mým otcem, o němž každá z nás mlčela, když jsme mu neměly za co vzdávat díky. Všimla jsem si však, že otec postupně ztrácí své pracovitě návyky; cechovní záležitosti⁴⁵ ho nejprve rozptýlily a pak v něm vzbudily potřebu častěji opouštět domov; nepozorovaně ho strhl rozptýlený život; lákalo ho všechno, co se dělo venku, divadlo či nějaká událost; přidala se záliba ve hře, známosti z kavárny ho zavedly jinam, svedla ho vidina loterie. Touha zbohatnout ho už dříve přiměla pouštět se do obchodních podniků cizích jeho umění, které nebyly vždycky šťastné; a když odvykl práci, táž touha ho vedla k obětem vrženým náhodě. Čím méně své umění provozoval, tím víc ho ztrácel; jeho schopnosti ubývaly, a v méně spořádaném životě se mu horšil zrak a ruka ztrácela pevnost. Jeho tovaryši, méně hlídání mistrem, ho zastupovali čím dál hůř; brzy bylo třeba jejich počet snížit, protože přízeň zákazníků se musela obrátit jinam. Tyto změny se děly po nepostřehnutelných stupních a jejich účinek byl už velmi citelný dřív, než kdo stačil domyslet jeho dosah.

45. Rytci patřili k pařížskému cechu (*communauté*) malířů a sochařů; otec v něm byl mistrem a jeho záležitostem věnoval stále více času.

V. Smrt matky a léta osamění (1775–1776)

[Kapitola začíná závěrem Druhé části Soukromých pamětí. Třetí část začala paní Rolandová psát ve vězení Sainte-Pélagie zřejmě koncem září 1793; Champagneux do svého vydání vložil datum 19. září, které v rukopisu není.]

Předtucha

Matka, velmi zadumaná, mi občas začínala napůl svěřovat své obavy; bála jsem se je ještě rozdmýchat, kdybych s ní mluvila o tom, co jsme ani ona, ani já nemohly změnit. Vynakládala jsem všechnu péči, abych jí dopřála každou vlídnost, jež byla v mé moci; chůze ji už velmi zmáhala a nerada vycházela; přinášela jsem tedy tu oběť, že jsem ji nechávala doma a chodila ven s otcem, kterého jsem prosila, aby mě vzal na procházku. Už mě nevyhledával jako dřív, aby mě měl s sebou, ale ještě ho těšilo mě doprovázet, a já jsem ho s jakýmsi triumfem přiváděla zpátky k té dobré mamince, na níž jsem viděla, jak je dojatá, když jsme byli všichni tři pohromadě. Ne vždy jsme tím něco získaly, neboť aby dceři neodmítl a přitom se nepřipravil o jiné své radovánky, otec, jakmile mě doma vysadil, vyšel znovu – prý jen na chvíli; místo aby se však vrátil k večeři, zapomněl na čas a přišel až o půlnoci. Plakaly jsme potichu, a když jsem mu po návratu náhodou vylíčila náš zármutek, bral věci na lehkou váhu a mé mírné výčitky odbýval žerty, anebo se vzdálil v nevrším mlčení. Domáci štěstí se pohřbívalo pod těmito mraky, mír však narušen nebyl a lhostejné oči by si nevšimly změn, které se den co den děly.

Matka už přes rok velmi trpěla jakousi ucpaností nosu, podobnou rýmě, jejíž příčinu lékaři nedokázali uhodnout; po různých lécích jí doporučili hlavně pohyb, o nějž už příliš nestála, a dobrý venkovský vzduch. Byl předvečer svatodušních svátků roku 1775; bylo rozhodnuto, že je strávíme v Meudonu.¹ V neděli ráno jsem se neprobudila, jak jsem mívala ve zvyku, kdykoli šlo o takové výlety do přírody; byla jsem zmožena těžkým spán-

1. Meudon – městečko s královským zámkem a rozsáhlými lesy jihozápadně od Paříže, nad Seinou; oblíbený cíl výletů Pařížanů. Perroud: výlet se konal 4.–6. června 1775.

kem, přerušovaným zlověstnými sny: zdálo se mi, že se vracíme do Paříže po vodě, zmítání bouří, a že když vystupujeme z lodi, staví se mi do cesty mrtvola, kterou z ní vytahují; ta podívaná mě naplňovala hrůzou, hledala jsem, kdo je ten smutný mrtvý... V tu chvíli mě matka, lehce se dotýkajíc mých nohou na posteli a volajíc mě svým jemným hlasem, vytrhla ze snu; byla jsem šťastná, že ji vidím, jako by mě byla vysvobodila z nejkrajnějšího nebezpečí: vztáhla jsem k ní paže a dojatě ji objala se slovy, že mi prokázala velké dobrodiní, když mě vzbudila. Vyskočím z postele; chystáme se, vyrážíme. Bylo krásně, vzduch byl klidný, malý člun nás brzy dopravil k cíli a rozkoše venkova mi vrátily jasnou mysl. Matce cesta prospívala, nabyla opět trochu čilosti: druhého dne jsme objevili Villebonne a fontánáře z Moulin-Rouge. Slíbila jsem své Agathe,² že ji den po svátcích navštívím: vrátili jsme se v úterý večer; matka mě chtěla doprovodit do kláštera, ale protože ji pohyb předchozích dnů trochu unavil, v okamžiku odchodu si to rozmyslela a poslala se mnou naši služebnou. Chtěla jsem tedy zůstat doma, ale ona trvala na tom, abych dostála slovu, a dodala, že přece vím, jak ráda bývá chvíli sama, a že kdybych se chtěla projít v Královské zahradě,³ mohu si to potěšení dopřát. Viděla jsem Agathe a rychle jsem se s ní rozloučila. „Proč odcházíš tak brzy?“ ptala se. „Tak na tebe někdo čeká?“ – „Ne, ale cítím, že musím spěchat zpátky k mamince.“ – „Říkala jsi přece, že je zdravá?“ – „To je pravda; ani ona mě tak brzy nečeká, a přece mě cosi trápí, musím ji znovu vidět.“ Když jsem to říkala, srdce se mi proti mé vůli svíralo.

Možná se někdo domnívá, že jsem tyto okolnosti přidala pod vlivem citu, který se ohlíží zpět a propůjčuje své zabarvení věcem, jež mu předcházely; jsem však jen věrnou dějepiskyní a vyprávím skutečnosti, na které mě teprve pozdější událost upamatovala. Z výkladu mých názorů, a zvláště z postupného rozvíjení myšlenek, jichž jsem nabyla, bylo jistě možné poznat, že jsem tehdy nesdílela jisté předsudky o nic víc, než dnes podléhám pověrám. Když jsem proto přemítala, z čeho může vznikat to, čemu se říká

2. Sestra Sainte-Agathe, laická sestra (konvrška) v klášteře sester Notre-Dame v ulici Neuve-Saint-Étienne, kde Manon strávila rok před prvním přijímáním; zůstala její důvěrnou přítelkyní až do smrti.

3. *Jardin du Roi* – Královská botanická zahrada (dnešní Jardin des Plantes) na levém břehu Seiny, nedaleko kláštera; za Buffonovy správy oblíbené pařížské promenádní místo.

předtuchy, dospěla jsem k názoru, že se omezují na ono rychlé postřehnutí, vlastní lidem živého ducha a jemného citu, množství nepostižitelných věcí, jež nelze ani pojmenovat, jež spíše cítíme, než posuzujeme, a z nichž vzniká pohnutí, které nedokážeme zdůvodnit, ale které pozdější následky osvětlí a ospravedlní. Čím živější zájem v nás nějaká bytost vzbuzuje, tím jsme vůči ní prozíravější či citlivější a tím víc máme oněch, smím-li to tak říci, tělesných postřehů, jimž se pak říká předtuchy a které staří pokládali za znamení či pokyny bohů.

Matčina smrt

Matka mi byla nejdražší bytostí; blížila se ke konci, aniž by to obyčejným očím prozrazovalo jakékoli vnější znamení; má pozornost nerozpoznala nic, co by mě vedlo k tušení té strašné rány; jistě se však v ní udály drobné změny, které mě znepokojovaly bez mého vědomí. Nemohla jsem říci, že bych měla starost, nevěděla bych o co; ale cítila jsem se rozrušená, srdce se mi chvílemi svíralo, když jsem na ni upřela zrak, a daleko od ní jsem pociťovala neklid, který mi nedovoloval tam zůstat. Rozloučila jsem se s Agathou s tak zvláštním výrazem, že mě prosila, abych jí co nejdříve dala o sobě zprávu; spěchala jsem zpátky, navzdory námitkám služebné, které se zdálo, že by ta hodina byla velmi příjemná na procházku v Královské zahradě; blížím se k domu, u dveří najdu mladou dívku ze sousedství, která zvolá, jakmile mě uvidí: „Ach, slečno, vaší mamince bylo moc zle; přišla si pro mou matku a ta s ní šla nahoru do bytu.“ Ochromená hrůzou vyrazím ze sebe několik neartikulovaných zvuků, letím, řítím se nahoru; nacházím matku v křesle, hlavu bezvládně svěšenou, ruce spadlé podél těla, oči bloudící, ústa pootevřená. Když mě spatří, její tvář ožije, chce promluvit, spoutaný jazyk jen s námahou vydává nedokončená slova; chce říci, že na mě netrpělivě čekala, snaží se zvednout paže, jen jedna poslechne vůli; položí mi ruku na tvář, prsty mi stírá slzy, jež ji pokrývají, a zlehka mi je přejíždí po lících, jako by mě chtěla uklidnit; v její tváři se rýsuje náznak úsměvu; pokouší se promluvit... Marné pokusy! Ochrvnutí jí ztěžuje jazyk, sklání hlavu, umrtvuje polovinu těla. Meduňková voda, sůl do úst, tření těla – nic nemá účinek. V okamžení jsem rozeslala lidi pro lékaře a pro otce; sama jsem bleskurychle doběhla do nejbližší lékárny pro dvě zrnka

dávidla. Lékař přišel; matka už ležela v posteli, podávaly se léky a nemoc postupovala s děsivou rychlostí; oči se zavřely, hlava skloněná na prsa se už nemohla zvednout; silný a zrychlený dech prozrazoval naprosté vyčerpání: přesto slyšela, co se jí říká, a když se jí ptali, zda ji něco bolí, přiložila levou ruku na čelo, jako by chtěla ukázat, kde bolest sídlí.

Byla jsem v nevýslovném pohybu: vše jsem nařizovala a vždy jsem to už sama udělala, než to kdo stačil provést; zdálo se, že neopouštím čelo lůžka, a přitom jsem připravovala vše potřebné. V deset hodin večer vidím, že lékař bere stranou několik žen a otce: chci vědět, co navrhuje; řeknou mi, že poslali pro poslední pomazání: myslím, že sním; přichází kněz, modlí se a dělám nevím co: bezděčně držím svícen, stojím vzpřímeně u nohou postele, neodpovídám a nepovolím těm, kdo mě chtějí odvést, oči upřené na umírající a zbožňovanou matku, pohlcená jediným citem, který nakonec ochromí všechny mé schopnosti; svícen mi vyklouzne z ruky, padám v bezvědomí; odnesou mě; po nějaké době se probírám v salonu vedle jejího pokoje, obklopená příbuznými; obracím oči ke dveřím, vstávám, zadržuji mě; prosebnými posunky se domáhám dovolení vrátit se... Smutné mlčení, zachmuřený a neústupný odpor mi neustále brání; nabývám sil, prosím, propuknu, jsou neúprosní, upadám do jakési zuřivosti... V tu chvíli se objeví otec, je bledý a mlčí: všichni se ho jakoby němě tážou, on odpoví pohybem očí, který vyvolá žalostné výkřiky. Vytrhnu se dozoru svých ohromených strážců, vyřítím se ven: matka! už nebyla!⁴ Nadzvedávám jí paže, nemohu tomu uvěřit, otvírám a zase zavírám ty oči, které mě už neuvidí a které na mě spočívaly s takovou něhou; volám ji, vrhám se v zanícení na její lůžko, přikládám své rty na její: pootvírám je, snažím se vdechnout smrt, doufám, že se jí nakazím svým dechem a budu moci na místě skonat. Nevím dobře, co následovalo; pamatuji se, že k ránu jsem se ocitla u jednoho souseda, kde se objevil pan Besnard,⁵ který mě dal odnést do kočáru a odvézt k sobě. Přijíždím, prateta mě mlčky obejmě, posadí mě ke stolku a podá mi něco k pití s naléhavou prosbou, abych to vypila; chci jí vyhovět a omdlévám. Uloží mě do postele; strávila jsem v ní čtrnáct dní mezi životem a smrtí, v

4. Perroud: 7. června 1775. Výlet do Meudonu se konal 4., 5. a 6. června. Srov. dopis Sophii Canet z 12. června 1775.

5. Pan Besnard – kmotr Manon a manžel její pratety (sestry babičky Phlipon); bezdětní Besnardovi ji od dětství milovali jako vlastní dceru.

hrozivých křečích. Z tělesného utrpení si pamatuji ustavičné dušení; můj dech byl, jak mi později řekli, jakýmsi vytím, které bylo slyšet až na ulici; prodělala jsem otřes, ježž okolnosti, v nichž jsem se tehdy nacházela, činily ještě nebezpečnějším a z něhož jsem se dostala jen díky síle své konstituce a přemíře péče, jíž mě zahrnovali. Moji ctihodní příbuzní se uchýlili do malých komůrek, aby mě mohli pohodlně ubytovat; jako by nabyli nové síly, jen aby mě vrátili životu, a nedovolili, aby mi cokoli podávala najatá ruka; chtěli mě obsluhovat sami a v bezprostřední péči strpěli pomoc jen paní Trude,⁶ mladé ženy, mé sestřenice, která chodila každý večer, aby u mne zůstala přes noc; ležela se mnou v posteli a byla celá zaujata tím, aby předvíдалa a mírnila křečovitě záchvaty, do nichž jsem často upadala.

Uplynulo osm dní; nenašla jsem slzy – velké bolesti je nemají. (Roním je v této chvíli, hořké a palčivé, neboť se obávám neštěstí ještě většího, než je to, jež snáším; všechna svá přání jsem upnula k záchraně toho, koho miluji, a ta je nejistější než kdy jindy! Pohromy se rozprostírají jako temný a hrozný mrak, připravený zahalit vše, co mi bylo drahé, a já se jen s námahou nutím odvracet pozornost od přítomnosti tím, že líčím minulost.⁷)

Dopis od Sophie⁸ znovu otevřel pramen slz; hlas přátelství, jeho něžná slova mě probrala a obměkčila mi srdce; způsobila to, oč se koupele a umění lékařů marně pokoušely: nastal nový zvrat, rozplakala jsem se a byla jsem zachráněna. Dušení ustoupilo, všechny příznaky zesláblly a křeče se dostavovaly vzácněji, ale každý bolestný dojem je znovu vyvolával. Otec se přede mnou objevil ve smutečném šatu, který svědčil o naší společné, avšak nestejně pociťované ztrátě; pokusil se mě utěšit a vykládal mi, že Prozřetelnost i v neštěstí zařizuje věci k lepšímu; že matka dokonala své dílo na tomto světě, výchovu své dcery, a že bylo-li nutno ztratit jednoho z

6. Perroud: manželka Jeana-Louise Trude, bratrance Marie Phlipon z matčiny strany, o němž bude brzy řeč. Z dopisů sestrám Cannet ji známe jako „mírnou a rozumnou“, skutečně působnou ženu, v níž se mísila veselost, citlivost, záliba ve společnosti i zbožnost.

7. Perroud: tato zastřená narážka na Buzota na útěku dovoluje soudit, že paní Rolandová tehdy už věděla, že její přítel opustil úkryt u Quimperu a nalodil se (20. září 1793) do Girondy; tuto stránku lze tedy zhruba datovat do posledních dnů září. – François Buzot (1760–1794), girondistický poslanec Konventu, byl po pádu girondistů (2. června 1793) na útěku; paní Rolandová k němu chovala vášnivou lásku.

8. Sophie Cannet z Amiens, spolužačka z kláštera a nejdůvěrnější přítelkyně Manon, s níž si léta dopisovala (tzv. Lettres Cannet).

těch, kdo mi dali život, bylo dobře, že mi nebe ponechalo toho, kdo mohl být nejužitečnější mému jmění. – Jistě, má ztráta byla nenahraditelná i v tomto ohledu, jak ukázaly události; ale tehdy jsem o tom neuvažovala, cítila jsem jen vyprahlost té domnělé útěchy, tak málo přiměřené mé povaze; poprvé snad jsem změřila celou vzdálenost, jež ležela mezi otcem a mnou; zdálo se mi, že sám trhá uctivý závoj, pod nímž jsem ho dosud viděla; připadala jsem si docela jako sirotek, neboť matka už nebyla a otec mi nikdy neporozumí: nový druh bolesti sevřel mé rozervané srdce a znovu jsem upadla do nejprudšího zoufalství. Slzy sestřenice a smutek mých dobrých příbuzných mi přesto poskytovaly důvody k dojetí; působily na mne a byla jsem vyrvána nebezpečí, které ohrožovalo můj život. Běda! Kéž by byl tehdy skončil! Byl to můj první zármutek; kolik zkoušek po něm následovalo!

Zde končí sladké a zářivé období oněch klidných let, prožitých v míru a kouzlu šťastných náklonností a milovaných studií, podobných krásným jarním jitřům, kdy jasné nebe, čistý vzduch, svěží listí a vůně rostlin okouzluje vše, co dýchá, rozvíjejí bytí a dávají štěstí tím, že je slibují.

Třetí část

Matce nebylo víc než padesát let,⁹ když mi byla tak krutě vyrvána. Absces v hlavě, vzniklý nikdo neví jak a rozpoznáný teprve podle výtoku, který se při její smrti objevil z nosu a z uší, vysvětlil onu podivnou ucpanost, jíž tak dlouho trpěla: druhý záchvat mrtvice by bez této okolnosti pravděpodobně nebyl smrtelný. Její mírná a svěží tvář předčasný konec nijak nepředznamenávala; její neduhy se zdály být těmi, jež přináší věk, jímž ženy zřídka projdou bez újmy; melancholii, ba sklíčenost, kterou jsem na ní nějakou dobu pozorovala, jsem si vysvětlovala mravními příčinami, jež jsem až příliš dobře vnímala. Naše poslední venkovské procházky ji zřejmě povzbudily; v den, kdy mi byla vzata, jsem ji ve tři hodiny odpoledne opouštěla zdravou; vrátila jsem se v půl šesté a byla raněna mrtvicí; o půlnoci jsem ji už neměla. Jak slabými hříčkami nemilosrdného osudu jsme! Proč jsou city tak živé a záměry tak velké spjaty s tak křehkou existencí? Tak byla ze

9. Perroud: narodila se v červenci 1723, bylo jí tedy téměř dvaapadesát let. – Marie-Marguerite Bimont, provdaná Phlipon.

světa vyrvána jedna z nejlepších a nejlaskavějších žen, jaké kdy na něm žily. Nic oslnivého ji nedělalo nápadnou, ale všechno ji činilo drahou, jakmile ji člověk poznal. Rozumná a dobrá ze samé podstaty, jako by ji ctnost nic nestála: dovedla ji učinit mírnou a snadnou jako sebe samu. Moudrá a klidná, něžná bez vášně – její čistá a pokojná duše dýchala tak, jako plyne poddajná řeka, jež se stejnou ochotou omývá úpatí skály, která ji svírá, i údolí, jež zkrášluje. Její náhlá ztráta mi dala poznat, co je drásavá bolest a nejprudší hnutí mysli. „Je krásné mít duši, ale je neštěstí mít jí tolik,“ říkal smutně vedle mne abbé Legrand,¹⁰ který mě navštívil u prastrýce a pratety.

Jakmile se můj stav zlepšil, snažili se, aby za mnou postupně přicházeli nebo mě přijímali různí mí známí, a tak mě znovu přivykli vnějšímu světu. Zdálo se, že ve společnosti, kde mě vídali, vůbec nejsem; soustředěná do svého bolu jsem sotva postřehovala, co se kolem mne děje; nemluvila jsem, anebo jsem odpovídala spíš svým myšlenkám, než abych chápala myšlenky druhých, a působila jsem dojmem pomatené; pak zase, když drahý obraz, který jsem měla stále před očima, občas oživil strašný pocit ztráty, vydraly se mi náhle z hrdla výkřiky, napřažené paže mi ztuhly a ztrácela jsem vědomí. Nebyla jsem schopna ničím se zaměstnat, přesto jsem měla dobré chvíle, kdy jsem vnímala smutek svých příbuzných, jejich laskavost i něžnou péči sestřenice a kdy jsem se snažila zmírnit jejich starost. Abbé Legrand měl ten rozum, že usoudil, že je třeba mi o matce hodně vyprávět, abych byla s to myslet na něco jiného; mluvil se mnou o ní a nenápadně mě přiváděl k úvahám a myšlenkám, které jí nebyly cizí, a přece mě odváděly od ustavičného hloubání o její ztrátě. Jakmile usoudil, že už mohu pohlédnout do knihy, napadlo ho přinést mi Jean-Jacquesovu *Héloïsu*,¹¹ a její četba byla opravdu mým prvním rozptýlením. Bylo mi jednadvacet let, mnoho jsem toho přečetla a znala jsem dosti velký počet spisovatelů, dějepisců, literátů a filozofů; ale Rousseau na mne tehdy zapůsobil tak, jako na mne v osmi letech zapůsobil Plútarchos: zdálo se mi, že je to potrava pro

10. Abbé Legrand – kněz z okruhu rodiny, rozumný a vzdělaný, s nímž Manon ráda rozmlouvala o náboženství a filozofii; zmiňuje ho i v dopisech sestřím Cannet.

11. *Julie, ou la Nouvelle Héloïse* (1761), dopisový román Jeana-Jacquesa Rousseaua (1712–1778) o lásce Julie a jejího učitele Saint-Preuxe, o ctnosti a venkovském domácím štěstí; nejčtenější román francouzského 18. století.

mne jako stvořená a tlumočnická citů, které jsem měla už před ním, ale které jen on dokázal vyjádřit. Plútarchos mě připravil na to, abych se stala republikánkou: probudil ve mně onu sílu a hrdost, jež jsou jejím znakem, a vdechl mi pravé nadšení pro občanské ctnosti a pro svobodu. Rousseau mi ukázal domácí štěstí, na něž jsem mohla činit nárok, a nevýslovné rozkoše, jichž jsem byla schopna. Ach! jestliže mě nadobro uchránil toho, čemu se říká slabosti, mohl mě obrnit proti vášni? Do porušeného století, v němž jsem měla žít, a do revoluce, kterou jsem ani zdaleka nepředvídala, jsem si odedávna nesla vše, co mě mělo učinit schopnou velkých obětí a vystavit velkým neštěstím. Smrt pro mne už bude jen koncem jedné i druhé. Očekávám ji, a nebyla bych pomyslela, že krátkou dobu, jež mě od ní dělí, vyplním vyprávěním vlastního příběhu, kdyby mě pomluva nebyla vyvlekla na jeviště, aby tím tvrději zasáhla ty, které chtěla zahubit. Ráda zveřejňuji pravdy, které se netýkají jen mne, a nechci zamlčet žádnou, aby jejich souvislost sloužila za jejich důkaz.

Sama v otcově domě

Když jsem se vrátila k otci, prožila jsem vše, co v člověku vyvolávají místa, kde žil s bytostí, jež už není; z nešikovné opatrnosti odstranili matčin portrét, jako by mi ta prázdnota neměla ztrátu připomínat bolestněji než její podoba; hned jsem si o něj řekla a byl mi vrácen. Domácnost připadla výhradně mně a věnovala jsem se jí; ale v domácnosti o třech osobách nebylo mnoho práce. Nikdy jsem nepochopila, jak by mohla pohltnout ženu, která má smysl pro pořádek a je čínorodá, ať by byl její dům jakkoli velký, neboť pak je v něm i víc lidí, kteří se o ni dělí; jde jen o moudré rozvržení a trochu bdělosti. Ocitla jsem se v tomto ohledu v několika různých situacích; nic se u mne nedělo, co bych nebyla nařídila, a ani když mě tyto starosti zaměstnávaly nejvíce, nezabraly mi víc než asi dvě hodiny denně. Volného času má člověk vždycky dost, když se umí zaměstnat; nedostatkem času na všechno trpí ti, kdo nedělají nic. Ostatně není divu, že ženy, které konají nebo přijímají zbytečné návštěvy a které by si připadaly špatně upravené, kdyby nebyly strávily mnoho času před zrcadlem, shledávají dny dlouhými z nudy a příliš krátkými pro své povinnosti; ale viděla jsem i takzvané dobré hospodyně, které byly nesnesitelné pro společnost, ba i pro

své manžely, pro svou únavnou zaujatost svými drobnými záležitostmi. Neznám nic tak odpuzivého jako tuto směšnost a nic, co by muže spolehlivěji přimělo zamilovat se do kterékoli jiné ženy než do své vlastní: taková manželka mu bude jistě připadat jako výborná hospodyně, chuť hledat půvaby jinde mu však nevezme. Chci, aby žena udržovala nebo dávala udržovat v pořádku prádlo a šatstvo, sama kojila své děti, řídila kuchyni, nebo dokonce sama vařila, aniž by o tom mluvila, a s takovou volností ducha a takovým rozvržením času, aby jí zbývala možnost hovořit o něčem jiném a konečně se líbit svou náladou stejně jako půvaby svého pohlaví. Měla jsem příležitost pozorovat, že s vládou ve státech je tomu zhruba stejně jako s vládou v rodinách: ony proslulé hospodyně, které se ustavičně dovolávají svých prací, jich mnoho nechávají nedodělaných nebo je všem ztěžují; a ti tak upovídání a zaneprázdnění veřejní činitelé nadělají hluku kolem obtíží jen proto, že je neumějí zdolat nebo že nedovedou vládnout.

Studium mi bylo dražší než kdy jindy, bylo mou útěchou; ještě víc ponechaná sama sobě a často melancholická, pocítila jsem potřebu psát. Ráda jsem si skládala účty ze svých myšlenek a pero mi je pomáhalo vyjasnit; když jsem ho nepoužívala, víc jsem snila, než přemýšlela; s ním jsem držela obrazotvornost na uzdě a sledovala úvahy. Už dříve jsem začala několik sešitů, rozšířila jsem je pod názvem *Díla volných chvil a rozličné úvahy*. Neměla jsem jiný záměr, než takto zachytit své názory a mít svědectví svých citů, která bych jednou mohla navzájem porovnat, aby mi jejich postupný vývoj či proměny samotné posloužily za poučení a obraz. Dost velký balík těchto dívčích prací leží nahromaděný v zaprášeném koutě mé knihovny, nebo možná na půdě.¹² Nikdy jsem neměla sebemenší pokušení stát se jednou autorkou;¹³ velmi záhy jsem viděla, že žena, která si vyslouží tento titul, ztratí mnohem víc, než získala. Muži ji nemají rádi a vlastní pohlaví ji kritizuje; jsou-li její díla špatná, vysmívají se jí, a právem; jsou-li dobrá, upírají jí je. Musí-li nakonec uznat, že jejich větší část vytvořila ona, přebírají se tak důkladně v její povaze, mravech, chování a nadání, že

12. Perroud: asi dvacet kusů těchto *Œuvres de loisir et réflexions diverses* (z let 1771–1778) otiskl Champagneux ve 3. svazku svého vydání (1800); další se dochovaly v rukopisech Rolandových písemností v Národní knihovně.

13. Perroud odkazuje na její dopisy z května 1788 paní de Landine a Boscovi, v nichž se autorství brání. – Louis-Augustin Bosc d'Antic (1759–1828), přírodovědec, věrný přítel manželů Rolandových; po jejich smrti se ujal jejich dcery Eudory.

pověst jejího ducha vyváží leskem, jaký dodají jejím vadám. Ostatně mou hlavní starostí bylo mé štěstí a nikdy jsem neviděla, že by se do něj u někoho vmísila veřejnost, aniž by je zkazila. Nevím nic sladšího, než když si vás podle zásluhy váží lidé, s nimiž žijete, a nic prázdnějšího než obdiv několika osob, s nimiž se nikdy nesetkáte.

Ach, můj Bože, jak špatnou službu mi prokázali ti, kdo se odvážili nadzvednout závoj, pod nímž jsem ráda zůstávala! Po dvanáct let svého života jsem pracovala se svým mužem tak, jako jsem s ním jedla, protože jedno mi bylo stejně přirozené jako druhé. Citoval-li kdo z jeho spisů úryvek, v němž byl sloh půvabnější, přijalo-li se příznivě nějaké akademické drobné pojednání, které s oblibou posílal jako povinnou daň učeným společností, jejichž byl členem,¹⁴ radovala jsem se z jeho uspokojení a nijak zvlášť jsem si nevšímalá, zda to bylo to, co jsem napsala já; a on byl často nakonec přesvědčen, že měl opravdu šťastnou chvíli, když psal tu či onu pasáž, která ve skutečnosti vyšla z mého pera. Na ministerstvu, šlo-li o to vyslovit velké či silné pravdy, vkládala jsem do nich celou svou duši; bylo zcela přirozené, že takový výraz měl větší cenu než duchaplné úsilí nějakého sekretáře. Milovala jsem svou vlast, byla jsem nadšená pro svobodu a neznala jsem žádné zájmy ani vášně, které by se jim mohly vyrovnat: má řeč musela být čistá a procítěná, byla to řeč srdce a pravdy. Význam věci mě pronikal tak cele, že jsem se vůbec neohlížela na sebe. Jen jednou jsem se pobavila podivností takových souvislostí. Bylo to, když jsem psala papeži, abych se domáhala propuštění francouzských umělců uvězněných v Římě. Dopis papeži jménem Výkonné rady Francie, tajně napsaný ženou v tom strohém kabinetu, jemuž se Maratovi zlíbilo říkat budoár,¹⁵ mi připa-

14. Roland, inspektor manufaktur v Amiens a v Lyonu (v letech 1792–1793 ministr vnitra), byl členem několika provinčních akademií (mj. v Lyonu, Villefranche a Rouenu) a pro ně i pro Encyklopedii psal pojednání o manufakturách a obchodu.

15. Jean-Paul Marat (1743–1793), radikální novinář (*L'Ami du peuple*), zuřivě útočil na Rolanda a jeho ženu jako na duši girondistické „kliky“ a posměšně mluvil o jejím „budoáru“, odkud prý řídí vládu.

dal tak k smíchu, že jsem se po jeho napsání náramně nasmála.¹⁶ Potěšení z těchto kontrastů spočívalo právě v tajemství; nutně však bylo méně dokonalé v postavení, které už nebylo postavením soukromé osoby a kde oko úředníka pozná písmo, z něhož pořizuje opisy. Na tom všem je ostatně neobvyklá jen vzácnost; proč by žena nemohla být sekretářkou svého muže, aniž by se tím umenšily jeho zásluhy? Každý ví, že ministři nemohou dělat všechno sami, a jistě, kdyby manželky ministrů starého režimu, anebo i všech ministrů nového, byly schopny sestavovat koncepty dopisů, oběžníků či vyhlášek, udělaly by lépe, kdyby tomu věnovaly čas, místo aby se přimlouvaly a intrikovaly za kdekoho: jedno vylučuje druhé už povahou věci. Kdyby ti, kdo mě prohlédli, posoudili skutečnosti takové, jaké byly, byli by mě ušetřili jistého druhu proslulosti, po níž jsem nikdy netoužila; místo abych dnes trávila čas vyvracením lží, četla bych kapitolu z Montaigna, kreslila bych květinu nebo zahrála ariettu a mírnila si samotu vězení, aniž bych se namáhala se svou zpovědí. Ale předbíhám dobu, do níž jsem ještě nedospěla; poznamenávám to bez rozpaků, tak jako jsem to udělala bez skrupulí; protože jde o to vylíčit mne, musí mě čtenář vidět i s mými nepravidelnostmi. Neporoučím svému peru, unáší mě, kam se mu zlíbí, a já ho nechávám běžet.

Otec se v prvních dobách vdovství upřímně snažil zůstat víc doma; nudil se tam však, a když ho před touto nemocí neochránila záliba v jeho umění, nemohlo ji vyléčit všechno mé úsilí. Chtěla jsem si s ním povídat; měli jsme málo společných myšlenek a on se tehdy nejspíš přikláněl k zábavám, v nichž by si nepřál, abych se vyznala. Často jsem s ním hrála piket;¹⁷ hra s dcerou pro něho nebyla nijak zvlášť povzbudivá; ostatně věděl, že karty nesnáším, a ať jsem se ho sebevíc snažila přesvědčit, že mi dělají radost, ať

16. Perroud: dopis „Prozatímní výkonné rady Francouzské republiky knížeti-biskupovi římskému“ z 23. listopadu 1792, podepsaný všemi šesti ministry, žádal propuštění dvou lyonských umělců, sochaře Josepha Chinarda a architekta Ratera, které papežská vláda uvěznila pro podezření z revolučních názorů. Perroud dodává, že paní Rolandová zde svůj podíl na manžellových oběžnících a politických přípisech zmenšuje: sama sepsala jeho dopis králi z 10. června 1792 a celý koncept jeho demise z ledna 1793 je psán její rukou.

17. Piket – karetní hra pro dva hráče. Perroud cituje dopis sestrám Cannet z 25. prosince 1776: „Beru karty, abych otce pobavila, a hrajeme piket. V přestávkách se snažím navázat rozhovor: strohé odpovědi jej hned přetrhnou. Pořád rozmotávám klubko, abych zachytila konec nitě; potím se, ale marně. Čas plyne; odbije jedenáct; otec se vrhne do postele a já jdu do svého pokoje, kde píšu do dvou či do tří hodin.“

jsem se sebevíc snažila opravdu najít potěšení v tom, že ho bavím, nepochyboval, že je to z mé strany jen ochota. Chtěla jsem mu jeho domov zpříjemnit, neměla jsem k tomu však prostředky; stýkala jsem se jen se starými příbuznými, za nimiž se chodilo a kteří sami nikam nevycházeli. Musel by si doma vytvořit společnost sám; ale jednu měl jinde a dobře cítil, že by nebylo vhodné uvádět do ní mne. Je snad pravda, že matka chybovala, když se uzavírala do sebe a nedovedla svůj dům oživit natolik, aby upoutala manžela? To by byla příliš lehkomyšlná výtku, a stejně nespravedlivé by bylo shledávat otce tak trestuhodným pro několik poklesků, jejichž obětí se nakonec sám stal. Existuje takový řetěz zel, jenž tak nutně vyplývá z první příčiny, že je vždy třeba vystoupit až k ní, chceme-li vše vysvětlit. Naši zákonodárci tohoto věku se snaží vytvořit obecné blaho, z něhož by vzešlo štěstí každého jednotlivce; velmi se obávám, že zapřahají vůz před koně. Bylo by přirozenější, a snad i rozumnější, důkladně prostudovat, co tvoří domácí štěstí, a zajistit je jednotlivcům tak, aby se společná blaženost skládala z blaženosti každého a aby všichni měli zájem udržet řád věcí, který by jim ji zjednal. Ať jsou psané zásady nějaké ústavy sebekrásnější, vidíme-li v bolesti a slzách část těch, kdo ji přijali, budu ji pokládat za politickou zrůdu; a jestliže se ti, kdo nepláčou, radují z utrpení druhých, řeknu, že je ukrutná a že její tvůrci jsou hlupáci nebo zločinci.¹⁸

V manželství, kde si partneři dobře neodpovídají, může ctnost jednoho z nich udržet pořádek a mír; nedostatek štěstí se však dříve či později projeví a přináší více či méně vážné nesnáze. Stavba takových svazků se podobá soustavě našich politiků: chybějí jí základy, a jednou se proto musí zřítit, navzdory všemu umění vynaloženému na její zbudování. Matka mohla k sobě přitáhnout jen lidi sobě podobné, a ti by otci nestačili; naopak ti, jež by si byl oblíbil pro každodenní společnost, by byli matce na obtíž a neslučovali by se se způsobem, jakým mě chtěla vychovávat. Musela se tedy omezit na rodinu a na povrchní styky, jež dávají známosti, ale nevytvářejí návyky. Všechno šlo dobře, dokud otec, se svým tak příjemným řemeslem a s mladou ženou, nacházel doma práci i radosti, které potřeboval. Byl však o rok mladší než jeho žena: ta začala záhy trpět neduhy; některé okol-

18. Narážka na jakobínskou ústavu z června 1793, přijatou Konventem po vyloučení girondistů a schválenou v lidovém hlasování; její platnost byla vzápětí odložena „do míru“ a nastolena revoluční vláda.

nosti ochladily jeho horlivost k práci; touha zbohatnout ho vehnala do několika riskantních podniků: od té chvíle bylo vše ztraceno. Láska k práci je ctností člověka ve společnosti, a především ctností člověka, jehož duch není vzdělán; jakmile tato láska ochabne, nebezpečí je tu; uhasne-li, je člověk vydán napospas poblouznění vášní, tím zhoubnějších, čím méně má vzdělání, protože tím méně má i uzdy. Když ovdověl právě ve chvíli, kdy by byl potřeboval nová pouta ve svém domově, vzal si můj ubohý otec milenkou, aby nedal dceři macechu; hrál, aby vyrovnal nedostatek výdělku či své výdaje, a aniž přestal být poctivým člověkem, jenž se bál komukoli ublížit, potichu se ruinoval. Moji příbuzní, dobří lidé bez obchodní obratnosti a ostatně plni důvěry v otcovu lásku ke mně, nepožadovali po smrti jeho ženy soupis pozůstalosti;¹⁹ mé zájmy se jim zdály v jeho rukou příliš dobře uložené a měli by za to, že by ho tím urazili. Já jsem mohla tušit opak, ale pokládala bych za neslušné to vyjevit; mlčela jsem a smířila se s tím.

Kostely a kazatelé

Tak jsem tedy zůstala doma sama, rozdělena mezi drobné ruční práce a studium, od něhož jsem se občas odvracela, abych odpovídala těm, kdo se zlobili, že otce zastihují tak zřídka; měl už jen dva učně, kteří mu na práci stačili, a jen jeden z nich s ním jedl u stolu. Moje služebná²⁰ byla drobná žena pětapadesáti let, hubená a čilá, živá a veselá, která mě měla velmi ráda, protože jsem jí dělala život příjemným.

Doprovázela mě pokaždé, když jsem vycházela bez otce, a mé cesty se omezovaly na byt prastrýce a pratety a na kostel. Zbožnou jsem se znovu nestala; ale co jsem už nedlužila matčině klidu, to jsem dál dlužila dobrému pořádku ve společnosti a dobrému příkladu svým bližním; podle této zásady jsem do kostela přinášela, ne-li něžnou zbožnost někdejších dob, tedy alespoň stejnou slušnost a soustředění. Už jsem nesledovala obvyklý průběh mše; četla jsem tam nějaké křesťanské dílo. Zachovala jsem si vel-

19. Po smrti jednoho z manželů se podle pařížského obyčejového práva zpravidla pořizoval notářský soupis (*inventaire*) společného jmění; bez něho nebylo možné vymezit dědický podíl dcery po matce, který pak zůstal v otcových rukou.

20. Perroud: jmenovala se Mignonne. Zemřela v dubnu 1779 se slovy ke své mladé paní: „Vždycky jsem si přála umřít dřív než vy“ (dopis sestrám Cannet z 26. dubna 1779).

kou zálibu ve svatém Augustinovi, a jistě! jsou mezi církevními otci i jinými spisovateli takoví, které lze znovu číst, i když člověk není zbožný: je v nich potrava pro srdce i ducha. Chtěla jsem si projít kazatele žijící i zesnulé; kazatelská výmluvnost byla oborem, v němž se nadání mohlo skvěle uplatnit. Bossueta a Fléchiera jsem již četla; ráda jsem se k nim vrátila zkušenějším okem a seznámila jsem se s Bourdalouem a Massillonem.²¹ Nebylo nic zábavnějšího než vidět je seřazené na mých poličkách vedle de Pauwa, Raynala a *Soustavy přírody*;²² ale ještě zábavnější bylo, že z toho čtení kázání mě popadla chuť nějaké napsat. Zlobilo mě, že se kazatelé stále vracejí k tajemstvím víry; zdálo se mi, že by se měly psát mravoučné řeči, v nichž by ďábel a vtělení nehrály vůbec žádnou roli; vzala jsem pero, abych zjistila, jak bych si s tím poradila, a napsala jsem kázání o lásce k bližnímu. Pobavila jsem jím strýčka; stal se kanovníkem ve Vincennes²³ a řekl mi, že je škoda, že mě ta práce nenapadla dřív, v době, kdy musel kázat při nedělních bohoslužbách: byl by kázal ta moje.

Slyšela jsem mnoho chvály na Bourdaloueovu dialektiku; odvážila jsem se nesouhlasit ve všem s jeho obdivovateli a napsala jsem kritiku jednoho z jeho nejváženějších kázání, nikomu jsem ji však neukázala; ráda jsem si skládala účty ze svého mínění, ale nechtěla jsem si před nikým hrát na znalkyni. Massillon, méně pyšný než on a mnohem dojemnější, si získal mou úctu. Tehdy jsem ještě neznala protestantské řečníky, mezi nimiž zejména Blair²⁴ pěstoval se stejnou prostotou jako elegancí ten druh, jehož možnost jsem tušila a o nějž bych si byla přála, aby se jiní pokusili. Pokud

21. Jacques-Bénigne Bossuet (1627–1704), Esprit Fléchier (1632–1710), Louis Bourdaloue (1632–1704) a Jean-Baptiste Massillon (1663–1742) – čtyři klasikové francouzského kazatelského řečnictví doby Ludvíka XIV.; Bossuet a Fléchier prosluli zejména pohřebními řečmi.

22. Perroud: Cornelius de Pauw (1739–1799), nizozemský učenec, strýc Anacharsise Cloots; jeho *Filozofická zkoumání o Američanech a o Egyptanech a Číňanech* patřila v roce 1776 k Manoninu oblíbenému čtení. – Abbé Guillaume-Thomas Raynal (1713–1796), autor protikoloniální *Filozofické a politické dějiny obou Indií*; *Soustava přírody* (1770) – materialistický a ateistický spis barona d'Holbacha.

23. Abbé Bimont, bratr Manoniny matky („malý strýček“), kanovník kapituly Sainte-Chapelle na zámku ve Vincennes; dříve vikář ve farnosti. Perroud cituje dopis z 25. srpna 1776: „Z žertovné příležitosti jsem ten kus přečetla strýci, který se mi přiznal, že na totéž téma napsal horší.“

24. Perroud: Hugh Blair (1718–1800), skotský kazatel a teoretik rétoriky; paní Rolandová poznala jeho kázání z francouzského překladu pastora Frossarda (dopis manželovi z 22. listopadu 1786).

jde o tehdejší kazatele, slyšela jsem ještě abbého Lenfanta²⁵ v jeho posledních slavných dnech; zdálo se mi, že ho vyznačuje uhlazenost a rozum. Otec Élisée²⁶ už vyšel z módy, navzdory své výtečné logice a čistotě dikce; měl v duchu příliš mnoho metafyziky a v přednesu příliš mnoho prostoty, než aby dlouho poutal obecný lid. Paříž byla v té době zvláštní věc: toto stéciště všech nečistot království bylo zároveň ohniskem osvícenosti a vkusu; kazatel i herec, profesor či šarlatán – kdokoli měl nadání, měl ve svou chvíli své publikum; ale ani největší nadání na světě by nebylo dlouho udrželo pozornost veřejnosti, která stále žádala něco nového a kterou bylo možné přitáhnout hlukem stejně jako skutečnou zásluhou.

Jistý muž, vzešlý z proslulého řádu jezuitů, který se stal misionářem a toužil se ukázat u dvora, dosahoval touto cestou toho, že za ním chodily davy s velkým rozruchem. I já jsem si šla poslechnout abbého Beauregarda:²⁷ byl to malý muž s mocným hlasem, deklamující se vzácnou nestoudností a neobyčejnou prudkostí. Pronášel všednosti tónem vytrženého proroka a podporoval je tak strašlivými gesty, že mnohé přesvědčil o jejich kráse. Tehdy jsem ještě nevěděla tak dobře, jako jsem se to naučila později, že lidé shromáždění ve velkém počtu mají spíše velké uši než velký rozum; že ohromit je znamená svést je a že kdo si dovede osobovat autoritu velet jim, připravuje je k poslušnosti: nemohla jsem se dost vynadivit úspěchům té postavy, velkého fanatika či velkého šibala, a snad obojího zároveň. Nerozebrala jsem ještě dost pozorně vyprávění o okolnostech, jež provázely řeči tribunů starých republik: byla bych lépe posoudila prostředky, jimiž lze zapůsobit na lid. Nikdy však nezapomenu na jednoho prostého muže, který stál rovně naproti kazatelně, na níž se zmítal Beauregard, oči upřené na řečníka a ústa dokořán, a bezděčně ze sebe vydal výraz svého tupého obdivu v těch třech slovech, která jsem si dobře zapamatovala: „Jak se

25. Perroud: jezuita Alexandre Lenfant (1726–1792), kazatel Ludvíka XVI., zavražděný v záříjových masakrech 1792 ve vězení Abbaye.

26. Perroud: otec Élisée (1726–1783), bosý karmelitán. V dopise sestrám Cannel z 15. března 1777 Marie Phlipon vypráví, že ho šla poslouchat do kostela Saint-Eustache.

27. Perroud: Jean-Nicolas Beauregard (1731–1804), jezuita z Pont-à-Mousson, kázal u dvora; za revoluce emigroval a zemřel v Německu. Paní Rolandová ho slyšela v kostele nemocnice Quinze-Vingts (dopis Sophii Cannel z 29. března 1777).

potí!“²⁸ Tohle je tedy způsob, jak imponovat hlupákům! Jak právem – připomíná to v jedné poznámce ke svému vydání Pascalových *Myšlenek* i Condorcet²⁹ – se Fókión, udivený, že mu na lidovém shromáždění tleskají, ptal přátel, zda neřekl nějakou hloupost!

Z pana Beauregarda by byl býval náramný klubista, a kolik bratří z lidových společností mi ve svém nadšení pro drzé tlachaly připomnělo slova toho mého prostáčka: „Jak se potí!“

Pan de Boismorel

Nebezpečí, jímž jsem prošla, vzbudilo jistý rozruch: patrně se lidem zdálo vzácné či krásné, že mladá dívka může přijít o život žalem nad smrtí matky. Dostala jsem projevy účasti, které mě překvapily; pan de Boismorel³⁰ byl jedním z prvních; neviděla jsem ho od jeho návštěv u babičky. Všimla jsem si dojmu, jímž na něho zapůsobily změny, které se se mnou od té doby udály. Přišel znovu v mé nepřítomnosti; dlouho rozmlouval s otcem, který mu, když mu nepochybně vyprávěl o mých zálibách, ukázal malé útočiště, kde jsem trávila dny: pohlédli na mé knihy; na stole ležela má *Díla* a vzbudila zvědavost: otec mu ji umožnil ukojit a vydal mu mé sešity.

Velká nevole a velké stížnosti z mé strany, když jsem po návratu zjistila, že mi někdo znesvětil azyl: otec tvrdil, že by nic takového neudělal vůči nikomu, kdo by byl méně vážný a méně hodný úcty než pan de Boismorel. Jeho důvod mě s tím podnikem nesmířil; porušoval svobodu i vlastnictví: disponoval bez mého souhlasu tím, co smí užívat jen důvěra; ale co se sta-

28. Perroud: táž historka se objevuje i v Rolandově *Slovníku manufaktur* (heslo „Règlement“), kde je děj přenesen do kostela Saint-Sulpice; v dopise Sophii Cannet z 29. března 1777 ji Manon vypráví čerstvě: „viděla jsem ženy zívát obdivem a jistá osoba vedle mne polohlasně zvolala: Ach! jak se potí!“

29. Marie-Jean-Antoine de Condorcet (1743–1794), matematik a filozof, stálý tajemník Akademie věd, poslanec Konventu blízký girondistům; roku 1776 vydal Pascalovy *Myšlenky* se svými poznámkami. V době psaní pamětí se skrýval před zatčením.

30. Roberge de Boismorel, zámožný a vzdělaný muž, pokladník rent pařížské radnice, s nímž se Manon seznámila jako dítě u babičky Phlipon; ta, jeho vzdálená příbuzná, kdysi vychovávala jeho i jeho sestru, pozdější paní de Favières. Perroud: z pamětí i z dopisů sestrám Cannet (od června 1775 do jeho smrti 13. září 1776) je zřejmé, že se do tohoto duchovního styku mezi dívkou a ušlechtilým osvíceným mužem, u něhož si poprvé uvědomila vlastní cenu, přimísila i nevinná vzájemná něha; nazývala ho „mudrcem z Bercy“.

lo, stalo se. Hned nazítří jsem dostala krásný dopis od pana de Boismorel, příliš dobře stylizovaný, než aby mu nezískal odpuštění za to, že využil otcovy indiskrétnosti, a vyzískala jsem na něm nabídku všeho, co obsahovala jeho knihovna. Nepřijala jsem ji lhostejně; od té chvíle jsme si začali dopisovat; poprvé jsem s rozmyslem okusila velmi sladkého potěšení, jaké nám citlivost a sebeláska dávají nacházet v tom, že si nás cení někdo, jehož úsudku si vážíme.

Pan de Boismorel už nebydlel v Paříži; záliba ve venkově a snaha nevzdalovat příliš svou matku od hlavního města ho přiměly koupit pod Charentonem Petit-Bercy, krásný dům, jehož zahrada se táhla až k břehům Seiny. Velmi nás zval, abychom si z něj udělali cíl procházky, a projevoval nejživější ochotu nás tam přijmout. Pamatovala jsem si, jak nás kdysi přijala jeho matka, a neměla jsem nejmenší chuť to podstupovat znovu; dlouho jsem otci odporovala. Naléhal, a protože jsem se přece jen nechtěla stavět proti výletům, které si zamluvil se mnou podniknout, jeli jsme jednoho dne do Bercy. Obě paní de Boismorel byly spolu v letním salonu; přítomnost snachy, o jejíž laskavosti jsem slýchala tolik chvály, mi náhle dodala té volnosti, kterou jsem potřebovala, abych neztratila vlastní klid. Matka, na jejíž tón se čtenář jistě pamatuje a jejíž léta nijak nezpokornila, se přesto ukázala mnohem zdvořilejší k mladé osobě, která zřejmě znala svou cenu, než kdysi k dítěti, jež pokládala za bezvýznamné. „Jak je hezká, ta vaše milá dcera, pane Phlipone! A víte, že je z ní můj syn nadšený? Povězte mi, slečno, nechcete se vdát?“ – „Jiní už na to pro mne pomýšleli, madam, ale dosud jsem nenašla důvody, abych se rozhodla.“ – „Jste vybíravá, to věřím! A neměla byste odpor k muži jistého věku?“ – „Jen znalost dotyčné osoby by mohla odůvodnit náklonnost, nechuť nebo výjimku.“ – „Takové sňatky bývají pevnější; mladý muž často uklouzne, když si člověk myslí, že si ho připoutal.“ – „A proč byste, maminko,“ řekl pan de Boismorel, který právě vešel, „nechtěla připustit, že si slečna může důvěřovat, že ho upoutá docela?“ – „Obléká se s vkusem,“ řekla paní de Boismorel snaše. – „Ach, velmi dobře, a tak slušně!“ odvětila mladá žena oním sladkým tónem, jaký mají jen pobožnístkáři; neboť k nim patřila, a drobné mašličky čepce kolem jejího příjemného čtyřiatřicetiletého obličejce byly její vizitkou. „Jaký rozdíl oproti té změti per, co nosí ty ztřeštěné hlavy!“ pokračovala. „Vy nemáte ráda péra, slečno?“ – „Nikdy je nenosím, madam, proto-

že jako dcera umělce, která chodí pěšky, bych jimi dávala najevo postavení a jmění, jež nemám.“ – „Ale v jiném postavení byste je nosila?“ – „To nevím; takovým podrobnostem příkládám malou důležitost, poměřuji je pro sebe jen tím, co se sluší, a velmi se střezím posuzovat kohokoli podle prvního pohledu na jeho toaletu.“ Slova to byla přísná, ale vyslovila jsem je tak mírně, že se jejich ostří otupilo. „Filozofka!“ řekla mladá žena s povzdechem, jako by poznala, že nejsem z jejího tábora.

Po velmi úzkostlivém zkoumání mé osoby, okořeněném krásnými řečmi podobnými těm, které jsem právě uvedla, učinil pan de Boismorel inventuře konec a navrhl, abychom si prohlédli jeho zahradu a knihovnu. Na zahradě jsem obdivovala polohu a on mě upozornil na nádherný libanonský cedr; knihovnu jsem procházela se zájmem a označila jsem díla, ba celé sbírky, které bych si od něho ráda vypůjčila, mezi jinými Bayla a *Pojednání akademii*. Dámy nás pozvaly na určený den k obědu; šli jsme tam, a podle dvou či tří obchodníků, kteří s námi tvořili hosty, jsem dobře poznala, že dámy vybíraly společnost pro otce a se mnou nepočítaly. Pan de Boismorel se však jako minule uchýlil do knihovny a do zahrady, kde jsme příjemně rozmlouvali: přibral k nám i svého syna; byl to sedmnáctiletý mladík, dosti ošklivý a spíše podivínský než milý. Velká společnost, která přijela k večeru a na niž jsem vrhla svůj pozorovatelský pohled, se mi navzdory svým titulům nezdála nijak poutavá; dcery jakéhosi markýze, soudní radové, převor a několik starých baronek rozmlouvali s větší důležitostí, a úplně stejně plytce, jako dámy z dobročinných spolků, kostelníci a měšťané. Tyto pohledy do velkého světa, které jsem zachycovala jakoby kradmo, mi ho znechucovaly a stále víc mě připoutávaly k mému vlastnímu způsobu života.

Svatoludvíkovská Akademie

Pan de Boismorel nepromeškal jedinou příležitost udržovat známost, na niž snad zakládal nějaký záměr; dbal na to, aby věci zařídil tak, že jsme byli ve čtyřech, oba otcové a obě děti. Tak mě vzal na veřejné zasedání

Francouzské akademie o nejbližším svátku svatého Ludvíka.³¹ Tato zasedání byla tehdy dostaveníčkem vybrané společnosti a skýtala všechny kontrasty, jaké naše mravy a pošetilosti nemohly nevyvolat. Ráno v den svatého Ludvíka se v akademické kapli sloužila mše, kterou zpívali herci z Opery, a po ní pronášel nějaký řečník z vyšší společnosti chvalořeč na svatého krále. Tuto úlohu tehdy plnil abbé de Besplas;³² poslouchala jsem ho s velkým potěšením, navzdory všednosti tak ošumělého námětu; protkal svou řeč odvážnými filozofickými výpady a nepřímými satirami na vládu, které musel vyškrtnout, když řeč dával do tisku. Pan de Boismorel, který se s ním znal, marně doufal, že získá věrný opis, s nímž by mě seznámil; abbé de Besplas, vázaný ke dvoru jako almužník Monsieura, byl rád, že si mohl koupit odpuštění za svou smělost tím, že obětoval veškeré výpady, jež mu vnukla.

Večer otevíralo zasedání Akademie kolbiště krasoducham, kteří měli v království nejvyšší tituly, velmožům, kteří rádi připisovali svá jména na její seznam a ukazovali se veřejnosti v akademickém křesle, konečně milovníkům, kteří přicházeli jedny poslouchat, druhé vidět a všem se ukázat, a hezkým ženám, jež si byly jisty, že si jich všichni povšimnou.

Pozorovala jsem d'Alemberta,³³ jehož jméno, *Směsi a Úvodní rozprava* k Encyklopedii dráždily mou zvědavost; jeho drobná postava a pisklavý hlas mě přivedly k myšlence, že filozofa je lépe poznávat z jeho spisů než podle masky. Abbé Delille³⁴ tuto poznámku potvrdil, pokud jde o literáty: nevrlým hlasem přečetl rozkošné verše. Předmětem ceny byla La Harpova

31. Svátek sv. Ludvíka (25. srpna), jmeniny krále; Francouzská akademie tehdy konala slavnostní veřejné zasedání s vyhlášením cen. Perroud: šlo o 25. srpna 1775; ranní mše se zúčastnila spolu s Manon i Sophie Cannel, tehdy v Paříži, na odpolední zasedání však jít nemohla (dopis z 29. srpna 1775).

32. Perroud: Joseph-Marie Gros de Besplas (1734–1789), generální vikář v Besançonu, almužník hraběte Provence (*Monsieur*, králův bratr, pozdější Ludvík XVIII.).

33. Jean Le Rond d'Alembert (1717–1783), matematik a filozof, spoluzakladatel *Encyklopedie*, k níž napsal slavnou *Úvodní rozpravu* (1751); od roku 1772 stálý tajemník Francouzské akademie. Jeho *Směsi literatury, historie a filozofie* vycházely od roku 1753.

34. Jacques Delille (1738–1813), básník, proslulý veršovaným překladem Vergiliových *Georgik* (1770); člen Francouzské akademie od roku 1774.

Chvalořeč na Catinata, která si vítězství plně zasloužila.³⁵ Stejně prostá v Akademii jako v kostele, a jakou jsem od té doby zůstala i v divadle, nepřidávala jsem se k hlučnému potlesku, jímž se nadšeně odměňují krásné věci, a často z ješitnosti i ty, u nichž chce mít každý zásluhu, že si jich povšiml; byla jsem nanejvýš pozorná, poslouchala jsem, aniž bych se starala o přihlížející, a když mě něco dojalo, plakala jsem, aniž bych přemýšlela, zda to někomu nebude připadat podivné. Měla jsem příležitost zjistit, že to byla novinka, neboť při odchodu ze zasedání, když mi pan de Boismorel podával rámě, viděla jsem muže, kteří si mě navzájem ukazovali s úsměvem, jež jsem nebyla natolik ješitná pokládat za obdivný, který však nebyl ani nezdvořilý, a zaslechla jsem, jak se mluví o mé citlivosti. Pocítila jsem nevím jakou směs překvapení a sladkých rozpaků a byla jsem ráda, když jsem konečně unikla davu a jejich pohledům.

Pout' do Saint-Gratien

Chvalořeč na Catinata vnukla panu de Boismorel myšlenku zajímavé pouťi: navrhl mi navštívit Saint-Gratien, kde tento velký muž dožil v ústraní, daleko od dvora a poct; byla to filozofická procházka zcela podle mého gusta.

Pan de Boismorel přijel se synem v den svatého Michala,³⁶ aby si vyzvedl otce a mne; zajeli jsme do údolí Montmorency, na břehy jezera, jež je zdobí; došli jsme do Saint-Gratien a odpočívali ve stínu stromů, které Catinat vysadil vlastní rukou; po skromném obědě jsme zbytek dne strávili v rozkošném parku v Montmorency, viděli jsme domek, v němž bydlel Jean-Jacques, a užívali jsme si všech půvabů krásné krajiny, jak je člověk zakouší, když ji rozjímá s několika druhy stejným pohledem. V jedné z oněch chvil odpočinku, kdy člověk mlčky rozjímá o majestátu přírody, vy-

35. Jean-François de La Harpe (1739–1803), kritik a dramatik; jeho chvalořeč získala cenu Akademie roku 1775. – Nicolas de Catinat (1637–1712), francouzský maršál, proslulý skromností a lidstostí, strávil poslední léta v ústraní na svém statku v Saint-Gratien. Perroud: v rukopisech se dochovaly stránky, na nichž se Marie Phlipon pod názvem „Vzpomínka“ sama pokouší o chvalořeč na Catinata, a přiznává, že do ní vsadila nejlepší La Harpovy věty, které si zapamatovala.

36. Perroud: 29. září 1775. – Saint-Gratien leží v údolí Montmorency severně od Paříže, u jezera Enghien; v Montmorency žil Rousseau v letech 1756–1762 (nejprve v Ermitáži, pak v domku Mont-Louis), kde napsal *Novou Héloisu* i *Emila*.

táhl pan de Boismorel z kapsy rukopis psaný vlastní rukou a přečetl nám úryvek, který si opsal a který byl tehdy málo známý: onen příběh Montesquieu, jehož v Marseille poznal mladík, jemuž kdysi vysvobodil otce, a který se vyhýbal díkům těch, jimž prokázal dobrodiní.³⁷ Pronikla mě Montesquieuova šlechetnost, neobdivovala jsem však bezvýhradně jeho umíněnost, s níž popíral, že je milovaným osvoboditelem té rozradostněné rodiny: šlechetný člověk nikdy nehledá vděčnost; je-li však krásné vyhýbat se jejím projevům, je velké přijmout její vyjádření; myslím dokonce, že je to další služba, kterou prokazujeme velmi citlivým lidem, jimž jsme pomohli, neboť je to pro ně způsob, jak se svého dluhu zprostit.

Nelze si však myslet, že jsem se ve společnosti otce a pana de Boismorel cítila zcela volně; nebyli si osobně rovni, a to mě trápilo; mladý de Boismorel se na mě hodně díval a nelíbil se mi; zdálo se mi, že z něho mluvím spíše zvědavost než zájem; ostatně o tři či čtyři roky, o něž byl mladší, ho ode mne dělily značnou vzdáleností. Jeho otec to dobře poznal, a později jsem se dozvěděla, že jednou mému otci, tiskna mu ruku, řekl: „Ach! kdyby byl můj syn hoden vaší dcery, mohl bych se zdát podivínem, ale považoval bych se za šťastného!“ O ničem takovém jsem neměla tušení; ty rozdíl jsem ani nepočítala; cítila jsem je a ony mi bránily cokoli si představovat. V jednání pana de Boismorel jsem nacházela jednání moudrého a citlivého muže, který ctil mé pohlaví, vážil si mé osoby a takřka ochraňoval mé záliby. Jeho dopisy mu byly podobné; měly ráz mírné vážnosti a nesly pečeť ducha povzneseného nad předsudky a uctivého přátelství. Díky němu jsem byla v obraze o tom, čemu se ve světě učenců a literátů říkalo novinky. Vídala jsem ho zřídka, ale každý týden jsem od něho měla zprávy, a aby nemusel stále posílat ke mně své sluhy a já zase posla na dalekou cestu do Bercy, dával knihy, které mi byly určeny, ukládat u vrátného své sestry, paní de Favières, odkud jsem si je nechávala vyzvednout. Pan de Boismorel, který velmi miloval písemnictví a z předpojatosti si představoval, že bych měla v jeho říši působit – anebo snad také, aby mě vyzkoušel –, mě vybízel, abych si zvolila nějaký žánr a pracovala. Zprvu jsem to po-

37. Charles-Louis de Montesquieu (1689–1755), autor *Ducha zákonů*. Podle anekdoty, šířené po jeho smrti, zaplatil v Marseille tajně výkupné za otce mladého převozníka, zajatého v Tetuánu barbarskými piráty; když ho pak mladík po letech poznal, Montesquieu popíral, že by byl dobrodincem rodiny. Perroud: úryvek, který Boismorel četl, pocházel od Frérona.

kládala za poklonu; když se však k tomu znovu vracel, dal mi příležitost vyložit mu své zásady v této věci, svou velmi uváženou nechuť kdy se jakýmkoli způsobem stavět na odív a svou zcela nezištnou lásku ke studiu, které jsem chtěla nechat sloužit svému štěstí bez přispění jakékoli slávy, jež se mi zdála způsobila je jen zkalit. Když jsem mu vážně vyložila své učení, přimísila jsem ke svým úvahám verše, které se mi nabízely na hrotu pera a jejichž myšlenky byly lepší než výraz; pamatuji se, že když jsem mluvila o bozích a o tom, jak rozdělují statky a povinnosti, psala jsem:

*Mužům dráhu otevřeli
k velkým, vzácným nadáním
a nikde jim nezavřeli
cestu k vzletům nejvyšším.
Od nás, slabých, citlivých žen,
chtějí bozi jenom ctnosti;
Tito smíme následovat jen
po stezce menší strmosti.
Vám at' patří každá sláva,
k níž vás volá úděl váš;
chrám Paměti však se nám dává
v srdcích přátel – tam je náš.*

Pan de Boismorel mi někdy odpovídal týmhž jazykem; jeho verše nebyly o mnoho lepší než moje, ale ani jeden z nás jim nepřikládal větší důležitost. Jednoho dne mi přišel svěřit, že by rád u svého syna, jehož píle značně ochabovala, použil jistého prostředku, jak ho znovu povzbudit.

Ten mladík se přirozeně stýkal se svým vrstevníkem a bratrancem de Favières,³⁸ radou parlamentu v jednadvaceti letech, lehkomyšlným, jak už se

38. Perroud: Edme-Guillaume-François de Favières († 1837), později plodný autor lyrických dramát a komedií „se zpěvy“. Rada pařížského parlamentu (nejvyššího soudního dvora) si úřad zpravidla kupoval či dědil, proto jím mohl být i velmi mladý muž.

v tom věku bývá, se vši sebedůvěrou soudce, který si sebe váží pro svůj talár, aniž zná své povinnosti, se svobodou, a snad i s rodičími se nectnostmi bohatého a jediného dědice. Italská komedie a Opera zaměstnávaly oba bratrance mnohem víc než prvního Cujas a Bartolus a druhého matematika, kterou začal studovat. „Musíte,“ řekl mi pan de Boismorel, „udělat mému synovi moudré a pronikavé kázání, jaké dokážete načerpat ve své duši, které podnítí jeho sebelásku a probudí v něm šlechtná předsevzetí.“ – „Já, pane? já?“ (nemohla jsem uvěřit vlastním uším.) „A jak bych, prosím vás, mohla já kázat vašemu synovi?“ – „Zvolíte tón, jaký se vám zlíbí, sama se neukážete; podáme to jako dopis od někoho, kdo ho zná zblízka, ví o jeho výstřelcích, má o něj zájem a varuje ho před nebezpečím; já už zařídím, aby mu byl dopis doručen ve chvíli, kdy bude mít plný účinek; jen mě v tom nesmí poznat; až přijde čas, dám mu vědět, kterému lékaři bude zavázán.“ – „Ach, jen mě nikdy nejmenujte! Ale máte přece přátele, kteří by to udělali lépe než já.“ – „Myslím, že právě naopak, a prosím vás o tu laskavost.“ – „Nuže dobrá, zříkám se sebelásky, abych vám dokázala, jak ráda vám vyhovím; udělám koncept, řeknete mi o něm své mínění a opravíte jej.“

Ještě téhož večera jsem napsala dost štiplavý, trochu ironický dopis, takový, jaký jsem pokládala za vhodný, aby polechtal sebelásku a povzbudil rozum mladého muže, s nímž je třeba mluvit o jeho štěstí, chceme-li ho přivést zpět k vážným návykům. Pan de Boismorel byl nadšen a prosil mě, abych jej odeslala beze změny. Poslala jsem jej Sophii, aby jej podala na poštu v Amiens, a s dosti velkou zvědavostí jsem čekala, co mé kázání způsobí.

Anonymní dopis zaslaný mladému muži

[Dopis v rukopisu paměti není; Perroud jej po vzoru Faugèrova vydání vkládá na toto místo.³⁹]

Amiens (údajně), 31. května [1776]

39. Perroud: k této záležitosti se vztahují dopisy paní Rolandové Boismorelovi z 24. a 28. května 1776 a dopis Sophii Cannet z 31. května: „Jakmile dostaneš tento balíček, milá Sophie, prosím tě, dej co nejrychleji a nejbezpečněji na poštu dopis, který obsahuje... Je to anonymní lekce, kterou chce Mudrc oklikou dopravit svému synovi.“ Pisatel dopisu vystupuje jako muž z Amiens.

Ano, pane, na březích Sommy vás znají a milují. Hlouček upřímných obdivovatelů vašeho nadání, vašich půvabů a vaší jemnosti mě pověřil, abych vám dnes vzdal hold jejich úcty: je stálým údělem pravé zásluhy, a nepochybně jednou z jejích nejsladších odměn, že si tuto úctu dokáže získat někdy i bez vlastního vědomí. Proto jí tato spravedlivá odměna nikdy nebyla upřena: splácet ji všechna srdce jako přiznání její vlády nad nimi; ani ti nejhloupější a nejzvrhlejší ji nemohou odepřít duchu či citu. Ať si dobrý La Fontaine říká co chce, vsadil bych se, že mezi Abděřany leckdo Démokrita obdivoval;⁴⁰ a v naší zemi, pane, nejsou duchové tak otupělí výpary rašelin, abychom nedokázali rozpoznat a vychválit nenapodobitelný kolorit, lesk a lehkost mravů hlavního města, zvláště oné třídy vybraných obyvatel, v níž, jak se mi zdá, zaujímáte místo s takovou výhodou. Jeden z mých spoluobčanů kdysi s úspěchem opěvoval činy a skutky jednoho proslulého papouška:⁴¹ je mezi námi ještě nejeden autor, který by si vás mohl zvolit za svého hrdinu.

Já, jenž jsem nikdy nenasadil ke rtům hrdinskou trubku, se neodvážím povznést k tak vznešenému námětu; a kdybych, sveden jeho půvabem, zachytil některé jeho rysy, rád bych vám je podal skromnějším tónem.

Přiznávám, že bych jen stěží mlčel o dvou hlavních věcech, které rozněcují mé nadšení; ale jak bláznivý by byl podnik chválit je a postavit do plného světla! Metafyzika nepojednala o ničem jemnějším, filozofie o ničem důležitějším, výmluvnost o ničem obtížnějším. Platón by se neodvážil napsat o nich nový dialog; pochybuji, že by obratný Cicero či prudký Démostenés o nich dokázali mluvit tak, aby to odpovídalo jejich pověsti; a kdyby se nějaký nový Gorgiás dopustil té pošetilosti, viděl by, jak mu vysychají prameny. Zachovám tedy pokorné mlčení, jež sluší ubohému malému modernímu člověku, a nebudu naslouchat nerozváznému zápalu, který mi v zanícení obdivu volá: *audaces fortuna juvat*, odvážným štěstí přeje; ponechám jiným, obratnějším, péči vyzdvihnout nadání být milým, aniž by se člověk namáhal jím stát, a vzácné umění těšit se z nezávislosti tím, že den ze dne

40. Narážka na La Fontainovu bajku *Démokritos a Abděřané* (VIII, 26); obyvatelé thráckého města Abdéry, proslulí hloupostí, pokládali svého spoluobčana, filozofa Démokrita, za blázna.

41. Perroud: Gresset, který byl z Amiens. – Jean-Baptiste-Louis Gresset (1709–1777), autor žertovné básně *Vert-Vert* (1734) o papouškovi z kláštera navštívenek, který se na cestě mezi lodníky naučí klít.

množí svá pouta, a zeptám se vás jen, jaký dobrotivý génus vám udělil ty vzácné dary, jimiž jste v našich očích nevysvětlitelným úkazem. Naplněn starými naukami, kráčel jsem namáhavou cestou: váš příklad upoutal můj zrak. Zastavuji se a rozvažuji: jako člověk, který procítá a ještě se snaží zachytit prchavý obraz, jenž mizí, chci podržet své bludy; dovolte, abych je zde přehlédl.

Sotva jsem začal žít, hledal jsem, sužován žízni po štěstí, jež je nám všem společná, s neklidem vše, o čem jsem se domníval, že ji může utišit. Co se zprvu líbí, ne vždy uspokojí; rozptýlení omámí, ale nenasytí: zakusil jsem to nejednou. Běda! proč jsem nebyl tak šťastný jako tolik soudců bez vzdělání, tolik hezkých abbé bez starostí, jako tolik lidí, kteří nic nedělají! Úslužný zvyk by mi byl snad nakonec opravdu dal právo být neužitečný bez výčitek a líný beztravně; ale než jsem dosáhl té pohodlné výsady, přichystala mi rozjitřená obrazotvornost nová trápení.

Představil jsem si Minervu, jak se mi zjevuje v onom vznešeném a zároveň prostém zevnějšku, jímž se vyznačuje moudrost; její učené rady mi dosud znějí v uších, vzpomínka na ně mě bez ustání pronásleduje; naučte mě je zapomenout a podělte se se mnou o dotěrnost, s níž mě posedají.

„Chceš být šťastný,“ říkala mi Minerva, „nauč se tedy jím stát. To já jsem ti vložila do srdce onen prvotní cit, zdroj pohybu a princip života, bez něhož bys byl zůstal nehybný jako zvíře. Na jeho správné vedení máš vynakládat péči; ze správnosti chůze plyne dosažení cíle. Obklopen sobě podobnými a svou přirozeností závislý, nalezněš blaženost v hospodaření se svými náklonnostmi a ve správnosti svých vztahů. Tvůj dobře pochopený zájem – tot' heslo celé soustavy; vrcholem lidské moudrosti je však chápat své zájmy tak, jak se má. Nemysli si, že budeš šťasten sám (totiž nezávisle na štěstí sobě rovných): ve vesmíru je vše spojeno a v přírodě není štěstí nezávislého. Ty stísněné duše, které, vrženy do davu, v něm vidí vždy jen samy sebe, jsou ve věčném napětí pro nerovnováhu protisil, vždy v rozporu se vším, co je obklopuje, a v těchto únavných srážkách vyčerpávají schopnosti určené k udržování harmonie celku. V jakémkoli stroji spočívá dokonalost součástí v jejich vztahu k celku; tak i v mravní mechanice, smím-li to tak říci, je šťastný ten, kdo nejlépe zapadá do svého okolí, totiž

do svého druhu, mezi své spoluobčany a své blízké, do svého stavu, svého místa a všeho, co se k člověku ve společenském stavu váže.

Bud' milován, bud' svobodný – to je tvá povinnost i tvé dobro. Láska těch, kdo jsou ti nablízku, je zasloužená odpověď okolních částí, nezbytná pro tvou správnou rovnováhu; svoboda je užívání rozumu oproštěného od zotročujících předsudků, které jej kazí a spoutávají.

Jak sladké je být v postavení, kdy vám příroda zajišťuje oddanost všech, kdo jsou vám nablízku! V takovém jsou všichni lidé, dokud s důvěrou zůstávají v otcovském lůně. Stačí si tuto oddanost zajistit navždy, a toto dílo se vykoná samo tím, že člověk koná, co vyžadují ostatní povinnosti. Zvláštní vztahy každého jednotlivce určují různé povinnosti v podrobnostech; jsou však i obecné, od nichž nic nemůže osvobodit a které zavazují všechny. Mezi ně patří povinnost být užitečný; tu splníme tím, že se staneme schopnými. To je první dílo i ustavičné cvičení; neboť věk a okolnosti mění postavení, rozšiřují vztahy, obměňují závazky a vyžadují nové znalosti, nové schopnosti, nové ctnosti. Pěstováním svého rozumu, ducha a srdce nalezne člověk blaženost. Odsoudila jsem k nudě, k omrzlosti, k protivenstvím a neštěstím lenocha a pošetilce, kteří, pohrdající mým hlasem, zanedbávají práci; a do nicoty neužitečnosti ponořím zpět jejich duše z bláta.

Ty však, jehož volám ke štěstí, pojď pod můj posvátný štít vzdorovat útokům falešných mudrců, okoušet mír a radost. Studium a přemýšlení jsou jedinými prostředky, jak se stát něčím dobrým a něco dobrého vykonat. Vědomosti zjemňují mravy a zušlechťují lidství, záliba v práci mu dává cítit vlastní bytí. Osvícený rozum před zly chrání nebo je zmírňuje; naplněný a zaměstnaný život je osou všech radostí. I kdyby vše bylo jen mínění, i kdyby bytí bylo jen sen, nevyplývalo by z toho o nic méně, že existují pravidla, jak snít pohodlně, a mudrc by se jimi vždy řídil. Dovol, abych ti do srdce vdechla božský oheň nadšení pro krásné, čestné a pravdivé. Chladný člověk, jehož se nic nedotkne, se vždy jen plazil.

Dáš-li však přednost bláznivému rozptýlení a prchavé slávě líbit se a zářit maličkostmi dne, jdi rozmnožit počet oněch opovrhovaných nedochůdčat, kteří, pyšní na to, že hlupákům imponují vypůjčenou nádherou, den co den

šturmuji proti rozumu a zdravému smyslu a nakonec padají jeden přes druhého do řeky zapomnění za výbuchů smíchu diváků.“

Minerva při těch slovech zmizí a já zůstávám zmaten, dotčen, pohnut; začínal jsem kráčet cestou, kterou mi vytyčila, když jsem vás spatřil, jak si svižně vykračujete opačným směrem, a pocítil jsem jakousi chuť vyrazit cvalem za vámi. Přišel jsem, a jsem tu; ale jen proto, abych vás přivedl zpět.

Je zbytečné rozvádět svou fikci dál: rozumíte mi. Znáám vás dost na to, abych věřil, že máte povahu, jež dovoluje naději; viděl jsem otce, který si zaslouží sklidit sladký plod své námahy: nezklamte ani jednu, ani druhého. Napomenutí muže, který vám zůstává neznámý, vám nemá být lhostejné; mé pero vede cit a pravda; jen ony vás mají dojmout, tak jako mi jen ony nahrazují ducha a nadání.

Jak by mi lichotilo, kdybych si po mém návratu, až vás uvidím takového, jakým byste mohl být, mohl potichu říci: Přispěl jsem k jeho štěstí, ke šťastí úctyhodné rodiny, jejíž je útěchou a nadějí!

Smrt mudrce z Bercy

Pan de Boismorel mi brzy napsal a sdělil mi podrobnosti, které mě nesmírně zajímaly: přidal k věci mnoho okolností, jež ji učinily působivější; mladík byl dojat; domníval se, že autorem domluvy je slavný Duclos, a šel mu poděkovat;⁴² zklamán ve svém dohadu obrátil se na jiného přítele svého otce a neuhodl o nic lépe; nakonec však studium opět nabylo jisté vlády.

Nebylo tomu ještě příliš dlouho, když pan de Boismorel, jedá se synem za horkého dne z Bercy do Vincennes, kde mě věděl u strýce, a veza mi Delilův překlad *Georgik*, utrpěl úpal. Nedbal ho; dostavily se bolesti hlavy, přišla horečka, bezvědomí; po několika dnech nemoci zemřel v plné síle věku.⁴³ Dopisovali jsme si sotva o málo déle než osmnáct měsíců; oplakala

42. Charles Pinot Duclos (1704–1772), moralista, autor *Úvah o mravech tohoto století*, stálý tajemník Francouzské akademie. Zemřel však již roku 1772; buď autorku klame paměť, nebo měl mladík na mysli někoho jiného.

43. Perroud: viz dopis Sophii z 13. září 1776 – Boismorel zemřel toho dne. Jejich korespondence trvala přesně patnáct měsíců, od června 1775 do září 1776. Marie Phlipon mu věnovala i jakousi elegii ze září 1776, jejíž větší část poslala Henriettě Cannel.

jsem ho, myslím, hořčeji než jeho vlastní syn, a nikdy si na něho nevzpomenou bez oné bolestné lítosti, onoho citu úcty a něhy, jež provázejí památku dobrého člověka. Když můj žal trochu polevil, oslavila jsem ho románem, kterou nikdy nikdo neviděl, kterou jsem zpívala za doprovodu kytary a kterou jsem později zapomněla a ztratila. O jeho rodině jsem už neslyšela; ⁴⁴ jen když otec vykonal kondolenční návštěvu, jak se sluší, mladý de Boismorel, jemuž se říkalo Roberge, mu velmi nenuceným tónem řekl, že našel a odložil stranou, aby mu je vrátil, bude-li si to přát, mé dopisy svému otci, mezi nimiž poznal originál jisté epištoly, která mu kdysi došla. Otec dobře věděl, co se stalo; odpověděl málo a shledal, že se mladík tváří doctčeně: z čehož jsem usoudila, že je hlupák, a nijak jsem se tím netrápila; nevím, zda jsem uhodla správně.

Nedlouho nato přišla paní de Favières k otci, aby mu zadala nákup nějakých šperků či předmětů jeho oboru; byla jsem ve své malé komůrce a slyšela jsem ji ve vedlejší místnosti: „Máte, pane Phlipone, půvabnou dceru; bratr mi říkal, že ze všech duchaplných žen, které znal, měla ducha nejvíc; dejte si ale pozor, aby se nedala na krasoduchství, to by bylo odporné: nezavání trochu pedantstvím? Toho je se třeba obávat, myslím, že jsem o tom něco slyšela. Je hezká? Je na ni pěkný pohled?“ – „Tady máme,“ řekla jsem si ve svém koutě, „drzou madam, která se náramně podobá své matce. Chraň mě Bůh, abych uviděla její tvář a ukázala jí svou!“

Otec, který dobře věděl, že musím všechno slyšet, mě nezavolal, když jsem se neukázala, a hlas paní de Favières jsem slyšela jen ten jediný den.

Sestřenice Trude

O své výtečné sestřenici Trude jsem dosud řekla jen slovo. Byla to jedna z těch duší, které nebe ve své dobrotě stvořilo ke cti lidského pokolení a k útěše nešťastných: šlechetná z vrozeného popudu, milá bez vzdělání, neznala jsem u ní jiných vad než přílišnou jemnocitnost a ctnostnou hrdost. Měla by za to, že porušuje své povinnosti, kdyby jednala tak, aby někdo mohl pochybovat, že je splnila. To byl ten pravý způsob, jak zůstat napros-

⁴⁴. Perroud: paní Rolandová zapomíná, že ji mladý de Boismorel zakrátko nato navštívil (dopis sestřím Cannet z 10. listopadu 1776) a že ještě o rok později (dopis z 30. října 1777) šla s babičkou navštívit Boismorelovu matku do kláštera, kam se uchýlila.

tou obětí nejpodivínštějšího manžela. Trude⁴⁵ byl jakýsi hrubián, stejně poštilý ve svých nápadech jako prchlivý v povaze a neurvalý v jednání; obchodoval se zrcadly jako všichni Trudeové z otce na syna po několik generací, a právě jeho jsem měla tu čest mít za bratrance z matčiny strany. Činorodý povahou, pracovitý v návalech, podporovaný péčí a rozumem mírné a moudré ženy, vedl dosti dobrý dům a zásluhám své manželky vděčil za to, že byl dobře přijímán ve vlastní rodině, která by ho zavrhlá, kdyby byl sám.

45. Perroud: Jean-Louis Trude, příbuzný Marie Phlipon z matčiny strany, narozený asi 1744, ženatý od roku 1763; jeho zrcadlářský obchod byl v ulici Montmartre naproti ulici Plâtrière. Dopisy sestrám Cannet jej líčí jako podivína, poctivého, hrubého a nevzdělaného, věrného své ženě ze zbožnosti i z přirozené přimosti, a zároveň zamilovaného do sestřenice Phlipon a žárlivého. Trudeovi později zbohatli a usadili se ve Vaux u Melunu; Trude se za revoluce stal starostou obce, ale 13. června 1794 byl revolučním tribunálem odsouzen k smrti jako „kontrarevolucionář“.

VI. Přátelé, nápadníci a sňatek s Rolandem (1776–1793)

[Závěr Soukromých pamětí psala paní Rolandová ve vězení Sainte-Pélagie v prvních říjnových dnech roku 1793. Uprostřed vyprávění ji 4. října zastihla zpráva o obžalobě girondistů; další léta svého života pak už jen ve spěchu shrnula v „nástinu“, k němuž připojila několik posledních poznámek.]

Sestřenice Trude a její dům

Moje matka měla svou mladou sestřenici velmi ráda; ta ji zase nesmírně ctěla a ke mně přilnula vroucí náklonností. Dokázala mi ji, jak jsme viděli, při matčině smrti: ve dne ji zaměstnával její dům a manžel, a tak chtěla být alespoň mou noční ošetřovatelkou; přicházela zdaleka, aby tuto službu konala, a vykonávala ji bez přestání, dokud jsem byla v nebezpečí. Tato okolnost nás musela sblížit ještě víc a vídaly jsme se často. Jejím muži přišlo na mysl chodit ještě častěji, a to bez ženy; zprvu jsem ho kvůli ní snášela, přestože mě nudil, pak se mi stal nesnesitelným, a se vši ohleduplností, jíž je zapotřebí vůči paličatci, jsem mu dávala najevo, že titul příbuzného a manžela mé dobré přítelkyně nestačí k tomu, aby opravňoval jeho časté návštěvy, které se už nedaly zdůvodňovat mým stavem utrpení a nemoci, který byl následkem mého zármutku. Můj milý bratranec Trude¹ pak chodil o něco méně často, zato se u mě zabydlel na tři čtyři hodiny, ať jsem dělala cokoli, i když jsem psala a říkala mu, že spěchám; a když jsem ho rozhodně vyzvala, aby odešel – nakonec jsem mu to musela říci bez obalu –, měl doma tak špatnou náladu a strojíval své ženě takové výstupy, že mě prosila, abych měla kvůli jejímu klidu strpení. Tuto robotu jsem musela snášet

1. Perroud: Jean-Louis Trude, příbuzný Marie Phlipon z matčiny strany, se narodil asi roku 1744 a oženil se roku 1763; měl obchod se zrcadly v rue Montmartre naproti rue Plâtrière. Byl to podivín, poctivý, hrubý a bez vzdělání, věrný své ženě, a přitom zamilovaný do své sestřenice Phlipon a žárlivý na ni. Trudeovi, zbohatlí obchodem, se později usadili na venkově ve Vaux u Melunu, kde je paní Rolandová roku 1791 navštívila. Trude se za revoluce stal starostou své obce, ale revoluční tribunál ho 13. června 1794 odsoudil k smrti jako „kontrarevolucionáře“; jeho žena ho dlouho nepřežila.

hlavně v neděli a o svátcích; když bylo hezky, utíkala jsem z domu a scházela se s jeho ženou u svých starých příbuzných, protože přijmout ji u sebe na chvíli spolu s ním neznamenal vidět ji, nýbrž být svědkem scén, jaké jí její morous nikdy neopomněl udělat. V zimě jsem se chopila jiného prostředku: hned po obědě jsem dala své služce volno, ta mě zamkla na dva západy a za trojí závoru a já zůstávala úplně sama a v klidu až do osmi večer. Trude přišel, nenašel nikoho, kdo by mu odpověděl, přišel znovu a někdy se procházel dvě hodiny kolem domu, v dešti nebo ve sněhu, aby vyčkal chvíle, kdy bude moci vejít. Dát se zapírat, když jsem skutečně byla doma a měla někoho u sebe, bylo takřka nemožné; zavřít mu dveře docela, přimět otce, aby se s tím člověkem rozešel (což by bylo nesnadné, neboť neměl děti a otec považoval za vhodné si ho hýčkat), znamenalo dojít až k té krajnosti, již se jeho žena bála, zřící se našeho přátelství a vystavit ji novým ústrkům.

Neznám nic horšího, než mít co dělat s bláznem: není na něj jiné pomoci než ho svázat, všechno ostatní je zbytečné. Tento protivný bratranec byl pro mě pravou metlou a největším důkazem toho, jakou cenu má jeho žena, je, že jsem se dokázala zdržet a nevyhodit ho oknem; jenže on by se vrátil půdou. Buďme však spravedliví: Trude nebyl bez jakési poctivosti; byl spíš blázen než hlupák a zdálo se, že ví, kam až může ve svých výstřednostech zajít beztrestně; jeho hrubá řeč nikdy nebyla neslušná, a jestliže se věčně prohřešoval proti způsobům a rozumu, nikdy neurazil cudnost ani stud. Když s námi jeho žena šla na procházku, špehoval nás, a jestliže nás oslovil nebo pozdravil jakýkoli muž, byl neklidný a zuřivý, dokud se nepřesvědčil, kdo to mohl být. Snad si někdo myslí, že žárlil na svou ženu; do jisté míry to byla pravda, ale mnohem víc žárlil kvůli mně. Navzdory podivnostem svého postavení se u paní Trude mírnost snoubila s veselostí: jeden den plakala a druhý den si zvala přátele; čas od času pořádala hostinu a tyto rodinné stolování končily jednou dvakrát za zimu tancem. Její sestřenice byla vždy hrdinkou slavnosti a její muž byl pak několik dní milější.

U ní jsem se seznámila se dvěma lidmi, o nichž se chci zmínit. Jedním byl abbé Bexon,² malý hrbáček plný vtipu, velký přítel Françoise de Neufchâteau a Massona de Morvilliers, autor dějin Lotrinska, které neměly velký úspěch, jehož pera, stejně jako pera několika jiných, používal Buffon k přípravě materiálů a náčrtů, jimž pak dodával svůj rukopis a svou barvu. Bexon, podporovaný Buffonem, svým ochráncem, a několika urozenými paními, jejichž příbuzné poznal v Remiremontu, svém rodišti a sídle kapituly šlechticů-kanovnic, se stal velkým kantorem pařížské Sainte-Chapelle. Vzal k sobě matku a sestru, které by poskytly látku k celé epizodě, kdybych měla chuť psát epizody, jež s věcí nutně nesouvisejí. Chudák zemřel příliš brzy pro blaho své velké černoooké sestry, která se šaněla po ctitelích a ráda ukazovala svá krásná ramena. Navštívil mě dvakrát u otce a byl tak unesen, když našel na mém stole Xenofónu ve foliu, že mě ve svém extatickém nadšení chtěl obejmout. Protože k tomu podle mého názoru nebylo důvodu, uklidnila jsem ho svým chladem tak dokonale, že už jen vtipkoval bez vytržení, a pak jsem ho viděla už jen u sestřenice.

Druhým byl počestný Gibert:³ vážných mravů, nekonečně vlídný ve způsobech, mladě oženěný se ženou, která měla víc půvabu než mírnosti a jejíž ctnost se platila nevrostlostí; měl s ní jediného syna, jehož výchově se oddané věnoval. Byl zaměstnán ve správě pošt a několik volných chvil věnoval hudbě a malířství. Gibert měl všechny rysy muže spravedlivého a pravdivého a nikdy je nezapřel. Jeho chyby jsou chybami úsudku: přátelství je u něho jakýmsi fanatismem a člověk je v pokušení jeho omyly respektovat a litovat ho pro ně.

Gibert byl od dětství spjat s mužem, k němuž choval stejně úcty jako oddanosti; při každé příležitosti vychvaloval jeho zásluhy s upřímností člověka, který se pokládá za méněcenného, a byl hrdý, že je jeho přítelem. Gibert si přál se se mnou seznámit, přišel s manželkou k otci, já jsem jim návštěvu

2. Perroud: abbé Bexon se narodil roku 1748 v Remiremontu a zemřel v Paříži 15. února 1784. Byl spolupracovníkem Buffonovým na Přírodopisu a roku 1777 vydal první svazek Dějin Lotrinska. Bydlel tehdy u Trudeových, kde ho Marie Phlipon poznala (dopis Sophii Cannet z 28. července 1777). Roku 1779 se stal kanovníkem Sainte-Chapelle, roku 1781 jejím velkým kantorem.

3. Perroud: známost s Gibertem pochází rovněž z léta 1778. Gibert byl tehdy prostým úředníkem pošt; v květnu 1792 ho Roland dal jmenovat spolu s Boscem správcem tohoto velkého úřadu. Do jeho venkovského domu v Monceaux jezdila paní Rolandová roku 1792 za ministerstva svého muže občas odpočívát. V srpnu 1793 byl s Boscem z vedení pošt odstraněn.

oplatila; a protože spolu nechodívali často, přicházel čas od času sám. Přijímala jsem ho vždy ráda a s vyznamenáním a časem jsme uzavřeli opravdové přátelství. Gibert mi brzy začal vyprávět o svém fénixovi; zdálo se, že nebude šťasten, dokud se jeho přítel a já nebudeme navzájem obdivovat; nakonec nás svedl dohromady u sebe při obědě. Uviděla jsem muže, jehož přehnaná prostota hraničila s nedbalostí; mluvil málo, nikomu se nedíval do očí a bylo by nesnadné ho posoudit po jediném setkání tomu, kdo by o něm nikdy neslyšel; a přiznávám, že přes svou zvláštní zálibu ve skromném vystupování jsem u tohoto muže shledala tón tak pokorný, že bych ho byla ochotně vzala za slovo, pokud jde o něj samého. Protože mu však nechyběl úsudek ani jisté znalosti, byl mu člověk o to vděčnější, když je dal zahlédnout, a nakonec mu, stejně jako Gibert, přičítal mnohem víc, než jich skutečně měl. Jeho žena, nevýrazná, ale citlivá, připomínala vždy, když se dívala, jak její muž mluví, Vergiliovo *intentique ora tenebant*. A přece není docela obyčejnou bytostí ten, kdo dokáže takto oklamat i ty, kdo se s ním stýkají, o míře svých skutečných zásluh: musí být v něčem velký, přinejmenším v přetvářce; a jestliže mu okolnosti dají důvod dohnat ji v důležitých záležitostech tak daleko, jak je to jen možné, může se z falešného mudrce, jenž si přivlastnil úctu, stát zločincem na účet svých současníků. Dějiny o tom v budoucnu rozhodnou.

Gibertova přítele jsem vídala málo; opouštěl výnosné místo, a dokonce i Francii, aby se usadil ve Švýcarsku, kam ho táhla záliba ve venkovském životě a kam ho volala svoboda. Nechme ho odjet: vrátí se až příliš. Tak jsem poznala Pache, neboť je třeba ho jmenovat, o něm je tu řeč.⁴ Uvidíme, jak ho Gibert po více než deseti letech přivedl ke mně a seznámil s mým mužem, který ho pokládal za muže nejvyšší poctivého, ohlásil ho jako takového ve chvíli, kdy jeho hlas mohl založit pověst, a stal se příčinou jeho vstupu do ministerstva, kde páchal jen hlouposti, jež mu vynesly postup na radnici, kde nyní schvaluje jen hrůzy.

4. Jean-Nicolas Pache (1746–1823), syn švýcarského vrátného v Paříži, byl původně vychovatelem v rodině maršála de Castries a úředníkem námořní správy; odešel do Švýcarska a vrátil se za revoluce. Roland ho roku 1792 vzal k sobě na ministerstvo vnitra; v říjnu 1792 se stal ministrem války, přidal se k Hoře a v únoru 1793 byl zvolen pařížským starostou. Za jeho úřadování proběhlo i povstání 31. května – 2. června 1793, jež svrhlo girondisty. Perroud jeho životopis podává v prvním svazku svého vydání.

Paní Trude si živě přála vykonat cestu k příbuzné, kterou měla ráda; šlo o nepřítomnost čtrnácti dnů nebo tří týdnů. Její muž viděl nevýhodu v tom, že by obchod zůstal tak dlouho bez zastoupení; jinak mu však věc připadala proveditelná, jestliže svolím občas přicházet a uprostřed dne zaujmout toto místo. Sestřenice si přála, abych jí tu laskavost prokázala; vyslovit mi to stačilo, abych pochopila, že nemohu odmítnout, a moje přátelství k ní se bez váhání propůjčilo. Chodila jsem tedy sedmkrát nebo osmkrát od poledne do šesti zastupovat paní Trude v jejím krámě; její muž, rozradostněný a pyšný, se choval velmi dobře, obstarával záležitosti venku a zdálo se, že plně oceňuje mou ochotu. Bylo psáno, že přes svůj odpor k obchodu budu v životě aspoň prodávat brýle a hodinková skla. Postavení to nebylo příjemné: Trude bydlel v rue Montmartre blízko rue Tiquetonne, kde má být ještě dnes jeho nástupce; nedovedu si představit nic pekelnějšího než hluk vozů, jež tam věčně rachotí a jež bylo slyšet do dokořán otevřeného krámu; byla bych tam ohluchla, jako je dnes hluchá moje ubohá sestřenice. Opusťme její smutnou domácnost, jejíž osud ještě uvidíme, a vzpomeňme na mou druhou příbuznou.

Salon slečny Desportes a hosté z Indie

Chodila jsem ke slečně Desportes jednou nebo dvakrát týdně, v den, kdy pravidelně scházela svou společnost. Měla bych tu obrazy k malování, kdyby za to předlohy stály; ale kdybych vylíčila radu u Châteletu jako malého Mopinota, který si dělal nárok na ducha svými epigramy; pobožného pana de La Presle, dobráka, jehož jedinou vadou bylo, že byl žlučovitý a jansenista; vdovu, která skrývala zálibu v rozkoších pod snadnou zbožností, jako paní de Blancfumé; bohatého starého mládence, příliš odporného, než abych ho jmenovala; dobráka rozšafného a pravidelného jako hodiny, jako byl úředník Baudin, a spoustu dalších osob různých odstínů a bez větší ceny, byla bych jen promrhala své barvy a svůj čas.

Ráda jsem však potkávala otce Rabbeho,⁵ oratoriána velmi jemného ducha, ctihodného pro svůj věk a milého pro uhlazenost své mysli, a doktora Costa, provensálského lékaře, který si liboval v napodobování Perraulta, aniž by postavil Louvre,⁶ a který mluvil o manželství špatně asi tak, jako se ďábel šklebí před kroupkou.

Slečna Desportes zdělila po matce jemnocit a hrdost, umění zhodnocovat svůj malý majetek obchodem, aniž se zdálo, že se o něj stará, a jednat s bohatými nebo titulovanými soukromníky, kteří se na ni obraceli, tónem důvěry a rovnosti. Protože je však takový způsob obchodu, jenž se udržuje čilou chamtivostí, opravdu cizí, viděla, jak se jí dědictví dále tenčí, a nakonec obchodu zanechala a značně omezila své výdaje.

Její povaha, její mravy, tón slušnosti, jenž u ní vládl, a náklonnost, kterou mi projevovala, vzbudily v mé matce přání, abych se s ní stýkala; často mě tam posílala. Základem společnosti byl piket na zápis, zatímco ostatní členové hovořili a pracovali; slečna Desportes mě dost často posadila ke hře, kterou jsem neměla ráda, myslím, aby tak cvičila mou povolnost; ale pomoc spoluhráče a dovolení smát se mé roztržitosti mi to cvičení usnadňovaly.

Musím teď nechat vstoupit na scénu také jednoho starce, který přijel z Pondichéry a jehož jsem skoro rok vídala často a se zájmem. Můj otec poznal, nevím jak, myslím, že obchodně, a pak přijímal jako přítele propuštěného důstojníka, který se stal úředníkem bez místa a jmenoval se Demontchéry; byl to muž šestatřicetiletý, s uhlazenými způsoby, citlivým tónem a s půvaby, jaké dává zvyk společnosti a snad i vrchol galantnosti. Demontchéry se ucházel o přízeň mého otce, ale k matce vcházel zřídka, protože ta by nesnesla dvoření. Otevřeně mi projevoval úctu, vážnost atd. a ctižádost ucházet se o mou ruku, jestliže mu štěstí přestane být nepříznivé. Štěstí ho poslalo rovnou do Indie; dával o sobě zprávy a netajil se přáním úspěchů, jež by mu dovolily vrátit se ve výhodném postavení. Ale jako pouhý kapi-

5. Perroud cituje dopis Sophii Cannel: „Je to šedesátiletý muž, hrdý a lstivý Provensálec, v morálce přísný a až přehnaně strohý, a přece ve způsobech povolný a příjemný; jansenista podle formy, ve skutečnosti muž laskavý.“ Otec Rabbe zamýšlel Marii Phlipon provdat a mezitím si s ní přes svůj jansenismus vyměňoval veršiky. Za teroru byl zatčen.

6. Claude Perrault (1613–1688), lékař a zároveň architekt, autor slavné východní kolonády Louvru; bratr pohádkáře Charlese Perraulta.

tán sipáhů a příliš velký kavalír, než aby se vyznal v tom, jak nabývat majetku, nebyl myslím příliš daleko, když se po sedmi letech nepřítomnosti vrátil a spěchaje k mému otci, zastihl mě dva týdny vdanou. Nevím, co se s ním stalo, ani co by ve mně vzbudil, kdybych byla měla na něj myslet.

Během svého pobytu v Pondichéry se seznámil s jistým panem de Sainte-Lette, jedním ze členů tamní rady, a svěřil mu dopisy pro mého otce, když rada Sainte-Letta roku 1776 vyslala do Paříže kvůli jakési důležité záležitosti. Sainte-Lettovi bylo přes šedesát let;⁷ byl to muž, jehož v mládí svedly z cesty živost ducha a prudkost vášní a který v Paříži promrhal své jmění. Odebral se do Ameriky, zůstal v Louisianě a třináct let tam řídil obchod s divochy; odtud ho osud zavál do Asie, byl zaměstnán ve správě v Pondichéry a snažil se tam nashromáždit prostředky, aby mohl jednou žít nebo zemřít ve Francii se svým přítelem z mládí, panem de Sévelinges, o němž ještě něco povím. Vážný a slavnostní hlas, jemuž zkušenost a neštěstí dodávaly zvláštního přízvuku a jež nesl snadný projev cvičeného ducha, mě na Sainte-Lettovi zaujal hned při prvním setkání. Demontchéry mu o mně vyprávěl; to mu nejspíš vnuklo přání se se mnou seznámit. Otec ho přijal dobře, já jsem ho uvítala s ochotou, protože mě brzy zaujal; jeho společnost mi byla velmi příjemná, on vyhledával mou, a po celou dobu svého pobytu neminuly čtyři nebo pět dní, aby mě nenavštívil.

Lidé, kteří mnoho viděli, se vždy dobře poslouchají, a ti, kdo mnoho cítili, vždycky viděli víc než jiní, i kdyby byli cestovali méně než Sainte-Lette. Měl ten druh vědění, jaký dává spíš zkušenost než knihy; byl méně učenec než filozofem, uvažoval podle lidského srdce a z mládí si uchoval zálibu v lehké poezii, v níž napsal pěkné věci. Dal mi několik svých kousků, já jsem mu ukázala některá ze svých snění a on mi několikrát prorockým, totiž přesvědčeným tónem opakoval: „Slečno, marně se tomu bráníte, nakonec napíšete nějaké dílo!“ – „Tedy pod cizím jménem?“ odpovídala jsem mu. „Protože spíš bych si ukousala prsty, než abych se stala spisovatelkou.“

7. Perroud: Sainte-Lette byl roku 1768 vyslán obyvateli Louisiany, aby protestoval proti jejímu postoupení Španělsku; toto posláni mu zachránilo život, neboť Španělé ostatní odpůrce následujícího roku popravili. Byl to muž nesmírné tělesné síly a bystrého ducha, který prý předvídal mohutný rozmach anglických kolonií v Americe. V dopisech Marie Phlipon se poprvé objevuje 11. ledna 1776; do Indie se vrátil 11. listopadu 1776 a zemřel tam roku 1778.

Pan Roland de La Platière

Sainte-Lette se u mého otce setkal s osobou, s níž jsem se seznámila před několika měsíci a která měla mocně zasáhnout do mého osudu, třebaže jsem to tehdy vůbec netušila. Už jsem řekla, že Sophie, víc rozptylovaná společenskými zvyklostmi než já, v nich zdaleka nenacházela prospěch; několikrát mi vyprávěla o jednom zasloužilém muži, kterého jeho úřad poutal k Amiensu a který chodil často k její matce, když pobýval ve svém sídle;⁸ to však nebývalo příliš často, protože každou zimu jezdil do Paříže a v létě často podnikal delší cesty. Uváděla ho proto, že v bezvýznamném davu, jímž byla obklopena, s potěšením rozlišovala jedince, jehož poučný rozhovor jí připadal stále nový, jehož přísné, ale prosté způsoby vzbuzovaly důvěru a který, třebaže ho neměli všichni rádi, protože jeho přísnost, občas kousavá, se mnohým nelíbila, byl obecně vážen. Sophie mu také vyprávěla o své dobré přítelkyni; ostatně v její rodině se o ničem jiném nemluvilo než o důvěrnosti a stálosti klášterního přátelství, které s léty nabývalo jaksi účtyhodného rázu; konečně viděl můj portrét, který paní Cannel vystavila na čestném místě. „Pročpak mě s tou dobrou přítelkyní neseznámíte?“ říkával často. „Jezdím každý rok do Paříže, nedostanu k ní dopis?“ Tohoto vytouženého pověření se mu dostalo v prosinci 1775.⁹ Nosila jsem ještě smutek za matkou a byla jsem v onom sladkém zasmušení, jež následuje po prudkém žalu. Kdokoli přišel od Sophie, nemohl nebýt dobře přijat. „Tento dopis ti odevzdá,“ psala mi má dobrá přítelkyně, „filozof, o němž jsem se ti několikrát zmínila, pan Roland de La Platière, muž osvícený, čistých mravů, jemuž lze vytknout jen jeho velký obdiv ke starověkým autorům na úkor novějších, které podceňuje, a slabost, že příliš rád mluví o sobě.“

Tento portrét je méně než náčrt, ale rys byl přesný a dobře zachycený. Uviděla jsem muže něco přes čtyřicet let, vysoké postavy, nedbalého v držení těla, s onou toporností, jakou dává zvyk pracovní; jeho způsoby však byly prosté a nenucené, a aniž měly světský lesk, spojovaly zdvořilost dobře vy-

8. Perroud: totiž v Amiensu, kde byl Roland – neboť o něho jde – od roku 1767 inspektorem manufaktur. Perroud podrobně rozebral jejich první styky v letech 1776–1778, jež předcházejí velké krizi roku 1779 mezi dívkou a více než čtyřicetiletým inspektorem.

9. Perroud: poprvé se Roland u Marie Phlipon představil přesně 11. ledna 1776.

chovaného muže s vážností filozofa. Hubenost, pleť občas nažloutlá, čelo už řídce porostlé vlasy a velmi odkryté nenarušovaly jeho pravidelné rysy, jen je činily spíš úctyhodnými než svůdnými. Ostatně nesmírně jemný úsměv a živý výraz rozvinuly jeho fyziognomii a dávaly jí vyniknout jako docela nové tváři, když se rozehlál při vyprávění nebo při představě něčeho, co mu bylo příjemné. Jeho hlas byl mužný, jeho řeč úsečná, jako u člověka, kterému nevystačí dech na dlouho; jeho projev, plný věcí, protože měl hlavu plnou myšlenek, zaměstnával spíš ducha, než aby lichotil uchu; jeho sloh býval místy pikantní, ale drsný¹⁰ a bez harmonie. Kouzlo hlasu je vzácný půvab, a myslím, že velmi mocný na smysly; nezávisí jen na jakosti zvuku, vyplývá také z oné jemnosti citu, která obměňuje výrazy a mění přízvuk.

Vyrušili mě, aby mi oznámili, že jsem zahrnuta do obžaloby Brissotovy,¹¹ spolu s mnoha jinými poslanci, které právě znovu zatkli. Tyrani jsou v koncích; myslí si, že zaplní propast otevřenou před nimi, když do ní svrhnou poctivé lidi; ale padnou za nimi. Nebojím se jít na popraviště v tak dobré společnosti; je hanbou žít uprostřed zločinců.

Odešla tento sešit a budu pokračovat v jiném, jestliže mi to dovolí.

*V pátek 4. října, v den narozenin mé dcery, které je dnes dvanáct let.*¹²

[Osmý sešit.]

Tato krása hlasového ústrojí, velmi odlišná od jeho síly, není častější u řečníků, kteří mluví z povolání, než v davu, z něhož se skládá společnost. Hledala jsem ji v našich třech národních shromážděních a u nikoho jsem ji nenašla dokonale; ani Mirabeau se svým imponujícím kouzlem vznešené-

10. Perroud: Brissot, který Rolanda tehdy ještě neznal, o něm roku 1787 napsal: „Jeho sloh drsný, ale energický...“ Roland, trochu dotčen, si na to Boscovi stěžoval; paní Rolandová se tu na onu drobnou příhodu zřejmě rozpomíná.

11. Perroud: šlo o zprávu, kterou 3. října 1793 přednesl v Konventu jménem Výboru pro veřejnou bezpečnost André Amar a na jejímž základě Konvent obžaloval 41 svých členů v čele s Brissotem, potvrdil postavení mimo zákon dvaceti uprchlíků a dal zatknout dalších 74 poslanců; byla to hromadná proskripce Girondy. Paní Rolandové se tyto dekrety, týkající se jen poslanců, přímo netýkaly, zpráva ji však na jednom místě uváděla. Jacques-Pierre Brissot byl spolu s dalšími girondisty popraven 31. října 1793.

12. Eudora Roland, jediné dítě Rolandových, se narodila v Amiensu 4. října 1781. Po matčině zatčení ji ujal přítel rodiny Bosc; později se provdala za Pierra-Léona Champagneux.

ho přednesu neměl lichotivé zabarvení ani nejpříjemnější výslovnost. Clermontové se jí blížili víc. – Kde tedy byl váš vzor? mohl by se mě někdo zeptat. Odpověděla bych jako onen malíř, kterého se ptali, kde bere ten půvabný výraz, jímž obdařoval hlavy vytvořené svým štětcem: „Tady uvnitř,“ říkával a kladl si prst na čelo; já bych si jej položila na uši. Do divadla jsem chodila málo, ale zdálo se mi, že tam je tuto přednost stejně těžké najít. Larive, snad jediný, koho lze uvést, nechával ještě něco na přání. Když jsem na prahu dospívání zakoušela ono vzrušení, jaké mladým osobám našeho pohlaví působí radost z toho, že se líbí, bývala jsem dojata zvukem vlastního hlasu a potřebovala jsem ho upravovat, abych se líbila sama sobě. Chápu, že vybraná citlivost Řeků je vedla k tomu, aby přikládali velkou cenu všem složkám umění řeči; chápu také, že sansculottismus vede k pohrdání těmito půvaby a přivádí nás k divoké hrubosti, stejně vzdálené úsečnosti Spartánů v jejich smysluplné řeči jako výmluvnosti půvabných Athéňanů.

Konec pana de La Blancherie

Ale kdysi jsme nechali La Blancherieho¹³ v Orléansu nebo kdesi jinde; je třeba s touto postavou skoncovat. Vrátil se krátce po matčině smrti, dozvěděl se o té události, když ji přišel navštívit, a projevil údiv a bolest, které mě dojaly a potěšily. Přišel mě pak několikrát navštívit a já ho vídala se zájmem. Otec, který si v těch počátcích ukládal za povinnost zůstat u mě, kdykoli někdo přišel, shledal, že úloha duenny není zábavná a že by pro něj bylo pohodlnější zakázat přístup každému, kdo neměl věk dost vážný, aby ho v jeho očích zprostil přítomnosti a dovolil mu nechat mě se služkou a sama se sebou. Oznámil mi, že hodlá La Blancherieho požádat, aby už nechodil; neodpověděla jsem ani slovíčkem, přestože mě to trochu mrzelo; myslela jsem na zármutek, který mu podle mého soudu ten zákaz způsobí, a rozhodla jsem se mu ho zmírnit tím, že mu jej sdělím sama, neboť otcův způsob mě nechával obávat se, že by jej podal urážlivě. Budme upřímní:

13. Mammès-Claude-Catherine Pahin de La Blancherie (1752–1811), literát a nápadník Marie Phlipon, o němž paměti vyprávěly v předchozí kapitole. Roku 1779 založil časopis *Correspondance générale pour les sciences et les arts* (známý též jako *Nouvelles de la République des lettres et des arts*, vycházel do roku 1787) a zároveň jakési „muzeum“ s přednáškami, veřejným čtením a výstavami obrazů; sám si přitom dal titul „generální agent korespondence pro vědy a umění“.

La Blancherie mě zajímal a představovala jsem si, že bych ho mohla milovat; pracovala na tom, myslím, jen hlava, ale byla už na cestě. Napsala jsem tedy krásný dopis, který La Blancherieho propouštěl, bral mu veškerou naději na odpověď, ale neměl zničit naději, že se mi líbil, jestliže si ji dělal.

Když byl takto led prolomen, otevřela se cesta melancholickým a sladkým myšlenkám, jimiž moje štěstí nebylo nijak jinak rušeno. Sophie přijela do Paříže; strávila tu nějaký čas s matkou a se sestrou Henriettou, která, jsouc nyní na naší úrovni díky letům, jež jsme získaly, a klidu, jehož nabyla, se také stala mou dobrou přítelkyní. Půvaby její živé obrazotvornosti všude sršely jiskrami a oživovaly přátelské kruhy, jichž byla součástí. Chodívala jsem často do Lucemburské zahrady s přítelkyněmi slečny d'Hangard; tam jsem potkala La Blancherieho: uctivě mě zdravil a já mu pozdrav oplácela s jistým pohnutím. „Ty toho pána tedy znáš?“ zeptala se mě jednoho dne slečna d'Hangard, která jeho pozdrav nejprve vztáhla na sebe. – „Ano, a ty?“ – „Ale jistě; jenže jsem s ním nikdy nemluvila. Stýkám se se slečnami Bordenave,¹⁴ a on požádal o ruku té mladší.“ – „Je tomu dávno?“ – „Rok, půl roku, možná osmnáct měsíců; našel způsob, jak se uvést do domu, chodil tam čas od času a nakonec se vyznal; ty slečny jsou bohaté, mladší je hezká; on nemá ani vindru a hledá dědičku, protože, jak se dozvěděly, podobně požádal o ruku ještě jiné osoby z jejich známosti; odbyli ho; říkáme mu nápadník jedenácti tisíc panen. Odkud ho znáš ty?“ – „Viděla jsem ho často na koncertech paní L'Épine.“ A kousla jsem se do rtů a zbytek si nechala pro sebe, velmi dotčena tím, že jsem si myslela, že mě miluje muž, který o mou ruku bezpochyby žádal jen proto, že jsem byla jedináček; ještě víc dotčena tím, že jsem mu napsala krásný dopis, jehož nebyl hoden. Látka k rozjímání, abych příště cvičila svou opatrnost!

Uplynulo několik měsíců, když jednoho dne přišel malý Savojard a řekl mé služce, že s ní kdosi někde chce mluvit; vyjde ven, vrátí se a řekne mi, že ji pan La Blancherie pověřil, aby mě úpěnlivě prosila, abych ho přijala. Byla neděle, čekala jsem své příbuzné. „Ano,“ odpověděla jsem jí, „ať přijde, ale hned; když vás čeká nedaleko domu, jděte za ním a přiveďte ho.“ La Blancherie přichází; seděla jsem u krbu. „Neodvažoval jsem se, slečno,

14. Poznámka paní Rolandové: „Jejich otec byl velmi známý chirurg, člen Akademie věd.“

přijít k vám od toho zákazu, který jste mi dala; nesmírně jsem si přál s vámi mluvit a nemohu vám vyjádřit, co ve mně vyvolal ten drahý a krutý dopis, jež jste mi tehdy napsala. Mé postavení se od té doby změnilo; mám nyní plány, jimž byste nemusela zůstat cizí.“ Hned mi vyložil myšlenku kritického a mravoučného díla v dopisech v duchu *Spectatora*¹⁵ a vybízel mě, abych takto pojednala o několika námětech. Nechala jsem ho mluvit a nepřerušovala ho; ještě jsem i čekala, když udělal malou pauzu, aby odříkal svůj růženec až do konce. Když všechno řekl, promluvila jsem já a klidně a zdvořile jsem mu podotkla, že jsem se postarala, abych ho sama vyzvala, aby přestal s návštěvami, protože city, které mému otci vůči mně vyjevil, mě vedly k domněnce, že mu na pokračování těch návštěv záleží, a chtěla jsem mu tímto úmyslem projevit svou vděčnost; že v mém věku se živost obrazotvornosti plete skoro do všech záležitostí a někdy jim mění tvář, ale že omyl není zločin a že jsem se ze svého vzpamatovala příliš ochotně, než aby se jím musel zabývat; že obdivuji jeho literární plány, aniž se na nich mohu jakkoli podílet, stejně jako na plánech kohokoli jiného; že se omezují na přání úspěchu všem autorům světa, a tedy i jemu ve všech oborech; že jsem svolila ho přijmout jen proto, abych mu to řekla a aby se napříště zdržel jakéhokoli podobného pokusu; a že ho proto prosím, aby svou návštěvu tímto ukončil. Údiv, bolest, rozrušení, všechno, co se v takovém případě sluší, se už chystalo rozvinout; zarazila jsem to tím, že jsem La Blancheriemu řekla, že nevím, zda se slečny Bordenave a jiné, na něž se obrátil zhruba v téže době, vyjádřily o něm se stejnou upřímností, ale že moje je bezmezná a že rozhodnutí, která vyjadřuje, nepřipouštějí vysvětlování. Téže chvíle jsem vstala, udělala pukrle a ono gesto ruky, jímž se ukazuje ke dveřím těm, koho si přejeme vidět odcházet. Právě přicházel bratranec Trude – nikdy jsem jeho drsnou tvář neviděla s větší radostí; La Blancherie se mlčky vzdálil. Už jsem ho nikdy neviděla; ale kdo od té doby neslyšel o generálním agentovi korespondence pro vědy a umění?

15. The Spectator, anglický mravoučný list Josepha Addisona a Richarda Steela (1711–1714); ve Francii 18. století vznikla řada jeho napodobenin.

Sévelinges, Besançon a Vincennes

Když je tento mimo scénu, vraťme se k Sainte-Lettovi a Rolandovi. Byli jsme na konci léta 1776; za osm nebo devět měsíců jsem pana Rolanda viděla několikrát: jeho návštěvy nebyly časté, ale byly dlouhé, jako bývají u lidí, kteří nikam nechodí, aby se ukázali, nýbrž protože se jim tam líbí, a proto se zdrží, jak dlouho mohou. Jeho poučný a upřímný rozhovor mě nikdy nenudil a on rád viděl, že ho posloucháme se zájmem; to je věc, kterou umím velmi dobře, i s těmi, kdo jsou méně vzdělaní než on, a která mi možná vynesla ještě víc přátel než výhoda, že se sama umím vyjadřovat s jistou lehkostí. Poznala jsem ho po jeho návratu z Německa; nyní se chystal na cestu do Itálie a v přípravách, jimiž se rozumní lidé před dlouhou nepřítomností obvykle zaměstnávají, vybral si mě za uschovatelku svých rukopisů, jež by mi připadly, kdyby se mu přihodilo neštěstí. Tento projev zcela zvláštní úcty mě živě dojal a přijala jsem ho s díky. V den svého odjezdu obědval u mého otce se Sainte-Lettou; při loučení mě požádal o dovolení, aby mě mohl políbit, a nevím proč, ale tuto zdvořilost mladá dívka nikdy nepovolí bez ruměnce, i když je její obrazotvornost klidná. „Máte štěstí, že odjíte,“ řekl mu Sainte-Lette svým vážným a slavnostním hlasem, „ale pospěšte si s návratem, abyste mohl požádat o totéž!“

Za Sainte-Lettova pobytu ve Francii ovdověl jeho přítel pan de Sévelinges; ¹⁶ Sainte-Lette se za ním vypravil do Soissons, kde sídlil, aby s ním sdílel jeho bolest, a přivezl ho do Paříže, aby ho rozptýlil. Přišli mě navštívit spolu. Sévelingesovi bylo dvaapadesát let; byl to nepřilíš zámožný šlechtic, zastával na venkově finanční úřad a pěstoval literaturu jako filozof, který zná její slasti.

Když jsem se s ním takto seznámila, zůstala jsem s ním ve styku i po odjezdu Sainte-Letta, který, jak říkal, nacházel jisté potěšení v myšlence, že jeho přítel, když on opouští Francii, nepřijde o výhodu dopisovat si se mnou; dokonce mě požádal o svolení, aby mu mohl předat, aby mi je o

16. Perroud: M. de Sévelinges d'Espagne, výběrčí tabákové daně v Soissons, pětapadesátiletý otec dvou synů důstojníků. S Marií Phlipon vedl roku 1777 čilou korespondenci, jejímž prostředníkem byl i kanovník Bimont; Perroud ji nazývá „románem dost nevinným, který se však mohl stát nebezpečným“. Zašla tak daleko, že Marie Phlipon v květnu 1779, když se zavazovala Rolandovi, pokládala za svou povinnost mu ji poctivě vyznat; téhož měsíce dala Sévelingesovi dopisem sbohem.

něco později vrátil, několik rukopisů, které jsem mu, jak jsem řekla, svěřila. Ten zajímavý stařec se nalodil, možná popáté nebo pošesté v životě. Vřed na hlavě, který ho už dříve trápil, se mu otevřel na moři. Přijel do Pondichéry nemocen a zemřel tam šest týdnů po návratu. O jeho smrti jsme se dozvěděli od Demontchéryho. Sévelinges ho hluboce oplakával; psal mi čas od času a jeho dopisy, stejně krásně napsané jako příjemně pojaté, mi působily velkou radost; nesly ráz mírné filozofie a melancholické citlivosti, k nimž jsem vždycky velmi tíhla. Povšimla jsem si v té souvislosti, že Diderot docela výstižně řekl, že velký vkus předpokládá velký rozum, jemné smysly a povahu poněkud melancholickou.

Můj otec, jehož dobré sklony se nenápadně kazily, usoudil, že je dost zbytečné dělat duchaplnosti, které stojí poštovné: svěřila jsem se se svým zármutkem malému strýčkovi,¹⁷ který mi dovolil, abych si dala Sévelingesovy dopisy posílat na jeho adresu; znal ho, protože ho viděl u nás. Mé rukopisy se mi vrátily s několika kritickými poznámkami, na něž jsem byla velmi pyšná, neboť jsem si nepředstavovala, že by mé výtvořky zasluhovaly posouzení; v mých vlastních očích to byla snění, dost rozumná, ale obyčejná, o věcech, které podle mne musel znát každý; nemyslela jsem, že by měly jinou zásluhu než tu zvláštnost, že je napsala mladá dívka. Dlouho jsem si o sobě uchovávala tu nejúplnější prostodušnost; bylo zapotřebí běhu revoluce, ruchu veřejných záležitostí, proměnlivosti mého postavení a častého srovnávání v obrovském davu a mezi lidmi váženými pro své zásluhy, abych si všimla, že stupínek, na němž jsem stála, není příliš přeplněný. Ostatně, a spěchám to poznamenat, dokázalo mi to mnohem spíš ubohost lidského rodu v mé zemi, než aby to ve mně vzbudilo vysoké mínění o sobě samé. Nechybí duch – toho je na ulici plno; chybí správnost úsudku a síla charakteru. A přece bez těchto dvou vlastností nepoznávám to, co lze nazvat člověkem. Věřu, Diogenés měl pravdu, když si vzal lucernu! Ale revoluce ji může nahradit; neznám přesnějšího měřítka ani lepšího prubířského kamene.

Akademie v Besançonu vypsal jako soutěžní téma otázku: Jak by výchova žen mohla přispět k tomu, aby se muži stali lepšími. Moje obrazotvor-

17. Kanovník Bimont, bratr matky paní Rolandové, kanovník kolegiální kapituly v zámku Vincennes; paměti o něm vyprávěly v předchozích kapitolách.

nost se dala do pohybu, chopila jsem se pera a napsala jsem rozpravu, kterou jsem poslala anonymně a která, jak se dá čekat, nebyla shledána hodnou ceny. Nenašla se žádná, jež by té pocty dosáhla. Téma bylo vypsáno znovu a nevím, co z toho příštího roku vzešlo.¹⁸ Vzpomínám si však, že když jsem se o té látce chtěla rozepsat, pocítila jsem, že je nesmyslné určovat způsob výchovy, který by nesouvisel s obecnými mravy, jež závisejí na vládě, a že nelze chtít reformovat jedno pohlaví druhým, nýbrž zlepšit lidský rod dobrými zákony. Říkala jsem tedy dobře, jaké by podle mého názoru ženy měly být, ale dodávala jsem, že je takovými lze učinit jen v jiném řádu věcí. Tato myšlenka, jistě správná a filozofická, nesměřovala k cíli akademie; uvažovala jsem o problému, místo abych ho řešila.

Poslala jsem tu rozpravu panu de Sévelinges, ale až poté, co jsem ji odeslala do Besançonu. Sévelinges mi učinil poznámky jedině ke slohu; moje hlava mezitím vychladla, shledala jsem své dílo co do podstaty nesmírně vadným a pobavila jsem se tím, že jsem napsala kritiku, jako by bylo od někoho jiného, komu bych se chtěla pořádně vysmát.

Tomu se dá říkat lechtat se, aby se člověk zasmál, nebo si dávat facky, aby si zahřál tváře; jistě se však člověk sám se sebou nesměje upřímněji a nevinněji. Na oplátku mi Sévelinges ukázal akademickou rozpravu vlastní výroby o schopnosti řeči, kterou zaslal Francouzské akademii a o níž mu d'Alembert napsal krásný dopis. Bylo v tom díle, pokud si vzpomínám, mnoho metafyziky a trochu strojenosti. Šest měsíců, rok i déle uplynulo v této duchaplné korespondenci, uprostřed níž však nacházely místo rozličné myšlenky. Sévelinges se zdál znepokojen mým postavením a nudil se o samotě: hodně uvažoval o půvabech příjemného soužití a já je shledávala nesmírně cennými; dlouze jsme o tom rozmlouvali; nevím dobře, co z toho vyplynulo v jeho hlavě, ale podnikl cestu do Paříže a představil se u mého otce inkognito, jako by šlo o obchod. Nejzábavnější bylo, že jsem ho nepoznala, ačkoli jsem ho přijímala já. Ale nesmírně zahanbený výraz, s nímž ode mne odešel, mě zarazil a probudil ve mně vzpomínku na jeho rysy:

18. Perroud: šlo o cenu za výmluvnost na rok 1777; rozprava Marie Phlipon se zachovala v besançonské knihovně. Podle Faugèrovy poznámky se soutěže zúčastnilo devět uchazečů, mezi nimi Bernardin de Saint-Pierre; jeho práce, práce slečny Phlipon a jedné neznámé dámy byly ve zprávě akademie velmi lichotivě zmíněny, ale protože žádná plně neodpovídala zadání, byla soutěž odložena. Cenu nakonec získal hrabě Costa, kapitán ve službách sardinského krále.

když odešel, shledala jsem, že se mu ten neznámý velice podobal, a z jeho dopisů jsem se brzy ujistila, že to skutečně byl on. Tato zvláštnost na mne udělala dojem, který nedovedu popsat, a velmi nepříjemný; naše korespondence ochabla a později ustala, jak ještě povím.

Jezdila jsem občas do Vincennes; kanovnický příbytek mého strýce byl velmi hezký, procházky okouzlující, jeho společnost milá; ale ačkoli měl tu výhodu, že mu dům dobře vedla slečna d'Hannaches, začínal pociťovat, že je třeba jí to platit snášením všech výstupů, rozmarů a hloupostí staré panny s nároky. Zámek ve Vincennes obývala řada osob, jimž dvůr poskytoval byt z milosti: tu starý královský cenzor Moreau de La Grave; tam bel esprit, právě ta paní de Puisieux; dál jistá hraběnka de Laurencin; o kus níž vdova po důstojníkovi, a tak dále; nepočítaje královského poručíka Rougemonta,¹⁹ kterého proslavil Mirabeau a jehož uhrovitý obličej a drzá hloupost z něj dělaly tu nejodpornější směs. Rota invalidů, jejíž důstojnické manželky patřily do společnosti, tvořila se vším tím lidem a s kapitulou, nepočítaje vězně v donjonu, šest set obyvatel v samotném obvodu zámku. Strýce přijímali všude, často se nikde neukazoval a u sebe vídal jen malý počet lidí. Ale po návratu z procházky se večer obvykle zastavovalo v pavilonu u mostu do parku, kde se scházely ženy. Tam bych ještě našla obrazy k malování, kdybych na ně měla čas; ale hodiny mě ženou, cesta, jež mi zbývá, je velmi dlouhá, a tak přeskakují mnoho věcí snožmo. Bylo by přece jen co hezkého povídat o plesech v aleji Zlodějů, o dostizích hraběte d'Artois, o bláznovstvích Séguina, pokladníka vévody orléanského, jehož svátek (Séguinův) se slavil osvětlením a který krátce nato zkrachoval; a o příjemných procházkách v lese a o krásném výhledu z horní části parku na Marnu, pro nějž jsme přelézali proluku ve zdi; a o lesních poustevnících, tak malebně usazených, v jejichž kostele byl obraz vzácný pro umění a zvláštní námětem, na němž bylo vidět tisíce d'áblů, jak trýzní zatracence na tisíc způsobů; a o mém čtení se strýcem, zvláště o Voltairových tragédiích, z nichž jsme jednoho dne každý po řadě deklamovali několik rolí, když v okamžiku největšího patosu slečna d'Hannaches, která tiše předla, začala svým pisklavým hlasem křičet na slepice, a my jsme ji měli chuť poslat za

19. Perroud: guvernér (velitel) Vincennes. Proslavil ho Mirabeau, který byl ve vincennském donjonu vězněn v letech 1777–1780 na základě zatykače (lettre de cachet) a psal tam o Rougemontovi s krajním opovržením.

nimi; a o těch kulhavých koncertech po večeri, kdy na stole, který právě sklidili, sloužila pouzdra od rukávnicků za pulty dobrému kanovníkovi Ba-reuxovi, jenž v brýlích nechával vrčet svou basu, zatímco já škrábala na housle a strýc falešně troubil na flétnu. Ach, k těm milým scénám se ještě vrátím, nechají-li mě žít; ale je třeba vrátit se domů, ovšem až poté, co promluvím o jistém chvástalovi, který si udělal jméno.

Nástin toho, co by mi ještě zbývalo pojednat, jako poslední dodatek k pamětem

Rukopisy, které mi pan Roland zanechal,²⁰ mi ho během osmnácti měsíců, které strávil v Itálii, pomohly poznat lépe, než by to dokázaly časté návštěvy. Byly to cestopisy, úvahy, plány děl, anekdoty, které se týkaly jeho osoby; silná duše, přísná poctivost, důsledné zásady, vědění a vkus se v nich projevovaly bez zastírání.

Narodil se v zámožnosti, ve staré rodině, která vynikala v soudnictví svou bezúhonností,²¹ a ještě mladý viděl, jak se jmění rozplývá, jednak pro nepořádek, jednak pro přemíru výdajů. Byl nejmladší z pěti bratrů, které přiměli k duchovní dráze, a v devatenácti letech opustil sám a bez pomoci ot-covský dům, aby se nemusel zavázat ani svěcením, ani obchodu, k němuž cítil stejný odpor. Hned napoprvé se dostal až do Nantes, kde vstoupil k jednomu rejdaři, aby se vyučil různým věcem, s úmyslem odplout do In-die. Všechno bylo ujednáno, když přišlo chrlení krve a lékaři mu zakázali moře, nechce-li na něm zahynout; odebral se tedy do Rouenu, kde mu pan

20. Poznámka paní Rolandové: „Poslední sešit jsem zanechala ve Vincennes; chystala jsem se mluvit o Caracciolim, kterého jsem tam viděla u kanovníka a jehož Listy, vydávané pod jménem Ganganelliho, zaznamenaly jistý úspěch, ačkoli byly často jen opakováním jeho samého v četných drobných spisech. Kdybych však měla sledovat věci takto krok za krokem, čekala by mě dlouhá práce, na niž už nemám dost života; omezují se na nástin.“ – Perroud: Louis-Antoine de Caraccioli (1721–1803), plodný autor, vydal roku 1775 „Zajímavé listy papeže Klementa XIV. (Ganganelliho)“, které si však sám vymyslel.

21. Perroud: Rolandova rodina pocházela z Thizy v Beaujolais a od konce 17. století sídlila ve Villefranche, hlavním městě této malé provincie. Otec byl radou bailliažního soudu v Beaujolais; když roku 1747 zemřel, byly jeho záležitosti v takovém nepořádku, že nejstarší syn přijal dědictví jen s výhradou soupisu a musel k jeho vypořádání prodat všechny statky kromě domu ve Villefranche a statku Clos. Sám Roland odešel z domova podle Perrouda přesně v osmnácti letech, roku 1752.

Godinot, jeho příbuzný a inspektor manufaktur, nabídl, aby vstoupil do tohoto oboru správy; rozhodl se k tomu, brzy vynikl svou činorodostí a pracovitostí a nakonec získal užitečné postavení. Cesty a studium dělily jeho čas a naplňovaly jeho život. Před odjezdem do Itálie přivedl k mému otci svého nejmilejšího bratra,²² benediktina, tehdy převora koleje Cluny v Paříži; byl to muž duchaplný, mírných mravů a laskavé povahy. Chodil mě občas navštěvovat a sděloval mi zápisky, které mu bratr posílal, jak cestoval a zaznamenával svá pozorování; to jsou ty zápisky, které Roland po návratu rozdělil do dopisů a dal vytisknout; tisk svěřil přátelům, které měl v Dieppe, a jeden z nich, blázen do italštiny, ještě přehnal italská místa tím, že jich přidal.²³ Tomuto dílu plnému věcí chybí jen lepší zpracování, aby bylo první mezi cestopisy po Itálii. Přepracovat je patřilo k našim plánům od chvíle, kdy jsme spojeni; ale já jsem chtěla také vidět Itálii, a čas a události nás strhly jiným směrem.

Zasnoubení a útočiště v klášteře

Když se pan Roland vrátil,²⁴ našla jsem v něm přítele; jeho vážnost, mravy a zvyky, zcela zasvěcené práci, mě vedly k tomu, že jsem ho pokládala takřka za bytost bez pohlaví nebo za filozofa, který existuje jen skrze rozum. Vznikla jakási důvěra, a z potěšení, které u mne nacházel, si postupně vytvořil potřebu chodit stále častěji. Bylo tomu téměř pět let, co jsem ho znala, když mi vyznal něžné city; nezůstala jsem k nim lhostejná, protože jsem si jeho osoby vážila víc než kohokoli, koho jsem do té doby poznala; ale všimla jsem si, že on sám ani jeho rodina nejsou lhostejní ke všem vnějším okolnostem. Řekla jsem mu upřímně, že jeho ucházení je mi ctí a že bych mu ráda vyhověla, ale že se nepokládám pro něj za dobrou partii; vyložila jsem mu pak bez výhrad stav našeho domu: byl zruinován; díky účtům, o něž jsem si nakonec vzala na sebe otce požádat, s nebezpečím, že

22. Perroud: Pierre Roland, benediktin, převor koleje Cluny v Paříži, od roku 1778 převor a farář v Longpont (u Monthéry).

23. Perroud: přítelem, který dohlížel na tisk a vložil do díla svou italštinu, byl Michel Cousin, královský advokát bailliažního soudu v Caux. Šlo o *Lettres écrites de Suisse, d'Italie, de Sicile et de Malte* (Dopisy psané ze Švýcarska, Itálie, Sicílie a z Malty), datované 1780.

24. Perroud: koncem roku 1777 nebo začátkem roku 1778. Pokud jde o „téměř pět let“ známosti, Perroud poznamenává, že přesněji šlo o tři roky; sňatek se konal 4. února 1780 a celé toto období je dnes dobře známo z jejich milostné korespondence z let 1777–1780.

upadnu v nemilost, jsem zachránila pět set liber ročního důchodu, které spolu s mým šatstvem tvořily všecken zbytek onoho zdánlivého jmění, v němž jsem byla vychována. Můj otec byl mladý; jeho poklesky ho mohly strhnout k tomu, že nadělá dluhy, jež by nemožnost je splatit učinila potupnými; mohl se špatně oženit a přidat k těmto neštěstím děti, které by nosily mé jméno v bídě atd. atd. atd. Byla jsem příliš hrdá, než abych se chtěla vystavit nepřízni rodiny, která by nepovažovala spříznění se mnou za čest, nebo velkomyslnosti manžela, jemuž by přineslo jen trápení; radila jsem panu Rolandovi, jak by to mohl učinit cizí člověk, aby mne pustil z hlavy. Setrval, byla jsem dojata a svolila jsem, aby u mého otce podnikl potřebné kroky; protože se však raději vyjadřoval písemně, bylo ujednáno, že se svěří až dopisem, až se vrátí do svého sídla, a zbytek jeho tehdejšího pobytu v Paříži jsme se vídali každý den; pokládala jsem ho za bytost, s níž mám spojit svůj osud, a připoutala jsem se k němu. Jakmile se vrátil do Amiensu, napsal otcí, aby mu vyložil svá přání a záměry.

Otcí připadal ten dopis suchý; neměl rád Rolandovu strohost a pramálo stál o to, mít za zetě přísného muže, jehož pohledy mu připadaly jako pohledy cenzora; odpověděl mu tvrdě a nezdvořile a všechno mi ukázal, když už odpověď odeslal. Hned jsem se rozhodla. Napsala jsem panu Rolandovi, že událost až příliš ospravedlnila mé obavy, pokud jde o otce, že mu nechci způsobit další příkoří a že ho prosím, aby se svého záměru vzdal. Oznámila jsem otcí, co mě jeho jednání přimělo učinit; dodala jsem, že se po tom všem nebude divit, že zvolím nový způsob života a odejdu do kláštera. Protože jsem však věděla o jeho několika naléhavých dluzích, nechala jsem mu podíl stříbra, který mi patřil, aby je mohl vyrovnat; najala jsem si malý byt u Congrégation²⁵ a usadila jsem se tam v ústraní, pevně rozhodnuta omezit své potřeby na své příjmy. Učinila jsem tak. Mohla bych podat velmi pikantní podrobnosti o tomto stavu, v němž jsem poprvé začala užívat prostředků silné duše. Přísně jsem si rozpočítala výdaje, s tím, že jsem si odkládala na dárky pro služebnictvo domu. Brambory, rýže, fazole vařené v hrnci s několika zrnky soli a trochou másla střídaly moje jídla a tvořily mou kuchyni, aniž mi zabíraly mnoho času.

25. Perroud: 6. listopadu 1779 se uchýlila do kláštera sester Notre-Dame (Congrégation), kde jako dítě strávila rok, a zůstala tam až do svatby 4. února 1780.

Vycházela jsem dvakrát týdně: jednou, abych navštívila své prarodiče, podruhé, abych šla k otci, dohlédla na jeho prádlo a odnesla, co bylo třeba mu spravit... Ostatní čas, zavřená pod svou „sněhovou střechou“, jak jsem ji nazývala, neboť jsem bydlela blízko nebe a byla zima, a aniž jsem chtěla udržovat pravidelnou společnost s dámami penzionářkami, jsem se oddávala studiu a obrňovala své srdce proti nepřízni osudu; mstila jsem se osudu, který mi štěstí upíral, tím, že jsem si je zasluhovala. Každý večer ke mně na půl hodiny přicházela citlivá Agathe; sladké slzy přátelství provázely výlevy jejího srdce. Procházka po zahradě v hodinách, kdy se všichni uchýlili do svých pokojů, byla mou osamělou procházkou; odevzdanost moudrého ducha, mír dobrého svědomí, povznesenost charakteru, který se vysmívá neštěstí, ony pracovité návyky, jež nechávají hodiny tak rychle ubíhat, jemný vkus zdravé duše, která v pocitu vlastní existence a vlastní hodnoty nachází náhrady, jež jsou prostému davu neznámé, to byly mé poklady. Nebyla jsem vždy bez melancholie, ale ta měla své kouzlo; a jestliže jsem nebyla šťastná, měla jsem v sobě všechno, čeho bylo ke štěstí třeba, a mohla jsem být hrdá, že se dovedu obejít bez toho, co mi jinak chybělo. Pan Roland, užaslý a zarmoucený, mi dál psal jako muž, který mě nepřestal milovat, ale kterého otcovo jednání ranilo; po pěti nebo šesti měsících přijel a vzplanul, když mě znovu uviděl u mříže, kde jsem si přesto uchovala tvář blahobytu. Chtěl mě z té klauzury vyvést, znovu mi nabídl ruku a dal mě naléhavě přemlouvat, abych ji přijala, svým bratrem benediktnem.

Hluboce jsem uvažovala o tom, co mám udělat. Nezasťírala jsem si, že muž mladší než pětáctýřicet let by nečekal několik měsíců, aby mě přiměl změnit rozhodnutí, a přiznávám, že právě to srazilo mé city na míru, v níž nebylo nic z iluze; na druhé straně jsem uvážila, že tato vytrvalost, rovněž velmi rozvážná, mě ujišťuje, že si mě cení, a že jestliže překonal svou citlivost vůči vnějším nepříjemnostem, jež mohlo spojení se mnou přinést, mohu si být o to jistější úctou, kterou nebude těžké ospravedlnit. Konečně, je-li manželství, jak jsem si myslela, přísným poutem, spolkem, v němž žena obvykle přebírá odpovědnost za štěstí obou, nebylo lépe uplatnit své schopnosti a svou odvahu v tomto čestném úkolu než v osamění, v němž jsem žila?

Manželství a léta v Amiensu

Mohla bych tu rozvést úvahy, myslím velmi moudré, které mě přiměly k rozhodnutí; a přece jsem tehdy neučinila všechny, které mi okolnosti mohly vnuknout, ale které dovoluje postřehnout jen zkušenost. Stala jsem se ženou opravdu dobrého člověka, který mě miloval tím víc, čím lépe mě poznával. Vdaná v celé vážnosti rozumu, nenašla jsem nic, co by mě z ní vytrhlo; oddala jsem se s plností spíše nadšenou než vypočítavou. Tím, že jsem hleděla jen na blaho svého druha, jsem si všimla, že mému vlastnímu něco chybí; ani na okamžik jsem nepřestala vidět ve svém muži jednoho z nejváženějších lidí na světě, jemuž jsem mohla být hrdá, že patřím; ale často jsem cítila, že mezi námi chybí rovnost, že převaha panovačné povahy spolu s převahou dvaceti let věku navíc činí jednu z těch dvou nadřazeností přebytnou. Jestliže jsme žili v ústraní, prožívala jsem někdy hodiny, jež bylo těžké přečkat; jestliže jsme chodili do společnosti, měli mě tam rádi lidé, z nichž, jak jsem pozorovala, by se mě někteří mohli dotknout příliš: ponořila jsem se se svým mužem do práce, což byl jiný výstřelek, který měl své nevýhody; zvykla jsem ho na to, že se beze mne neobešel v ničem na světě a v žádné chvíli, a unavila jsem se.

[Ctím svého muže, miluji ho, jako citlivá dcera zbožňuje ctnostného otce, jemuž by obětovala i svého milého; ale našla jsem muže, který mohl být tím milým,²⁶ a přestože jsem zůstala věrna svým povinnostem, moje upřímnost nedokázala skrýt city, které jsem jim podřizovala. Můj muž, nesmírně citlivý, jak v lásce, tak v sebelásce, nemohl snést myšlenku sebe-menšího otřesu své vlády; jeho obrazotvornost se zatemnila, jeho žárlivost mě podráždila, štěstí od nás prchlo; zbožňoval mě, já se mu obětovala a byli jsme nešťastní. Kdybych byla svobodná, následovala bych ho všude, abych mu ulehčila v zármutku a potěšila ho ve stáří: duše, jako je moje, nenechává své oběti nedokonané. Ale Roland se rozhořčuje nad myšlenkou oběti, a jakmile jednou ví, že ji pro něho přináším, jeho štěstí je zničeno: trpí tím, že ji přijímá, a nemůže se bez ní obejít. Rozvinutí toho všeho i

26. Perroud uvádí, že celou pasáž v hranatých závorkách vypustil Bosc ve svém vydání z roku 1795 a obnovena byla až roku 1864 ve vydáních Daubanově a Faugèrově. Mužem, o němž je řeč, byl girondistický poslanec François Buzot (1760–1794), jemuž paní Rolandová psala z vězení své milostné dopisy.

toho, jak jsem strávila léta, která tomu předcházela, by poskytlo velké světlo k poznání lidského srdce a velká ponaučení citlivým lidem.]

První rok mého manželství uplynul celý v Paříži, kam Rolanda povolali intendant obchodu, kteří chtěli vydat nové řády pro manufaktury; Roland s nimi bojoval ze všech sil, se zásadami svobody, které nesl všude s sebou. Dával tisknout popisy některých řemesel, které vypracoval pro Akademii, a čistopisem přepisoval své rukopisy o Itálii; udělal ze mne svou písárku a korektorku; tuto úlohu jsem plnila s pokorou, které se nemohu ubránit smíchu, když si ji připomenu, a která se zdá skoro neslučitelná s tak vycvičeným duchem, jaký jsem měla; ale plynula z mého srdce; ctíla jsem svého muže tak upřímně, že jsem snadno předpokládala, že vidí lépe než já, a tolik jsem se bála stínu na jeho tváři, on tak lpěl na svých názorech, že jsem teprve po dost dlouhé době nabyla odvahy mu odporovat.

Navštěvovala jsem tehdy kurz přírodopisu a kurz botaniky;²⁷ to bylo jediné a pracné rozptýlení od mých povinností písárky a hospodyně, neboť jsme bydleli v zařízeném hotelu, protože naše bydliště nebylo v Paříži, a když jsem zpozorovala, že choulostivému zdraví mého muže nesvědčí každá kuchyně, starala jsem se o to, abych mu jídla, která mu prospívala, připravovala sama. Strávili jsme čtyři roky v Amiensu; stala jsem se tam matkou a kojila jsem, aniž jsem přestala sdílet práci svého muže, který se ujal značné části nové Encyklopedie.²⁸ Kabinet jsme opouštěli jen kvůli procházkám za městem; založila jsem herbář pikardských rostlin a studium vodní botaniky dalo vzniknout Umění rašeliníka. Časté nemoci mi působily obavy o Rolandův život: moje péče mu nebyla neúčinná a stala se novým poutem; miloval mě pro mou oddanost, já se k němu poutala dobrem, které jsem mu prokazovala.

27. Perroud: šlo o kurz, který v Královské zahradě (Jardin du Roi) přednášel Antoine-Laurent de Jussieu; tam se Rolandovi seznámili s Boscem a sprátelili se s ním. Louis-Augustin Bosc d'Antic (1759–1828), přírodovědec, zůstal jejich nejvěrnějším přítelem, za teroru se ujal jejich dcery a roku 1795 vydal první vydání těchto pamětí.

28. Metodická encyklopedie (Encyclopédie méthodique) nakladatele Panckouckeho, uspořádaná podle oborů; Roland pro ni na základě smlouvy z 31. prosince 1780 zpracovával Slovník manufaktur. Perroud dodává, že Rolandovi přijeli do Amiensu koncem února 1781 a odjeli odtud 25. srpna 1784 do Villefranche, když byl Roland jmenován inspektorem v Lyonu.

V Itálii poznal mladého muže, jehož mírné a poctivé duše si velmi vážil a který, když se s ním vrátil do Francie a oddal se studiu medicíny, se stal naším zvláštním přítelem. Je to Lanthenas,²⁹ kterého bych si vážila víc, kdyby revoluce, ten prubířský kámen lidí, když ho vrhla do veřejných záležitostí, neodhalila slabost jeho charakteru a jeho průměrnost. Má soukromé ctnosti, ale bez svůdných půvabů; mému muži velmi vyhovoval svou mírností a velmi se k nám oběma připoutal; měla jsem ho ráda, jednala jsem s ním jako s bratrem a také jsem mu tak říkala. [Jeho oddanost a jeho poctivost se dlouho nezapřely. Chtěl s námi bydlet, Roland s tím souhlasil; já jsem se tomu postavila, protože jsem usoudila, že tak úplná oběť u muže jeho věku a s náklonností, kterou projevoval, v sobě skrytě zahrnuje myšlenku odplaty, kterou mi mé zásady zakazovaly a které by ode mne ostatně nedosáhl. Byl to dobrý a něžný bratr, ale pro mé srdce nemohl být ničím jiným, a tento cit mě činil tím svobodnější a upřímnější v důvěrnosti, jež mezi námi třemi vznikla. Lanthenas, zřejmě jako obyčejní lidé, spokojení s tím, co mají, dokud jiní nedostanou víc, zpozoroval, že nezůstávám necitelná; stal se nešťastným a žárlivým; nic nečiní člověka tak mrzutým, ba i nespravedlivým; cítila jsem to a byla jsem příliš hrdá, než abych ho šetřila; vzdálil se tím zuřivější, protože si představoval to nejhorší; i jeho názory dostaly nový nádech; srdce mu nedovolilo být krvelačným jako montagnardi, ale už nechtěl vidět věci jako já, a tím méně jako ten, koho jsem podle jeho pozorování milovala; chtěl se postavit mezi pravici, jejíž vášně odsuzoval, a levici, jejíž výstřelky nemohl schvalovat; byl méně než nic a dal se pohrdat oběma stranami.]

Za mého pobytu v Amiensu se Sophie provdala za rytíře de Gomiecourt, který žil šest mil odtud jako statkář na svém panství. Henriette, která milovala pana Rolanda a jejíž rodina ji s ním chtěla provdat, hlasitě schválila, že dal přednost mně, s onou dojemnou upřímností, jež cítí její povahu, a s onou šlechetností duše, pro niž ji lidé milují. Provdlala se za starého pana de Vouglans, který ovdověl a jemuž zpovědník i lékař poradili, aby se zno-

29. François-Xavier Lanthenas (1754–1799), lékař, za revoluce Rolandův spolupracovník na ministerstvu vnitra a poslanec Konventu. Perroud upozorňuje, že je to jediné místo paměti, kde se paní Rolandová o Lanthenasovi, jenž v její korespondenci a životě zaujímal tak velké místo, vyslovuje; Bosc roku 1795 pasáž zmínil (Lanthenas tehdy ještě žil) a úplně byla vydána teprve roku 1864. Závorky vyznačují Perroudem obnovený text.

vu oženil, přestože mu bylo 75 let.³⁰ Obě jsou vdovy: Sophie se opět stala pobožnou; má napadené plíce, je velmi churavá a je třeba se bát o její život, nezbytný pro dvě hezké děti. Rozdíl v našem založení, co do povahy a názorů, spolu se vzdáleností a zaneprázdněním naše přátelství uvolnily, aniž je přetrhly. Henriette, svobodná, stále živá a srdečná, mě navštívila v mém zajetí a chtěla zaujmout mé místo, aby mi zajistila záchranu.³¹

Roland si na počátku našeho manželství přál, abych se se svými dobrými přítelkyněmi vídala málo; podrobila jsem se jeho přání a svobodu stýkat se s nimi častěji jsem si vzala zpět, teprve když čas vzbudil v mém muži dost důvěry, aby ho zbavil veškeré obavy ze soupeření o náklonnost. Bylo to nemoudré; manželství je vážné a přísné; jestliže citlivé ženě odejmete sladkosti přátelství s osobami jejího pohlaví, ubíráte jí nezbytnou potravu a vystavujete ji nebezpečí. Kolik by se toho dalo o této pravdě rozvést!

Villefranche, Lyon a Clos La Platière

Roku 1784 jsme přešli do lyonské generality; usadili jsme se ve Villefranche, v otcovském domě pana Rolanda, kde ještě žila jeho matka, stará jako století, a jeho nejstarší bratr, kanovník a rada.³² Mohla bych vylíčit mnoho obrazů mravů malého města a jejich vlivu; domácích strastí života komplikovaného soužitím se ženou úctyhodnou svým věkem a hroznou svou náladou, a mezi dvěma bratry, z nichž mladší měl vášeň pro nezávislost a starší zvyk a předsudky vlády.

Dva zimní měsíce jsme bydlívali v Lyonu, který jsem dobře poznala a o němž bych mohla mnoho vyprávět. Město nádherné svou polohou a stavbami, kvetoucí svými manufakturami a obchodem, zajímavé svými starožitnostmi a sbírkami, oslnivé svým bohatstvím, na něj žáril i císař Josef, a

30. Pierre-François Muyart de Vouglans (1713–1791), známý právník, autor spisů o trestním právu; Perroud opravuje, že mu bylo jen 71 let, a uvádí, že zemřel 16. března 1791.

31. Perroud odkazuje na dopisy paní Rolandové Buzotovi ze 3. a 6. července 1793 a na Henriettiho vlastní vyprávění o tomto posledním setkání obou přítelkyň. Henriette přišla zřejmě v prvních dnech věznění v Sainte-Pélagie – a na Rolandovu prosbu, tedy na prosbu muže, kterého před dvaceti lety milovala. Podle tradovaného podání nabízela, že si s vězenkyní vymění šaty, aby mohla uprchnout.

32. Perroud: Dominique Roland, kanovník-kantor kolegiátní kapituly ve Villefranche a rada-klerik bailliažního soudu; byl gilotinován v Lyonu 22. prosince 1793, tedy až po smrti paní Rolandové.

které se ohlašovalo jako skvělé hlavní město, dnes nesmírný hrob, v němž se svíjejí oběti vlády stokrát ukrutnější než sám despotismus, na jehož troskách povstala.³³

Na podzim jsme jezdívali na venkov, a po smrti paní de La Platière, mé tchyně,³⁴ jsme tam trávili většinu roku. Farnost Theizé, dvě míle od Villefranche, kde leží Clos La Platière, je kraj s vyprahlou půdou, ale ještě skvělý svými vinicemi a lesy: je to poslední vinařská oblast před vysokými horami Beaujolais. Tam se mé prosté záliby uplatnily ve všech podrobnostech venkovského hospodářství, které dává život; tam jsem k úlevě svých sousedů uplatnila některé nabyté znalosti; stala jsem se vesnickým lékařem, o to milovanějším, že poskytoval pomoc, místo aby požadoval odměnu, a že radost z užitečnosti činila jeho péči milou. Jak snadno dává venkovan důvěru tomu, kdo mu prokazuje dobro! Říká se, že není vděčný; pravda je, že jsem nežádala, aby mi byl kdokoli zavázán, ale měli mě rádi, a když jsem odjížděla, plakali pro mne. Zažila jsem také zábavné výjevy a dobré ženy si pro mne někdy přišly z tři nebo čtyř mil daleko s koněm, aby mě prosily, abych šla zachránit před smrtí někoho, koho lékař opustil. Svěho muže jsem roku 1789 vyrvala smrti při strašlivé nemoci, z níž by ho předpisy doktorů bez mého dohledu nevysvobodily. Strávila jsem dvanáct dní bez spánku, aniž jsem se svlékla, šest měsíců v úzkostech a zmatcích nebezpečného zotavování, a nebyla jsem ani nachlazená, tolik sil dává srdce a tak zdvojnásobuje činorodost.

Revoluce

Přišla revoluce a zapálila nás; jako přátelé lidstva a ctitelé svobody jsme věřili, že přichází obrodit lidský rod, zničit potupnou bídu té nešťastné třídy, nad níž jsme se tak často rozněžňovali; přivítali jsme ji s nadšením. Naše názory popudily v Lyonu mnoho lidí, kteří, zvyklí na obchodní počty,

33. Lyon se v létě 1793 vzbouřil proti Konventu; po dvouměsíčním obléhání byl 9. října 1793 dobyt a následovaly hromadné popravy. Paní Rolandová psala tyto řádky v době obléhání či krátce po pádu města.

34. Perroud uvádí, že zemřela v listopadu 1790 a že pobyty paní Rolandové na statku Clos byly od té doby krátké, neboť v polovině února 1791 odjela do Paříže, vrátila se až počátkem září a v polovině prosince se tam odebrala natrvalo; přesnější by bylo říci, že delší pobyty na Clos se datují od roku 1787, kdy kanovník postoupil Rolandovi užívání statku.

necháпали, že by někdo z filozofie vyvolával a tleskal změnám, jež byly dobré jen pro druhé; už tím samým se stali nepřáteli pana Rolanda: od té doby si ho jiní cenili tím víc. Zvolili ho do první obecní rady;³⁵ vynikl v ní svou neoblomnou přímostí, začali se ho bát a pomluva se na jedné straně dala do pohybu, zatímco ho na druhé bránila náklonnost nebo nestrannost. Jako vyslanec pro zájmy města u Ústavodárného shromáždění přijel do Paříže a strávili jsme tam téměř rok; jinde jsem vyprávěla, jak jsme tam poznali několik členů tohoto shromáždění a přirozeně se spojili s těmi, kdo stejně jako my nemilovali svobodu kvůli sobě, nýbrž kvůli ní samé, a kdo dnes s námi sdílají osud společný téměř všem jejím zakladatelům i opravdovým přátelům lidstva, jako byli Dión, Sókratés, Fókión a tolik jiných ve starověku, Barnevelt a Sidney v novějších dobách.³⁶

Můj muž se mnou podnikl cestu do Anglie v roce 84 a do Švýcarska v roce 87; poznala jsem v obou zemích zajímavé osobnosti. S několika z nich jsme zůstali ve styku: ještě před necelým rokem jsem měla zprávy od Lavatera, slavného curyšského pastora, známého svými spisy, skvělou obrazotvorností, láskyplným srdcem a čistotou mravů;³⁷ poctivý a učený Gosse z Ženevy jistě naříká nad pronásledováním, jež snášíme; nevím, co se stalo se zručným Zachem, který nedávno cestoval po Německu a kdysi byl profesorem ve Vídni a jehož jsem často vídala v Londýně, kde se s ním Roland přel u Bankse, předsedy Královské společnosti, který u sebe sdružoval učence své země a cizince projíždějící Londýnem. Cestovala jsem s potěšením a užitek, jaký dává společnost muže, který už místa zná a dobře je viděl; pozorovala jsem a zaznamenávala, co mě nejvíce zaujalo. Navštívila jsem také některé části Francie; revoluce zabránila našim cestám na jih i cestě do Itálie, po níž jsem toužila a v níž jsem doufala. Jako milovníky

35. Perroud: Roland byl v březnu 1790 zvolen do generální rady lyonské obce a v listopadu téhož roku obecním úředníkem. Pobyť v Paříži trval podle Perrouda nanejvýš sedm měsíců (únor–září 1791).

36. Dión Syrakuský, Platónův přítel, zavražděn 354 př. n. l.; Sókratés, odsouzený Athénany k smrti roku 399 př. n. l.; athénský vojevůdce a státník Fókión, rovněž odsouzený k vypití bolehlu (318 př. n. l.); nizozemský státník Johan van Oldenbarnevelt, popravený roku 1619; anglický republikán Algernon Sidney, popravený roku 1683.

37. Johann Kaspar Lavater (1741–1801), curyšský pastor, básník a zakladatel fyziognomiky. Perroud: Rolandovi ho navštívili v červenci 1787; zde jde o jeho dopisy ze 4. listopadu a z prosince 1792, v nichž Rolanda úpěnlivě prosil, aby dosáhl zmírnění krutých zákonů proti emigrantům, anebo opustil ministerstvo.

věci veřejné nás tato věc zcela zaujala, ovládla všechny naše myšlenky a podřídila si všechny naše plány; oddali jsme se vášni sloužit jí. V části nazvané *První ministerstvo*³⁸ bude čtenář vidět, jak se Roland dostal do vlády takřka bez svého vědomí, a jeho veřejné jednání nemůže nepřesvědčit nestrannou potomnost o jeho nezištnosti, jeho osvícenosti a jeho ctnostech.

Můj otec, s nímž jsme neměli důvod být spokojeni, neuzavřel ani sňatek, ani příliš obtížné závazky; zaplatili jsme několik dluhů, které nadělal, a přiměli jsme ho, aby se vzdal obchodů, které pro něho mohly být jen neblahé, tím, že jsme mu zajistili penzi. Jakkoli neblahé pro něho byly jeho poklesky, v nichž se ještě rozplynulo i malé dědictví po mé babičce, a ačkoli měl důvod být s naším jednáním spokojen, měl příliš hrdé srdce, než aby velmi netrpěl tím, že je nám zavázán; toto dráždění jeho sebelásky mu občas bránilo být spravedlivý, i k těm, kdo toužili ho uspokojit. Zemřel po šedesátce, v kruté zimě let 87–88, na katar, který ho trápil už dlouho.

Můj drahý strýc zemřel ve Vincennes v roce 89; krátce nato jsme ztratili milovaného bratra mého muže; cestoval s námi do Švýcarska, stal se převorem a farářem v Longpont, byl zvolen volitelem svého kantonu, kde kázal svobodu, stejně jako tam praktikoval evangelijní ctnosti; advokát a lékař svých farníků, příliš moudrý na mnicha, byl pronásledován ctižádostivci svého řádu a snášel mnoho šikan, jejichž trápení uspíšilo jeho konec.³⁹ Tak všude a ve všech dobách podléhají dobří: mají tedy jiný svět, v němž mají znovu ožít, jinak by nestálo za to родit se v tomto! Rozeberte jeho život, pozorujte můj; tažte se společností, v nichž jsme žili, měst, v nichž jsme bydleli, venkova, kde se nic nezastírá, zkoumejte... Čím zblízka nás uvidíte, tím víc vás to rozzlobí: proto nás chcete zničit.

38. Jde o jednu z historických částí, které paní Rolandová ve vězení napsala před Soukromými paměťmi (*Notices historiques*); v Perroudově vydání tvoří první svazek.

39. Perroud: kanovník Bimont zemřel v posledních dnech září 1789; Pierre Roland zemřel 23. září 1789, kdežto dekrety o prvotních shromážděních a volitelích jsou až z prosince téhož roku, takže tu jde o nepřesnost. Benediktinský řád zmítaly v letech před revolucí hluboké vnitřní spory, o nichž se korespondence paní Rolandové v souvislosti s jejími švagry často zmiňuje.

Rolandovi vyčítali, že se ucházel o šlechtický list;⁴⁰ zde je pravda. Jeho rodina měla po několik století výsady šlechty, na základě úřadů, jež je však nepřenášely na potomky, a díky bohatství, které udržuje všechny jejich známky, erb, kapli, livrej, léno atd. Bohatství zmizelo; následovala početná prostřednost a Roland měl vyhlídku dokončit své dny na statku, jediném, který rodině zbyl a který dosud patří jeho nejstaršímu bratrovi; stal se otcem a věřil, že má svou práci právo zajistit potomkům výhodu, již se těšili jeho předkové a kterou by pohrdal koupit. Předložil tedy své doklady, aby obdržel listinu o uznání šlechtictví nebo o povýšení do šlechtického stavu. Bylo to na začátku roku 84; nevím, kdo by v té době a v jeho postavení pokládal za nemoudré učinit totéž. Přijela jsem do Paříže; brzy jsem viděla, že noví intendanti obchodu, žárliví na jeho služební stáří v oboru správy, v němž věděl víc než oni, a v rozporu s jeho názory na svobodu obchodu, kterou rázně hájil, sice vydají požadovaná osvědčení o jeho velkých pracích, jež nemohli odepřít, ale nedají jim ten důraz, který přivádí k úspěchu; usoudila jsem, že je to myšlenka, kterou je třeba nechat spát, a v pokusech jsem nepokračovala. Tehdy jsem, když jsem se dozvěděla o změnách, o nichž jsem mluvila ve zvláštní stati o Lazowském,⁴¹ žádala a dosáhla Rolandova přeložení do Lyonu, kde ho úřad přibližoval jeho kraji a přiváděl k jeho rodině, k níž se, jak jsem věděla, chtěl později uchýlit. Vlastenci dneška, kteří jste revoluci potřebovali, abyste se stali něčím, přineste svá díla a odvažte se srovnávat!

Třináct let strávených na různých místech, v ustavičné práci, se styky velmi rozmanitými, z nichž ty poslední tak zvlášť souvisejí s dějinami dneška, by poskytlo čtvrtou a nejzajímavější část mých pamětí. Nahradí ji jednotlivé kusy, které čtenář najde v mých *Portrétech a anekdotách*: už nedovedu vést pero uprostřed hrůz, jež rozdírají mou vlast; nemohu žít na jejích troskách, raději se v nich pohřbím. Přírodo, otevři svůj klín! Spravedlivý Bože, přijmi mne!

40. Perroud: kvůli tomuto ucházení se o šlechtický list pobývala paní Rolandová v Paříži od března do května 1784; toto úsilí bylo Rolandovi roku 1793 nejednou vytýkáno z tribuny jakobínského klubu.

41. Claude-François Lazowski (1752–1793), syn polského emigranta, inspektor manufaktur, za revoluce jeden z vůdců pařížských sansculottů při útoku na Tuileries 10. srpna 1792. Paní Rolandová mu věnovala samostatnou stať ve svých *Portraits et anecdotes*.

Ve třiceti devíti letech.

Poznámky

Kdyby mi bylo dopřáno žít, měla bych už myslím jen jedno pokušení: psát letopisy století a být Macaulayovou⁴² své země; chtěla jsem říci Tacitem Francie, ale to by nebylo skromné, a uličníci, kteří si na skromnost v jiném smyslu nepotrpí, by řekli, že mi k tomu něco chybí. Ve vězení jsem si vzala Tacita opravdu do srdce: nemohu usnout, dokud si od něho nepřechtu několik kousků; zdá se mi, že vidíme věci stejně, a s časem, na stejně bohatém námětu, by nebylo nemožné, abych se vyjadřovala po jeho vzoru.

Velmi lituji, že jsem spolu s *Historickými poznámkami* ztratila jistý dopis, který jsem napsala Garatovi 6. června.⁴³ Pověřen mými stížnostmi proti mému zadržení, napsal mi krásný čtyřstránkový dopis, v němž mi vyjadřoval všechnu svou úctu, bolest atd.; zároveň pojednával o věci veřejné a snažil se přičíst Dvaadvaceti jejich vlastní zkázu, jako by jednali a mluvili ve shromáždění způsobem málo odpovídajícím zájmům republiky. Odpověděla jsem Garatovi dobrými důvody a lituji, že nemám jejich znění; líčila jsem mu jeho jednání jako plod slabosti, jíž jsem přičítala naše neštěstí, slabosti sdílené bojácnou většinou, která poslouchala jen strach; dokazovala jsem mu, že on a Barère jsou schopni jen přivést ke zkáze všechny státy světa a zneuctít sami sebe svým pokřiveným počínáním. Nikdy jsem nedokázala strávit hloupé deklamace stáda káňat proti tomu, čemu říkali vášně pravice. Poctiví muži, pevní v zásadách, naplnění svatým rozhořčením nad zločinem, se důrazně stavěli proti zvrácenosti několika ničemů a proti ukrutným opatřením, jež jim vnukala, a tito eunuchové v politice jim vyčítali, že mluví s příliš velkým zápalem!

42. Catharine Macaulay (1731–1791), anglická republikánsky smýšlející historička, autorka osmisvazkových Dějin Anglie.

43. Dominique-Joseph Garat (1749–1833), spisovatel a ideolog, v letech 1792–1793 ministr spravedlnosti a potom vnitra, v době pádu girondistů nerozhodný. Perroud: tento dopis se ztratil, zachoval se však jiný, mstivý a nelítostný, který mu poslala 20. června 1793.

Rolandovi přičíkali za vinu, že opustil ministerstvo krátce poté, co řekl, že v něm bude čelit všem bouřím.⁴⁴ Nevidělo se, že potřeboval ukázat svou rozhodnost, aby podpořil slabé, a že je tak povzbuzoval 6. ledna; ale že rozsudek nad Ludvíkem XVI., vynesený 18. nebo kolem toho data, prokázal, že rozumní jsou v Konventu v menšině a jejich vláda padla, takže už nemohl doufat v žádnou oporu a nemohl odejít dost brzy, aby se nepodílel na hloupostech. Jistě! Roland se hrozil tyranie a pokládal Ludvíka za vinného, ale chtěl zajistit svobodu a pokládal ji za ztracenou, jakmile převahu získaly pomatené hlavy. Je až příliš ospravedlněn i vůči těm, které dnes vedou na smrt! Ostatně se mi zdá, že jsem to rozvedla v části nazvané *Druhé ministerstvo*. Jeho odchod z ministerstva byl signálem rozkladu; právě proto, že to předvídal.

Má ubohá Agathe! Vyšla ze svého kláštera, aniž přestala být sténající holubici; pláče nad svou dcerou, tak mi totiž říká. Ach! měla bych tolik postav, jejichž epizody by provázely můj příběh: tu dobrou sestřenicí Desportes, která zemřela v padesáti letech po tisíci trápeních; tu malou paní Trude, uchýlenou na venkov, která se dnes rozvádí; mou starou chůvu, které se říkalo Mignonne a která zemřela u mého otce, když vydechla naposled v mém náručí klidně a se slovy: „Slečno, prosila jsem nebe vždycky jen o jedno: abych mohla umřít u vás; jsem spokojená.“ – A ten smutný poměr mého nešťastného otce s ničemou Léveillym,⁴⁵ jehož dcera mě zajímala; učinila jsem ji předmětem dobrodiní, o něž v soucitu žádalo její mládí, život a jisté půvaby; upadla do ponížení, ztratila všechn stud a přinutila mě, že jsem v poslední době nemohla snést její přítomnost, zatímco jejím bratrům jsem pomohla a prokázala dobré služby!

44. Perroud: dlouhý dopis Rolanda předsedovi Konventu, datovaný 6. ledna a přečtený na zasedání 9. ledna 1793, končil slovy: „Zůstávám, dokud mě nepropustí nebo neobětují, a abych žádal, aby mě soudili.“ Výsledek hlasování, jímž byl Ludvík XVI. odsouzen k smrti, byl vyhlášen na zasedání 18. ledna. Rolandův demisní dopis z 22. ledna, den po králově popravě, sepsala podle Perrouda celý jeho žena.

45. Perroud: podle dopisů Cannetovým z let 1775–1778 byl Léveilly obchodník a přítel Phlipona, který se dostal do špatných obchodů; Marie Phlipon poskytovala jeho dceři hmotnou i morální pomoc, s přispěním svých přítelkyň Cannetových.

Tiráž

Paměti paní Rolandové. Díl I: Soukromé paměti (1754–1780)

Úplný český překlad *Mémoires particuliers* s vysvětlivkami podle kritického vydání Clauda Perrouda (*Mémoires de Madame Roland. Nouvelle édition critique*, Paříž, Plon-Nourrit, 1905, sv. II). Předloha: digitalizovaný exemplář Gallica (BnF), Source gallica.bnf.fr / BnF.

Staré texty, 2026 – www.stare-texty.cz

Obálka: François Bonneville, portrét paní Rolandové, rytina, konec 18. století, výřez. Volné dílo.

O Starých textech

Staré texty jsou digitální knihovna českých překladů historických pramenů z volného díla – pamětí, cestopisů, kronik a dalších svědectví lidí, kteří u událostí sami byli. Knihy jsou zdarma ke stažení ve formátech EPUB a PDF na www.stare-texty.cz. Překlady vznikají s pomocí umělé inteligence; u každé knihy je uvedeno, z jakého vydání se překládalo, co je přeloženo celé a co zkráceno.

O zakladateli

Staré texty založil a provozuje JUDr. Libor Petříček, advokát a milovník historie. Cílem projektu je zpřístupnit českým čtenářům původní historické prameny, tedy svědectví očitých svědků, zdarma a v češtině.

Volné šíření

Tuto knihu můžete volně šířit, kopírovat, tisknout, upravovat i dále publikovat, avšak nikoli komerčně (licence Creative Commons Uveďte původ – Neužívejte komerčně 4.0, CC BY-NC 4.0). Podmínkou je uvést jako původní zdroj Staré texty s odkazem na www.stare-texty.cz, například: „Zdroj: Staré texty, www.stare-texty.cz“.

Komerční užití (prodej, placený obsah, reklama apod.) je možné jen s předchozím souhlasem provozovatele Starých textů. O souhlas lze požádat e-mailem na liborpetricek@gmail.com.